

**ЛЬВІВСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ
НАУК УКРАЇНИ
НДІ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА
ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
ЛЬВІВСЬКА ЛАБОРАТОРІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
І ГРОМАДЯНИНА**

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

*Матеріали наукового семінару
21 червня 2024 р.*

Львів
2024

УДК 342.72/.73:342.78

Рекомендовано до друку та розміщення в
електронних сервісах ЛьвДУВС

Вченою радою Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 26 червня 2024 р. № 11)

Упорядники:

Дмитро ЗАБЗАЛЮК, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри загально-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ;

Мирослав КОВАЛІВ, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ;

Марія ГАВРИЛЬЦІВ, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загально-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ;

Наталія ЛЕПІШ, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ.

Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: матеріали наукового семінару (21 червня 2024 р.) / упор. Д.Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2024. 231 с.

Збірник містить тези доповідей та повідомлень із проблем теоретичного та прикладного значення шляхів вирішення актуальних проблем ефективного забезпечення прав і свобод кожного громадянина України та людини в умовах війни та післявоєнний період. Особливості реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період.

Опубліковано в авторській редакції.

УДК 342.72/.73:342.78

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2024

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Вітаю всіх учасників наукового семінару, присвяченого одній з основних і актуальних проблем, що має надзвичайно важливе теоретичне та прикладне значення – конституційним правам і свободам людини та громадянина в умовах війни та період післявоєнної відбудови України. Права та свободи є фундаментальними цінностями, які гарантують гідний розвиток, охорону та захист кожної людини, дозволяють обирати власні життєві цілі та способи їх досягнення, а тому питання їхнього дотримання й забезпечення в умовах воєнного стану носять надзвичайно складний характер.

В час війни наша держава, переживаючи зовнішню агресію, зіштовхнулася з загрозами національній безпеці та порушеннями основоположних прав і свобод людини зі сторони агресора. Варто підкреслити, що порушення державного суверенітету та територіальної цілісності України російська федерація вчинила ще в 2014 році, окупувавши Автономну Республіку Крим, окремі райони Донецької та Луганської областей. Проте, переломним моментом стало повномасштабне російське вторгнення 24 лютого 2022 року, коли вперше за роки незалежності всю Україну охопив правовий режим воєнного стану, що став приводом для обмеження окремих прав і свобод людини та громадянина, а також необхідності розробки ефективних механізмів забезпечення та захисту прав і свобод людини в драматичних умовах війни.

Права людини підлягають виключній охороні. Зумовлено це нормою частини 1 статті 3 Конституції України, яка визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Під час збройного вторгнення росії пріоритетність дотримання прав людини в Україні є ознакою високого рівня імplementованих міжнародних правових стандартів у цій сфері.

Водночас, права та свободи людини стають першою мішенню агресора під час війни. Тому вони повинні бути захищені і гарантовані як на рівні конституційних положень, так і на рівні нормативно-правового регулювання. Зважаючи на складні сучасні реалії, викликані збройною агресією росії та її повномасштабним вторгненням на українські землі, права людини підлягають виключним засобам забезпечення, охорони та захисту.

Рівень такого забезпечення насамперед визначається розвиненістю ефективних механізмів і розробленістю дієвих засобів і процедур, які використовуються з метою охорони та захисту прав і свобод людини, що дає можливість вести мову про гарантування безпеки кожного в державі.

В Україні, як і в кожній сучасній правовій державі, законодавство про права і свободи людини і громадянина відповідає високим міжнародно-правовим стандартам. У ньому закладено демократичну концепцію взаємовідносин людини та держави, в якій людина в Україні визнається найвищою соціальною цінністю, а відтак змінюються співвідношення і акцент структурних елементів

правового статусу громадянина, оскільки на перший план виходять його права та свободи, а не обов'язки.

Проте сучасний правовий статус людини в Україні характеризується доволі слабкою соціально-правовою захищеністю, недостатньою гарантованістю прав і свобод, відсутністю необхідних механізмів безпеки кожного. Тому в Україні гостро постає питання реалізації прав і свобод людини в умовах воєнного стану, адже життя людини потребує реального втілення гарантованих прав і свобод, тобто створення правового механізму забезпечення їх реалізації під час виникнення різних ситуацій надзвичайного характеру, зокрема в умовах воєнного стану, коли нормальне життя суспільства та функціонування держави стає неможливим.

Проблема вироблення ефективного конституційно-правового механізму забезпечення прав людини для нашої країни є однією з найбільш важливих. Роль конституційних гарантій захисту та конституційних правозахисних механізмів у забезпеченні всього комплексу основоположних прав людини, неможливо переоцінити.

Розглядаючи права людини в умовах воєнного стану, передусім, необхідно з'ясувати, що ж закладено у зміст цього поняття. Юридична література рясніє розмаїтістю точок зору та надає доволі широкий перелік визначень цього поняття. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Таким чином, у законодавчій дефініції воєнний стан визначено як основну правову підставу обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина.

В умовах війни застосовується захист прав людини, особливості якого надають підстави визначити цей захист як виключний, адже він застосовується у зв'язку з воєнним станом. Так, в умовах війни в Україні було прийнято ряд нормативно-правових актів, якими зміцнюються гарантії прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина, зокрема у сфері соціального захисту, надання соціальної, правової та ін. допомоги тощо. У той же час, у ч. 2 ст. 64 Конституції України вказано вичерпний перелік прав і свобод людини та громадянина, обмежувати які, навіть у таких скрутних обставинах, як воєнний стан, забороняється: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі

та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права і обов'язки; гарантія, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи; право на правову допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; неможливість бути двічі притягненому до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; гарантія того, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Законодавством України передбачені механізми та гарантії, які спрямовані на захист прав людини навіть в умовах воєнного стану. Також важливо відмітити, що термін застосування обмежень не може перевищувати терміну тривання надзвичайного або воєнного стану. Це означає, що після закінчення такого режиму повинна відновлюватися повна дія конституційних прав і свобод. Важливо, щоб будь-які обмеження прав людини, застосовані під час воєнного стану, були обґрунтованими, пропорційними та необхідними для досягнення легітимних цілей безпеки та захисту держави.

Держава, як учасник соціально-економічних відносин, несе відповідальність перед людиною за свою діяльність, а отже зобов'язана забезпечувати захист прав і свобод громадян, створювати умови для їх розвитку та нести відповідальність перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави незалежно від умов, навіть під час дії правового режиму воєнного стану.

Загалом в умовах воєнного стану проблематика прав людини є особливо складна та багатоаспектна. Бажаю учасникам наукового семінару плідної роботи, цікавих дискусій, успіху в наданні пропозицій щодо вирішення існуючих проблем, зумовлених впливом війни на реалізацію конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні.

Роман БЛАГУТА,
*кандидат юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
ректор Львівського державного
університету внутрішніх справ*

В. М. Афтанасів,
*здобувачка вищої освіти Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

О. З. Панкевич,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ: ШЛЯХ ДО ІНКЛЮЗИВНОЇ УКРАЇНИ

Права людини не просто починаються з прав дитини – вони ґрунтуються на них. Захист юних громадян – це не просто гуманітарне питання, це показник цивілізованості та гуманності суспільства. Ставлення до дітей, рівень їхньої безпеки та захищеності, умови для всебічного розвитку – ось справжні маркери демократичної держави.

Сучасний період характеризується активізацією діяльності державних органів у сфері захисту прав дитини, імплементацією міжнародних стандартів прав та свобод дитини в національне законодавство. Незважаючи на певні зрушення у галузі охорони дитинства, ще залишається багато теоретичних та практичних проблем щодо охорони, реалізації, захисту прав і свобод дитини.

Дитина – це не просто майбутній дорослий, це повноцінна особистість. Її фізична, розумова, моральна та духовна незрілість потребують не лише рівноправного ставлення, але й особливого захисту. Саме тому їй гарантуються не лише загальні права людини, але й додаткові, особливі. Це не привілей, а необхідність, адже без них дитина не зможе вирости зрілою особистістю, готовою до викликів та відповідальності дорослого життя.

П. М. Рабінович вважав, що «будь-яке право людини – це право на задоволення її певних потреб для існування і розвитку, що об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства та мають бути загальними та рівними для всіх його індивідів» [1, с. 8].

Права дитини – це об'єктивно визначені соціально-економічним рівнем розвитку суспільства юридично гарантовані можливості задоволення потреб та інтересів дитини, реалізація яких є необхідною умовою для її нормального життя та гармонійного розвитку і здійснюється самою дитиною або за допомогою інших осіб, тобто гарантовані державою можливості задоволення потреб, що дають змогу дитині розвиватися відповідно до віку та індивідуальних задатків [2, с. 18].

В сучасному світі, де інклюзивність стає все більш актуальною, питання конституційно-правового захисту дітей з особливими потребами набуває особливої значущості. Україна, як демократична держава, зобов'язана гарантувати всім своїм громадянам, незалежно від їхніх фізичних, психічних чи інтелектуальних особливостей, рівні можливості та гідне життя.

Війна в Україні суттєво вплинула на життя всіх громадян, і діти з особливими потребами не стали винятком. Багато з них опинилися у вкрай складних умовах: були вимушені покинути свої домівки та місця звичного проживання, втративши доступ до необхідних послуг та підтримки; піддаються більшим ризикам стати жертвами насильства, експлуатації та торгівлі людьми; мають обмежений доступ до освіти, медичної допомоги та реабілітаційних послуг.

На думку І. О. Сагайдак, права дітей з особливими потребами поділяються на дві великі групи: права, які забезпечують фізичне (природне) існування дитини (право на життя, на охорону здоров'я, на достатній життєвий рівень, на захист від усіх форм насильства тощо), та права, які забезпечують соціальне буття дитини (право на ім'я та громадянство, на вільне висловлення думки та отримання інформації, на виховання та проживання в сім'ї, на контакт з батьками, які проживають окремо, на майно, на житло, на освіту тощо) [3, с. 5].

Конституція України містить низку статей, які безпосередньо або опосередковано стосуються прав дітей з особливими потребами. Зокрема, Конституція України проголошує рівність прав дітей (ст. 24, ст. 52), охорону дитинства (ст. 51), заборону насильства над дитиною та її експлуатацію (ст. 52), право на життя (ст. 27), право на освіту (ст. 53) та інші права [4].

Окрім Конституції, в Україні існує велика кількість інших нормативно-правових актів, спрямованих на захист прав дітей з особливими потребами. Одним із таких є Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 №2402-III [5]. Зокрема, ст. 26 цього Закону встановлює основні аспекти захисту прав дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку: *«Держава сприяє створенню дітям-інвалідам та дітям з вадами розумового або фізичного розвитку необхідних умов, рівних з іншими громадянами можливостей для повноцінного життя та розвитку з урахуванням індивідуальних здібностей та інтересів, гарантує надання їм відповідної матеріальної допомоги...»*

В даному контексті важливо також згадати Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21.03.1991 №875-XII [6] та Закон України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» від 16.11.2000 №2109-III [7]. Адже ці Закони гарантують особам з інвалідністю, на рівні з іншими громадянами, можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість особам з інвалідністю ефективно реалізовувати права та свободи людини і громадянина, вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними можливостями, здібностями та інтересами.

Важливим кроком до підвищення рівня інклюзивності України, як європейської держави, стала Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки. Перш за все, вона має на меті зменшення дискримінації в освітньому процесі; індивідуалізацію навчання з урахуванням здібностей і потреб кожного та кожної; сприяння соціальній інтеграції, толерантності та

розумінню багатоманітності; допомогу органам місцевого самоврядування в запровадженні політик інклюзії.

Як зазначила Є. Смірнова, заступниця міністра освіти й науки України з питань дошкільної та інклюзивної освіти : «До формування Національної стратегії в Україні йшли шість років», а над створенням документа працювали фахівці та експерти, які врахували потреби у сфері інклюзивного навчання на всіх ланках [8].

Питання захисту прав дітей з особливими потребами на міжнародному рівні регулюється низкою нормативно-правових актів, до яких належать, зокрема: Загальна декларація прав людини (1948 р.) [9], Саламанкська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами (1994 р.) [10], Дакарська декларація (2000 р.) [11] та ін.

Важливим для осмислення інклюзивного підходу до всіх сфер суспільного життя дитини є положення Конвенції про права дитини (1989 р.) [12], яку Україна ратифікувала Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року, і яка ґрунтується на визнанні прав усіх дітей, на пріоритеті загальнолюдських цінностей та гармонійному розвитку особистості, недискримінації дитини з інвалідністю за будь-якими ознаками.

Дискримінація осіб за ознакою інвалідності чи інших фізичних або психологічних відхилень є поширеною проблемою не лише в Україні, але й в усьому світі та є порушенням їхніх прав. В даному питанні важливе місце посідає практика Європейського суду з прав людини.

У справі «Sam v. Turkey» 2016 року ЄСПЛ дійшов висновку, що дискримінація за ознакою інвалідності також передбачає відмову в розумному пристосуванні задля полегшення доступу людини з інвалідністю до освіти. Суд стоїть на тій позиції, що розумне пристосування має важливе значення для здійснення прав людини [12]. В рішенні від 22 березня 2016 року у справі «Guberina v. Croatia» ЄСПЛ звертає увагу на те, що державні органи влади проігнорували положення внутрішнього законодавства щодо доступності будівель для людей з інвалідністю, а також зобов'язання Хорватії за КПІ щодо розумного пристосування, доступності та недискримінації [13].

Таким чином, позиція Європейського суду з прав людини щодо дискримінації за ознакою інвалідності, наявності будь-яких фізичних чи психологічних відхилень є цілком однозначною і передбачає неприпустимість такої поведінки щодо індивіда як з боку держави, так зі сторони суспільства. А рішення, винесені ЄСПЛ по даному питанні є ключовими для розуміння не лише загальної системи прав людини, але й залишаються актуальними в контексті прав дитини.

Підводячи підсумки, хочемо зазначити, що конституційно-правовий захист дітей з особливими потребами – це не просто питання прийняття законів. Це також питання їх належного виконання та створення сприятливого середовища для реалізації прав цієї категорії дітей.

Інклюзивність – це не лише відповідальність держави, а й справа всього суспільства. Лише спільними зусиллями ми зможемо створити Україну, де кожна

дитина, незалежно від своїх особливостей, матиме можливість жити повноцінним та щасливим життям.

Список використаних джерел

1. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. *Навчальний посібник*. 3-є вид. зі змінами й доповненнями. К: Рад. шк., 1994. С. 236.
2. Опольська Н. М. Правове забезпечення прав та свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект): *автореф. дис. ... кандидата юридичних наук*. Спец.: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». *Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого*. Х., 2009. 20 с.
3. Сагайдак І. О. Права дітей з обмеженими можливостями: теоретико-правовий аналіз: *автореф. дис. ... кандидата юридичних наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»*. *Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова*. Київ, 2014. 20 с.
4. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 №2402-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
6. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 №875-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>
7. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю: Закон України від 16.11.2000 №2109-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text>
8. В Україні схвалили Національну стратегію розвитку інклюзивного навчання: що вона передбачає. *Нова українська школа*. 2024. URL : <https://nus.org.ua/news/v-ukrayini-shvalyly-natsionalnu-strategiyu-rozvytku-inklyuzyvnogo-navchannya-shho-vona-peredbachaye/>
9. Загальна декларація прав людини від 10.12.1998 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
10. Саламанкська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами від 1994 р. URL:<https://kno.rada.gov.ua/print/75201.html>
11. Дакарська декларація від 2000 р. URL: <https://sites.google.com/view/gymnasium24>
12. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
13. Case of Çam v. Turkey (application no. 51500/08). Dated 23 February 2016. *European Court of Human Rights official website*. URL : <http://hudoc.chr.coe.int/eng-press?i=003-5307099-6607283>.
14. Case of Guberina v. Croatia (Application No. 23682/13). Dated 22 March 2016. *European Court of Human Rights official website*. URL: <http://hudoc.chr.coe.int/eng?i=001-161530>.

І. В. Балтакса,
*аспірант кафедри загальноправових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)*

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Захист прав дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів є актуальною темою дослідження через низку факторів.

Воєнні дії не просто ставлять під загрозу життя дітей по всій Україні. вони наносять непоправну шкоду гармонічному розвитку дитини, її здоров'ю та благополуччю. Це деструктивно вплине на майбутнє суспільства в цілому. Психологічні травми та пережитий досвід «дітей війни» можуть призвести до майбутніх конфліктів та нестабільності в державі.

Сучасні конфлікти часто мають довготривалий характер та велику кількість цивільних жертв, серед яких діти. Кожна дитина має право на гідне життя, і суспільство повинне забезпечити це право, незалежно від обставин.

Отже, захист прав дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, є актуальним і необхідним не лише з точки зору міжнародного гуманітарного права, але й з перспективи побудови стабільного та мирного майбутнього для всього суспільства.

Збройні конфлікти мають руйнівний і тривалий вплив на дітей, оскільки вони стикаються зі серйозними порушеннями своїх прав і ризикують залишитися без належного захисту й гуманітарної допомоги [1]. Не випадково в міжнародному праві приділяється значна увага захисту прав дітей. Забезпечення прав дітей покладається на обидві сторони міжнародного збройного конфлікту [2, с. 18]. Росія відступила від своїх міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, визнавши примат національного права над міжнародним, тому міжнародні стандарти захисту прав дитини системно порушуються в ході російської агресії проти України.

В міжнародному гуманітарному праві захисту прав дитини належить особливе місце та присвячені особливі підходи.

Правовий захист дітей було введено в міжнародне гуманітарне право після Другої світової війни. Досвід під час цього конфлікту фактично вказав на нагальну потребу розробити інструмент міжнародного публічного права для захисту цивільного населення під час війни. Результати зусиль Міжнародного Комітету Червоного Хреста у цій сфері привели до прийняття Четвертої Женевської конвенції 1949 року про захист цивільного населення під час війни. Після Другої світової війни міжнародна спільнота стала свідком появи нових видів конфліктів. Методи і засоби ведення війни ставали все більш досконалими. У сучасній війні набагато важчі втрати серед мирного населення, в тому числі дітей [3, с. 22]. Крім того, суттєво підвищились стандарти захисту і забезпечення

прав, свобод та інтересів дитини. Береться до уваги вплив конфліктів на ментальне і фізичне здоров'я та розвиток дитини.

Відповідно до Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 р. діти, як частина цивільного населення, підпадають під дію всіх положень, що стосуються поводження з особами, які не беруть активної участі в бойових діях. Відповідно до ст. 14 Конвенції для дітей можуть створюватися спеціальні санітарні або безпечні зони, а відповідно до ст. 17 вони мають бути евакуйовані з обложених або оточених зон. У ст. 38 вказано, що діти та їх матері, які належать до сторони супротивника, користуються спеціальними перевагами, так само як і громадяни цієї держави [4]. Міжнародне співтовариство несе обов'язок допомагати постраждалим дітям та забезпечувати їхній захист, але реальний потенціал захистити права дитини, яка постраждала від конфлікту має та держава, під юрисдикцією якої вона знаходиться.

Права дітей можна поділити на дві великі групи: загальні права, тобто загальний комплекс людських прав та спеціальні, які стосуються саме дітей, що зумовлено їх «особливим статусом», при цьому такий комплекс прав не є вичерпним і постійно доповнюється як шляхом законодавчих змін, так і викликами сьогодення. У свою чергу, реалізація прав дітей неможлива без належного виконання свого обов'язку щодо їх захисту з боку держави та її уповноважених суб'єктів [5, с. 30]. Відповідно до періоду під час якого відбувається захист прав дитини його пропонується поділяти на той, що відбувається під час конфлікту та той, що відбувається в пост конфліктний період. Ця диференціація важлива, враховуючи суттєву відмінність мети, підходів, суб'єктів такого захисту.

З метою належного захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту необхідно звернути увагу на цю проблему багатьом державним інституціям та виробити систематичні та взаємопов'язані кроки в цьому напрямку, більш детально регламентувати статус таких осіб із врахуванням особливостей умов збройного конфлікту, забезпечити чіткий соціальний та правовий захист таких осіб [5, с. 33]. Під час конфлікту з'являються нові форми порушень прав дитини, але найефективнішим все ж залишається саме судовий захист. При цьому, міжнародно визнаною практикою є надання спеціального правового статусу дітям, які постраждали від війни.

Відповідно до ст. 30-1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р., держава вживає всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів [6]. Конфлікт різко погіршив стан у всіх сферах охорони дитинства, де Україна досягла значних успіхів, та загострив ті проблеми, які ще не були вирішені [7]. Сьогодні питання про надання правового статусу «дитини війни» потребує системного переосмислення на користь розширення конкретних категорій дітей, які зазнали обмежень і коди внаслідок російської агресії.

Зважаючи на те, що у пост конфліктний період діти потребують додаткової допомоги щодо пошуку членів сім'ї, компенсації збитків, соціальної реінтеграції,

соціальної та фізичної реабілітації, демобілізації, подолання наслідків психічної травми, а також у забезпеченні правосуддя, розробити та запровадити відповідні програми, а також забезпечити координовану реалізацію зазначених програм [8]. На етапі пост конфліктного відновлення важливі саме поновлювальні, реабілітаційні заходи.

Висновки. Захист прав дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів є важливою, але водночас складною задачею, що потребує особливої уваги. Захист прав дітей, які постраждали від війни вимагає комплексного підходу, що в свою чергу включатиме індивідуально орієнтовані заходи та враховуватиме потреби кожної категорії постраждалих дітей.

Список використаних джерел:

1. Повідомлення про захист прав дітей в українській кризі (травень 2022 р.) URL: https://alliancecpa.org/sites/default/files/technical/attachments/Ukraine%20Crisis%20Child%20Protection%20Advocacy%20Messages_The%20Alliance%20CPHA_%20%20Ma....pdf/
2. Мельничук О.Ф., Гайду Г.В., Мельничук М.О. Захист прав дітей під час збройних конфліктів. *Захист прав дітей в умовах війни*: зб. мат. кр. столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 17 травня 2022 року). Вінниця, 2022. С. 17-19.
3. Кононенко В.В., Кронівець Т.М., Одобецька І. С. Правове забезпечення інтересів дітей в умовах воєнного стану. *Захист прав дітей в умовах війни*: зб. мат. кр. столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 17 травня 2022 року). Вінниця, 2022. С. 20-28.
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
5. Дитинство під прицілом: права дитини в умовах збройного конфлікту на сході України: наукове видання / О.А.Біда, А.Б.Блага, О.А.Мартиненко, П.І.Пархоменко, М.Г.Статкевич, С.В.Тарабанова; за заг. ред. А.П.Бущенко; Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, КИТ, 2016. 82 с.
6. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
7. Кочемировська О. О. Щодо дотримання Україною міжнародних стандартів захисту прав дітей у збройних конфліктах: Аналітична записка. URL: www.niss.gov.ua/articles/1660/
8. Щодо дотримання Україною міжнародних стандартів захисту прав дітей у збройних конфліктах: аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/schodo-dotrimannya-ukrainoyu-mizhnarodnikh-standartiv-zakhistu-prav>.

О. О. Барабаш,
*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

БІОГЕНЕТИЧНІ ПРАВА ЯК ПРАВА ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ: ОСОБЛИВОСТІ, СКЛАДОВІ, СТРУКТУРА

Поява нових прогресивних технологій та розвиток медицини на базі штучного інтелекту призвели до подальшої трансформації термінології, яка визначає зміст соматичних прав. Дослідники справедливо стверджують, що четверте покоління – це правова відповідь виклику ХХІ ст., коли йтиметься вже про виживання людства як біологічного виду, про збереження цивілізації [1]. Права четвертого покоління повинні зберігати недоторканність тіла, органів і геному людини, але при цьому допускати втручання генної інженерії в терапевтичних цілях, для лікування небезпечних, зокрема і генетичних, захворювань.

Чимало сучасних досліджень висвітлюють ті чи інші питання, пов'язані з проблематикою соматичних прав (прав четвертого покоління). Їхній аналіз дає змогу виокремити п'ять груп, залежно від вектора захисту, спрямованого на:

1) людський організм. Це соматичні і репродуктивні права, тобто права на смерть, тіло, органи, штучне запліднення, аборт, стерилізацію, зміну статі, гендерну або генетичну ідентичність, клонування, трансплантацію, захист від генетично модифікованих організмів тощо;

2) життя, здоров'я і потреби розвитку людини в умовах глобалізації викликів та загроз людській цивілізації (права на мир, безпеку, сталий розвиток, чисту воду, чисте повітря та ін.);

3) духовно-моральний світ людини (права на надію, щастя, самоідентифікацію, тощо);

4) гідне життя людини (права на захист від бідності й соціального остракізму, соціальну допомогу, соціальну справедливість);

5) персональну біологічну інформацію про людину (право на біологічну конфіденційність тощо) [2].

Звернемо увагу, що в цій класифікації простежується і напрям біобезпеки, оскільки захист права на мир у світлі загроз застосування біозброї, захист людини від генетично модифікованих організмів – це не що інше, як біозахист [3]. Тож прагнення авторів враховувати всі тенденції розвитку науки і права зумовило те, що поняття соматичних прав почало наповнюватися ще однією компонентою – біогенетичною.

На сьогодні на законодавчому рівні генерується нова категорія прав людини – біогенетичні права, які ґрунтуються на новітніх досягненнях генної інженерії і нанотехнологій, що матиме революційне значення для цивілістики і криміналістики [4, s. 101].

Термін «біогенетичні права» не є випадковим і довільно вибраним, він орієнтований на один із найважливіших напрямів науково-технічного прогресу – комплексний розвиток біотехнологій та медицину високих технологій.

Складниками прикметника «біогенетичний» є слова «біо» (життя) та «генетичний». Таїнство генетики (від гр. *γεννητός* – породжує, що походить від когось) заворожувало з часів Грегора Менделя. Термін «генетична інженерія» з'явився лише через кілька століть – 1970 року [5].

В академічній навчальній і науковій літературі під «генетичною інженерією» розуміється конструювання штучним шляхом *in vitro* функціонально активних генетичних структур (рекомбінантних ДНК) та спадково змінених організмів. Суть генетичної інженерії полягає у цілеспрямованому конструюванні спеціальних гібридних молекул поза організмом з подальшим їх введенням у живий організм» [6]. Генетична інженерія розглядається як особливий напрям досліджень у молекулярній біології і генетиці. Кінцевою метою цих досліджень стає одержання за допомогою лабораторних прийомів організмів з новими, зокрема й тими, які не зустрічаються в природі, комбінаціями спадкових властивостей людини.

Інакше кажучи, біогенетика – науковий напрям, що досліджує процеси формування біологічних структур (біосистем) будь-якого рівня складності [6]. Оскільки термін «біогенетика» також використовують для визначення модифікації живих істот від деяких цільових організмів, то допускається з певною часткою умовності ототожнювати біогенетику з генною інженерією.

Ще одним поняттям, необхідним для з'ясування сутності «біоправа», є термін «біомедицина». По суті, це загальна назва для напрямів у медицині, пов'язаних із лабораторною діагностикою. У них задіяні генні інженери, мікробіологи, ембріологи та інші фахівці, які вивчають організм людини з теоретичних позицій. Якщо біомедицина має теоретичний характер, то впровадженням у реальне життя апробованих і перспективних ноу-хау займається практична медицина.

Отже, біогенетичні права – це не що інше, як моральний і правовий результат розвитку генетичної інженерії, біогенетики, біомедицини й медицини високих технологій, а також нанотехнологій.

Дослідниця соматичних прав людини Т. Тарасевич справедливо вказує, що «четверте покоління прав сформувалося під впливом сучасних правовимого особи, усвідомлення можливостей змінити свою тілесну субстанцію на основі вже визнаних особистих прав (прав першого покоління), доступності права на медичну допомога (прав другого покоління) та їх поширення шляхом “солідарних прав”, зокрема інформаційних прав (прав третього покоління)» [7].

Справді, право на інформацію, зокрема право на інформування пацієнта про стан здоров'я, і навіть інші інформаційні права у сфері охорони здоров'я, – це еволюційно значуще третє покоління прав, а права, що формуються вже на їх основі, пов'язані з обробкою й захистом мегаданих, метавсесвітів, біосховищ, належать до четвертого покоління прав людини.

Важливим складовим елементом четвертого покоління прав мають стати біогенетичні права людини. Ці права повинні бути пов'язані із забезпеченням безпечного використання, зберігання, обробки, передачі біоданих людини, її генетичного матеріалу і конкретно – ДНК людини, а також використання новітніх досягнень генетичної інженерії й нанотехнологій з позиції біобезпеки людини, людства і майбутніх поколінь [6].

Структуру біогенетичних прав можна представити як багаторівневу, що складається з прав різних поколінь і різних груп (соматичних, репродуктивних, інформаційних).

Перший рівень біогенетичних прав становлять право на життя, право на здоров'я, право на медичну допомогу, право на гідність. Ці права є конституційними й абсолютно виправдано становлять фундамент біогенетичних прав.

Другий рівень біогенетичних прав охоплює деякі із соматичних прав, а саме: право на участь у медичних експериментах, право на генотерапію, право на донорство і трансплантацію, право на зміну зовнішності; деякі з репродуктивних прав – право на використання допоміжних репродуктивних технологій, право на контрацепцію, право на переривання вагітності за медичними й соціальними показаннями (як варіант – право на материнство), деякі з інформаційних прав – право на отримання інформації про стан здоров'я, право на передачу інформації третім особам, право на охорону персональних даних.

Права другого рівня ґрунтуються на правах першого рівня. Наприклад, право на участь у медичних експериментах міцно взаємопов'язане з правом на життя та правом на здоров'я. Використання генетичних сироваток у межах права людини на генотерапію має відповідати якості надання медичної допомоги, бути вбудованим в ієрархію видів високотехнологічної медичної допомоги. Право на використання допоміжних репродуктивних технологій у варіанті ЕКО не повинно завдавати шкоди ембріону. Право на інформацію про здоров'я корелює з правом на охорону персональних даних при використанні «гаджетів здоров'я» тощо.

Третій рівень прав – це абсолютні біогенетичні права, до яких варто зарахувати тріаду прав: право на захист геному людини; право на захист генетичної інформації; право на забезпечення біобезпеки людини, суспільства, держави і людства.

Отже, потрібно продовжити формування четвертого покоління прав людини, що складаються з чотирьох основних структурних елементів: соматичних прав, репродуктивних прав, інформаційних прав і біогенетичних прав. У юриспруденції допустимо поєднання кожного зі структурних елементів з іншими, оскільки це обумовлено їхньою спрямованістю на єдиний об'єкт охорони – людину, її права і свободи. Метою створення концепту четвертого покоління прав є забезпечення безпечного функціонування суспільства й держави, миру і безпеки людства, збереження виду *Homo sapiens* за умов інноваційної цивілізації.

Біогенетичні права людини – це новий елемент усієї системи прав людини, він еволюційно охоплює права всіх чотирьох поколінь прав людини. Ці права можна визначити як сукупність прав людини, що ґрунтуються на Конституції України, результатах і досягненнях біомедицини, генної інженерії / біогенетики та нанотехнологій, спрямованих на захист геному людини, генетичної інформації, забезпечення біобезпеки суспільства і держави.

Список використаних джерел:

1. Белова М. В., Данко Д. В., Данко А. В. Біоюриспруденція – фундаментальна частина сучасного загальнотеоретичного правознавства. *Аналітично-порівняльне правознавство: електр. наук. вид.* 2022. № 4. С. 59–62. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/12-1.pdf> (дата звернення: 13.05.2024).

2. Захист конституційних прав і свобод людини у процесі проведення біомедичних досліджень: монографія / Ю. М. Бисага, С. П. Козодаєв, Д. М. Белов, М. В. Громовчук. Ужгород, 2018. 172 с.

3. Запорожан В. М., Аряєв М. Л. Біоетика та біобезпека: підручник. Київ: Здоров'я, 2013. 456 с.

4. Tokarczyk R. A. Biojurysprudencja: podstawy prawa dla XXI wieku. Lublin, 2008.

5. Bielov D., Hromovchuk M., Hreca Ya., Tymchak V. Essence of somatic human rights in the process of biomedical research. *Wiadomości Lekarskie*. 2021. Vol. LXXIV, iss. 10, part 2. P. 2663–2668.

6. Попович Т., Шаварин А. Сутнісне наповнення четвертого покоління прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 266–271. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/12/50.pdf> (дата звернення: 13.05.2024).

7. Тарасевич Т. Ю. Універсальні принципи і цінності біомедичної етики: аспекти взаємозв'язку з біоюриспруденцією. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 128–132. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2023.27> (дата звернення: 13.05.2024).

В. А. Бондаренко,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МОВНІ СТАНДАРТИ: ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА АБО ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ РІШЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ЗАВДАНЬ

Той факт, що мова – це система знаків і правил, свідчить, що людина користується певним набором цих правил у тому, щоб здійснити комунікативний акт. Відходження норм мови може бути сприйняте як показник неосвіченості або неповаги до партнера. До відбору мовного матеріалу вдаються у разі, коли хочуть гарантувати розуміння співрозмовниками одне одного.

На думку філософів, мові не можна надавати категорію «свободи», якщо розглядати її як соціолінгвістичне поняття, що відображає явища навколишнього світу та події в житті людини. В історії та в житті все повторюється, тому всі написані чи сказані тексти зібрані з елементів уже сказаного чи написаного раніше.

У роботах, присвячених офіційно-діловому стилю, слово стандарт нерідко вживається як синонімічний слів шаблон і штамп. Тим часом, дані слова не однакові за семантичною структурою, відрізняються присутніми в ній конотативними, оціночними значеннями.

Слова «шаблон» і «штамп» виявляють явне негативне забарвлення. У їх тлумаченнях лексикографи використовують визначення: побитий, трафаретний, загальновідомий, позбавлений оригінальності та виразності. Використання штампів з погляду сприйняття – це зловживання найменш оригінальним і набридлим суспільству способом вираження думки.

Велика кількість стандартних форм і виразів у текстах професійного змісту породила термін «канцелярський стиль» для позначення скупі, невиразної мови. Штампом може стати будь-який мовний засіб, що часто повторюється, зазвичай так називають стереотипні вирази, що мають канцелярське забарвлення.

У середині ХІХ століття деякі літературні діячі та критики (Т. Шевченко, І. Котляревський та ін.) висловлювали своє негативне ставлення до надмірного вживання «канцеляризмів» у мові, пояснюючи це тим, що подібна мова позбавлена емоційності, веде до збіднення словникового запасу, до «засмічення текстів».

У сфері художньої літератури сформувалося негативне ставлення до понять «стандарт», «штамп», «кліше», «канцеляризм». Але існують сфери діяльності, де усталені форми та структури мови навпаки допомагають зробити комунікацію ефективнішою.

Юриспруденція – наука, яка пізнає правові феномени за допомогою мови. Виникнення таких суміжних дисциплін як юридична лінгвістика, судова лінгвістика, фоноскопична та лінгвістична експертиза доводять той факт, що юристам доводиться часто аналізувати тексти, даючи точне тлумачення їхнього змісту [1]. Наприклад, одними із складних для оцінки понять є «брехня» та «наклепи». Визначення цих явищ неможливе без чіткого розуміння деяких мовних явищ.

У окремій думці до одного з рішень органу конституційного контролю в Україні суддя Конституційного Суду України І. Сліденко відзначив: «Правова визначеність однаково характерна і для системи, що застосовує квазінорми гірі, і для так званого «радянського права», і для біблейських заповідей, і для звичаєвих систем екваторіальної Африки» [2, с. 25].

П. Рікер (Paul Ricoeur) зазначав, що доки ми залишаємося у сфері індивідуального, ми можемо зустрітися з моральними проблемами, але не з правовими; з проблемою добра і зла, а отже боргу та його порушення, але не з проблемою шкоди, заподіяної іншому. Це означає, що про проблему порушення

«норм мовлення» з правової точки зору можна говорити лише тоді, коли з'являється процес комунікації, передачі від однієї людини іншій [3, с. 85].

Стандартам як фразеологізмів і стійких словосполучень відводиться велика роль у юридичних текстах, але вони, на відміну подібних лексичних одиниць, які є у розмовній, публіцистичній та художній сферах спілкування, немає емоційного забарвлення, як і ділова мова.

Коли дозволяється все окрім наклепу, брехні, погроз, пліток тощо, неминуче постає питання, а які саме мовні одиниці відносяться до таких слів і виразів.

Насправді часто не спрацьовують інструменти цензури, оскільки немає чітких інструкцій з аналізу текстів. Без професійної лінгвістичної оцінки, правильної класифікації висловлювання є ймовірність обмеження «норм гласності», у протилежному випадку – вседозволеність також негативно впливає на суспільну дисципліну.

Спеціальні збірники та словники, що містять кліше, тексти конфліктного змісту з коментарями щодо вживання тих чи інших слів і виразів можуть бути корисними для вирішення проблем, зазначених вище. Ще однією сферою застосування стандартів є ділова та професійна мова.

Основною метою застосування стандартизації є: уніфікація системи документації для полегшення подальшої обробки та класифікації інформації та усунення комунікативних бар'єрів у ділових відносинах (у тому числі і міжнародних), які є наслідком відмінностей у практиці створення нормативних документів.

Крім того, прийняття єдиних понять, термінів у різних сферах спілкування полегшує розуміння змісту документів, не допускає інше тлумачення, що має значення в даній сфері. Для уникнення іно тлумачення та полегшення обробки інформації у багатьох організаціях створюються бланки документів.

Це суворо упорядковані форми, які необхідно лише вставляти інформацію в заданому обсязі. Грамотно та чітко складені стандартні форми мають лише позитивний вплив на процес отримання та обробки інформації. У професійному спілкуванні необхідне дотримання норм мовного етикету, які пропонуються для вивчення на спеціальних курсах і тренінгах у вигляді набору кліше, що відповідають певним ситуаціям письмового та усного спілкування.

До стандартів незмінно вдаються при навчанні рідної та особливо іноземних мов, де, слідуючи методичним «постулатам», необхідно починати з імітаційних вправ, поступово переходячи до підстановкових, трансформаційних і на завершення до репродуктивних вправ.

Наявність стандартних форм вираження властиво як діловим текстам, а й мови загалом. Стандартами визначення називаються готові, відтворювані у мові засоби висловлювання (словосполучення), де точно встановлено склад слів та його порядок, тому вони вживаються у мові автоматично. Здобувачі вищої освіти, які вивчають іноземну мову, часто формулюють думки рідною мовою, а потім починають перекладати іноземною.

При перекладі окремих слів без урахування всього контексту або

застосуванні електронних перекладачів відбувається порушення порядку слів в іншомовному реченні, можливі помилки з вибором відповідних слів із ряду синонімічних. Щоб уникнути перелічені недоліки у промові на початкових стадіях вивчення лексики чи граматичних конструкцій викладачі можуть запропонувати студентам кліше як незакінчених речень чи список ключових слів, у тому числі студенти легше, а, головне, правильніше складають тексти.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що лексико-граматичні обмеження в мові частіше не збіднюють мову та не змушують людину переказувати чужі думки, а навпаки покращують процес розуміння між комунікантами, роблять мову грамотнішою та чіткішою, що відповідає правилам та етикету професійного спілкування, правовим нормам.

Існуюча кількість стандартних виразів, кліше та інших засобів спілкування в різних сферах настільки різноманітна, що грамотній людині завжди є що вибрати для конкретної ситуації (мовного сценарію) і не виглядати невиразно.

Список використаних джерел

1. Лінгвістична експертиза: підручник / Л. І. Шевченко, Д. Ю. Сизонов ; за ред. Л. І. Шевченко. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2021. 244 с.
2. Мінченко О. В. Юридико-лінгвістична теорія як складова загальнотеоретичної правничої науки: пропедевтичний аспект. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія право. 2021. Випуск 63. С. 22-26.
3. Ricoeur P. Memory, history, forgetting. Translated by Kathleen Blamey and David Pellauer. Chicago & London: University of Chicago Press, 2009. 624p.

В. С. Боровікова,

*науковий співробітник відділу організації наукової роботи
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ РЕЄСТРІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЮРИДИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА ЗАХИСТІ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному суспільстві державні реєстри відіграють ключову роль у забезпеченні юридичної стабільності та захисті прав громадян. Вони слугують офіційними джерелами інформації про права власності, цивільний стан, економічну діяльність та інші аспекти правового статусу громадян та юридичних осіб.

В умовах воєнного стану, який наразі переживає Україна, важливість державних реєстрів значно зростає. Воєнні дії створюють додаткові виклики для підтримки правопорядку та захисту прав громадян, зокрема через фізичне знищення документів, кіберзагрози та необхідність переміщення великої кількості населення.

Цей контекст вимагає нових підходів та рішень для забезпечення безперервної роботи державних реєстрів та захисту прав громадян. Основні тези

нашого дослідження будуть спрямовані на аналіз ролі державних реєстрів у забезпеченні юридичної стабільності та захисті прав громадян в умовах воєнного стану, зокрема, на прикладі України.

Пропонуємо розглянути, як державні реєстри забезпечують юридичну стабільність, які правові та технічні механізми підтримують їх роботу, а також які виклики виникають та як їх подолати. Особливу увагу буде приділено захисту прав громадян, забезпеченню соціальних гарантій та адаптації законодавства до умов кризи. На прикладі України проаналізуємо поточну ситуацію, успішні кейси та уроки для майбутнього.

Державні реєстри відіграють ключову роль у забезпеченні юридичної стабільності та захисту прав власності через реєстрацію прав власності на нерухомість, землю та інше майно. Вони надають офіційне підтвердження прав власності, що забезпечує визнання цих прав на державному рівні та захищають від шахрайства, оскільки інформація про власника зберігається в державному реєстрі, що унеможлиблює незаконне привласнення майна [1]. Це дозволяє власникам нерухомості бути впевненими в тому, що їх права будуть захищені в судовому порядку у разі виникнення спорів або претензій з боку третіх осіб.

Реєстрація прав власності також є важливим елементом прозорості ринку нерухомості. Вона надає можливість доступу до інформації про права власності, що сприяє довірі між учасниками ринку та запобігає укладенню незаконних угод. Прозорість і доступність інформації про власність допомагають уникати випадків подвійного продажу нерухомості та інших шахрайських схем [2].

Крім того, реєстрація прав власності сприяє економічному розвитку. Власники нерухомого майна, зареєстрованого в державному реєстрі, мають більше можливостей використовувати своє майно як заставу для отримання кредитів або інших фінансових операцій. Це підвищує їхню фінансову стабільність та сприяє залученню інвестицій в економіку.

Юридичні гарантії, надані державними реєстрами, є важливим аспектом для підтримки правопорядку і правової стабільності в країні. Вони забезпечують надійний правовий механізм для захисту прав власності, що є необхідною умовою для розвитку цивілізованого ринку нерухомості та забезпечення економічного добробуту суспільства [3].

Забезпечення доступу до інформації про власність та інші правові аспекти є важливим для громадян навіть в умовах воєнного стану. Конституційне право на інформацію включає можливість вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або іншими способами. Водночас, в умовах воєнного стану доступ до публічної інформації може бути обмежений з метою захисту національних інтересів та територіальної цілісності держави [4].

У разі втрати документів або правового статусу, держава надає правову підтримку громадянам. Наприклад, для осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій, надаються спеціальні правові консультації та допомога у відновленні документів. Також передбачено механізми для отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій, що дозволяє їм отримувати додаткові соціальні гарантії та правовий захист.

Реєстри сприяють забезпеченню соціальних гарантій для громадян, постраждалих від воєнних дій. Вони допомагають ідентифікувати осіб, які потребують допомоги, і забезпечити їх необхідними ресурсами. Наприклад, статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій, надає можливість отримувати додаткові соціальні виплати, медичну та психологічну допомогу, а також інші види підтримки [5].

У воєнний період загрози кібербезпеці та фізичні атаки стають особливо актуальними для державних реєстрів. Необхідно вживати заходів з кіберзахисту, таких як шифрування даних, двофакторна аутентифікація та мережеві заходи безпеки. Важливо також регулярно проводити аудит системи на вразливості та підтримувати персонал у готовності до реагування на потенційні кібератаки.

Для забезпечення неперервної роботи державних реєстрів у умовах воєнного стану важливо розробляти та впроваджувати плани неперервності бізнесу. Це включає створення резервних копій даних, резервування інфраструктури та регулярне тестування планів відновлення після кризових ситуацій.

У воєнний період важливо швидко адаптувати законодавчу базу для забезпечення ефективного функціонування державних реєстрів. Це включає внесення необхідних змін у законодавство для забезпечення правової стабільності та відповідності новим умовам [6].

Україна зазнає викликів управління державними реєстрами в умовах воєнного стану, що вимагає особливої уваги до збереження функціональності та надійності цих систем.

Успішним прикладом, де держреєстри забезпечили юридичну стабільність та захист прав громадян, може слугувати те, що Україна зуміла забезпечити нормальне функціонування державних реєстрів під час кризових ситуацій, зокрема, шляхом запровадження особливих процедур реєстрації нових юридичних осіб та зміни учасників існуючих, що дозволило зберігати правову стабільність та захист прав підприємців і громадян.

Із досвіду України видно, що важливо мати гнучкі та адаптовані системи державних реєстрів, що можуть ефективно функціонувати в умовах кризи. Належна підтримка та модернізація існуючих систем є ключовими умовами для забезпечення надійності та стабільності правових баз у будь-яких умовах [7].

Зважаючи на ключову роль державних реєстрів у сучасному суспільстві, можна зробити декілька важливих висновків. Державні реєстри є невід'ємною частиною правової системи, забезпечуючи стійкість та прозорість юридичних відносин. Вони дозволяють державі ефективно регулювати і контролювати юридичні процеси, сприяючи виконанню законодавства та уникненню правових колізій. Реєстрація юридичних фактів і правових відносин у державних реєстрах гарантує громадянам захист їхніх прав. Це зменшує можливість недобросовісних дій та дозволяє забезпечити доступ до інформації про власні права та обов'язки. Державні реєстри є офіційними джерелами інформації, які відображають стан суспільних процесів і відносин. Їхня достовірність є важливою для судової та адміністративної практики, що забезпечує об'єктивність рішень та виконання

правових норм. Таким чином, державні реєстри відіграють не лише регулятивну, але й соціальну роль у сучасному суспільстві, зміцнюючи правову дисципліну та забезпечуючи захист прав громадян через доступ до достовірної інформації.

Отже, державні реєстри відіграють критичну роль у сучасному суспільстві, забезпечуючи не лише юридичну стабільність і захист прав громадян, а й служать офіційними джерелами інформації для державних органів, бізнесу та громадян. Вони є основою для здійснення правосуддя, забезпечення публічної безпеки та економічного розвитку. Державні реєстри сприяють зменшенню адміністративних бар'єрів і підвищенню прозорості у взаємодії з владними структурами, що є важливим чинником підтримки правової держави та суспільного порядку. Важливо продовжувати модернізацію цих систем з метою підвищення їхньої ефективності і надійності, а також забезпечення доступності та захисту особистої інформації у цифрову епоху.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та інших законодавчих актів України. Редакція від 01.01.2013 № 1878-VI.

2. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень». Редакція від 15.04.2024 № 1952-IV.

3. Жук В.М., Осадча Ю.М. Система державної реєстрації об'єктів нерухомості: стан та перспективи. *Облік і фінанси АПК: освітній портал*. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/sistema-derzhavnoi-reestracii-ob-ektiv-neruhomosti-stan-ta-perspektivi-1266.html>

4. Доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. *Безоплатна правова допомога*. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/dostup-do-publichnoyi-informaciyi-v-umovah-voyennogo-stanu-2/>

5. Статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. URL: <https://guide.dii.gov.ua/view/nadannia-statusu-dytyny-iaka-postrazhdala-vnaslidok-voiennykh-dii-ta-zbroinykh-konfliktiv-3279524a-9782-4d48-ace5-c1428868e365>

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» від 06.03.2022 № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text>

7. Сперов Д. Державні реєстри в умовах воєнного стану: що і як працює. *LCF*. 28.03.2022. URL: <https://lcf.ua/thought-leadership/bankruptcy-and-restructuring/derzhavni-reyestri-v-umovah-voyennogo-stanu-yak-i-shho-pratsyuye/>

Н. П. Бортник,
*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії та історії держави і права
(Національний кораблебудівний університет)*

ГАРАНТІЇ ТА СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Існують два конкуруючі погляди на природу прав людини. Один розглядає права людини як природні, спочатку йому властиві, природжені властивості, що не залежать від їх визнання з боку держави, отже – невідчужувані, оскільки держава не має прерогатив забирати те, що вона не надавала [1]. Проте держава має охороняти ці права.

Позитивістський погляд, що протистоїть цьому, ставить права людини в залежність від держави тією мірою, якою вони від держави походять, а держава має права та можливості визначати вид прав, їхні межі, власне, сам їх зміст [2]. У крайній версії позитивістського підходу держава підносить їх громадянину як дар.

Право життя – перше фундаментальне природне право людини, якого всі інші права позбавляються сенсу, бо небіжчикам ніякі права не потрібні. На думку, дане твердження більш ніж виправдано та сповна відбиває концепцію сучасного розвитку суспільства та правової держави. Право на життя проявляється у різних формах і робить відбиток на інші галузі права, у тому числі сімейному праві, цивільному, кримінальному праві та їх підгалузях, а також адміністративному праві.

Право на життя має свої цілі, які реалізуються законодавцем як основні вектору в політиці сучасної держави, оскільки перехід до сталого розвитку потребує гармонійно розвиненої людини, особистість, яка має високу моральність і духовність. Законодавець за допомогою певних механізмів, гарантій, закріплених у нормативно-правових актах, покликаний бути двигуном прогресу у розгортанні демократичних відносин на національному рівні, саме законодавець створює базис (платформу) для підвищення рівня добробуту людей, покращення системи охорони здоров'я, розвитку культури та спорту, покращення якості освіти та підготовки кадрів.

Право на життя, як абсолютне право, не підлягає обмеженню. Право на життя багатогранне, воно не зводиться тільки до права на фізичне існування, але включає право на гідне існування, всебічний розвиток людської особистості, право на задоволення духовних потреб особистості, на комфортне проживання, а також охорону цього права державою. Комфортне проживання є одним із основних прав громадян, яке гарантується законодавством.

Під комфортним проживанням розуміються умови, що забезпечують безпеку, здоров'я, зручності та інші фактори, що сприяють задоволенню потреб людини у місці проживання. Комфортне проживання включає чимало чинників, наприклад, доступність житлових приміщень для індивіда за розумною ціною,

наявність достатнього простору для повноцінного проживання, наявність комунальних послуг та інфраструктури, що забезпечують комфорт і безпеку проживання, задоволення потреб соціальної сфери (магазини, дитячі садки, школи), медичні установи, спортивні об'єкти, паркі, розважальні заклади).

Вкрай важливим є збереження екологічної чистоти та природного благополуччя навколишнього середовища. Право на комфортне проживання є невід'ємним елементом права життя. Захист прав громадян на комфортне проживання є важливим завданням держави.

Судові органи, правозахисні організації, органи виконавчої влади мають обов'язок щодо захисту прав громадян на комфортне проживання. Громадяни, чий права на комфортне проживання були порушені, можуть звернутися до суду із позовом щодо захисту цих прав. Вони мають право на компенсацію матеріальних та моральних збитків і на відновлення порушених прав.

Порушники правил можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності, цивільної та кримінальної відповідальності. Механізм реалізації та захисту права на життя на національному і на міжнародному рівні в даний час включає судовий і позасудовий захист. Механізм судового захисту на національному рівні здійснюється судами судової системи України: загальними місцевими судами, судами першої, апеляційної та касаційної інстанції.

На окрему увагу заслуговує судова практика Верховного Суду і Конституційного Суду України, яка є обов'язковою до виконання всіма зазначеними судами судової системи. У діяльності суд незалежний, підпорядковується лише чинному законодавству, при цьому судові акти на даний час можуть виносити без обов'язкового обліку судом практики Міжнародних судів та Європейського суду з прав людини.

Позасудовий захист на національному рівні здійснюється: правоохоронними органами, органами прокуратури, органами дізнання та досудового слідства, Уповноваженим Верховної Ради з прав людини. Прокуратура здійснює нагляд за органами виконавчої влади: поліцією та юстицією, до якої входять слідчі органи, державні та приватні виконавці та Кримінально-виконавча служба.

У сфері дотримання прав людини і громадянина до 20 % порушень законодавства виявляється працівниками прокуратури. Уповноважений Верховної Ради з прав людини призначається Верховною Радою України, діє у межах повноважень відповідно до закону «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини» [3]. Інститут Уповноваженого з прав людини діє у всіх регіонах України. Уповноважений з прав людини розглядає скарги на рішення, дії та бездіяльність державних органів, органів місцевого самоврядування.

Позасудовий захист природного права на життя та інших суміжних з ним прав і свобод здійснюється інститутами громадянського суспільства, громадськими об'єднаннями, благодійними фондами неприбутковими правозахисними організаціями та профспілками. Однією з ініціативних, самостійних форм позасудового захисту природного права життя є позасудові форми захисту права та свобод особи, що виключають злочинність діяння.

Ставлення до цих форм захисту прав і свобод неоднозначне, вони широко вивчаються. З об'єктивних причин держава не завжди здатна надати необхідну допомогу у захисті прав та свобод усіх осіб. Саме тому Конституція України надала кожній особі право самостійно захищати свій правовий статус у будь-якій сфері суспільних відносин усіма не забороненими законом способами, тобто робити це у позасудовому порядку, оскільки правосуддя здійснюється лише судом, згідно з Конституцією України.

Список використаних джерел

1. Красовський К. Ю. Природні права людини в українському конституціоналізмі: дис. ... канд. юрид. наук, спец.: 12.00.01. Київ, 2021. 253 с.
2. Подковенко Т., Романів А. Юридичний позитивізм як гарантія забезпечення прав людини: філософсько-правовий та історико-політичний виміри. Актуальні проблеми правознавства. 2023. № 2 (34). С. 21-26.
3. Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/776/97-%D0%B2%D1%80>

Н. П. Бортник,

*докторка юридичних наук, професорка
професорка кафедри теорії та історії держави і права
(Національний кораблебудівний університет)*

С. С. Єсімов,

*кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО РОЗСУДУ

Адміністративне законодавство щодо регламентації розсуду (дискреції) перебуває «в зародковому стані». Це свідчить про недостатність правових гарантій для забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів приватних осіб у відносинах з органами виконавчої влади (органів публічної адміністрації), а також конституційної вимоги про пріоритет прав і свобод людини та громадянина та про обов'язок держави дотримуватись та захищати ці права (Стаття 3 Конституції України [1]).

Відсутність належного правового регулювання дискреції органів публічної адміністрації обумовлює необхідність урахування європейського досвіду напрацювання дієвих механізмів ефективного функціонування адміністративних органів та забезпечення правової захищеності фізичних і юридичних осіб при реалізації прав [2, с. 236].

Порівняльно-правовий аналіз регламентації адміністративного розсуду викликає інтерес, оскільки дозволяє вивчити різні підходи до розуміння цієї категорії та специфіки його правового регулювання і країнах Європейського

Союзу, що може стати передумовою імплементації з метою подальшого вдосконалення законодавства.

Проблематика адміністративного розсуду є досить актуальною як у вітчизняній, так і в закордонній правовій науці. Зокрема, значна кількість робіт присвячена поняттю та ознакам адміністративного розсуду, його межах, особливостям реалізації. Проблема регламентації адміністративної дискреції та судового контролю над нею залишається однією з важливих і складних в адміністративному праві.

При розгляді цікавої для нас проблематики в першу чергу необхідно виділити існуючі в правовій науці підходи до визначення поняття «адміністративний розсуд» та визначити правові основи його існування.

Нині у вітчизняній правовій науці не сформувалося єдиного розуміння адміністративного розсуду. Ряд дослідників ототожнюють різні за сутнісним навантаженням поняття: адміністративний розсуд називають «дискреційним повноваженням», «дискрецією», «адміністративною дискрецією», «власним розсудом», «свободою розсуду», «дискреційним розсудом» [3].

Існує ряд теоретично обґрунтованих варіантів визначення адміністративного розсуду, але важливо підкреслити, що вони сформульовані без чіткої позиції законодавця з цього питання.

Під адміністративним розсудом розуміється: рішення, прийняте уповноваженим суб'єктом, або що склалася в нього думка, яке виходить з наявних у суб'єкта варіантів і передумов прийняття рішення; оцінка фактичних обставин, підстави (критерії) які не закріплені у правових нормах досить повно чи конкретно; свобода вибору варіанта повноважного суб'єкта з урахуванням його розумової діяльності вчинити дію чи утриматися з вчинення; мотивований вибір для прийняття правомірних рішень і вчинення дій правомочним суб'єктом у межах компетенції; процес пошуку єдино правильного рішення у випадках, коли чинні розпорядження відсутні або явно не задоволені; діяльність суб'єктів права у межах владних повноважень щодо вибору суб'єктивно-оптимального рішення, а також результат цієї діяльності; суб'єктивне право чи правомочність.

У наукових дослідженнях адміністративний розсуд визначається як рішення, вибір, правомочність, діяльність, оцінка, процес, при цьому їхня полісемантичність не сприяє чіткому сприйняттю та аналізу одного з важливих понять адміністративного права [4, с. 46]. Не приділяється достатньо уваги смислового значенню досліджуваного поняття в нормативно-правових актах. Легальне визначення відсутнє.

Огляд законодавства дозволяє зробити висновок, що у ряді випадків надання органу виконавчої влади певного вибору (діяти чи не діяти, якщо діяти, то яким чином), впливає з конструкції правової норми. Мова йде про такі норми, які прямо закріплюють (або припускають) можливість публічно-владним суб'єктам діяти на власний розсуд. Особливість даних норм у тому, що у них відсутня конкретна модель поведінки суб'єктів.

По-перше, це приписи, що визначають повноваження за формулою «може», «вправі», «на розсуд», «на внутрішнє переконання», «за власною

ініціативою».

По-друге, це приписи, що носять абстрактно-загальний, відносно певний, невизначений характер. Наприклад, норми, що закріплюють функції чи компетенції адміністративних органів («формує», «здійснює загальне керівництво», «забезпечує захист», «вирішує питання», «створює умови»).

По-третє, це нормативні конструкції з оціночними поняттями та категоріями («гідне життя», «поважні причини», «високі досягнення»), що надають певну свободу у тлумаченні правової норми за допомогою можливості наповнення терміну власним змістом залежно від ситуації.

Дискреційні повноваження, надані публічній адміністрації законодавцем за допомогою використання формули «на розсуд», свідчать про мінімальний рівень правової пов'язаності публічної адміністрації у вирішенні відповідних питань [5, с. 56]. Проблема полягає в тому, що посадова особа, діючи за власним (допустимим законом) розсудом, у деяких випадках може виходити за межі права, залишаючись при цьому в рамках закону.

У правовій системі відсутні законодавчі акти, що встановлюють принципи здійснення розсуду та критерії судової оцінки дискреційних актів. Щодо судової практики, то вона пішла шляхом визнання розсуду як права, можливості, свободи вибору, але не як обов'язок.

Реалізація дискреційних повноважень органу, які можуть бути реалізовані за наявності відповідної необхідності, не може розглядатися як його обов'язок. У зв'язку з чим суд не має права визнати дискреційні акти адміністративних органів незаконними – останнє означає обмеження права органу виконавчої влади та його посадових осіб на самостійне вирішення питань у межах, наданих законодавством повноважень та порушує встановлений ст. 6 Конституції України принцип поділу влади.

Відсутність законодавчих норм та додаткових роз'яснень судів щодо того, які питання суд має з'ясувати під час перевірки дискреційних адміністративних актів, призводить до того, що адміністративний розсуд знаходиться поза полем судового контролю.

Сучасний стан регламентації дискреції характеризується недоліками: відсутністю легальної дефініції та одноманітного підходу до визначення поняття у правовій науці; невизнанням та спотвореним розумінням розсуду, що створює ризики порушень правових цінностей з боку органів виконавчої влади та їх посадових осіб; відсутністю ефективного механізму та чітких кордонів та принципів здійснення адміністративного розсуду, контролю за його реалізацією.

Як наслідок, процес реформування адміністративної системи загалом не можна назвати ефективним. Механізм застосування адміністративного розсуду органів виконавчої влади та їх посадових осіб і забезпечення ефективної діяльності органів публічної адміністрації потребує вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-BP#Text>
2. Кучук А. М., Мінченко О. В. Адміністративний розсуд: Україна та

держави Європейського Союзу (порівняльно-правовий аспект). *Нове українське право*. 2022. Випуск 6. Том 1. С. 235-240.

3. Савранчук Л. Л. Сутність адміністративного розсуду у діяльності органів публічної адміністрації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. 199-202.

4. Горбалінський В. В. Актуальні підходи до розуміння поняття дискреційних повноважень публічної адміністрації. *Нове українське право*. 2022 № 4. С. 44-49.

5. Білик П. П. Осадча І. А. Адміністративний розсуд в публічному адмініструванні та його зв'язок з юридичною деонтологією: теоретико-правовий аспект. *Правова держава*. 2021. № 42. С. 52-62.

В. М. Братковський,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного права та

адміністративного процесу

факультету № 3 ІІФПНІ

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Ю. М. Касаткін,

здобувач вищої освіти факультету № 2 ІІФПНІ

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ПІД ЧАС ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ

У цифрову епоху, коли електронні комунікаційні мережі стають невід'ємною частиною повсякденного життя, захист прав людини та громадянина стає важливим завданням суспільства. Зняття інформації з цих мереж може породжувати ряд правових, етичних та соціальних питань, пов'язаних із захистом приватності та забезпеченням прав людини. Україна, як і інші країни, стикається з необхідністю адаптації законодавства до викликів цифрової революції. Тому вивчення дотримання прав людини та громадянина під час зняття інформації з електронних комунікаційних мереж є актуальним та важливим завданням. Дослідження цієї теми має важливе значення для розвитку правового простору України в умовах постійного розвитку інформаційних технологій та збільшення кількості цифрових злочинів. Відповідно, результати цього дослідження можуть служити основою для подальших законодавчих та практичних ініціатив у сфері захисту прав людини та громадянина в цифровому середовищі.

Україна, як член Ради Європи зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів прав людини. У контексті цифрового суспільства, права людини розширюються на сферу електронних комунікаційних мереж. Згідно зі статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція про права людини), кожна особа має право на повагу до її приватного та сімейного

життя, дому та переписки. Це включає право на захист особистої інформації в електронних комунікаціях.[1]

Україна прийняла ряд законів та нормативно-правових актів, які регулюють захист прав людини та громадянина в електронних комунікаціях. Наприклад, Закон України «Про захист персональних даних» встановлює принципи обробки персональних даних, а також визначає права та обов'язки суб'єктів даних та операторів. Крім того, Закон України «Про електронні комунікації» містить положення щодо конфіденційності спілкування та захисту особистої інформації в електронних мережах.[2]

Зокрема, варто звернути увагу на судову практику в Україні щодо даної сфери.

Дослідження судової практики показує, що суди регулярно розглядають справи, пов'язані з порушенням прав людини в електронних комунікаціях, відповідно до Закону України «Про електронні комунікації». Наприклад, у справі де користувач «А» підняв питання про порушення конфіденційності його особистих повідомлень у месенджері проти оператора «Б», Верховний Суд України розглядаючи це питання щодо конфіденційності спілкування користувачів, визначив, що оператор мережі повинен забезпечити конфіденційність спілкування користувачів відповідно до вимог Закону України «Про електронні комунікації», закону України «Про захист персональних даних», цивільного кодексу України та цивільного процесуального кодексу України, а також постанов Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах зв'язку та інформатизації (НКРЗІ), які можуть містити вимоги щодо захисту інтересів користувачів електронних комунікацій.[4]

Ця практика демонструє, що суди базують свої рішення на чітких вимогах законодавства щодо захисту прав користувачів електронних комунікаційних мереж, що є важливим кроком у забезпеченні прав та конфіденційності в цій сфері.

Для отримання додаткової інформації та точок зору експертів варто проводити анкетування та інтерв'ю з юристами, представниками правозахисних організацій та спеціалістами у сфері інформаційної безпеки. Аналізуючи інтерв'ю з юристами із спеціалізацією на цифровому праві, можна виділити основні аспекти які впливають на порушення дотримання прав людини і громадянина під час зняття інформації з електронних комунікаційних мереж. Насамперед однією з основних проблем є недостатня свідомість користувачів щодо їхніх прав та можливостей захисту. Також, існують випадки недостатньої регулятивної діяльності з боку владних органів. Також юристи зазначали, що рівень дотримання прав можна оцінити як незадовільний, адже на практиці часто стикаються із порушеннями конфіденційності даних та недостатньою прозорістю у діяльності операторів мереж. Конкретні заходи для покращення захисту прав користувачів в електронних комунікаційних мережах на думку експертів, які необхідно вжити це необхідність у зміцненні законодавства щодо захисту даних та впровадження ефективного механізму контролю за діяльністю операторів. Також для удосконалення ситуації необхідно посилити законодавчу

базу з питань захисту даних та приватності, створивши ефективний механізм контролю за діяльністю операторів мереж, та проводячи систематичну інформаційну роботу серед громадян щодо їхніх прав та обов'язків у цій сфері.

Підбиваючи підсумки, було встановлено що відповідно до Закону України «Про електронні комунікації» та інших відповідних нормативно-правових актів, оператори мереж мають гарантувати конфіденційність спілкування користувачів та захищати їхні особисті дані. Також, під час аналізу судової практики виявлено, що суди систематично розглядають справи, пов'язані з порушенням прав людини в електронних комунікаціях. Рішення судів часто ґрунтуються на вимогах законодавства щодо захисту прав користувачів електронних комунікаційних мереж.

Результати анкетування та інтерв'ювання, проведених серед спеціалістів та користувачів електронних комунікаційних мереж, свідчать про те, що недостатня прозорість діяльності операторів мереж, недостатня свідомість користувачів та недостатній рівень контролю з боку владних органів є основними проблемами в цій сфері, які потребують уваги та подальших заходів.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 20.12.1971 і Протокол № 8 (ETS № 118). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

3. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

І. М. Брегін,

*ад'юнкта кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу*

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФУНКЦІЇ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЯМ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Функції підрозділів Національної поліції як суб'єктів протидії порушенням бюджетного законодавства відображають основні напрями їх діяльності у сфері протидії бюджетній деліктності. На їх зміст впливають як функції, закріплені нормативно-правовими актами за підрозділами Національної поліції, так і функції, притаманні системі суб'єктів протидії порушенням бюджетного законодавства.

Суб'єкти протидії порушенням бюджетного законодавства виконують притаманні їм функції, зважаючи на загальний зміст та особливості протидії як цілеспрямованої діяльності щодо впливу на бюджетну деліктність. Як у наукових дослідженнях, так і нормах законодавства протидію окремим негативним явищам визначають через сукупність певних дій чи заходів. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» протидія торгівлі людьми – система заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею (система заходів, спрямованих на виявлення злочину торгівлі людьми, у тому числі незакінченого, осіб, які від цього постраждали, встановлення фізичних (юридичних) осіб – торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності) та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми, боротьба з торгівлею людьми [1]. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» протидію домашньому насильству визначає як систему заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки [2]. У цьому законі розмежовуються поняття запобігання та припинення домашнього насильства. Запобіганням визначено систему заходів, що спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються [2].

Таким чином, у двох законах, які визначають поняття протидії, законодавець вкладає різний зміст щодо видів діяльності, які здійснюються під час протидії. Якщо мова йде про протидію торгівлі людьми, то в це поняття включається як профілактика (попередження, запобігання) цього негативного соціального явища, так і його виявлення, розслідування делікту, притягнення винних осіб до відповідальності та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми. У випадку протидії домашньому насильству – це поняття не включає заходи профілактики (запобігання) і виявлення протиправної діяльності.

Неоднозначність законодавчого визначення та різні теоретичні підходи зумовлюють різне трактування поняття «протидія» у наукових працях. Однак, більшість дослідників протидії злочинності та адміністративній деліктності складовою частиною протидії вважають профілактику (попередження). Визначаючи поняття протидія злочинності, науковці вказують на те, що цей термін слід розглядати як складний процес щодо усунення причин та умов

вчинених злочинів, припинення злочинів, що розпочалися, та профілактичну діяльність з попередження злочинних діянь у майбутньому [3, с. 44] або ж як систему різноманітних видів діяльності та комплексних заходів (які здійснюються суспільством та державою), спрямованих на попередження, усунення, нейтралізацію і обмеження (ослаблення) факторів, що детермінують злочинність [4, с. 93]. Тобто як відзначає, О. Г. Кальман запобігання вчиненню злочинів та реагування на їх вчинення складає зміст протидії злочинності [5, с. 15].

Науковці, які досліджують проблеми протидії порушенням бюджетного законодавства, наголошують на складових цієї діяльності. При цьому відзначається, що суб'єкти протидії порушенням бюджетного законодавства наділені повноваженнями здійснювати заходи превенції і припинення таких порушень, а також притягувати до юридичної відповідальності винних осіб [6, с. 195], а протидія порушенням бюджетного законодавства включає як профілактику цих порушень, так і реагування на їх вчинення [7, с. 52-53]. Також слід врахувати обґрунтоване Ю. С. Назаром твердження, що протидію порушенням бюджетного законодавства складає й діяльність щодо формування державної політики у цій сфері (загальносоціальний рівень), фінансового контролю, а також судового розгляду спорів, що виникають у зв'язку із застосуванням заходів впливу за порушення бюджетного законодавства (спеціальний рівень) [7, с. 55-56].

Тобто базуючись на змісті поняття протидії порушенням бюджетного законодавства є можливим виокремити функції суб'єктів такої діяльності:

- формування державної політики протидії порушенням бюджетного законодавства;
- фінансовий контроль;
- профілактика порушень бюджетного законодавства;
- реагування на вчинення бюджетного делікту (виявлення, припинення, розслідування порушень бюджетного законодавства, застосування примусових заходів впливу та усунення негативних наслідків від їх учинення);
- судовий розгляд спорів, що виникають у зв'язку із застосуванням заходів впливу за порушення бюджетного законодавства.

Виконують ці функції різні суб'єкти системи протидії порушенням бюджетного законодавства. Очевидно, що підрозділи Національної поліції ні фінансового контролю, ні судового розгляду справ не здійснюють. Вони в певній мірі впливають на формування державної політики протидії порушенням бюджетного законодавства шляхом надання пропозицій суб'єктами, які таку політику формують. А основними функціями цих підрозділів є профілактика порушень бюджетного законодавства та реагування на їх вчинення. При цьому слід врахувати, що підрозділи Національної поліції здійснюють реагування лише шляхом виявлення, припинення та розслідування порушень бюджетного законодавства, а застосування примусових заходів впливу у цій сфері не віднесено до їх компетенції.

Список використаних джерел:

1. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20 вересня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 173.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.
3. Туркот М. С. Внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України як суб'єкт протидії злочинності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 44–48.
4. Ігнатов О. Протидія злочинності : поняття та сутність. *Юридична Україна*. 2009. № 3. С. 92–97.
5. Проблеми протидії злочинності : підручник. За ред. проф. О. Г. Кальмана. К. : Національна академія прокуратури України, 2010. 347 с.
6. Петрик І. Я. Взаємодія правоохоронних органів з органами бюджетного контролю у протидії порушенням бюджетного законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 194–197. URL : http://www.lsej.org.ua/5_2019/48.pdf.
7. Назар Ю. С. Протидія порушенням бюджетного законодавства України : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2021. 453 с.

Б. Л. Василюк,

аспірант кафедри адміністративного права та адміністративного процесу факультету № 3 ІППНП (Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАДАННЯ СТАТУСУ ДИТИНИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ І ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА

На сьогоднішній день, в умовах воєнного стану в Україні, питання надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів є одним з найголовніших дискусійних питань в правовому полі. Оскільки, практики та науковці не мають єдиного бачення та підходу щодо трактування підстав надання такого статусу та дотримання процедури його надання.

Нормотворець покладає надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів саме на органи опіки та піклування. Дані положення передбачені у ч. 7 ст. 30¹ Закону України «Про охорону дитинства»: статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, надається органом опіки та піклування за місцем реєстрації дитини як внутрішньо переміщеної особи. Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, визначається Кабінетом Міністрів України [1].

Механізм надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів визначено Порядком надання статусу дитини, яка

постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2017 року № 268 (далі - Порядок № 268) [2].

Відповідно до підпункту 3 пункту 2 Порядку № 268 психологічне насильство, якого зазнала дитина внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів (далі - психологічне насильство), - моральні та психологічні страждання (травми) дитини, що не потребують доведення, і які вона перенесла внаслідок її проживання/перебування в умовах воєнних дій, збройних конфліктів, тимчасової окупації, її внутрішнього переміщення, залишення свого місця проживання/перебування у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, а також загибелі (зникнення безвісти), потрапляння у полон, смерті внаслідок поранення, контузії або каліцтва, отриманих у населеному пункті, віднесеному до переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2015 року № 1275 [3], і в яких органи державної влади виконують свої повноваження у повному обсязі (далі - населений пункт, на території якого здійснювалася антитерористична операція), її батьків або одного з них - із числа цивільних осіб, а також її батьків або одного з них - з числа осіб, визначених пунктом 2 Порядку надання статусу особи, на яку поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [4], деяким категоріям осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 року № 740 [5].

Згідно із 3 пунктом 3 Порядку № 268 право на отримання статусу має дитина, а також особа, яка під час здійснення антитерористичної операції не досягла 18 років (повноліття), які внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів:

- 1) отримали поранення, контузію, каліцтво;
- 2) зазнали фізичного, сексуального насильства;
- 3) були викрадені або незаконно вивезені за межі України;
- 4) залучалися до участі у діях воєнізованих чи збройних формувань;
- 5) незаконно утримувалися, у тому числі в полоні;
- 6) зазнали психологічного насильства [2].

Пунктом 6 Порядку № 268 передбачено, що для надання статусу законний представник дитини або у разі, коли дитина переміщується без супроводження батьків або осіб, які їх замінюють, її родичі (баба, дід, прабаба, прадід, тітка, дядько, повнолітні брат або сестра), вітчим, мачуха, представник органу опіки та піклування подають до служби у справах дітей заяву про надання статусу, згоду на обробку персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» [6] і засвідчені в установленому порядку копії таких документів:

свідоцтва про народження дитини або іншого документа, що посвідчує особу дитини;

документа, що посвідчує особу заявника;

документа, що підтверджує повноваження законного представника дитини (у разі коли дитина постійно проживає/перебуває у закладі охорони здоров'я, закладі освіти або іншому дитячому закладі, - документа, що підтверджує факт перебування дитини в такому закладі) або родинні стосунки між дитиною та заявником;

довідки про взяття дитини на облік як внутрішньо переміщеної особи або документа, що підтверджує проживання/перебування дитини в населеному пункті, на території якого здійснювалася антитерористична операція.

паспорта громадянина України, виготовленого у формі книжечки (у разі наявності);

паспорта громадянина України або паспорта громадянина України для виїзду за кордон у формі е-паспорта або е-паспорта для виїзду за кордон (у разі наявності);

витягу з реєстру територіальної громади (у разі наявності) [2].

Пунктом 5 Порядку № 268 встановлено, що статус надається органом опіки та піклування, у тому числі за місцем реєстрації проживання/перебування дитини як внутрішньо переміщеної особи, або за місцем проживання/перебування дитини в населеному пункті, на території якого здійснювалася антитерористична операція, або за місцем виявлення такої дитини місцевими органами виконавчої влади та/або органами місцевого самоврядування.

Відповідно до абз. 15 – 16 п. 6 Порядку за обставин, передбачених у підпункті 6 пункту 3 цього Порядку, також подаються:

висновок оцінки потреб сім'ї (особи) у соціальних послугах, підготовлений центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за формою, затвердженою Мінсоцполітики. До оцінювання потреб сім'ї (особи) може бути залучений психолог/практичний психолог, психотерапевт, психіатр, що працює в іншому закладі, установі, організації. На основі висновку оцінки потреб сім'ї (особи) у соціальних послугах за згодою батьків/законних представників дитина направляється до відповідного закладу/організації для реабілітації та отримання відповідних соціальних послуг;

копія посвідчення з написом “Посвідчення члена сім'ї загиблого”, якщо дитина отримала статус відповідно до Порядку надання статусу особи, на яку поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, деяким категоріям осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 740 [4, 5];

копії свідоцтва про смерть та документа, що підтверджує загибель особи внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, або копія документа, що підтверджує смерть особи внаслідок поранення, контузії, каліцтва, отриманих внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, у разі загибелі батьків дитини або одного з них із числа цивільних осіб.

Даний перелік є вичерпний. За доктринальним та офіційним тлумаченням норм права абз. 16 п. 6 Порядку з урахуванням постанови Касаційного адміністративного суду у складі Верховного суду від 24.01.2023 року (справа

№ 360/3668/18) (далі Постанова) [7], можна зробити висновок, що право на отримання статусу має дитина, а також особа, яка під час здійснення антитерористичної операції не досягла 18 років (повноліття), які внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, зокрема, зазнала психологічного насильства. У вирішенні питання щодо можливості надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, слід виходити з наявності у дитини статусу внутрішньо переміщеної особи. Також необхідним є наявність причинно-наслідкового зв'язку між воєнними діями, збройним конфліктом на території населеного пункту, включеного до Переліку, та фактом настання обставин (насильство, каліцтво тощо), які мали негативний вплив на стан здоров'я та розвиток дитини, оскільки, виходячи із поняття дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, то саме внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту така дитина мала зокрема зазнати психологічного насильства.

Факт проживання на території, де не проводились воєнні дії, збройні конфлікти, тимчасова окупація, не може бути підставою для набуття статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів [7, п. 34]. Сам по собі факт включення населеного пункту до Переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, згідно із розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2015 року № 1275-р, не є підставою визначення зазнання дитиною психологічного насильства на основі положень Порядку № 268 та підставою для надання дитині статусу [7, п. 35]. Віднесення населеного пункту до територій, на яких здійснювалася антитерористична операція, без проведення воєнних дій чи збройних конфліктів, не є достатньою законною підставою чи умовою для надання дитині статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів [7, п. 36].

Відповідно до ч. 5 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права [8].

Окрім того, у абз. 16 п. 6 Порядку [2] при поданні заяви про надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів додається в обов'язковому порядку висновок оцінки потреб сім'ї (особи) у соціальних послугах, підготовлений центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за формою, затвердженою Мінсоцполітики, який має містити інформацію, що особа зазнала психологічного насильства внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів або як наслідок одну з підстав визначену в п.п. 3 п. 2 Порядку, а не формулювання «потребує отримання статусу дитини/дітей, яка/які постраждала/постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», оскільки комісія з питань захисту прав дитини не має повноважень щодо самостійного визначення та/або встановлення даного факту, а лише розглядає дане питання відповідно до абз. 15 п.п. 2 п. 4 «Типового положення про комісію з питань захисту прав дитини», затвердженого постановою Кабінету Міністрів

України від 24 вересня 2008 № 866 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 № 800) [9] з урахуванням Наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309 «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» [10].

Таке перекладання повноважень на комісію з питань захисту прав дитини, яка не наділена такими функціями, прямо суперечить ч. 3 ст. 6 Закону України «Про адміністративну процедуру» [11] та її дискреційним повноваженням, а без зазначення таких обставин, немає підстав для надання позитивного рішення на підставі п.п. 6 п. 3 Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 №268 (із змінами).

Підсумувавши зазначене, можемо констатувати, що необхідно проводити комплекс заходів щодо вдосконалення, як нормативної бази так і професійної майстерності та навичок відповідних працівників соціальної сфери, їх відповідного навчання, яке б дало змогу дотримуватись порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів та відображати/встановлювати відповідні обставини, які на них покладено відповідно до абз. 16 п. 6 Порядку [2]. Оскільки без встановлення даних обставин заяви осіб, які звернулись для отримання відповідного статусу, не підлягатимуть до задоволення.

Список використаних джерел

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // Відомості Верховної Ради України від 27.07.2001 — 2001 р., № 30, стаття 142
2. Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: затверджений Постановою КМУ від 05.04.2017 №268 : [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#Text>
3. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України: затверджений Розпорядженням КМУ від 02.12.2015 № 1275-р : [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2015-%D1%80#Text>
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII // Відомості Верховної Ради України від 09.11.1993 — 1993 р., № 45, стаття 425
5. Порядок надання статусу члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України: затверджений Постановою КМУ від 23.09.2015 №740 (в редакції Постанови КМУ від 09.04.2024 №416) : [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740-2015-%D0%BF#Text>

6. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України від 27.08.2010 — 2010 р., № 34, стор. 1188, стаття 481
7. Постанова КАС ВС від 24.01.2023 року (справа № 360/3668/18) :[Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108594040>
8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради України від 29.07.2016 — 2016 р., № 31, стор. 7, стаття 545
9. Типове положення про комісію з питань захисту прав дитини: затверджене Постановою КМУ від 24.09.2008 №866 (в редакції Постанови КМУ від 03.10.2018 №800) : [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#n379>
10. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: затверджений Наказом Мінреінтеграції від 22.12.2022 №309 : [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text>
11. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX // Відомості Верховної Ради України від 17.11.2023 - 2023 р., № 15, стор. 5, стаття 50

В. А. Вергун,
*здобувач вищої освіти Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЇ: ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ

В кожній демократичній державі світу влада прикладає максимально багато зусиль для того, щоб на достатньому рівні сприяти дотриманню і захисту прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина. Але, на жаль, в сьогоденних реаліях, які ми спостерігаємо через призму терористичної діяльності московського загарбника, виникає перепона на шляху дотримання та захисту прав і свобод людини та громадянина. Зокрема, на тимчасово окупованих територіях, такі як Автономна Республіка Крим, частини Донецької, Луганської, Херсонської та інших областей України, окупаційна влада російської федерації порушує всі права та свободи людини і громадянина, передбачених Конституцією України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та іншими законодавчими актами. Зокрема, на цих територіях фіксуються численні випадки порушення прав людини і громадянина, включаючи незаконні затримання, катування, обмеження свободи слова та зібрань, дискримінацію за національною та політичною ознакою, також агресор здійснює так звану «фільтрацію цивільного населення», яка спрямована

на поповнення свого обмінного фонду. Все це вимагає невідкладного правового реагування та міжнародного засудження. Тому, сьогодні в Україні є нагальною проблемою створення ефективних способів забезпечення прав, свобод людини і громадянина на тимчасово окупованих територіях так, як людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Збройна агресія російської федерації, яка розпочалася ще у 2014 році щодо України призвела до окупації та захоплення частини території України. Згідно з Основним Законом України, суверенітет України поширюється на всю її територію. Україна є унітарною державою, а її територія в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною [1]. Тому перебування збройних формувань іншої держави на території України є порушенням Конституції України та інших законодавчих актів.

Так, вперше за всю історію незалежності України у 2014 році поняття «тимчасово окупована територія» знайшла свою законодавче закріплення у Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII. Згідно з ст. 1 цього ж Закону, «Тимчасово окупована Російською Федерацією територія України (далі - тимчасово окупована територія) є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [2]. Виходячи з даного поняття, можна стверджувати, що на всю територію України, незважаючи чи це тимчасово окупована територія чи будь-яка інша територія, все одно поширюється дія міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а саме: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [3], Женевська конвенція про поводження з військовополоненими [4], Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [5] та багато інших.

Зокрема слід зазначити, що до тимчасово окупованими територіями слід віднести такі елементи, як:

- сухопутна територія тимчасово окупованих Російською Федерацією територій України, водні об'єкти або їх частини, що знаходяться на цих територіях;
- внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилегло до узбережжя континентального шельфу України, внутрішні морські води, прилеглі до сухопутної території інших тимчасово окупованих Російською Федерацією територій України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України;

- інша сухопутна територія України, внутрішні морські води і територіальне море України, визнані в умовах воєнного стану тимчасово окупованими у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку;

- надра під територіями і повітряний простір над цими територіями [2].

На тимчасово окупованих територіях особливо важливо забезпечувати та дотримуватися прав і свобод місцевого населення. Конституція України закріплює загальновизнані права та свободи людини і громадянина, тому головне завдання держави — гарантувати їх реалізацію і створити ефективні механізми для їхнього захисту. Права і свободи людини, включаючи ті, що діють на тимчасово окупованих територіях, є невід’ємною частиною конституційних прав кожної людини і громадянина. Не зважаючи на військові дії на цих територіях, однак взаємовідносини між цими двома державами повинні ґрунтуватися на дотриманні та забезпеченні основоположних прав та свобод людини і громадянина, зокрема: право на життя, здоров’я, честь та гідність, свободу та особисту недоторканність; на працю та відпочинок, освіту та інші права, що передбачені та забезпечуються Конституцією України [1].

У випадку порушення таких прав окупаційною владою російської федерації, Україна зобов’язана здійснити відновлення цих прав та забезпечити надійний захист. Однак, виникає проблема, оскільки Україна не має змоги здійснювати контроль за дотриманням, захистом та відновленням цих прав та свобод через те, що російський диктатор порушує всі міжнародні договори, спрямовані на захист прав людей.

Як стверджують ряд науковців, що основними інструментами захисту прав та свобод людини і громадянина є міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України. Зокрема, В.Ф. Погорілко стверджував, що «Загальна декларація прав людини, ухвалена та проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об’єднаних Націй 10 грудня 1948 року є взірцем, відповідати якому мають прагнути всі народи та держави» [6].

Але в даному випадку, як держава-окупант здійснює терористичні дії вбиваючи військовослужбовців, цивільне населення, порушуючи їх права та свободи, веде свою окупаційну політику на тимчасово окупованих територіях, внаслідок чого порушуються права і свободи людини і громадянина, *єдиним рішенням цієї проблеми, спрямованої на дотримання, захист та відновлення основоположних прав свобод людини і громадянина є деокупація тимчасово окупованої території*, документування воєнних злочинів російської федерації та здійснення справедливого правосуддя на керівництвом терористичної держави.

Отож, підводячи підсумки, слід зазначити, що забезпечення основоположних прав та свобод людини і громадянина на тимчасово окупованих територіях є складним та багатогранним, але в свою чергу надзвичайно важливим завданням для України. Незважаючи на відсутність контролю над цими територіями, Україна повинна продовжувати працювати на міжнародному рівні для привернення уваги до порушень прав людини та тиску на державу-окупанта. Водночас, потрібно розробляти та впроваджувати дієві правові механізми, які б дали змогу захищати права громадян у майбутньому, після

повернення окупованих територій під контроль України. Сила нашої держави полягає у відданості принципам верховенства права та захисту прав кожної людини і громадянина, незалежно від місця її проживання та інших ознак.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.06.2024).

2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 08.06.2024).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи: Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 08.06.2024).

4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими ООН: Конвенція, Угода від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 08.06.2024).

5. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї Україна, Російська Федерація, Великобританія: Міжнародний документ від 05.12.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (дата звернення: 09.06.2024).

6. В.Ф. Погорілко. Загальна декларація прав людини – одна з найважливіших загальнолюдських цінностей ХХ століття. *Право України*. 1999. № 4. С. 7–9.

М. В. Вульчин,

*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1 ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІНИ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ЗА КЛОПОТАННЯМ ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Доступ учасників кримінального провадження до правосуддя в контексті реальної або віртуальної можливості та їх участі у судових засіданнях з розгляду скарг, заяв і клопотань під час досудового розслідування або судового розгляду в умовах воєнного стану ускладнюється. Участь обох або хоча б однієї сторони щодо розгляду переважної більшості процесуальних звернень ґрунтується на загальних правилах які встановлені Кримінальний процесуальний кодекс України. Незважаючи на воєнний стан, правосуддя повинно здійснюватися

таким чином отримавши скаргу, заяву або клопотання, слідчий суддя чи суд має їх розглянути.

Також можливе відтермінування на невизначений строк вирішення термінових процесуальних питань, у зв'язку з неврахуванням об'єктивних обставин, які унеможливають безпосереднє залучення в судовому засіданні. Отже, з метою недопущення такої ситуації, в питанні буквального тлумачення обов'язкової участі сторін в судових засіданнях має бути певна гнучкість.

Запобіжні заходи – це різновид заходів процесуального примусу, які застосовуються у встановленому законом порядку слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора або судом відносно підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого, та полягають в обмеженні свободи цих осіб або встановленні за ними нагляду.

Мета запобіжних заходів полягає у тому, щоб особа не могла: переховуватися від органів досудового розслідування та суду; знищити, сховати або спотворити документи, речові докази; незаконно впливати на інших учасників провадження чи перешкоджати провадженню; вчинити інше правопорушення чи продовжити те, у якому підозрюється (ч. 1 ст. 177 КПК).

Запобіжний захід застосовується за наявності: обґрунтованої підозри у тому, що особа вчинила правопорушення; наявності ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що обвинувачений може здійснити вищезазначені дії (ч. 2 ст. 177 КПК).

Запобіжні заходи можуть бути застосовані при дотриманні ряду правових умов:

- запобіжний захід застосовується тільки після внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тобто з моменту початку розслідування (а такий момент, до речі, повинен збігатися у часі – ч. 2 ст. 214 КПК);

- запобіжний захід застосовується тільки слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням самого прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора;

- запобіжний захід повинен бути співрозмірним з тяжкістю покарання, що загрожує особі (п. 2 ч. 1 ст. 178 КПК). Наприклад, домашній арешт застосовується до особи, яка обвинувачується у злочині, за який передбачено позбавлення волі (ч. 2 ст. 181 КПК).

Прокурор, слідчий за погодженням із прокурором має право звернутися у порядку, передбаченому ст. 184 КПК, до слідчого судді, суду з клопотанням про зміну запобіжного заходу (скасування, зміну або покладення додаткових обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК, або про зміну способу їх виконання).

У клопотанні про зміну запобіжного заходу обов'язково зазначаються обставини, які: виникли після ухвалення попереднього рішення про застосування запобіжного заходу; існували під час ухвалення попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, але про які слідчий, прокурор на той час не знав і не міг знати.

Не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність зміни запобіжного заходу, надається підозрюваному, обвинуваченому.

Окрім того, підозрюваний обвинувачений, а також його захисник має право звертатись із клопотанням про зміну запобіжного заходу. Також необхідно зауважити, що законом не передбачено право клопотання про дострокове скасування запобіжного заходу. Підстави для скасування визначені ст. 203 КПК, відповідно до якої ухвала про застосування запобіжного заходу припиняє свою дію після: закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу; ухвалення виправдувального вироку; закриття кримінального провадження у порядку, передбаченому КПК.

Тому підозрюваний, обвинувачений, до якого застосовано запобіжний захід, його захисник, має право подати до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, клопотання про зміну запобіжного заходу, зокрема про скасування або зміну додаткових обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК та покладених на нього слідчим суддею, судом, або про зміну способу їх виконання.

Наказом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 в Україні введений воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. Цей Указ затверджений Законом України від 24.02.2022 № 2402-ІХ. Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

На підставі ст. 12-2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в умовах правового режиму воєнного стану суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України. Повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені.

Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює деякі особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану, не охоплюючи всіх питань, які можуть виникати. Так, стаття 34 КПК України передбачає передачу кримінального провадження на розгляд іншого суду у разі неможливості здійснювати відповідним судом правосуддя (зокрема під час режиму воєнного стану, проведення антитерористичної операції або здійснення

заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях

О.А. Марченко наголошує, що ті запобіжні заходи, які відповідно до КПК України можуть бути застосовані до підозрюваних у вчиненні кримінальних проступків, відповідають ступеню їх тяжкості, характеру вчинених діянь та свідчать про їх малозначність [7, с. 53].

При цьому, 14.04.2022 статтю 176 КПК України доповнено частиною 6, відповідно до якої, під час дії воєнного стану до осіб, підозрюваних або обвинувачених у вчиненні злочинів передбачених ст. ст. 109-114-2, 258-258-6, 260, 261, 437-442 КК України, за наявності відповідних ризиків, застосовується запобіжний захід – тримання під вартою.

Слідчий суддя, суд, до якого прибув або доставлений підозрюваний, обвинувачений для участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу, зобов'язаний роз'яснити його права; мати захисника; знати суть та підстави підозри або обвинувачення; знати підстави його затримання; відмовитися давати пояснення, показання з приводу підозри або обвинувачення; давати пояснення щодо будь-яких обставин його затримання та тримання під вартою; досліджувати речові докази, документи, показання, на які посилається прокурор, та надавати речі, документи, показання інших осіб на спростування доводів прокурора; заявляти клопотання про виклик і допит свідків, показання яких можуть мати значення для вирішення питань цього розгляду.

Відповідно до ч.1 статті 201 КПК України підозрюваний, обвинувачений, до якого застосовано запобіжний захід, його захисник, має право подати до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - до Вищого антикорупційного суду, клопотання про зміну запобіжного заходу, в тому числі про скасування чи зміну додаткових обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України, а саме направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточуючих, направлення для проходження програми для кривдників, та покладених на нього слідчим суддею, судом, чи про зміну способу їх виконання.

До клопотання мають бути додані: копії матеріалів, якими підозрюваний, обвинувачений обґрунтовує доводи клопотання; перелік свідків, яких підозрюваний, обвинувачений вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання, із зазначенням відомостей, які вони можуть надати, та обґрунтуванням значення цих відомостей для вирішення питання; підтвердження того, що прокурору надіслана копія клопотання та копії матеріалів, що обґрунтовують клопотання.

Копія клопотання та матеріалів, якими воно обґрунтовується, надається прокурору не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання.

Слідчий суддя, суд зобов'язаний розглянути клопотання підозрюваного, обвинуваченого протягом трьох днів з дня його одержання згідно з правилами,

передбаченими для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу. Також, слідчий суддя, суд має право залишити без розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу, подане раніше тридцяти днів з дня постановлення попередньої ухвали про застосування, зміну або відмову у зміні запобіжного заходу, якщо у ньому не зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею, судом.

Згідно зі ст. 193, 201 КПК клопотання підозрюваного/обвинуваченого про зміну запобіжного заходу розглядається за участі прокурора, підозрюваного/обвинуваченого та його захисника. Однак, КПК України окремо не регулює питання розгляду такого клопотання в умовах, коли: в Україні введений воєнний стан; учасники кримінального провадження з причин воєнного стану не мають фактичної можливості дістатися до судової установи для участі у судовому засіданні, технічної можливості взяти в ньому участь в режимі відеоконференції або це може становити загрозу їх життю і здоров'ю; учасники кримінального провадження не заперечують проти розгляду клопотання за їх відсутності.

До загальних засад кримінального провадження віднесені, серед іншого, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 12 КПК України), змагальність сторін (ст. 22 КПК України) та диспозитивність (ст. 26 КПК України), доступ до правосуддя (ст. 21 КПК України).

Так, згідно зі ст. 12 КПК України під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених КПК.

На підставі ст. 22 КПК України кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій. Сторони кримінального провадження мають рівні права на подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

Згідно із ч. 3 ст. 315 КПК України, під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого. При розгляді таких клопотань суд додержується правил, КПК.

Таким чином, навіть якщо за відсутності сторін кримінального провадження, розгляд слідчим суддею/судом клопотання захисника підозрюваного/обвинуваченого про зміну запобіжного заходу в умовах воєнного стану, здійснюється на підставі загальних засад кримінального провадження і відповідає конституційному принципу верховенства права. Це не призведе до обмежень прав і свобод людини і громадянина (обмеження яких згідно зі

ст. 64 Конституції України заборонені навіть в умовах воєнного стану), а забезпечить оперативний і об'єктивний судовий контроль в умовах воєнного стану на виконання завдань кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 1 січ. 2024 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар: у 2 т. / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та інші; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків : Право. 2012. Т.1 768 с.
4. Кримінальний процес : підручник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін. ; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова, В.В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. Ч. 2. 620 с.
5. Кримінальний процес : підручник, у трьох частинах / І.В. Басиста, Р.І. Благута, І.В. Гловюк та ін. ; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова. Львів: ЛьвДУВС, 2022. Ч.1 492 с.
6. Кримінальний процес України : навч. посіб. ; за заг. ред. О. П. Кучинської, Ю. В. Циганюк. 3-тє вид., допов. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 652 с.
7. Марченко О.А. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання: деякі процесуальні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. №30, ч. 2. С. 49–54.

М. Т. Гаврильців,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри загально-правових дисциплін

Інституту права

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

О. Б. Онишко,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри теорії права, конституційного та приватного права

Факультету № 1 ІПФПНП

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У зв'язку із активним технічним розвитком цивілізації, інформація та інформаційні права людини займають надзвичайно важливе місце у житті сучасного соціуму. Особливої актуальності питання реалізації, охорони і захисту інформаційних прав людини й громадянина в Україні набувають сьогодні – в

умовах теперішньої російської агресії проти нашої держави та гібридних методів її ведення.

Радикальні перетворення у всіх сферах діяльності суспільства, пов'язані зі значним підвищенням ролі інформації, що стала потужним, реально відчутним ресурсом, що має часом навіть більшу цінність, ніж фінансові, трудові та інші ресурси. У сучасному суспільстві інформація – ефективний важіль впливу на людину та державу, особливо у сфері формування та розвитку транскордонних глобальних телекомунікаційних мереж, що охоплюють усі країни і континенти.

Інформаційні права гарантують громадянам можливість дотримуватись певних переконань, бути вільними від переслідувань, пов'язаних з ними, вільно висловлювати свою думку, відстоювати свої ідеї та контролювати діяльність органів влади. Складовими елементами інформаційних прав є: право на пошук інформації, право на володіння інформацією, право на використання інформації та право на розпорядження інформацією.

Чинне українське законодавство не містить дефініції «інформаційні права», проте вважаємо, що під цим поняттям слід розуміти юридичні можливості людини та громадянина для задоволення своїх потреб у сфері отримання, використання, поширення та захисту необхідної індивіду інформації.

Згідно зі статтею 34 Конституції України, право на доступ до інформації ми відносимо до конституційних прав людини (право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань) [1].

Право на інформацію, окрім Конституції України, закріплене законами України “Про інформацію”, “Про звернення громадян”, “Про доступ до публічної інформації” та іншими нормативно-правовими актами.

Закон України “Про інформацію” закріплює право кожного на вільне одержання, використання, поширення, зберігання та захист інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Також цей закон передбачає основні принципи інформаційних відносин (гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя). Відповідно до закону України “Про інформацію” право на інформацію охороняється законом та держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації [2].

Проте, право на інформацію не є абсолютним та необмеженим. Згідно зі статтею 34 Конституції України це право може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1].

Важливими в умовах воєнного стану є якість та швидкий доступ до публічної інформації для забезпечення належного функціонування правової системи.

В умовах тотальної дезінформаційної війни з боку інформаційних спецслужб, агресивних дій військових формувань росії на території нашої держави надзвичайно важливим є дотримання балансу між можливістю вільно виражати свої погляди та отримувати правдиву інформацію про стан та хід війни з одного боку, а також захистом життя та здоров'я людей, які можуть постраждати від реалізації такого права з іншого боку.

В умовах воєнного стану реалізація громадянами права на інформацію може бути обмежено та ускладнено шляхом вжиття державою таких заходів: контроль за змістом та поширенням інформації; тимчасове призупинення роботи державних реєстрів та баз даних; впровадження особливого режиму роботи та посилення охорони об'єктів державного значення тощо.

Окрім того, використовуються такі способи забезпечення державою інформаційної безпеки під час воєнного стану: по-перше, обмеження інтернет провайдерів доступу до пропагандистських ресурсів ворога на території України (в сьогоднішніх реаліях це російські та проросійські ресурси); по-друге, впровадження контролю за змістом та поширенням інформації щоб не допустити розповсюдження неправдивої інформації та такої, яка може завдати шкоди здоров'ю та життю людини, а також національній безпеці.

Безперечно, такі обмежувальні заходи слугують звуженням права на інформацію людини та громадянина, проте це не визначає нашу державу як недемократичну, оскільки зазначені обмеження застосовуються для забезпечення національної безпеки держави та будуть скасовані після завершення правового режиму воєнного стану.

Україна має необхідні ресурси для забезпечення своєї інформаційної безпеки. Їх доцільно використовувати в таких напрямках: розроблення основних напрямів національної політики у сфері вдосконалення інформаційного забезпечення зовнішньополітичного курсу; створення умов для роботи українських представництв та організацій за кордоном щодо нейтралізації дезінформації про зовнішню політику.

Зважаючи на те, що військові дії часто призводять до необхідності стирання особистих прав, важливо розуміти, що держава не завжди може гарантувати усі права людини. Проте створення систем захисту правової інформації зберігає політико-правові основи демократії.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про інформацію: Закон України 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

О. З. Галамай,
*аспірантка кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Сьогодні у сфері правосуддя відбуваються трансформаційні процеси під впливом цифровізації. Водночас окремої уваги заслуговує забезпечення права людини на судовий захист в умовах цифрової трансформації. Дотепер не втрачають своєї актуальності напрями та заходи, запропоновані у п. 4.1.4 Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (завершила свою дію), зокрема щодо «розвитку електронного судочинства з урахуванням світових стандартів у сфері інформаційних технологій, його інтегрування у національну інфраструктуру електронного врядування» [1]. У травні 2024 року в Офісі Президента розпочато роботу над розробкою Концепції розвитку системи правосуддя на 2024–2026 роки [2].

Варто зазначити, що сучасні дослідники право на судовий захист розглядають як «комплексний правовий інститут матеріально-процесуального характеру, що полягає у визначенні права на судовий захист як єдності його матеріального змісту та процесуальної форми, оскільки право на судовий захист може бути реалізоване лише в судовому процесі» [3, с. 351]. Своєю чергою, порядок звернення до суду регламентований процесуальними кодексами.

І. Завальнюк, досліджуючи сучасні науково-теоретичні погляди на поняття «право на судовий захист», узагальнив наявні дефініції цього поняття та класифікував їх на такі групи, зокрема: «1) визначення, що роблять акцент на матеріальному або процесуальному аспекті досліджуваного права, або ж на їх діалектичному поєднанні; 2) визначення, що фокусуються на визначенні права на судовий захист як суб'єктивного або об'єктивного, або на виділенні і суб'єктивної, і об'єктивної сторони; 3) дефініції, що визначають право на судовий захист як конституційне право, або ж виключно як право людини; 4) визначення, що розглядають право на судовий захист безпосередньо як «право», або як гарантію реалізації всіх інших прав людини і громадянина» [4, с. 15–16].

Водночас слушною видається точка зору про те, що «права та охоронювані законом інтереси особи за відсутності будь-яких механізмів захисту залишатимуться декларативними. Тож у разі незаконного посягання на майнові та особисті немайнові права та законні інтереси особи, останні повинні підлягати захисту, що, своєю чергою, вимагає від держави забезпечення належного правового регулювання з тим, щоб визначити засоби реалізації таких прав та інтересів, а також закріпити ефективні способи їх захисту» [5].

Відповідно до ч. 3 ст. 8 Конституції України «звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на

підставі Конституції України гарантується» [6]. Саме судом захищаються права і свободи людини і громадянина (ч. 1 ст. 55 Конституції України) [6].

Водночас Конституцією України кожному гарантується право: – на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 2 ст. 55). Ця конституційна норма знайшла своє закріплення у процесуальному законодавстві, зокрема, у ст. 4 ЦПК України, ст. 4 ГПК України та ст. 5 КАС України; – звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом (ч. 4 ст. 55) [6]. До того ж «кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» (ч. 5 ст. 55 Конституції України) [6]. Конституційний Суд України у рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 зазначив, що «конституційне право на судовий захист належить до невідчужуваних та непорушних. Кожен під час розгляду будь-якої справи, в тому числі кримінальної, щодо діяння, у вчиненні якого обвинувачується, має право на правосуддя, яке відповідало б вимогам справедливості» (*абзац перший пункту 5 мотивувальної частини*). «Право на судовий захист передбачає також можливість звернення всіх учасників судового провадження, у тому числі підсудного, до судів апеляційної та касаційної інстанцій» (*речення четверте абзацу другого пункту 5 мотивувальної частини*) [7].

Як зазначено у рішенні Конституційного Суду України від 19 квітня 2023 року № 4-р(П)/2023, «для реалізації конституційного права на судовий захист, що є гарантією захисту, утвердження та здійснення інших конституційних прав і свобод, потрібно на законодавчому рівні визначити належні й дієві національні юридичні механізми здійснення судочинства та виконання судових рішень, які засновані на основних засадах судочинства й здатні забезпечити судовий захист, поновлення порушених прав і свобод кожної особи» (підпункт 4.1 пункту 4 мотивувальної частини) [8]. Водночас як зазначають О. Храпенко та В. Сперанський, саме «цифрова трансформація може допомогти зробити судову систему більш доступною для громадян. Електронні платформи для подання скарг, онлайн-консультації та віртуальні судові засідання сприяють швидкій та ефективній взаємодії між учасниками судового процесу». На їхню думку, розглядаючи застосування штучного інтелекту, аналізу даних та блокчейн-технологій у правосудді, варто визнати, що такі інновації можуть полегшити вирішення судових справ, прискорити процес розгляду справ та підвищити точність і справедливість винесення рішень [9, с. 459]. Сьогодні сферу правосуддя визначено серед пріоритетних сфер, в яких відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, реалізуються завдання державної політики розвитку галузі штучного інтелекту. Для досягнення мети Концепції у зазначеній сфері слід забезпечити виконання таких завдань: – подальший розвиток вже існуючих технологій у сфері правосуддя (Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, Електронний суд, Єдиний реєстр

досудових розслідувань тощо); – впровадження консультативних програм на основі штучного інтелекту, які відкриють доступ до юридичної консультації широким верствам населення; <...> – винесення судових рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі результатів аналізу, здійсненого з використанням технологій штучного інтелекту, стану дотримання законодавства та судової практики [10].

На сучасному етапі розвитку нашої держави електронні сервіси та систему розробляє Міністерство цифрової трансформації України спільно з Вищою радою правосуддя, Комітетом Верховної Ради з питань правової політики та Державною судовою адміністрацією за підтримки USAID проєкту ЄС Право-Justice та консалтингової компанії CIVITTA. Основу цифровізації судової сфери становить Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (далі – ЄСІТС) [11].

Рішенням Вищої ради правосуддя 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21 затверджено *Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – Положення)*. У п. 2 цього Положення визначено: а) порядок функціонування в судах та органах системи правосуддя окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, зокрема підсистем «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистем відеоконференцзв'язку; б) порядок вчинення процесуальних дій в електронній формі з використанням таких підсистем; в) особливості використання в судах та органах системи правосуддя іншого програмного забезпечення в перехідний період до початку функціонування ЄСІТС у складі всіх підсистем (модулів) (п. 2 Положення) [12]. Про функціонування у судах <...> ЄСІТС йдеться також у ст. 15-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [13]. До того ж функціонування ЄСІТС у судах регламентовано і процесуальним законодавством, зокрема, статтею 14 ЦПК України, статтею 6 ГПК України, статтею 18 КАС України.

Узагальнюючи, зазначимо, що в Україні забезпечення права людини на судовий захист в умовах цифрової трансформації набуло розвитку. Про це свідчить наявність нормативно-правового підґрунтя щодо можливості користування ЄСІТС, зокрема такими її підсистемами як «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистемами відеоконференцзв'язку. Водночас, зважаючи на сучасні можливості застосування штучного інтелекту у сфері правосуддя, ці системи потребують подальшого вдосконалення відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. Проте варто чітко окреслювати межі таких можливостей, щоб в подальшому не виникало загроз для застосування особою права на судовий захист з використанням інформаційних та телекомунікаційних підсистем (модулів) ЄСІТС.

Список використаних джерел

1. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затверджено Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>.

2. В Офісі Президента хочуть розробити нову Концепцію розвитку системи правосуддя – на 2024-2026 роки. Судово-юридична газета. 2024. 9 травня. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/300259-v-ofise-prezidenta-khotyat-razrobotat-povnuu-kontsepsiya-razvitiya-sistemy-pravosudiya-na-2024-2026-gody>.
3. Тицька Я. О., Шкодовська Ю. Ю. Право на судовий захист в системі прав людини: науково-теоретичний аспект у сучасному контексті. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 9. С. 348–351. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/90.pdf.
4. Завальнюк І. В. Поняття «право на судовий захист»: сучасні науково-теоретичні погляди. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2020. № 44. С. 14–16. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc44/5.pdf>.
5. Ефективний судовий захист неможливий без правильного способу захисту свого права. Юридична Газета online. 2020. 12 лютого. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/efektivniy-sudoviy-zahist-nemozhliviy-bez-pravilnogo-sposobu-zahistu-svogo-prava.html>.
6. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. Справа № 1-33/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>.
8. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Сиротенка Сергія Євгеновича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів пункту 2 частини дев'ятої статті 171, пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо особових даних у судовому рішенні) від 19 квітня 2023 року № 4-р(П)/2023. Справа № 3-79/2021(189/21, 394/21). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-23#Text>.
9. Храпенко О. О., Сперанський В. О. Цифрова трансформація системи правосуддя, правоохоронних органів та адвокатури України. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 12. С. 458–461. URL: http://lsej.org.ua/12_2023/114.pdf.
10. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.
11. Цифровізація судової сфери: працюємо над оновленою концепцією е-Суду. Міністерство цифрової трансформації України. 2024. 28 лютого. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/tsifrovizatsiya-sudovoi-sferi-pratsyuemo-nad-onovlenoju-kontsepsiya-e-sudu>.
12. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затверджено

Рішення Вищої ради правосуддя 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#n22>.

13. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 31. Ст. 545.

Л. А. Гачак-Величко,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри поведінкових наук та військового лідерства
(Національна академія сухопутних військ імені П. Сагайдачного)*

Р. І. Крамар,
*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри судоустрою та прокуратури
юридичного факультету
(Львівський університет бізнесу та права)*

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Внаслідок війни в Україні тисячі дітей залишилися сиротами, відірвані від своїх рідних і живуть у скрутному становищі. Під час війни права дітей порушуються: право на життя, бути з сім'єю та громадою, на здоров'я, на особистий розвиток, на піклування та захист, йдеться у доповіді ООН «Вплив збройних конфліктів на дітей» 1996 р. Порушені права дітей мають бути відновлені та захищені за допомогою національних та міжнародних інституцій.

Основою міжнародного захисту прав дитини стала Конвенція ООН про права дитини, ухвалена 20 листопада 1989 р. та ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 р. [1]. Відповідно до Конвенції діти як самостійні суб'єкти права повинні виховуватися в «дусі миру, гідності, толерантності, свободи, рівності та солідарності» і повинні адаптуватися до самостійного життя в суспільстві. Вона стала першим міжнародним документом, який найширше закріпив економічні, соціальні, культурні, громадянські та політичні права дітей. На відміну від декларацій 1924 і 1959 років, Конвенція встановлювала чіткі правові норми, які повинні були виконувати всі країни, що її ратифікували [2].

Є міжнародні документи, які регламентують певні аспекти статусу дитини, в тому числі її перебування в сім'ї. Зокрема, Декларація соціальних і правових принципів захисту та благополуччя неповнолітніх у разі передачі або усиновлення неповнолітніх на національному та міжнародному рівнях передбачає гарантії прав дітей за сімейними обставинами. Стаття 2 Декларації містить справедливий аргумент про те, що «благополуччя дитини залежить від добробуту сім'ї». Це положення знайшло логічне продовження. Зокрема, чітко вказано: «Якщо батьки не піклуються про дитину або неналежно піклуються про неї, питання про виховання дитини родичами батьків дитини, передачу дитини в іншу сім'ю не вирішується, якщо відповідна особа не доглядає за дитиною, то виникає питання про утримання чи усиновлення, а в разі потреби – про влаштування дитини до спеціальних установ» [3]. Важливим елементом є

Декларація про захист жінок і дітей в особливих обставинах і під час збройних конфліктів, метою якої є гарантування прав цивільного населення під час збройних конфліктів [4].

Загалом слід зазначити, що на території України, де вже десятий рік поспіль триває збройний конфлікт, першорядне значення мають положення статті 38 Конвенції про права дитини, яка говорить:

1. «Держави-учасниці зобов'язані поважати та забезпечувати дотримання норм міжнародного гуманітарного права, які застосовуються до них у разі збройного конфлікту.

2. Держави-учасниці вживають усіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи віком до 15 років не брали безпосередньої участі у військових діях.

3. Країни-учасниці утримуються від призову на військову службу будь-яких осіб віком до 15 років. При вербуванні осіб старше 15 років, але молодших 18 років, держави-учасниці повинні намагатися надавати перевагу особам старшого віку.

4. Відповідно до своїх зобов'язань за міжнародним гуманітарним правом щодо захисту цивільних осіб під час збройного конфлікту, держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів для забезпечення захисту дітей, які постраждали від збройних конфліктів, і догляду за ними» [1]. Тож вищезазначений документ наголошує на важливості і ролі МПП у захисті дітей під час збройних конфліктів. Хоча конвенція покликана захищати права дітей загалом, деякі її положення є суперечливими. Наприклад, забороняється призов і призов на військову службу та військову діяльність дітей віком до 15 років. Це положення відповідає наявним нормам гуманітарного права, але більшість країн, а також НУО, особливо ЮНІСЕФ, вважають його занадто низьким для віку. Зрозуміло, що жоден уряд чи організацію не задовольняє той факт, що Конвенція визнає набагато більше і більшою мірою прав дитини, ніж будь-який раніше ухвалений документ. Зважаючи на це, Конвенцію про права дитини 2000 р. доповнено Факультативним протоколом щодо участі дітей у збройних конфліктах і Факультативним протоколом щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії та ухваленням Факультативного протоколу щодо процедурної інформації у 2011 р. [5].

На нашу думку, доцільно виділити Римський статут Міжнародного кримінального суду, підписаний 20 січня 2000 р. від імені України, який передбачає кваліфікацію певних дій проти дітей як військових злочинів, особливо щодо тих, які не досягли 18 років. Наприклад, це такі дії, як вербування та вербування дітей (неповнолітніх); використання їх у військових діях у міжнародних та неміжнародних збройних конфліктах; навмисні напади на лікарні та школи, які залишаються несанкціонованими. Це означає, що положення про визнання злочином протиправних дій щодо дітей під час воєнного конфлікту в Україні не застосовуються. Міжнародне право прав людини та Римський статут визнають безкарність осіб, які вчинили злочини проти дітей. Примусова передача дітей групам, які зазнають цілеспрямованого

знищення, характеризується як геноцид. Україна не була учасницею Римського статуту, що посилювало можливості захисту прав дітей у збройному конфлікті та порушувало принцип покарання винних у військових злочинах проти дітей.

Сьогодні Україна вживає найнеобхідніших заходів для забезпечення захисту дітей. «Закон України про охорону дитинства» визначає нову категорію – «діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, – діти, які отримали поранення, синці, розчленування, зазнали фізичного, сексуального, психологічного насильства внаслідок воєнних дій або збройного конфлікту, викрадені або незаконно вивезені з України, беруть участь у військових формуваннях або незаконно утримуються, в тому числі в полоні» [6].

Варто зазначити, що зроблено важливий крок у забезпеченні захисту прав дітей у районах бойових дій та збройних конфліктів – ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» № 936-VIII від 26 січня 2016 р. Цей документ спрямований на вдосконалення механізмів ухвалення рішень щодо захисту прав дітей шляхом підтримки сімей дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах або постраждали внаслідок воєнних дій, збройного конфлікту та процедури вдосконалення української системи захисту прав дитини. Такі діти мають можливість набути статусу дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту чи бойових дій. Такий статус дітям надається згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 268 «Порядок надання статусу дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», затвердженою 5 квітня 2017 р.

Отже, «статус дітей, які постраждали внаслідок бойових дій та збройних конфліктів, надається органом опіки та піклування за місцем реєстрації дитини зі статусом внутрішньо переміщеної особи. Порядок надання статусу дитини, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, визначається Кабінетом Міністрів України» (стаття 30-1 Закону «Про охорону дитинства») [6].

Список використаних джерел:

1. Конвенція ООН про права дитини: ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 № 789-XII. Київ : Столиця, 1997. 31 с.

2. Шевченко-Бітенська О. В. Правові механізми Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Нац. ун-т «Одеська юрид. акад.». Одеса, 2015. 210 с.

3. Декларація про соціальні та правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо у разі передачі дітей на виховання та їх усиновлення на національному і міжнародному рівнях : Декларація ООН від 03.12.1986. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_131#Text.

4. Декларація про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів: Декларація ООН від 14.12.1974. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_317#Text.

5. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень : Протокол ООН від 20.11.2014. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_160#Text.

6. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2015 № 1275-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2015-p#Text>.

А. Б. Гришук,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ВИКРИВАЧ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ

Корупція як негативне соціальне явище виникла давно і нажаль присутня в багатьох сферах життя суспільства і держави. Негативність цього явища порушує такі важливі конституційні принципи як верховенство права, законність, справедливість тощо, таким чином блокуючи важіль контролю за органами державної влади, місцевого самоврядування, гальмує розвиток суспільства та зменшує авторитет держави на міжнародній арені.

Варто підкреслити той факт, що вітчизняне законодавство містить низку нормативно-правових актів у сфері протидії корупції, виконання та дотримання яких покладено на суспільство, державу а також на спеціально уповноважені органи такі як Національне агенство з питань запобігання корупції, Державне бюро розслідувань тощо.

Визначення поняття корупції міститься в Законі України «Про запобігання корупції», у якому під корупцією розуміється використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [1].

Одним з способів боротьби з корупцією є введення у вітчизняну практику інституту державного захисту осіб, які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції. Відповідно до статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» викривач - це фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності,

проходження служби чи навчання [1]. В Кримінально-процесуальний кодекс України, а саме у ст. 3 п. 16-2. також міститься пояснення поняття викривач – це фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування [2].

Проте, слушно підкреслює Страшок А. А., який зазначає, що законодавство України розрізняє заявників та викривачів. Різниця між ними полягає в тому, що будь-яка людина може повідомити про корупцію, якщо переконана, що її інформація є достовірною, але не завжди той, хто повідомив про корупцію, є викривачем [3, с. 152].

У вітчизняному законодавстві відсутній спеціальний законодавчий акт, який би закріплював не лише правовий статус викривачів, а й визначав (встановлював) їх механізм захисту. Проте, в зарубіжних країнах існує практика врегулювання статусу викривача окремим законодавчим актом все ж існує, про що зазначають Толчкова І.А. та Казюта Д.А., серед країн Європейського Союзу особливої уваги заслуговують Словенія, Ірландія, Велика Британія, оскільки дані країни мають не лише сильне законодавство в даній сфері, а й реально працюючі механізми реалізації даних правових норм. У таких країнах, як США та Південна Корея, теж існують механізми захисту викривачів. Однак навіть хороше законодавство не завжди належно застосовується на практиці, як, наприклад, в Румунії та Японії. Є держави, де викривачі часто не захищені від звинувачень у наклепі (Португалія, Чехія), розкритті анонімності (Іспанія, Естонія, Литва, Аргентина, Австралія, Китай), спрямованих негативних дій від звинувачених корупціонерів у відповідь (Польща, Словаччина, Нідерланди, Бразилія) [4, с. 288-289].

Важливим є також і гарантії захисту викривачів, оскільки відповідно до ст. 53 Закону України «Про запобігання корупції» викривачі, їх близькі особи перебувають під захистом держави [1]. Попри визначене законодавцем положення слід зазначити, що в ст. 32 ч.1 Конвенції ООН проти корупції зазначається, що кожна Держава-учасниця вживає належних заходів, відповідно до своєї внутрішньої правової системи та в межах своїх можливостей, для забезпечення ефективного захисту від ймовірної помсти або залякування свідків та експертів, які свідчать у справах за злочинами, що визначені цією Конвенцією, та, у відповідних випадках, щодо їхніх родичів та інших близьких їм осіб [5]. Необхідність існування такого положення зумовлено тим, що іноді виникають ситуації, коли щодо особи, що повідомила по факт корупції здійснюється з боку керівника, роботодавця чи трудового колективу проявляється негативне ставлення чи відношення, наприклад, застосовується звільнення, відмовляють у призначенні на вищу посаду тощо, або створюються умови для застосування таких заходів.

Відповідно до розділу VIII Закону України «Про запобігання корупції», законодавець виділяє гарантії захисту викривачів: 1) захист трудових прав викривача; 2) забезпечення безпеки щодо себе, а також близьких осіб, майна та житла; 3) конфіденційність та анонімність викривача; 4) представництво

інтересів викривача Національним агентством з питань запобігання у адміністративному та цивільному процесах та його участь у справі як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору; 5) право на безоплатну правничу допомогу у зв'язку із захистом прав викривача; 6) повідомляти про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону без зазначення відомостей про себе (анонімно); 7) відшкодування витрат у зв'язку із захистом прав викривачів, витрат на адвоката у зв'язку із захистом прав особи як викривача, витрат на судовий збір; 8) звільнення від юридичної відповідальності у визначених законом випадках, тощо [1].

Одним із першочергових напрямів боротьби з корупцією є відповідне та належне врегулювання правового статусу викривачів корупції, оскільки це нагальна потреба, яку необхідно вирішити у найближчим часом. На сьогоднішній день наша держава ратифікувала ряд міжнародних актів у сфері боротьби з корупцією, на основі яких сформувала і далі продовжує розвивати внутрішньодержавну нормативну базу щодо боротьби з корупцією, зокрема це стосується й прийняття нормативно-правового акту, який би регулював правовий статус викривачів, на основі досвіду інших держав. Досвід зарубіжних держав у сфері протидії корупції показує, що співпраця з особами, що надають допомогу у протидії та запобіганні корупції та забезпечення їх захисту є одним з важливих і необхідних напрямів антикорупційної політики держави.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700. URL:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Страшок А. А. Викривачі корупції та гарантії їх захисту за законодавством України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 5. 2023. С.150-156.
4. Толчкова І.А. та Казюта Д.А. Захист викривачів корупції: українські реалії та міжнародний досвід. Часопис Київського університету права 2019/1. С.287-291.
5. Конвенція ООН проти корупції: Міжнародний акт від 31.10.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16?find=1&text=%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%87#Text

А. Б. Гришук,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*
Д. Левковська,
*здобувач вищої освіти Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ, ОСНОВНІ ВИДИ ТА ЧИННИКИ МІГРАЦІЇ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Як процес переміщення міграція виникла дуже давно іноді науковці зазначають, що вона виникла тоді коли з'явилося людство на землі. Міграція є проявом глобалізації, зупинити її неможливо і в майбутньому її обсяги зростатимуть, оскільки систематично у світі зростає активність, освідченість та мобільність населення через швидкий розвиток цифрової економіки, також процеси міграції зростатимуть через зростання ролі транснаціональних корпорацій, переміщення капіталів за кордон і як наслідок розміщення виробництва в інших державах чи регіонах ніж розміщений холдинг (материнська компанія). Закономірним також є й те, що процесі міграції важливу роль відіграє співвідношення рівня життя у країнах походження мігрантів та країнах спрямування, а також масштаби вимушеної міграції, які зростають через військові дії, екологічні та техногенні катастрофи.

Слюсаревський М., Блинова О. зазначають, що міграція (від лат. *migratio*) - це переселення, тобто територіальне переміщення населення, пов'язане зі зміною місця проживання. Не всі переселення вважають міграцією, а лише ті, що пов'язані з перетином певних кордонів - державних, адміністративних. До міграцій не належать переміщення, які не спричиняють жодних змін у соціальних зв'язках особи і майже не впливають ані на саму особу, ані на її суспільне оточення як у місці вибуття, так і прибуття (тобто туристичні, рекреаційні поїздки, короткочасні гостьові візити чи поїздки на відпочинок) [1, с. 41].

Боєцька-Пономаренко Б. Т., Пономаренко О. В, Шевченко В. В. вважають, що міграція – це груповий чи поодинокий випадок перетину адміністративного кордону власної країни ключовими фігурами цього процесу (мігрантами), не залежно від мотивів, наявності законних підстав, часу перебування за межами батьківщини, що може спричинити зміну постійного місця проживання (однак, з метою відмінною від планованого туризму) [2, с. 7].

Вітчизняне законодавство не містить поняття міграції, проте в Законі України «Про імміграцію» законодавець надає визначення поняття що таке імміграція – це прибуття в Україну чи залишення в Україні у встановленому законом порядку іноземців та осіб без громадянства на постійне проживання [3].

Серед науковців немає якось сталої класифікації міграції, це зумовлено з однієї сторони тим, що мета міграції може змінюватись, а з іншої її види, та можливість її нормативного визначення. Муц Луай Файсал виділяє такі види міграції: зовнішня і внутрішня, зворотна і незворотна, добровільна і примусова, організована і неорганізована. Додатково науковець виділяє такі форми міграції населення, як епізодична, маятникова, сезонна і незворотна, політична, економічна тощо [4, с. 150].

Слюсаревський М., Блинова О. виділяють такі види міграції:

- «Міграція внутрішньодержавна і міждержавна (з перетинанням державного кордону): виїзд із країни - еміграція, в'їзд до країни - імміграція.

- Міграція постійна і тимчасова: трапляються випадки, коли індивід вимушений мігрувати у зв'язку з особливими політичними подіями в країні.

- Міграція суверенна і вимушена. До вимушеної міграції треба віднести ті випадки, коли причина міграції лежить поза індивідом, тобто це міграція з примусу. Суверенною міграцією вважають тоді, коли мігрант приймає рішення без зовнішнього тиску, виходячи зі своїх потреб.

- Нині отримали державне визначення два офіційні види міграції: «вимушені переселенці» і «біженці». Така законодавча класифікація є важливою з погляду на дання державної допомоги і правового статусу.

- Міграція політична і економічна. До економічної міграції слід віднести і трудову міграцію: виїзд до інших країн на заробітки з наміром при нагоді стати постійним мешканцем країни перебування.

- Міграція легальна та нелегальна. Це питання є актуальним, коли мова йде про міждержавну міграцію, оскільки всередині країни для цього перепон немає.

- Міграція індивідуальна і масова (етнічна): наприклад, масовий виїзд на роботу до Німеччини громадян Туреччини.

- Маятникова міграція: йдеться про маятникову мобільність, тобто регулярне переміщення населення з одного населеного пункту до іншого на роботу або навчання.

- Епізодичні та сезонні міграції іноді бувають попередниками незворотної міграції, оскільки створюють умови для вибору постійного місця проживання.

- Епізодичні міграції — це ділові, культурнопобутові та інші соціальні переміщення, які здійснюються не регулярно як у часі, так і в просторі, а також зовсім не обов'язково у тих самих, що раніше були, напрямках.

- Сезонні міграції — переміщення працездатного населення до місць тимчасового працевлаштування з метою отримання вигідної роботи за наймом, після виконання якої особа повертається до місця попереднього мешкання. Такий вид міграцій тому називається сезонним, бо їхні обсяги та частота залежать від пори року, а тимчасовий період перебування в іншому місці — від домовленості про виконання того чи іншого виду трудової діяльності.

- Підготовлена та непідготовлена міграція. Підготовлена міграція частіше пов'язана з явищем інтелектуальної міграції: індивід заздалегідь знаходить собі працедавця, обговорює умови оплати. Непідготовлена міграція — це всі випадки, коли індивіда не чекають, коли ніхто не готовий надати йому допомогу,

тож він може потрапити в скрутну ситуацію без засобів до існування (наприклад, біженець)» [1, с. 42].

З вище наведеного можна виділити такі ознаки міграції: - переміщення людей через внутрішні кордони держави так і через міждержавні кордони; - пересування чи переселення, переміщення, здійснюється як одноосібно так і колективно (сімейно); - таке переміщення здійснюється на тимчасовий або на постійний проміжок часу; - важливим моментом є ціль або мета такого переміщення тощо.

Список використаних джерел:

1. Слюсаревський М., Блинова О. Міграція як соціально-психологічне явище: види, функції, чинники та закономірності. Світогляд, 2015. №5 (55). С. 41-54.

2. Боєцька-Пономаренко Б. Т., Пономаренко О. В, Шевченко В. В. Типи міграції: оновлене бачення класифікації. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. Том 33 (72) № 4 2022. С. 6-12.

3. Про імміграцію: Закон України 7 червня 2001 року № 2491-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>

4. Муц Луай Файсал. Характеристика основних форм міграції населення в Україні: наслідки для держави. Право та державне управління. 2019 р., № 1 (34) том 1. С. 150-155.

М. П. Гурковський,

*кандидат юридичних наук, професор,
проректор*

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

А. В. Перепелиця,

*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу кадрового забезпечення*

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ НА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Відбиваючи прагнення українського народу розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, Конституція України у ст. 7 закріпила принцип, згідно з яким «в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування» [1]. Отже, Конституція України покладає на державу функцію підтримки місцевого самоврядування як однієї з підвалин демократичного ладу. Положення Основного Закону вивели місцеве самоврядування на рівень одного з провідних інститутів демократичного конституційного ладу.

Серед законів, що містять норми, які регламентують питання організації та функціонування місцевого самоврядування, особливе місце займає Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2], який по суті є «базовим» законом із цих питань.

Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно чи під відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції України та законів України.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» зі змінами 2011 р.: «Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на принципах: народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування» [2].

Аналіз цих положень Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» дозволяє зробити такі висновки:

1. Конституція України визнає право самостійно вирішувати питання місцевого значення лише за первинними територіальними громадами – жителями «природних» адміністративно-територіальних одиниць, тобто поселень (сіл, кількох сіл, селищ та міст).

Такий підхід до визначення кола суб'єктів права на місцеве самоврядування має глибокі історичні корені. Саме в поселеннях люди природним шляхом групувалися для спільного життя, проблеми якого вони обговорювали на сходах, загальних зборах, а для здійснення поточного управління обирали відповідних осіб (органи) – вождів, старійшин, ради тощо. Таким чином формувалася громада, відмінною ознакою якої є наявність виборних органів, а подібна система отримала назву громадського, комунального, місцевого або муніципального самоврядування.

2. Конституція та Закон передбачають, що право територіальної громади на місцеве самоврядування здійснюється громадою як безпосередньо через форми прямої демократії (місцевий референдум, місцеві вибори, загальні збори тощо), так і через діяльність виборних та інших органів місцевого самоврядування [3, с. 50].

Право територіальної громади на місцеве самоврядування забезпечується правом кожного громадянина України брати участь у місцевому самоврядуванні. Згідно ст. 3 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад. При цьому будь які обмеження цього права залежно від раси громадян, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших

переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на відповідній території, за мовними чи іншими ознаками забороняються.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 // URL.: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
3. Проблеми організації та діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в Україні: навчальний посібник / М.В. Ковалів, С.С. Єсімов, В.О. Іваха, М. Т. Гаврильців, Г. Ю. Лук'янова, М.П. Гурковський, Кісіль Р.В. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. 553 с.

С. П. Добрянський,

кандидат юридичних наук, доцент,

старший науковий співробітник

Львівської лабораторії прав людини і громадянина

(НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування

Національної академії правових наук України)

Я. В. Кокір,

аспірантка юридичного факультету

(Львівський національний університет Імені Івана Франка)

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНИ У СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ

Термін «репродуктивні права» став використовуватися у науковій та правовій літературі відносно недавно. Протягом ХХ століття сфера людської репродуктивності пройшла найбільш революційні зміни в історії. Завдяки новітнім технологіям жінки мають доступ до стратегій регулювання народжуваності та планування населення. Розвиток медицини та медичної промисловості надав можливості якісних репродуктивних технологій.

Як відомо однією із найбільш гострих проблем теорії та практики юридичного забезпечення фундаментальних прав та свобод людини виступає питання меж здійснення таких прав. Зокрема, дискусійною та недостатньо дослідженою на сьогодні залишається проблема правового врегулювання меж здійснення репродуктивних прав людини як у міжнародних актах, так і національному законодавстві сучасних держав з цих питань.

Чинне законодавство України у сфері правового регулювання репродуктивних прав людини практично не містить системи змістовно-визначених принципів щодо визначення змісту та обсягу реалізації означеної

групи прав людини, а існуючі проекти законів, розроблені з метою комплексного врегулювання системи репродуктивних прав людини не враховують правозахисної практики міжнародних, зокрема європейських судових органів з цих питань. Відтак, означені суспільні відносини потребують наукового дослідження та якісного законодавчого регулювання з врахуванням сучасних міжнародних, зокрема європейських, стандартів регулювання меж таких репродуктивних прав людини. Система змістовно визначених меж здійснення європейських стандартів прав людини, як відомо, формується передусім правозахисною практикою Європейського суду з прав людини.

Відтак, встановлення принципів визначення змісту та обсягу репродуктивних прав людини у правозахисній практиці Європейського суду з прав людини є вкрай важливим задля більш ефективного формулювання національних юридичних інструментів гарантування таких прав людини з максимальним врахуванням європейських стандартів меж здійснення репродуктивних прав людини.

Особливої уваги у цьому контексті заслуговують рішення Суду з прав людини у справах *Pichon and Sajous v. France* (2001 p.) [1] і *R.R v. Poland* (2011 p.) [2], *Ladele and McFarlane v. United Kingdom* (2013 p.) [3].

У справі *Pichon and Sajous v. France* (2001) заявники були співвласниками аптеки у Салебуфі, Франції. Здійснюючи своє право на свободу сумління, керуючись мотивами власних внутрішніх переконань, п.Піхон та п.Сайос відмовилися забезпечити контрацептивами трьох жінок, котрі представили їм відповідні медичні рецепти. В результаті співвласники аптеки були визнані винними у порушенні вимог права Франції, зокрема, щодо порушення особистих прав жінок, котрі звернулися до п.Піхона та п.Сайос за отриманням відповідних медичних препаратів [1].

ЄСПЛ, аналізуючи обставини цієї справи, постановив, що заявники (п.Піхон та п.Сайос) не можуть надавати перевагу своїм релігійним переконанням та нав'язувати їх іншим особам як підставу відмови продавати свої товари іншим суб'єктам, так як вони (заявники) могли проявляти свої переконання у різноманітний спосіб поза межами професійної діяльності.

Іншими словами, ЄСПЛ постановив, що право особи на свободу сумління як підстава відмови у реалізації певних прав особи підлягає певним обмеженням та не може бути абсолютною.

У іншій справі, за зверненням *R.R v. Poland* (2011 p.), стосовно права лікарів та практикуючих медиків відмовитися надавати певні послуги на підставі переконань сумління, ЄСПЛ відмітив обов'язок держав забезпечити ефективну реалізацію свободи сумління спеціалістів у сфері охорони здоров'я, однак зазначив, що реалізація цієї свободи не повинна створювати перешкоди у доступі пацієнтів до послуг, на які вони мають законні права. Зокрема, ЄСПЛ визнав, що мало місце порушення ст. 3 ЄКПЛ, а саме заборона нелюдського або такого, що принижує гідність поводження, а також порушення ст. 8 ЄКПЛ, право на повагу до особистого та сімейного життя особи [2].

Звернення до ЄСПЛ, щодо забезпечення здійснення права на свободу сумління, які мали своїм наслідком обмеження у доступі до репродуктивних прав людини певних груп, включаючи ЛГБТ, виявилися неефективними. Так, у 2013 р., до ЄСПЛ у справі *Ladele and McFarlane v. United Kingdom* звернулися заявники з вимогою про визнання порушення прав, гарантованих ст. 9 ЄКПЛ (свобода думки, совісті та релігії) та ст.14 цього акту (заборона дискримінації) за ознакою релігійних переконань [3].

Перший заявник, п. Ладел, працюючи реєстратором у службі реєстру народжень, смертей та шлюбів, відмовився головувати на церемонії укладення правочину цивільного партнерства одностатевої пари. Інший заявник, п.Макфарлен, виконував функції терапевта та соціального консультанта, який відмовився консультувати одностатеві пари. В результаті відмови виконувати свої професійні обов'язки, в одному випадку – головувати на церемонії укладення цивільного партнерства одностатевої пари, а в іншому, – відмови консультувати одностатеві пари, за мотивами внутрішніх переконань обидва заявники зазнали стягнень на роботі за нібито безпідставну відмову від здійснення прямих професійних обов'язків.

Як наслідок, обидва заявники, п.Ладел та п.Макфарлен, звернулися за захистом своїх прав у національні суди Великобританії, а згодом до ЄСПЛ за захистом своїх прав на свободу сумління, де пояснили свої дії міркуваннями внутрішніх переконань. ЄСПЛ, розглянувши звернення заявників, відмовив у задоволенні обох заяв, зазначивши, що заявники мали можливість реалізувати свої права на свободу сумління поза межами професійної діяльності.

Проаналізовані нами вище рішення ЄСПЛ демонструють неабияку складність проблем визначення меж здійснення прав людини репродуктивних прав людини у контексті реалізації прав осіб на свободу сумління.

Отож, яких висновків щодо меж здійснення репродуктивних прав людини можна дійти за результатами дослідження відповідних міжнародних актів та правозахисної практики ЄСПЛ?

1. Задля забезпечення належного збалансування здійснення права особи на свободу сумління та репродуктивних прав людини, необхідно внести певні зміни чинне законодавство України, зокрема, у текст Конституції України, а також до ЗУ «Про основи законодавства України про охорони здоров'я».

Зокрема, слід доповнити ст. 64 Конституції України положенням такого змісту: «Обмеження здійснення прав людини можуть бути визнані правомірними тільки за умови, якщо відповідні обмеження передбачені законом та не призводять до нівелювання сутності та призначення відповідного права».

Слід доповнити розділ ЗУ «Про основи законодавства України про охорони здоров'я», присвячений правам та обов'язкам пацієнта положеннями такого змісту: «Права пацієнта мають бути справедливо збалансовані з правами медичних працівників»; «Медичний працівник у випадках передбачених законом може відмовитися від виконання своїх професійних обов'язків за мотивами внутрішніх переконань, якщо при цьому не виникає безпосередньо загроза життю чи непоправна шкода здоров'ю пацієнта».

2. Також потрібно внести зміни у законодавство, яке врегульовує реєстрацію актів цивільного стану, передбачивши право особи, яка здійснює реєстраційні дії, відмовитися від виконання своїх професійних обов'язків за мотивами внутрішніх переконань.

3. На основі вивчення правового досвіду сучасних зарубіжних держав необхідно розробити ефективний «механізм перенаправлення» пацієнтів, чії репродуктивні права людини не можуть бути задоволені з огляду на реалізацію відповідними медичними чи іншими працівниками свого права на свободу сумління.

4. І, нарешті, дослідження відповідної практики ЄСПЛ, дозволяє констатувати, що останній визнає за державами широкі межі розсуду у питаннях юридичної регламентації інституту сурогатного материнства, визнаючи на ними право: а) як взагалі заборонити певні різновиди ДРТ (у проаналізованих нами випадках це повна заборона законодавством Франції можливості використання її громадянами технологій сурогатного материнства); б) так і встановлення обмеження щодо використання певних видів ДРТ, наприклад, заборони застосування будь-якого різновиду сурогатного материнства, окрім гестаційного, оскільки тільки останній забезпечує біологічний (генетичний зв'язок) дитини з подружжям, яке скористалося послугами сурогатної матері.

Список використаних джерел:

1. Case of Pichon and Sajous v. France (Applications nos. 49853/99): Judgment European Court of Human Rights, 02.10.2001 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-43011>.
2. Case of R.R. v. Poland (Application № 27617/04): Judgment European Court of Human Rights, 28 November 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104911>
3. Ladele and McFarlane v. United Kingdom (Application nos 51671/10 and 36516/10) 12.04.2011. URL: <https://www.ilga-europe.org/case-law/ladele-and-mcfarlane-v-uk/>.

О. М. Дуфенюк,
*докторка юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету №1 Інституту з підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ВРАЗЛИВІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) є унікальною інституцією, яка щоденно доводить незмінність європейської антропоцентричної філософії, визнання прав та свобод людини фундаментальними цінностями у

демократичному суспільстві. Однак в сучасних умовах постають ризики, проблеми, виклики, які можуть суттєво ускладнити діяльність ЄСПЛ. Ми звикли обговорювати на шпальтах наукових видань та в академічних колах проблематику прецедентного права, сформованих стандартів, проте зовсім мало є напрацювань в частині аналізу проблем, що підважують інституційні спроможності ЄСПЛ. Відтак без претензії на вичерпність до уваги читача пропонується коротке узагальнення деяких з них.

I. Пошук меж інтерпретації та універсалізації. Забезпечити єдність позиції під час універсалізації норм є вкрай важливим і водночас важким завданням. Сучасним викликом постає необхідність визначення меж повноважень ЄСПЛ в інтерпретаційній сфері. Видається, щоби сьогодні Страсбурзький суд не ухвалив, воно може зазнати критики на цій основі. Якщо ЄСПЛ не змінюватиме своїх підходів і не застосовуватиме еволюційний підхід до інтерпретації – ЄКПЛ перестане бути «живим інструментом». Якщо ж продовжуватиме розвивати еволюційне тлумачення, то рано чи пізно вийде за межі змісту норм, які були передбачені початковим задумом творців ЄКПЛ і самого суду. Сьогодні лунає критика ЄСПЛ щодо проникнення у ті сфери, де немає і ніколи не було згоди Договірних Сторін. Окрім того, на думку деяких учених, віднедавна спостерігається небезпечна тенденція до творення цілком нових правових понять та посилення уваги до позитивних зобов'язань держави. Відтак з'являються «методологічні звинувачення» у тому, що ЄСПЛ відійшов від звичних принципів тлумачення міжнародних договорів, а його надмірна активність в юриспруденції стала системною проблемою [1, с. 91–92]. Порушується питання про сутність ЄСПЛ: чи є він насамперед міжнародним судом, що розбирає індивідуальні скарги, чи квазіконституційним органом, що дає відповідь на системні проблеми [2, с. 528; 3].

II. Обмеженість герменевтичного впливу. Інша проблема, пов'язана з інколи недостатньою чіткістю обґрунтувань рішень, непослідовністю презентації правових позицій у схожих кейсах. Це породжує колізії і неоднозначність розуміння того, що повинна зробити держава-відповідач, щоби скарг, а головне – рішень, проти неї не було в майбутньому. У своїй практиці ЄСПЛ сам визнає: «... як би чітко не було положення сформульоване, у будь-якій галузі права... існуватиме неминучий елемент судового тлумачення. Завжди існуватиме потреба у роз'ясненні нечітких норм або тих, що потребують пристосування до обставин, що змінюються. З іншого боку, хоча визначеність є вкрай необхідною, вона може спричиняти надмірну жорсткість, а закон повинен бути здатним встигати за обставинами, що змінюються. Відповідно багато законів неминуче сформульовані у термінах, що тією чи іншою мірою є нечіткими, та тлумачення й застосування яких є питанням практики» [4]. Відтак ЄСПЛ, з одного боку, залишає деяку гнучкість у застосуванні ЄКПЛ, але з іншого – відкриває можливості для довільного та непрозорого прийняття рішень [5, с. 90]. Додатково постає новий виклик необхідності опрацювання та використання цього постійно зростаючого масиву інформації, адже якщо колись проблемою було знайти певний документ, то тепер – «не загубитися» у потоці

численних документів. Відтак імплементувати швидко та ефективно такий обсяг правової інформації у судову практику національних судів, а тим більше у законотворчу діяльність, залишається складним завданням.

III. Невиконання рішень ЄСПЛ. Причинами такого явища можуть бути чинники правові, фінансово-економічні або політичні. Жорсткого примусу виконання рішень ЄСПЛ не існує [6, с. 159]. Відтак РЄ, на думку фахівців, повинна розробити систему «позитивних стимулів» та санкцій, що мало б заохотити держави виконувати рішення ЄСПЛ. Санкції повинні бути класифіковані відповідно до характеру порушення та причини, через яку держава-відповідач не виконує норми ЄКПЛ та рішення ЄСПЛ. З цією метою лунають пропозиції навіть проводити спеціальні розслідування [7, с. 156]. Втім, існує ще одна значно глибша проблема невиконання рішень. Часом національні суди висловлюють виразну позицію про те, що ЄСПЛ не правильно зрозумів якийсь елемент місцевої ситуації або його судження є недостатньо зрозумілі для наслідування [8, с. 830]. Така тенденція є вкрай небезпечною, оскільки демонструє злам здавалося б монолітної ідеології і праворозуміння.

IV. Проблема операційна. Вона виникає через необхідність обробки великого напливу скарг, необхідністю скорочення термінів розгляду кейсів, пошуку інноваційних способів забезпечення доступу до ЄСПЛ, внесення змін до регламенту роботи. ЄСПЛ став заручником власного успіху [6, с. 155; 7, с. 126; 9, с. 246]. Таку хвилю звернень можна пояснити і вірою в дієвість механізму захисту прав людини, і більшою обізнаністю громадськості з діяльністю цього інституту, і впровадженням електронного діловодства, що сприяє процедурі прийняття та обробки заяв. Сьогодні ЄСПЛ потребує переформатування своєї діяльності так, щоби разом із збереженням мандату довіри реагувати на зміни у правовому і політичному ландшафті Європи.

V. Хиткий фундамент ліберальної демократії у сучасній Європі. Демократія складає основу формування політики Західної Європи. ЄСПЛ часто апелює до поняття демократичних цінностей та/або цінностей демократичного суспільства, адже саме в демократичному середовищі може існувати дієва система гарантій та захисту права людини. ЄСПЛ оцінює, чи було виявлене втручання виправдане, чи «необхідне в демократичному суспільстві». Водночас демократія є одним із фундаментальних методологічних орієнтирів ЄСПЛ не в сенсі його формального аспекту волевиявлення, а в значенні необхідності охоплення та врахування інтересів усіх суб'єктів, що перебувають під владою держави [10, с. 686]. Що відбудеться, коли такий орієнтир залишиться авторитетом для ЄСПЛ, проте втратить свій вплив у геополітичному просторі континенту? Сьогодні європейський політико-правовий ландшафт змінюється. Зростає напруга, пов'язана зі скептичною оцінкою ліберально-демократичної політики як такої, що не здатна протидіяти сучасним викликам і загрозам. Посилюються націоналістичні тенденції, прикладами яких є суттєве зростання прихильників націоналістичних партій у Польщі, Угорщині, Франції, Італії, Данії, Німеччині ті ін. Я. Мунк зауважує: «Чверть століття тому більшість громадян ліберальних демократій були задоволені своїми урядами та дали високі

оцінки діяльності державних установ; тепер вони розчаровані більше, ніж коли-небудь. Чверть століття тому більшість громадян пишалися, що живуть в ліберальній демократії і рішуче відхиляли авторитарні альтернативи їх системи управління; зараз зростає кількість тих, хто більш вороже ставиться до демократії. І чверть століття тому політичні опоненти були об'єднані повагою до основних демократичних правил і норм; сьогодні кандидати, які порушують фундаментальні норми ліберальної демократії, набули великої влади і впливу» [11, с. 5].

Автократичні тенденції ставлять під загрозу права людини та демократичні цінності. І, що вкрай небезпечно, нові автократії мають виняткову здатність маскувати свою справжню натуру у контекст конституційної демократії [12, с. 4]. Постають нові загрози, пов'язані із «демократичним дефіцитом», наявністю збройних конфліктів, репресій та проблем легітимності в окремих європейських країнах [13, с. 21]. Такі тенденції розхитують інституційну міцність і *erga omnes* ефект ЄСПЛ. Зрештою може постати питання про значно вужчий ліміт повноважень, адже своїми рішеннями проти держав-відповідачів так чи інакше ЄСПЛ дає критичну оцінку діяльності державних органів судової, виконавчої, законодавчої гілок влади, відтак може викликати національний опір.

Отже, проведене дослідження демонструє складність функціонування ЄСПЛ в умовах сучасних загроз і викликів. Більш розлого з характеристикою цих викликів можна ознайомитися у попередніх публікаціях [14, с. 182–188; 15, с. 242–245]. Втім, незважаючи на тривожну конотацію сказаного, ця міжнародна інституція продовжує розвивати інфраструктуру та методологічні засади забезпечення певного ступеня безпеки, захисту від свавілля держави, розвиток «людиноорієнтованої» парадигми.

Список використаних джерел

1. Donald A. Gordon J., Leach Ph. The UK and the European Court of Human Rights. Human Rights and Social Justice Research Institute. London : London Metropolitan University, 2012. 241 p.
2. Wildhaber L. The European Court of Human Rights: The Past, The Present, The Future. *American University International Law Review*. 2007. Vol. 22 (4). P. 521–538.
3. Тимченко Г. П., Дем'янова О. В. Процедура пілотної постанови Європейського суду з прав людини в світлі оптимізації процесуальної форми діяльності судової влади. 2014. URL: <https://kia.court.gov.ua/sud2690/1j/4q/121406/>.
4. Case of Vyerentsov v. Ukraine, 11 April 2013 (Application no. 20372/11) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172042>.
5. Dzehtsiarou K. What is law for the European Court of Human Rights? *Georgetown Journal of International Law*. 2018. Vol. 49. P. 89–134.
6. Egli P. Another Step in the Reform of the European Court of Human Rights: The Report of the Group of Wise Persons. *Zaö RV*. 2008. Vol. 68. P. 155–173.
7. Helfer L. R. Redesigning the European Court of Human Rights: Embeddedness as a Deep Structural Principle of the European Human Rights Regime. *The European Journal of International Law*. 2008. Vol. 19 (1). P. 125–159.

8. Arnardóttir O. M. Res Interpretata, Erga Omnes Effect and the Role of the Margin of Appreciation in Giving Domestic Effect to the Judgments of the European Court of Human Rights. *The European Journal of International Law*. 2017. № 28 (3). P. 819–843.
9. Гончаренко О. А. Правова природа «пілотних рішень» Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2012. № 4. С. 243–249.
10. Zysset A. Right, Crime, and Court: Toward a Unifying Political Conception of International Law. *Criminal law and philosophy*. 2018. Vol. 12. P. 677–693.
11. Mounk Y. The People vs. Democracy. Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It? Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press. 2018. 393 p.
12. Sólyom P. Judicial activism – the last refuge? How the European Court of Human Rights have addressed challenges of democracy and the lack of the separation of powers. University of Debrecen, 2019. 14 p.
13. Ní Aoláin F. Transitional Justice and the European Convention on Human Rights. *Academy briefing*. 2017. Vol. 10. 26 p.
14. Дуфенюк О. М. Баланс у кримінальному провадженні: інституційний, правозастосовний, особистісний рівні : монографія. Львів : Растр-7, 2023. 508 с.
15. Dufeniuk O. The ECHR impact on the formation of supranational and national Human Rights Paradigm (Ukrainian context). *Ideology and Politics Journal. Universal Norms in a Time of Sovereignism*. 2021. Issue 1 (17). P. 232–251. DOI: <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2021.01.00011>

С. С. Єсімов,

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права*

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

В. М. Когут,

*кандидат технічних наук
старший науковий співробітник
відділу організації наукової роботи*

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАЛУЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СКОЄННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, БЕЗ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

В Україні військова служба за контрактом представляє особливий вид державної служби, при цьому особи, які мають статус військовослужбовців, реалізують конституційно значущі функції, що визначає їх спеціальний правовий статус, включаючи підстави та умови притягнення їх до відповідальності.

В даний час існує значна кількість робіт, присвячених дослідженню тем

дисциплінарної та адміністративної відповідальності військовослужбовців.

Необхідно зауважити, що питання притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності за скоєння адміністративних правопорушень, за які військовослужбовці відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) несуть дисциплінарну відповідальність (далі – адміністративні правопорушення), за умови відсутності провадження у справі про адміністративне правопорушення, дотепер у науковій літературі детального не опрацювання [1].

Аналіз правозастосовчої діяльності свідчить, що серед військових посадових осіб, які користуються дисциплінарною владою, та у судовій практиці відсутня однакове тлумачення порядку притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності за скоєння адміністративних правопорушень.

На нашу думку, така ситуація зумовлена відсутністю розуміння повноважень командирів військових частин самостійно приймати рішення щодо проведення службового розслідування за фактом здійснення дисциплінарних проступків підлеглими військовослужбовцями при виявленні ознак адміністративних правопорушень.

Позиція про відсутність правомочності військових посадових осіб встановлення у ході проведення розгляду за фактом скоєння дисциплінарного проступку складу адміністративного правопорушення зустрічається й у судовій практиці.

Розгляд за фактом вчинення військовослужбовцям дисциплінарного проступку – адміністративного правопорушення, призначений та проведений уповноваженими військовими посадовими особами, суд вважає незаконним, а відсутність провадження у справі про адміністративне правопорушення служить підставою для скасування правового акта командира військової частини про застосування.

У разі скоєння військовослужбовцем адміністративного правопорушення обставини його скоєння як підстави для притягнення до дисциплінарної відповідальності підлягають з'ясуванню командуванням військової частини у провадженні за матеріалами про дисциплінарну провину.

Законодавчо визначено, що військовослужбовці можуть притягатися до кримінальної, цивільно-правової, матеріальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності. Згідно Дисциплінарного статуту Збройних Сил України за адміністративні правопорушення військовослужбовці несуть дисциплінарну відповідальність, за винятком адміністративних правопорушень, за які несуть відповідальність на загальних підставах [2].

Дисциплінарний статут містить імперативні приписи, відповідно до яких безпосередні командири (начальники) зобов'язані негайно доповідати командирі військової частини про отримання даних про вчинення підлеглими військовослужбовцями дисциплінарних проступків.

У свою чергу командири військових частин зобов'язані призначати службове розслідування за фактом вчинення підлеглими військовослужбовцями дисциплінарних провин, які закінчуються складанням протоколів.

Зміст названих правових норм підтверджує правомочність командирів військових частин, встановивши наявність ознак адміністративного правопорушення, проводити службове розслідування за фактом вчинення дисциплінарної провини.

Підтвердження нашим висновкам знаходимо у ухвалі Конституційного Суду, в якому зазначено, що військовослужбовець, який притягується до дисциплінарної відповідальності, має фактично ті ж права, що й особа, щодо якої ведеться провадження у справі про адміністративне правопорушення. У зв'язку з цим військові посадові особи уповноважені на проведення розгляду за фактом вчинення дисциплінарної провини при виявленні ознак адміністративного правопорушення [3].

Наприклад, відповідно до ст. 15 «Відповідальність військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за вчинення адміністративних правопорушень» КУпАП військовослужбовці притягуються до дисциплінарної відповідальності за такі адміністративні правопорушення: За порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, санітарних норм, правил полювання, рибальства та охорони рибних запасів, митних правил, вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування у разі винесення термінового заборонного припису, порушення тиші в громадських місцях, неправомірне використання державного майна, незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, невжиття заходів щодо окремої ухвали суду, ухилення від виконання законних вимог прокурора, порушення законодавства про державну таємницю, порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, зазначені особи несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах.

В. Ф. Залужний зазначає, що у тексті Дисциплінарного статуту Збройних Сил України використовується термін «порушення військової дисципліни», проте, не розкривається його зміст. На практиці це призводить до ускладнень процедури кваліфікації відповідних дій суб'єктами дисциплінарної влади та ускладнень щодо їх розмежування від інших протиправних дій [4, с. 122].

Неприйняття командиром у межах компетенції необхідних заходів щодо запобігання або припинення дисциплінарного проступку, вчиненого підпорядкованим по службі військовослужбовцям, притягнення військовослужбовця до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарної провини або приховування командиром інформації про вчинення провини є дисциплінарними провинами.

Водночас відповідно до позиції Верховного Суду вчинення одного з дисциплінарних проступків визнається значним (істотним) відступом від вимог законодавства про військовий обов'язок та військову службу, є невиконанням умов контракту та подає самостійну підставу для дострокового звільнення з

військової служби [5]. Таке звільнення провадиться у порядку дисциплінарного стягнення та за результатами атестації військовослужбовця. Водночас О. І. Остапенко зазначає, що військовослужбовець має права на захист, у тому числі у межах адміністративного судочинства [6, с. 145].

На підставі викладеного приходимо до висновку про те, що вчинення одного з таких адміністративних правопорушень передбачених статтею 15 «Відповідальність військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за вчинення адміністративних правопорушень» КУпАП може бути достатньою підставою для подальшого дострокового звільнення військовослужбовця з військової служби за контрактом.

За вказаних обставин, на нашу думку, необхідна робота з попередження недопущення невідповідності застосовуваних санкцій за вчинення військовослужбовцями правопорушень у разі надходження до військової частини постанови про припинення провадження у справі про адміністративне правопорушення, за умов проведення службового розслідування посадовцями військової частини.

Наші висновки щодо суті підстав для дострокового звільнення з військової служби за контрактом не претендують на те, щоб бути упроваджені у життя в кінцевій інстанції, але є запрошенням до подальшої наукової дискусії щодо притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності за скоєння адміністративних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

2. Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р. № 551-XIV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/551-14>

3. Захист прав ветеранів АТО / ООС, інших військовослужбовців адміністративними судами України. Посібник. Верховний Суд. 2022. Київ: Верховний Суд, 2022. 206 с.

4. Залужний В. Ф. Військово-дисциплінарний проступок: поняття, склад, особливості нормативного закріплення у військово-дисциплінарному законодавстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 119-125.

5. Питання щодо захисту прав військовослужбовців в адміністративному суді та особливостей судового розгляду справ про воєнні злочини висвітлили судді ВС. Верховний Суд. 10 жовтня 2023 р. URL. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1490454/>

6. Остапенко О. І. Право захисту на стадії порушення справи про військові адміністративні правопорушення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки. 2016. № 845. С. 143-149.

Д. Є. Забзалюк,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ГОЛОВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Безперечно, будь-яке політико-правове вчення складається і розвивається у складній системі ідеологічних впливів, головними з яких є так поняття, як політико-правий світогляд, політико-правова ідеологія, суспільна свідомість, політико-правова доктрина тощо.

В основі формування політико-правової доктрини ключове значення відводиться політиці та правовій ідеології, які являється визначальними формами суспільної свідомості, і здійснюють вагомий вплив на розвиток суспільства в цілому. Дані категорії були головними чинниками епохи і знаходили свій вираз у філософських та релігійних уявленнях суспільства відповідно до етапів історичного розвитку. Творцями таких теорій були видатні мислителі певного історичного періоду, політико-державні та правові погляди яких і формувати конкретний тип політико-правової доктрини.

За час багатомісячної історії політичних та правових учень виникла ціла низка політико-правових доктрин. Розроблені теорії та концепції, їх аналіз, трактування та форми викладу є дуже різноманітними – від теоретичного трактату або політичного памфлету – до проекту конституції. Разом з тим, усім цим концепціям притаманне дещо спільне: вони виражають відношення певних соціальних груп до держави і права, будуються на притаманному даній конкретній епосі ідейно-теоретичному ґрунті, містять рішення основних проблем розвитку держави і права.

Логіко-теоретична основа політико-правової доктрини пов'язана з іншими формами суспільної свідомості, із світоглядом епохи. Політичні вчення раннього класового і рабовласницького суспільств опирались переважно на філософські (Стародавня Греція, Стародавній Рим) та релігійні (доба Середньовіччя) обґрунтування.

Політико-правова доктрина – це свого роду виражена в системі понять і категорій державно-правова реальність епохи. Так, в Стародавній Греції та Римі актуальними політико-правовими проблемами були теоретичне визначення і класифікація форм держави, пошук оптимальної форми правління та устрою.

Правова доктрина після падіння Римської Імперії не припинила свого розвитку та впливу. У період Середньовіччя правова доктрина мала високий авторитет, широке застосування та затребуваність, що було обумовлено рядом факторів, до яких можна віднести: 1) необхідність юридичного опрацювання та систематизації норм звичаєвого права; 2) відродження римського права та проблема його пристосування до змінених історичних умов; 3) інтеграційні

процеси в економіці та політиці європейських держав, які потребували спільності правових систем; 4) необхідність систематизації норм, що містяться в звичаєвому, міському, канонічному та римському праві в межах єдиного правозастосовного процесу [1, с. 46].

У період Середньовіччя правова доктрина продовжила свій розвиток та здійснювала значний вплив на правотворчість, тлумачення та застосування права. З часом цей вплив змінився, що зумовлено рядом об'єктивних чинників.

Таким чином, державно-правові явища та процеси, які формували концептуальні ідеї суспільно-політичного та державно-правового розвитку у добу Середньовіччя будуть виступати основою становлення та розвитку політико-правової доктрини.

Епоха Середньовіччя не була виключенням із загальних правил і внесла свій вклад у формування та розвиток цілого ряду доктрин. На їх розвиток суттєвий вплив мали особливості середньовічної правової традиції, до яких належали: зародження феодалізму, панування звичаєвого права практично у всіх сферах державно-правового розвитку, становлення та розвиток міського права, котре виходило за рамки феодальних відносин, особлива інтегруюча роль канонічного права, а також подальша трансформація і відродження римського права.

Політико-правові явища та процеси служили тим фундаментом, завдяки чому можна було досягнути вирішення ключових стратегічних завдань, пов'язаних із здобуттям та утриманням влади, як знаряддя для досягнення визначених цілей. Вони були міцним ідеологічним стержнем для формування, розвитку та маніпулювання суспільною свідомістю. Це дає підстави вести мову про існування політико-правових доктрин, які уособлювала в собі усі вищезазначені характеристики.

Державно-правові явища та процеси, які формували концептуальні ідеї суспільно-політичного та державно-правового розвитку у добу Середньовіччя будуть виступати основою становлення та розвитку політико-правової доктрини, яка являє собою систему поглядів, теорій та учень про особливості державно-правового розвитку, що виражені у концепціях, в основі яких лежить притаманна для певного історичного періоду ідейно-теоретична та ідеологічна основа, свого роду державно-правова реальність епохи

Політико-правові вчення, засновані на аналізі діючих норм, в Середні віки зароджувались і оформлялись в руслі звичаєвого та римського права, як джерел діючого законодавства. Зрештою, в якості найголовнішого соціокультурного феномену становлення ранньохристиянських політико-правових доктрин доби Середньовіччя був католицизм, як своєрідна форма взаємозв'язку релігійної і політичної влади у суспільстві. В рамках католицизму, з однієї сторони, диференціювалась різниця релігії і політики як особливих сфер суспільного життя і форм соціальної практики, з іншої сторони, релігія одержала політичний вплив, а також можливість владарювати і здійснювати управління політично.

В якості важливої соціокультурної умови для формування доктринальних підходів доби Середньовіччя особливе значення відіграв феномен католицизму,

як своєрідної форми зв'язку релігійної і політичної влади. Таким чином, християнство як релігія отримала свою практичну функціональну спрямованість через державу.

Таким чином, головними доктринальними чинниками доби Середньовіччя у Західній Європі викристалізувались та утвердились: 1) ідеї екуменізму, які полягали у необхідності возз'єднання Західної та Східної Церков; 2) доктрина Хрестоносного руху на Схід, як чинники протистояння мусульманській експансії та створення Вселенської християнської держави; 3) адаптація церковного і світського законодавства, їх взаємодія та стимулювання церквою розвитку світського права; 4) місіонерська діяльність та поширення християнства, як системи домінування європейських гуманістичних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Мочульська М. Є., Семків В. О. Правова доктрина в континентальній правовій системі. Львів: Світ, 2015. 432 с.

2. Мочульська М. Є. Правова доктрина та правова наука: співвідношення понять. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XVIII регіон. наук.-практ. конф. (26-27 січ. 2012 р.)*. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2012. С. 39–42.

Ю. О. Загуменна,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професорка кафедри теорії та історії держави і права факультету №1
(Харківський національний університет внутрішніх справ)*

ДЕРОГАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ ПОЛОЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Дерогація прав людини в умовах воєнного стану є важливим механізмом для забезпечення національної безпеки та підтримання громадського порядку. В умовах сучасних загроз, таких як військова агресія, дерогація дозволяє державам вживати необхідні заходи для захисту своїх громадян та інфраструктури. Конституція України та відповідні закони чітко визначають правові рамки та умови для здійснення дерогації, що гарантує збереження балансу між захистом національних інтересів та дотриманням основоположних прав людини.

Воєнний стан як особливий правовий режим було запроваджено в Україні у зв'язку з військовою агресією російської федерації, яка напала на Україну 24 лютого 2022 року. У таких умовах дерогація певних прав є не лише необхідною, але й передбаченою міжнародними стандартами, зокрема, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [4]. Відповідно до статті 15 цієї Конвенції, держави можуть відступати від своїх зобов'язань за Конвенцією у випадках надзвичайного стану, який загрожує життю нації, за умови, що такі заходи є пропорційними і не суперечать іншим міжнародним зобов'язанням. Наукові дослідження підтверджують, що ефективність дерогації прав під час

воєнного стану залежить від правового забезпечення та наявності механізмів контролю за дотриманням прав людини [6, с.622–635].

Конституційні положення визначають межі та умови обмеження прав людини під час воєнного стану. Стаття 64 Конституції України встановлює, що в умовах воєнного стану можуть бути обмежені окремі права і свободи громадян, проте з певними обмеженнями. Зокрема, не допускається обмеження прав, передбачених статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52 та 55-63 Конституції України. Ці статті охоплюють такі права, як рівність перед законом, право на життя, свободу та особисту недоторканість, заборону катувань, право на правову допомогу та інші основоположні права [1].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII визначає правовий режим воєнного стану та конкретизує умови, за яких можуть бути обмежені права і свободи громадян. Згідно з цим законом, в умовах воєнного стану можуть вводитися тимчасові обмеження прав і свобод, зокрема обмеження свободи пересування, свободи зібрань, свободи вираження думок, права на приватність, права на підприємницьку діяльність та інші права [2].

Україна, як член Ради Європи, зобов'язана дотримуватися положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно до статті 15 Конвенції, дерогація можлива лише в умовах надзвичайного стану, який загрожує життю нації. Про такі заходи Україна повинна інформувати Генерального секретаря Ради Європи. Цей механізм забезпечує прозорість і підзвітність держави у питаннях обмеження прав людини [4].

Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 на підставі статті 106 Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Україні введено воєнний стан. Указом передбачено можливість обмеження прав і свобод громадян на період дії воєнного стану, зокрема прав, передбачених статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України. Це включає обмеження на свободу пересування, зборів, право на приватність та інші права [2].

Інформація щодо відступу зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод була оновлена на сайті Ради Європи 04.04.2024. У цьому оновленні зазначено, що певні обмеження прав громадян зменшені або виключені, що свідчить про періодичний перегляд і коригування дерогацій залежно від змін ситуації на місцях. Це оновлення демонструє зусилля України щодо мінімізації впливу воєнного стану на права і свободи громадян [5].

Українська влада забезпечує контроль за дотриманням прав людини навіть у період воєнного стану через такі інституції, як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокуратуру та суди. Ці органи здійснюють моніторинг виконання законів та захисту прав громадян [3].

Крім національного контролю, важливу роль відіграють міжнародні інституції, такі як Рада Європи та ООН. Україна регулярно інформує ці організації про заходи, що вживаються під час воєнного стану, та їх вплив на права людини. Це забезпечує додатковий рівень прозорості та підзвітності [5].

Запровадження дерогації прав людини в умовах воєнного стану в Україні здійснюється на основі чітких правових норм, які визначені Конституцією

України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та міжнародними зобов'язаннями країни. Це дозволяє забезпечити баланс між необхідністю захисту національної безпеки та підтриманням громадського порядку з одного боку, та дотриманням основоположних прав і свобод громадян з іншого боку.

Перегляд здійснених відступів та їх оновлення, як було зроблено у 2024 році, є свідченням зусиль України щодо мінімізації впливу воєнного стану на права і свободи громадян. Це також демонструє адаптацію правових норм до поточних умов, враховуючи необхідність підтримання громадського порядку та безпеки. Національні механізми контролю, такі як діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, прокуратури та судів, разом з міжнародним наглядом, забезпечують додатковий рівень захисту прав людини під час воєнного стану.

Міжнародні інституції, такі як Рада Європи та ООН, відіграють важливу роль у моніторингу дотримання прав людини в умовах воєнного стану. Інформування цих організацій про заходи, що вживаються, та їх вплив на права людини забезпечує прозорість та підзвітність держави. Це сприяє підвищенню довіри до державних інституцій та зміцненню міжнародної співпраці у сфері захисту прав людини.

Отже, необхідність чіткої правової регламентації дерогації прав людини є очевидною для забезпечення балансу між національною безпекою та захистом основних прав і свобод громадян. Міжнародне співробітництво та обмін досвідом сприятимуть вдосконаленню національного законодавства щодо дерогації, що в кінцевому підсумку посилить правовий захист громадян в умовах надзвичайних ситуацій.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. Відомості Верховної Ради УРСР. 1973. № 29. Ст. 277.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 18.06.2024).

5. Кабінет Міністрів України. Щодо відступу від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/shchodo-vidstupu-vid-zoboviazan-za-konventsieiu-pro-zakhyst-prav-liudyny-i-osnovopolozhnykh-svobod> (дата звернення: 18.06.2024).

6. Наливайко Л.Р. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 3(31). С. 622-635. DOI: [https://www.doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-622-635](https://www.doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-622-635)

Р. В. Зайцев,
*аспірант кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах нинішніх глобальних потрясінь та ескалації протистояння стає все більш очевидним, що захист прав та інтересів людини є фундаментальним аспектом забезпечення добробуту як окремої людини, так і суспільства в цілому. Захист прав та інтересів людини дозволяє людям контролювати своє життя, забезпечувати свою безпеку та гідність, отримувати рівні можливості в суспільстві. У будь-якій сучасній правовій державі людина, її права і свободи є найвищою соціальною цінністю. Більше того, захист прав і свобод людини, а також практична реалізація цих прав слугує показником і критерієм, що визначає рівень правової та демократичної держави.

Таким чином, Україна наразі зіткнулася з військовою загрозою. У відповідь на це в країні запроваджено правовий режим воєнного стану, який має певні правові наслідки, включаючи обмеження прав і свобод людини і громадянина. Однак ці обмеження можуть бути реалізовані лише відповідно до положень закону. Проте, наразі в нашій країні відсутній необхідний досвід, ефективні механізми та інструменти реалізації прав людини у воєнний час. Адже не зважаючи на війну, стаття 3 Конституції України зазначає – людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Отже, захист прав і свобод людини, зокрема в умовах воєнного стану, є актуальним та необхідним вирішенням проблеми в контексті сучасного світу.

Так, відповідно до законодавства України термін воєнний стан міститься у ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», відповідно до якого воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії, а також в інших, передбачених законом випадках, та передбачає надання відповідним органам повноважень, необхідних для відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Отже, в українському законодавстві на конституційному рівні закріплено комплекс прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, реалізація яких забезпечує функціонування держави на демократичних, соціальних та правових засадах. Хоча конституційні права і свободи наділені найвищою юридичною силою, більшість із них не є абсолютними, адже їх здійснення може бути обмежене законом. Таке обмеження допускається в інтересах захисту здоров'я та моральності населення, національної безпеки, територіальної цілісності держави, прав і свобод громадян, а також для охорони громадського порядку,

запобігання злочинів, з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами отримати інформацію неможливо, попередження розголошення інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя [3, с. 381].

Так, у своєму дослідженні І. М. Проць зазначає, що інститут обмеження прав є міжгалузевим і охоплює норми конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, трудового та інших галузей права. Іншими словами, обмеження можна поділити на такі категорії: обмеження основних прав і свобод в умовах спеціальних правових режимів; обмеження основних прав і свобод в рамках кримінального судочинства; обмеження основних прав і свобод, зумовлені спеціальним правовим статусом особи; обмеження основних прав і свобод у виборчому процесі.

У свою чергу, О. В. Андрієвська звертає увагу на те, що обмеження прав і свобод людини і громадянина є складним явищем. Це система взаємопов'язаних конституційно-правових засобів та інших компонентів, що включає цілі, принципи, умови, підстави та форми обмежень. Це явище втілюється у суспільно корисній поведінці конкретного суб'єкта конституційно-правових відносин, у діях суб'єктів, спеціально уповноважених здійснювати конституційно-правові обмеження, а також у послідовно здійснюваному складному процесі, спрямованому на захист прав і свобод людини і громадянина. [4, с. 85].

Відповідно, треба зазначити, що правовою основою введення воєнного стану в Україні та обмеження певних прав та свобод людини внаслідок запровадження воєнного стану є такі нормативно-правові акти, а саме: Конституція України від 28.06.1996, Закон України від 12.05.2015 «Про правовий режим воєнного стану», Указ Президента України від 24.02.2022 «Про введення воєнного стану в Україні», Указ Президента України від 01.05.2023 № 254/2023 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН від 16.12.1966.

Оскільки запровадження особливого правового режиму завжди є потенційною загрозою для основних прав і свобод, чинне законодавство України містить низку гарантій. Відповідно, термін їх застосування не може перевищувати терміну, протягом якого триває воєнний стан. Так, ст. 20 зазначає, що в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, зазначені у ч. 2 ст. 64 Конституції України [2].

Крім того, правовий статус воєнного стану не є підставою для застосування катувань, жорстокого або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, а також для будь-яких обмежень права на життя, свободу думки, совісті та релігії, як це визначено в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та в українському законодавстві [5, с. 111].

О. Скрипнюк визначає обмеження прав і свобод людини як режим тимчасового загального або окремого індивідуального зупинення чи звуження обсягу прав і свобод, визначених і гарантованих основним законом, в інтересах забезпечення прав інших осіб, а також в інтересах національної безпеки та оборони України, передбачений Конституцією та законами України [6, с. 9].

Але, є цікава думка науковців Моца А. та Моца В. які вважають, що посилення охорони прав особи є очевидною, особливо у таких сферах, де одного лише контролю за законністю недостатньо. Експерти вважають, що вдосконалення механізму має ґрунтуватись на створенні концепції яка першочергово включатиме наступні положення: закріпленні високого ступеня незалежності правотворчих процесів та органів, що реалізують правотворчу та правозахисну діяльність в системі державних органів влади України; зниженні формалізованості процедур розгляду скарг, наданих від громадян щодо порушення їх прав і свобод, обмеження яких є неможливим навіть в умовах воєнного стану та суперечить положенням Конституції України; безоплатному наданні допомоги, зокрема інформаційно-роз'яснювальних послуг, безперервної юридичної підтримки чи супроводу, а також задоволенні інших потреб громадян в контексті правотворчої і правозахисної діяльності [7, с. 288].

Так, на думку українського науковця Савчина М., сутність обмежень фундаментальних прав людини відповідно до принципу верховенства права полягає у забезпеченні легітимного втручання держави у приватну автономію індивіда з метою забезпечення загального блага [8, с. 151-152], але також необхідно зазначити, що таке втручання повинно відштовхуватись від урахування приватних інтересів шляхом встановлення справедливого балансу.

Отже, конституційно-правові засади функціонування державної влади в умовах воєнного стану та стан законодавства щодо діяльності органів державної влади (Закони України «Про Кабінет Міністрів України», «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеві державні адміністрації в Донецькій та Луганській областях») на початку відкритих бойових дій на території України призвели до обмеження прав і свобод людини з порушенням вимог Основного Закону. Це було пов'язано з тим, що значна кількість органів державної влади не мала жодних повноважень, які б були нормативно врегульовані.

Водночас правове регулювання обмежень прав і свобод людини в умовах воєнного стану здійснюється переважно підзаконними нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України, які спрямовані на реалізацію частини першої статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо комендантської години, перетину кордону України, проходження військової служби тощо.

Яскравим прикладом необхідності модернізації існуючих положень українського законодавства є зміст норми прямої дії Основного Закону України (ч. 1 ст. 92), яка встановлює, що виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантуються ці права і свободи, а також встановлюються основні обов'язки громадянина.

Окрім законодавчих положень, обмеження прав людини в умовах воєнного стану також підлягають міжнародно-правовому захисту. Це передбачено Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та рішеннями Європейського суду з прав людини, ухваленими на її основі. Це основні міжнародно-правові регулятори відносин держави і людини.

Отже, імплементація положень Конвенції та виконання рішень Суду є ефективним механізмом контролю за дотриманням конвенційних гарантій, забезпечуючи тим самим «три кити» правовідносин в Європейському Союзі: демократію, захист прав людини та верховенство права. Такий механізм контролю забезпечує дотримання принципу пропорційності, який передбачає, що національне законодавство має бути чітким, передбачуваним і доступним. Крім того, він вимагає, щоб будь-яке втручання у права, гарантовані Конвенцією, здійснювалося відповідно до закону, переслідувало легітимну мету та було необхідним у суспільстві на момент виникнення правовідносин.

Так, В. А. Троян пояснює, що поняття «свобода» розкриває широкі можливості вибору, не підкреслюючи його конкретні результати, а термін «право» визначає конкретні дії людини, тож має сенс з'ясувати, що за своєю юридичною природою й системою ці поняття рівноцінні [9, с. 233].

Але О. Ф. Скакун вважає, що термін «права» означає конкретні сфери діяльності людини, вказуючи на міру її можливої поведінки, яка закріплена в правових актах. На противагу цьому, термін «свобода» підкреслює широкі можливості людини, однак не вказує на конкретні результати, а скоріше зосереджується на самостійному виборі індивідом своєї поведінки [10, с. 68].

Незважаючи на складні обставини, в яких опинилася Україна із запровадженням воєнного стану, держава намагається зберегти рівновагу між собою та громадянами. Про це свідчать зусилля держави, спрямовані на забезпечення дієвості прав і свобод людини і громадянина. Основним гарантом цих правових положень є Конституція України, зокрема стаття 3, яка визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю.

Однак, проблема узгодження інтересів громадян і влади в умовах воєнного стану не може бути вирішена без встановлення балансу між правами особистості, громадянського суспільства і держави. Цього балансу може бути досягнуто шляхом встановлення розумних обмежень влади держави над громадянином, а також прав і свобод особистості. У зв'язку з цим постає принципове питання: що мається на увазі під поняттям «обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану» і якою мірою влада має право обмежувати права громадян?

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 року. Офіційний вісник України. 2014. № 19. Ст. 583).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 1. С. 381–384.
4. Андрієвська О. В. Про конституційно-правовий механізм обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. Альманах права. Право і прогрес:

складові забезпечення в сучасних умовах. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. Вип. 7. С. 83–86.

5. Демків Р.Я. Конституційне право України : курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 332 с.

6. Скрипнюк О. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. Публічне право. № 3. (2011). С. 5-11.

7. Моца А. А., Моца А. В. Права людини в умовах воєнного стану. Наукові перспективи. № 4(22) 2022. С. 280–291. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-3\(21\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-3(21))

8. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.

9. Троян В. А. Права і свободи людини та інтереси держави як об'єкт публічно-сервісної діяльності Національної поліції України. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2017. № 1 (15). С. 229–239.

10. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. 3-тє видання. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 524 с.

А. Б. Іванчишин,

здобувачка вищої освіти Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

М. Т. Гаврильців,

кандидат юридичних наук, доцент
доцентка кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В складних і небезпечних умовах війни Україна, як правова держава, покликана не лише обороняти свою територіальну цілісність, але й вживати всіх заходів для забезпечення конституційних прав та свобод своїх громадян, зокрема, одної з найбільш уразливої верстви – дітей. Аналіз конституційно-правового статусу прав дітей в цей драматичний період набуває особливої актуальності, адже саме від чіткого розуміння юридичних механізмів їх захисту залежить майбутнє нашої нації.

Впродовж багатьох століть питання захисту прав дитини привертало увагу фахівців юристів, проте тільки наприкінці XIX століття цей процес активізувався. Важливу роль у ньому відіграла діяльність британської правозахисниці Енглантайн Джебб, яка заснувала фонд допомоги нужденним дітям «Врятуємо дітей». Основною метою цієї організації, що мала статус міжнародної, стала охорона і захист здоров'я та прав дітей. Згодом її було реорганізовано у Міжнародний союз захисту дітей [1].

З моменту здобуття Україною незалежності державна політика у сфері захисту прав дітей пройшла низку ключових етапів формування. Загалом, перший етап тривав з 1991 по 1995 рік, Україною було ратифіковано Конвенцію ООН про права дитини (1991 р.), це означало, що Україна зобов'язується дотримуватися міжнародних стандартів у сфері захисту прав дітей. До того ж ухвалення низки важливих законів України, до яких можна віднести: «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про освіту», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про фізичну культуру і спорт». Також створення мережі центрів соціальних служб для молоді у 1992 році, яка мала на меті відповідати за соціальну роботу з молоддю. Відповідно до Закону України «Про органи і служби в справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» були створені окремі структури, що відповідають за вирішення питань соціально-правового захисту дітей, подолання дитячої безпритульності та профілактика злочинності.

Варто виокремити другий етап, що тривав з 1996 по 2000 роки. Створення у 1996 році Міністерства у справах сім'ї та молоді та у 2000 р. Міжвідомчу комісію з питань охорони дитинства. Знову ж таки ухвалення низки законів, що регулюють права дітей: «Про прожитковий мінімум», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам». До того ж, варто зазначити, прийняття перший державних соціальних програм у сфері охорони дитинства, зокрема, Національна програма «Діти України». Крім того, бере початок підготовка Державних доповідей з 1996 року про становище дітей в державі.

Важливим в сфері захисту прав дітей є третій етап, який тривав з 2001 по 2005 роки. Визначення охорони дитинства як стратегічний загальнонаціональний пріоритет та становлення основних засад державної політики у цій сфері визначалося в ухваленому у 2001 році Законі України «Про охорону дитинства» [2]. Визначення правового статусу організації та правові засади роботи з дітьми зазначалося в ухваленому Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю».

Ухвалення Сімейного кодексу України, закони України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», «Про соціальні послуги», «Про дошкільну освіту», «Про попередження насильства в сім'ї». З 2005 року, завдяки Указу Президента «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей», розпочалася реформа системи опіки над дітьми. Її суть полягала у передачі повноважень з цього питання від освітян до новостворених служб у справах неповнолітніх (згодом перейменованих на служби у справах дітей), які діяли при місцевих органах влади. Крім того, цього ж року в Україні розпочалася реформа системи опіки та піклування про дітей.

З 2006 по 2010 роки тривав четвертий етап, який розпочинається з того, що державний департамент з усиновлення та захисту прав дитина набуває статусу урядового органу та розпочинається реформа державної системи опіки над дітьми-сиротами та дітьми, які були позбавлені батьківського піклування. У 2009 році було прийнято Закон України «Про загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року», який став важливим документом для стратегічного розвитку системи охорони дитинства в Україні [1].

З 2011 року початок п'ятого етапу, який тривав по 2015 рік. Важливим кроком було заснування інституту дитячого омбудсмена у 2011 році. Крім цього, у 2013 році Україна стала членом Європейської мережі омбудсменів з прав дітей (ENOC). Зокрема, здійснення реалізації Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації ООН про права дитини». З 2016 року функції Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини та Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді передані Міністерству соціальної політики України.

Завершальний етап що триває з 2016 року з подальшим розвитком та формуванням державної політики, що стосується захисту прав та благополуччя дітей.

Висновки. Загалом, системне дослідження захисту прав дітей та створення дієвої системи охорони дитинства в Україні можливі лише за умови врахування міжнародних стандартів. Удосконалення національного законодавства у сфері захисту прав дітей, з акцентом на імплементацію міжнародних норм, особливо щодо захисту дітей під час війн та збройних конфліктів є ключовим фактором успішної інтеграції України до європейської спільноти.

Список використаних джерел

1. Кравченко М. В., Міщенко К. С. Державна політика в сфері захисту прав та благополуччя дітей: ретроспективний аналіз. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1048>
2. Про охорону дитинства: Закон України 26.04.2001 № 2402-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

О. М. Ілюшук,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри медичного права
(Львівський національний медичний університет
імені Данила Галицького)

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ СУБ'ЄКТАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Реалізація права на інформацію є одним важливих чинників функціонування та розвитку демократичного суспільства будь якої країни.

Суб'єктами права на інформаційні правовідносини, згідно ст. 4 закону України «Про інформацію» виступають фізичні особи, юридичні особи, об'єднання громадян, суб'єкти владних повноважень [1]. В національному праві нормативною основою інформаційних правовідносин є статті 32, 34 Конституції України, Закон України «Про Інформацію» від 2 жовтня 1992 року, «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року, «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року та інші. Їх доповнюють статті Цивільного кодексу України, Кримінального кодексу України, які спрямовані на захист честі, гідності та ділової репутації особи внаслідок поширення неправдивої інформації, відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, збереженням, використанням та розголошенням відомостей про особу та про розголошення державної таємниці і шпіднажу.

Отже, національне право в повній мірі дає можливість реалізовувати право на інформацію, в повній мірі розмежовує сутність інформації, її особливості та форми участі в інформаційних правовідносинах між суб'єктами права на інформацію. Розкриваючи питання реалізації права на інформацію варто більше детально розглянути положення Конституції та інших нормативно-правових актів та окремих кодексів України. Законодавство України передбачає ряд основних інформаційних прав та свобод суб'єктів інформаційних правовідносин, а саме:

1. Право на свободу слова та інформації, закріплене в статті 34 Конституції України. Кожен має право на вільне вираження своїх поглядів та думок, вільне отримання, зберігання, використання та поширення інформації будь-яким законним способом.

2. Право на конфіденційність кореспонденції та інших повідомлень: Гарантується статтею 31 Конституції України. Це означає, що таємність листування, телефонних розмов та інших форм комунікації підлягає захисту. Варто зазначити, що дана норма конституції сприяє більш якісному забезпеченню реалізації розвитку громадянського суспільства в Україні.

3. Право на захист персональних даних: Встановлюється Законом України «Про захист персональних даних», який гарантує право суб'єктів персональних даних на захист їх приватного життя та особистої недоторканності при обробці їх персональних даних [3].

4. Право на доступ до інформації публічного характеру: Закріплене в Законі України «Про доступ до публічної інформації», який забезпечує право на доступ до інформації, що знаходиться у власності чи управлінні публічних органів.

5. Право на інтелектуальну власність: Гарантується Законом України «Про авторське право і суміжні права», який визначає права авторів на результати їх творчої діяльності.

6. Право на звернення, згідно ст.1 Закону України «Про звернення громадян» гарантує громадянам право звернутись до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, медіа, посадових осіб відповідно до їх

функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення [4].

Варто також згадати і норми цивільного кодексу України, згідно якого право на інформацію входить до системи особистих немайнових прав фізичної особи, які забезпечують соціальне буття фізичної особи.

Загалом, люди можуть вільно розпоряджатись інформацією та передавати її, також існують і певні обмеження, адже існує система інформації з обмеженим доступом, суть якої проявляється в її особливості. Даний тип інформації може містити у собі відомості, що є засекреченими та відносяться до категорії державної таємниці, в яких зазначена інформація, що стосується основ національної безпеки.

Загалом, можна розмежовувати визначення інформаційних прав людини та громадянина, де інформаційні права людини гарантуються кожній людині незалежно від її статусу чи громадянства. Ці права зазвичай включають право на свободу слова та вираження, право на доступ до інформації, право на конфіденційність особистих даних та інші права, спрямовані на захист інформаційних інтересів людини як суб'єкта інформаційних відносин. Натомість, інформаційні права громадянина належать громадянам певної країни в межах їхнього громадянства. Вони можуть включати право на доступ до публічної інформації, право на участь у прийнятті рішень, що стосуються суспільства, право на захист персональних даних від незаконного використання, та інші права, спрямовані на захист інформаційних інтересів громадянина у внутрішніх справах держави.

Отже, суб'єктами інформаційних прав можуть бути як фізичні так і юридичні особи, об'єднання громадян. Сукупність розвинутих норм національного законодавства стосовно інформації, яке орієнтується на демократичний розвиток держави найперше забезпечує обіг інформації шляхом закріплення в Конституції України правових норми про свободу слова та інформацію, право на доступ до публічної інформації, право на забезпечення інтелектуальної власності, яка містить різну інформацію і закріплює право власності на неї та особливий порядок її розповсюдження, право на звернення громадян до органів публічної влади, як елемент задоволення інтересів громадян через систему можливості написання скарг, пропозицій, зауважень, заяв щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення.

Список використаних джерел

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
2. Марущак, А. І. Поняття суб'єктів інформаційних правовідносин та їх класифікація. *Правова інформатика*, (4), 12. 2006
3. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

4. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>

О. І. Качмарик,
*здобувач вищої освіти Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ

Кардинальні політичні і економічні зміни, що відбуваються в країні, необхідність долати негативні явища, які супроводжують повернення України до єдиного Європейського співтовариства з його ідеалами правової держави та громадянського суспільства, зумовлюють необхідність реформування всієї державно-правової системи. Реформування не може залишити поза увагою правоохоронну систему – важливий структурний компонент держави.

Разом з тим, одним із найбільш важливих показників рівня цивілізованості суспільства є реальність забезпечення прав і свобод людини, людина має отримати від держави ефективний захист не лише у законі, але й на практиці. Тому більшість країн світу значну увагу приділяє вдосконаленню організації та діяльності правоохоронних органів. Як показує досвід, конституційне визнання державою основних прав та свобод людини і громадянина, ще не є гарантією створення належних умов для їх охорони та захисту від протиправних посягань і подальше їх поновлення. Якісна і злагоджена робота державних інституцій, створених задля досягнення такої мети, повинна стати запорукою забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина.

В Україні поняття «правоохоронні органи» набуло широкого вжитку після прийняття Конституції України. Норми Основного закону передбачають, що забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України є прерогативою відповідних військових формувань та правоохоронних органів держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Так, у чинній Конституції України поняття «правоохоронні органи» вживається лише раз – у частині 3 статті 17, де спеціальне завдання щодо забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на «відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» [1].

Правоохоронні органи символізують присутність держави в нашому повсякденному житті, її здатність втрутитися і захистити, коли такий захист потрібен. Вони можуть виступати також символом цілісності суспільства і його відданості цінностям честі, обов'язку, уособлюють монополію держави на застосування примусу, що в свою чергу є необхідною умовою забезпечення ефективної дії права, а також покликані стримувати суспільство від вчинення злочинів, аморальних дій, злих намірів, змов на вчинення протиправних дій.

Правоохоронні органи сприймаються суспільством як інституція, що

наділена повноваженням діяти (у тому числі застосовувати силу) тут і зараз, і це дозволяє вирішувати найрізноманітніші, практично всі види, людських проблем і це є тією ознакою, що є спільною для таких різних дій як затримання правопорушника, контроль за правопорядком, втручання у випадках домашнього насильства тощо. Відповідно, важливо, щоб правоохоронні органи відповідали очікуванням не тільки закону, але й суспільства.

Роль правоохоронних органів у здійсненні функцій держави стала чи не найбільш визначальною ознакою при відмежуванні демократії від її протилежності – тоталітаризму. Ідея демократії, як стверджують окремі дослідники, пройшла крізь кілька складних кластерів. Ці кластери, так чи інакше, включали в себе чотири групи питань: щодо основної мети демократії; щодо спеціальних демократичних процедур; щодо того, наскільки поточний стан відносин є близьким до демократичного ідеалу; щодо значення культурних і географічних відмінностей для утвердження демократії. Відповіді, що давалися на кожен із цих чотирьох питань змінювалися з часом.

Головною метою демократії розглядалася соціальна стабільність, протидія авторитарному тиску. Іноді такою метою пропонувалося вважати сприяння людському розвитку, іноді – легітимацію державної влади тощо. Основними процедурами демократії називалися вибори, іноді – участь мас, іноді – обговорення. Іноді фіксувалося, що необхідні демократичні процедури вже наявні в суспільстві, іноді констатувалася невідповідність наявних процедур необхідному ідеалу. Однак так чи інакше усі ці розмірковування стосувалися того, що ми думаємо про правоохоронну систему або, якщо говорити більш точно, що означає для правоохоронної системи бути демократичною.

Правоохоронний орган може бути визначено як орган державної влади, метою утворення та основним напрямом діяльності якого є виконання на професійній основі повноважень із реалізації правоохоронної функції держави згідно із чинним матеріальним і процесуальним законодавством.

Головною підставою віднесення того чи іншого органу до правоохоронного є здійснення ним правоохоронної функції. Однак з цією позицією можливо погодитися лише частково, оскільки в цих випадках руйнується розмежування між правоохоронними органами і органами, що виконують правоохоронну функцію.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. / *Відомості Верховної. Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

П. Ю. Кобзар,
аспірант кафедри кримінального права та кримінології
(Одеський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Л. М. Кулик,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
(Одеський державний університет внутрішніх справ)

ЗАПОБІГАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПІВДЕННОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Динаміка кримінальних злочинів вчинених неповнолітніми, які направлених проти свободи, здоров'я і життя особи та проти власності особи, є причиною багатьох проведених досліджень та має як науковий, так і практичний інтерес для суспільства.

Основними чинниками, що мають істотний вплив на зміну поведінки неповнолітніх осіб є: сучасні конфлікти; соціально-економічні проблеми; розростання психосоціальних проблем, таких як депресія та стрес; зміни у соціальних цінностях та вплив культурного середовища.

Головною визначною рисою корисливо-насильницьких злочинів є те, що злочини подібного типу, характеризуються корисливою мотивацією і насильницьким способом вчинення. Серед корисливих та насильницьких злочинів корисливо-насильницькі злочини становлять найнебезпечнішу групу посягань. Їхня підвищена суспільна небезпечність зумовлена тим, що вони одночасно посягають на кілька об'єктів кримінально-правової охорони – на власність і особу (здоров'я, особисту свободу, гідність, життя). Посягання на особу при вчиненні корисливо-насильницького злочину є засобом досягнення корисливої мети для заволодіння майном, правом на нього, примушування до вчинення інших дій майнового характеру. Насильство, яке застосовується при вчиненні корисливо-насильницького злочину, може бути фізичним (нанесення тілесних ушкоджень різного ступення тяжкості, позбавлення чи обмеження волі, позбавлення життя) або психологічним (погроза фізичним насильством, пошкодженням або знищенням майна, розголошення відомостей, що ганьблять потерпілого чи близьких йому осіб).

До корисливо-насильницького злочину належать: грабіж (ст. 186 ККУ), розбій (ст. 187 ККУ), вимагання (ст. 189 ККУ), умисне вбивство з корисливих мотивів (ст. 115 ККУ), бандитизм (ст. 257 ККУ), учинений з метою заволодіння майном чи правом на нього. З певною мірою умовності до корисливо-насильницького злочину можна зарахувати й інші умисні насильницькі злочини, що мають корисливу мотивацію. Найнебезпечнішим корисливо-насильницьким злочином є умисне вбивство з корисливих мотивів.

Суб'єктивна сторона корисливо-насильницького злочину характеризується умисною формою вини у вигляді прямого умислу і корисливим мотивом.

Суб'єктом цих злочинів можуть бути особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося 14 р. [2]

Проблема злочинності неповнолітніх завжди належала до питань, що постійно перебувають під контролем держави, оскільки має соціальний характер розвитку. Зараз жорстокість є показником морального здоров'я неповнолітніх, оскільки вона проникає в сім'ю, свідомість, освіту та культуру [1].

Не можна залишити без уваги дослідження серед неповнолітніх злочинців саме причин та мотивації злочинної поведінки, без ретельного аналізу яких неможливо створити дієві механізми попереджувального впливу.

Особистість неповнолітнього злочинця є похідною від узагальненого науково-теоретичного образу особистості злочинця, створеного кримінологічною теорією. В основу виділення цього підвиду злочинця покладений віковий критерій, що дорівнює віку кримінальної відповідальності для неповнолітніх (14–17 років). Виходячи із зазначеного, під особистістю неповнолітнього злочинця ми розуміємо суспільно небезпечного підлітка із соціально-психологічними та морально-правовими дефектами свідомості, який в умовах конкретної життєвої ситуації вчинив злочин.

Вікові характеристики неповнолітніх злочинців відбивають динамічні біосоціальні зміни особистості через трансформацію соціокультурних стандартів зовнішнього середовища у внутрішню ідентифікацію з ними або протест проти їх вимог, і відповідно відчуження та дезадаптацію до них.

Порівняльний аналіз вікових показників неповнолітніх злочинців та їх освітянського рівня демонструє очевидне відставання освіченості від вікових характеристик.

Показовими є характеристики контингенту неповнолітніх злочинців за родом занять: ті, хто навчається (учні/студенти); ті, хто працює; ті, хто не навчаються та не працюють.

Окрім того, умовно неповнолітніх злочинців можна поділити на три групи: безпритульних (без батьківської опіки та постійного місця проживання), вихідців із неблагополучних сімей, та навпаки тих, що виховувалися у цілком педагогічно та матеріально благополучних родинах.

Завершальними рисами кримінологічного портрету сучасної особистості неповнолітнього злочинця є його морально-психологічні характеристики, які формувалися під впливом мікросередовища (умови виховання та психологічної атмосфери в батьківській сім'ї, схильність до шкідливих звичок (куріння, алкоголізм, наркоманія), спосіб життя, система ціннісних орієнтацій, мотиви, які спонукали до вчинення злочинів). [3]

Для визначення загального рівня злочинності, потрібно зробити аналіз стану і тенденцій виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, які вчиняються неповнолітніми упродовж останніх років, використовуючи статистичні данні МВС [4].

Отже, починаючи з 2000 року неповнолітніми особами було здійснено 39 854 кримінальні правопорушення, у 2019 році – 4090, у 2021 році

– 3301 правопорушення. Помітно, що за даний період кількість правопорушень зменшилася у 9 разів[5, 6].

За офіційними статистичними даними про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень та результати їх досудового розслідування неповнолітніми особами було скоєно кримінальні правопорушення та провадження за якими закінчені в: 2013р. – 8781, 2014р. – 7467, 2015р. – 7171, 2016р. – 5230, 2017р. – 5608, 2018р. – 4750, 2019р. – 4090, 2020р. – 3708, 2021р. – 3301, 2022р. – 1824. [7]

Так, аналізуючи офіційні статистичні дані, було прораховано, що сукупний річний темп приросту дорівнює -16%, тобто на основі результату вибіркового дослідження за період з 2013 – по 2022рр. було виявлено, що йде тенденція до зниження числа кримінальних злочинів серед осіб групи 14 – 18 років (неповнолітніх осіб).

Негативно на неповнолітню особу, сприяючи формуванню агресивної поведінки, впливають чинники мікросередовища, а саме негативні взаємини в родині, насильство або конфлікти між батьками. Недостатність уваги та емоційної підтримки з боку батьків може призводити до пошуку уваги через здійснення провокуючих вчинків, які нерідко переходять у вчинення кримінальних злочинів.

Негативне середовище в школі, включаючи булінг та відсутність підтримки вчителів, може викликати агресивну поведінку серед неповнолітніх.

Недостатній доступ до якісної освіти може обмежувати можливості розвитку та сприяти виникненню агресивної поведінки.

Розгляд соціальних, економічних та психологічних аспектів є ключовим для розуміння коренів корисливо-насильницької злочинності серед підлітків. Ці аспекти взаємодіють та впливають один на одного, визначаючи складну динаміку цього явища.

Серед основних соціальних аспектів основними є: бідність та соціальна нерівність - сім'ї з низьким рівнем доходу можуть зазнавати стресу та неврівноваженості, що може призвести до насильства в родині та серед підлітків; відсутність соціальної підтримки - недостатність підтримки від суспільства та влади може залишати людей у вразливому стані та сприяти злочинності; спільнота та рівень кримінальності - високий рівень кримінальності та відсутність безпечної атмосфери в суспільстві.

Основними економічними аспектами, які впливають на корисливо-насильницьку злочинності серед підлітків є: відчуття відсутності перспектив - відчуття втрати перспективи та безнадійності, особливо серед молоді, може призводити до збільшення корисливо-насильницької злочинності; низький рівень освіти - економічні обмеження та низький рівень освіти можуть обмежувати можливості людей, сприяючи виникненню антисоціальної поведінки.

Серед психологічних аспектів варто звернути особливу увагу на: негативний вплив сімейного середовища - насильство та конфлікти в сім'ї можуть впливати на формування насильницьких тенденцій у підлітків;

психологічні травми - діти та підлітки, які пережили травматичні події, можуть виявити агресивну поведінку як стратегію виживання.

Несприятлива та нестабільна соціальна, економічна та політична обстановка, постійні зміни ідеологічного курсу країни, конфлікти з приводу релігійних, мовних, національних причин — несприятливо впливають на психіку неповнолітніх осіб, підвищуючи поширення серед підлітків жорстокої, насильницької поведінки.

На мою особисту думку, в даному випадку головними причинами злочинності серед вікової групи 14 – 18 років є різка зміна умов звичайного способу життя, необхідність адаптуватися до нового оточення, необхідність налагоджувати соціально-комунікативні зв'язки в умовах зміненого середовища проживання, слабе матеріальне забезпечення внутрішньо переміщених осіб, що змушує підлітків шукати можливості вступу до нових соціальних груп та, в деяких випадках, і джерела доходів для забезпечення своїх потреб, інколи це тягне за собою умисне чи випадкове вчинення кримінальних злочинів, та зокрема злочинів корисливо-насильницького характеру.

Аналіз вищевказаних факторів є важливим для розуміння механізмів, які сприяють злочинній поведінці серед неповнолітніх. Засобами впливу на ці фактори, можуть бути програми соціальної підтримки, психологічні інтервенції та політика запобігання кримінальності.

Запобігання корисливо-насильницькій злочинності вимагає комплексних стратегій, які охоплюють освіту, психологічну підтримку, сімейне виховання та співпрацю з громадськістю.

Отже, корисливо-насильницька злочинність серед молоді є складною проблемою, що виникає внаслідок взаємодії соціальних, економічних, психологічних та освітніх чинників. Наведені в дослідженні аспекти вказують на необхідність комплексного підходу у вирішенні цієї проблеми.

Дослідження та обговорення питань запобігання корисливо-насильницькій злочинності серед неповнолітніх в південному регіоні України є надзвичайно важливими для розробки ефективних стратегій та програм, спрямованих на забезпечення безпеки та добробуту молодого покоління.

Список використаних джерел

1. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність. Верховний Суд України : офіційний вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0082700-03#Text>; (дата звернення 12.02.2024)

2. Корисливо-насильницькі злочини / М. І. Мельник // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. – Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-3643> (дата звернення 12.02.2024)

3. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження: Монографія / Кол. авторів: В. В. Голіна, В. П. Ємельянов, В. Д. Воднік та ін.; За заг. ред.

професорів В. В. Голіни та В. П. Ємельянова — Х.: Право, 2006. — 292 с. (дата звернення 12.02.2024)

4. Федосова О.В. Сучасний стан та тенденції злочинності неповнолітніх в Україні О.В. Федосова // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ- 2013. - № 4. - С. 103. (дата звернення 12.02.2024)

5. EUAM Новий Кримінальний Кодекс: Статистика. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/statistics> (дата звернення 12.02.2024)

6. Генеральна прокуратура України. Статистична інформація за 2016-2020рр. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення 12.02.2024)

7. Офіс генерального прокурора. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 12.02.2024)

М. В. Ковалів,

*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

Р. М. Скриньковський,

*кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри економіки підприємств та
інформаційних технологій
(Львівський університет бізнесу та права)*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Пріоритетними засадами організації демократичної правової держави визнаються конституційно закріплені права і свободи людини, а також передбачений конституцією механізм їх захисту.

Конституція України від 28 червня 1996 р. визначила, що права і свободи людини та їх гарантії становлять зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження та забезпечення є її головним обов'язком. Одним з головних елементів системи прав людини є громадянські права і свободи, які відкривають перелік прав і свобод людини і громадянина, що закріплені в розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України [1].

Основним у характеристиці прав і свобод людини та громадянина визнається те, що вони мають бути під захистом держави. Тобто, права і свободи гарантуються державою і не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні змін чи доповнень не допускається звуження змісту та обсягу вже існуючих.

Чинна Конституція України значно розширила каталог прав і свобод людини та громадянина, включивши до неї усі основні права та свободи, закладені в Загальній декларації прав людини 1948 р. При цьому було визнано принцип пріоритету прав і свобод людини над державою. Проте, за всієї важливості закріплення прав і свобод людини відповідно до міжнародних стандартів це, все-таки, є недостатньою умовою для того, щоб ці права і свободи реалізовувались громадянами [2, с. 118].

Без наявності відповідного механізму і гарантій реалізації більшість прав і свобод можуть залишитися для людей лише деклараціями і красивими словами.

Сьогодні уся система конституційного механізму охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина працює за правилами воєнного стану.

Водночас слід зауважити, що запровадження воєнного стану в Україні в цей складний період порушує вкрай важливу тему гарантування державою прав громадян в умовах об'єктивної необхідності їх часткового обмеження. Обмеження прав людини – це законодавче звуження змісту та обсягу прав людини, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють реалізацію особою прав та свобод.

З огляду на свій обраний євроінтеграційний курс, Україна, очевидно, має дотримуватися і демократичних принципів обмеження та дотримання прав людини в умовах запровадження воєнного стану. Зокрема, в Конституції України закріплено стандарти правової держави у випадку запровадження воєнного стану: по-перше, обмеження прав людини і громадянина в державі є тимчасовим та мінімально необхідним за характером; по-друге, зберігається певний перелік прав, які не можуть порушуватися у жодному разі; по-третє, остаточне рішення про оголошення воєнного стану ухвалює вищий загальнодержавний представницький орган – парламент [2, с. 3].

У ст. 64 Конституції України зазначається, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Але в умовах введення воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Вказані норми Конституції України відповідають нормам Загальної декларації прав людини, якою передбачено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Обмеження прав і свобод людини і громадянина допустиме лише за умови якщо це прямо передбачено Основним законом держави і не суперечить нормам міжнародного права. При дотриманні вказаних вимог обмеження прав і свобод вважаються правомірними.

Введення воєнного стану в державі є безумовною підставою правомірного обмеження прав людини в державі. У ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в

Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Водночас у ч. 2 ст. 64 Конституції України вказано вичерпний перелік прав і свобод людини та громадянина, обмежувати які, навіть у таких скрутних обставинах, як воєнний стан, забороняється: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права і обов'язки; гарантія, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи; право на правову допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; неможливість бути двічі притягненому до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; гарантія того, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [2, с. 5].

Відповідно, всі інші конституційні права та свободи людини і громадянина, які не зазначені в цьому переліку (зокрема, право особи на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; право власності; право на проведення страйків; свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань та ряд інших) та передбачені Конституцією України, можуть бути обмежені за умови введення в державі чи окремих її місцевостях воєнного стану. Обмеження прав і свобод людини у період дії воєнного стану допустимі законодавством України тільки в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави, і в тих межах, яких вимагає гострота стану. Прийняті у зв'язку з цим заходи з урахуванням міжнародно-правових норм не повинні спричинити яку-небудь дискримінацію окремих осіб чи груп населення винятково за ознакою статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового положення, місця проживання, відношення до релігії, переконань, приналежності до громадських об'єднань, а також за іншими ознаками [2, с. 5].

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2022.

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

М. В. Ковалів,
*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*
А. Партика,
*здобувач вищої освіти Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВНОГО ЗАКОНУ

Нормативний блок механізму реалізації Конституції має вирішальне значення і передбачає здійснення конституційних норм у державно-правових та інших правовідносинах, тобто дотримання, виконання, використання і застосування конституційних норм.

Дотримання конституційних норм – це така форма їх реалізації, коли громадяни, державні органи, юридичні особи утримуються від здійснення заборонених Конституцією дій.

Так, стаття 68 Конституції України встановлює, що «кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України». Це пасивна форма поведінки суб'єктів правовідносин.

Вимога дотримання конституційних норм адресована всім суб'єктам права: органам державної влади, органам місцевого самоврядування, посадовим особам, громадянам та їх об'єднанням, іноземцям і особам без громадянства, які перебувають на території України, державі як суб'єкту міжнародних відносин. І при цьому така вимога стосується всіх видів державної діяльності, а також поведінки фізичних осіб. Вона пронизує зміст особистісної поведінки всіх суб'єктів права при реалізації конституційних установок. Так, на громадян України, інших осіб частиною першою статті 68 Конституції України покладається обов'язок дотримуватися Конституції і законів України. Отже, це не якийсь конкретний обов'язок, який можна «прив'язати» до тієї чи іншої соціальної практики, а узагальнюючий принцип і узагальнюючий обов'язок, який упереджує всі інші конституційні обов'язки, а також права і свободи людини й громадянина.

Виконання конституційних норм – це активна поведінка суб'єктів правовідносин, яка вимагається конституційною нормою і спрямована на досягнення поставленої в ній мети.

Конституційні норми виконуються громадянами у процесі їх життєдіяльності як суб'єктами різноманітних правовідносин, у тому числі й державно-правових. Виконання державними органами конституційних норм відбувається при реалізації ними своєї компетенції (прийняття законодавчих та інших нормативно-правових актів, здійснення контролю, прийняття управлінських рішень, здійснення правосуддя, а також здійснення прокуратурою представництва інтересів громадянина або держави в суді у визначених законом випадках тощо).

У Конституції України встановлено такі вимоги до її виконання:

- усі суб'єкти права повинні виконувати Конституцію України і закони України;

- Українська держава зобов'язана виконувати міжнародні договори, якщо вони ратифіковані Верховною Радою України;

- громадяни України повинні виконувати свої обов'язки.

Виконання конституційних норм на відміну від їх дотримання передбачає не пасивну, а активну поведінку, зрозуміло, що в обох цих випадках у межах конституційних приписів.

Використання конституційних норм – це форма реалізації цих норм уповноваженими суб'єктами шляхом здійснення наданих їм суб'єктивних прав у вигляді дозволів чи повноважень.

При цьому дозволи суб'єкт реалізує на власне бачення і власними діями.

Наприклад, у конституційних нормах закладена можливість громадянина брати участь чи не брати участі у виборчій кампанії, оскільки вибори в нашій країні вільні й ніхто нікого не має права примушувати брати в них участь.

Використання конституційних норм як форма реалізації Конституції України виявляється в тому, що суб'єкти державно-правових відносин на власний розсуд застосовують надані їм права.

У багатьох випадках законодавець ототожнює поняття використання прав і свобод зі здійсненням прав і свобод. Так, у частині першій статті 34 Конституції України зафіксовано: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань», а в частині третій цієї статті проголошується, що «здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [1].

Ця та інші конституційні норми виходять з того, що, закріплюючи за громадянами та іншими особами відповідні права, необхідно враховувати інтереси суспільства і держави, права інших громадян. Власне Конституція України встановлює такі критерії використання громадянами проголошених нею прав і свобод:

- використання прав і свобод повинно здійснюватись у певній відповідності до їх соціального та юридичного змісту;

- Конституція вимагає дотримання цільового призначення прав і свобод громадян;

- використання прав і свобод не повинно призводити до невиконання обов'язків;

- якщо використання прав і свобод як попередньої умови передбачає виконання обов'язків, то сама ця форма правореалізаційного процесу може виникнути тільки за наявності цієї умови. Дотримання, виконання і використання конституційних норм становлять форми безпосередньої реалізації Конституції України, оскільки реалізуються шляхом безпосередніх дій суб'єктів правовідносин.

Іншу правову модель має така форма реалізації Конституції України, як правозастосування.

Застосування конституційних норм – це владна організуюча діяльність державних та інших органів, осіб, яка має на меті забезпечити адресатам цих норм реалізацію належних їм прав і обов'язків, а також гарантувати контроль за цим процесом [2, с. 80].

Застосування конституційних норм як форма реалізації Конституції України передбачається у правозастосовній діяльності органів державної влади – державних структур і посадових осіб, але тільки в межах наданих їм повноважень.

Суб'єктами застосування конституційних норм є держава, органи державної влади і місцевого самоврядування, прокуратура, посадові особи.

Конституційні норми застосовуються також трудовими колективами, зборами громадян, виборцями, тобто громадянами, які фігурують в особливій державно-правовій якості. Суб'єктами застосування конституційно-правових норм можуть бути громадські об'єднання в особі своїх органів. При цьому зауважимо, що правозастосовна діяльність деяких з цих суб'єктів здійснюється за делегуванням держави та її органів.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Ковалів М.В., Гаврильців М.Т., Бліхар М.М. Конституційне право України: навч. пос. Львів, 2014. 402 с.

О. І. Колич,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ПРАВО НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Право на працю в Україні гарантується ст.43 Конституції. Право на працю означає можливість заробляти на життя працею, яку особа вільно обирає чи на яку вільно погоджується. Проте право на працю не згадується у ст. 64 Конституції як таке, яке не може бути обмеженим, відтак в умовах воєнного стану дане право може підлягати обмеженню [3].

Український парламент оперативно зреагував на потребу зміни у регулюванні трудових відносин у зв'язку із повномасштабним вторгненням, і вже 15 березня 2022 року було прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [6]. Даний закон дає можливість регулювати трудові відносини відповідно до реалій воєнного стану, запроваджує ряд нових норм, зокрема інститут призупинення дії трудового договору, можливість звільнення працівників у період тимчасової непрацездатності, можливість розірвати трудовий договір у строк, вказаний у заяві тощо.

Економіка України значно постраждала від війни. Понад 6 млн українців виїхали за кордон, за підрахунками експертів, половина з них – працездатного віку. В перші місяці повномасштабного вторгнення понад 120 тисяч українців зверталися за консультативною допомогою у сфері трудових відносин, зокрема, щодо оплати праці, відпусток, звільнення, збереження заробітної плати.

Також було внесено ряд змін до Закону України «Про зайнятість населення», зокрема в частині сприяння самозайнятості населення, організації підприємницької діяльності, надання дозволів на працевлаштування іноземцям, пристосування системи матеріальної допомоги по безробіттю.

Новелою законодавства періоду воєнного стану став вже згаданий інститут призупинення трудового договору, який врегульовує порядок вимушеного тимчасового припинення дії трудового договору. Законодавством також передбачено порядок припинення трудового договору як з ініціативи працівника, так і роботодавця. Відповідно до законодавства, максимальний строк припинення обмежується терміном дії воєнного стану. Допускається також можливість дострокового скасування призупинення за умови попередження у десятиденний строк. Також роботодавець може скасувати призупинення відповідно до ст. 13 Закону «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [6]. На державу покладається обов'язок по відшкодуванню заробітної плати та інших виплат за період призупинення дії трудового договору.

Також, введення воєнного стану спонукало законодавців надати право роботодавцю переводити працівника на іншу роботу, без згоди самого

працівника у випадку, коли це не зазначено в трудовому договорі, якщо є загроза його життю чи здоров'ю. Головним в зазначеному випадку є те, що зміна роботи має не бути протипоказана за станом здоров'я для переведеного працівника та оплата праці має здійснюватися з розрахунку за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати відповідно до попередньої роботи працівника. Зауважимо, що це положення аж ніяк не стосується тих працівників, котрі працювали на території ведення бойових дій [1, с. 151].

В період дії воєнного стану, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», дозволяється запровадження трудової повинності для працездатних осіб не залучених до роботи в оборонній сфері та захисті критичної інфраструктури, а також, які не є заброньовані за підприємствами, установами, організаціями на період дії воєнного стану, з метою виконання роботи, яка має оборонний характер або ж ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникають в період дії воєнного стану та залучати їх до суспільно корисних робіт, які виконується для задоволення насамперед потреб Збройних Сил України чи інших військових формувань. Зазначену трудову повинність слід розглядати як суспільно корисну роботу, нормативне регулювання якої здійснюється відповідно до орядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану. Так, різновид суспільно корисної роботи в умовах воєнного стану застосовує трудову повинність, під якою слід розуміти короткостроковий трудовий обов'язок до якого особа залучається в період воєнного стану з метою виконання робіт, які мають оборонний характер [4, с. 18]. Законодавством встановлено, що згода особи на залучення до трудової повинності не вимагається. Таким чином, можемо констатувати, що в період дії воєнного стану обмежується принцип свободи праці, тобто вільного реалізації людиною свого права на працю. Хоча Конституція України забороняє використання примусової праці (ст.43), такою не вважається військова або альтернативна служба, а також робота, яка виконується відповідно до законодавства про воєнні чи надзвичайні стани.

Варто зауважити, що ст.32 Кодексу законів про працю регулює порядок повідомлення працівника про зміну істотних умов праці [2]. В умовах воєнного стану чинне законодавство надає можливість змінювати істотні умови праці без дотримання двохмісячного терміну повідомлення працівника про таку зміну. Таким чином, відразу після прийняття працівника на роботу він може бути попереджений про зміну істотних умов праці, проте не пізніше, як до запровадження таких умов. Також в період дії воєнного стану дозволяються використовувати працю жінок, за їх згодою, на роботах зі шкідливими умовами праці, на підземних роботах, на важких роботах.

Також в період дії воєнного стану дозволяється обмежувати право на відпочинок, зокрема, загальне тижневе навантаження може становити до 60 годин в тиждень, і 50 годин при скороченому робочому часі. Також може скорочуватися безперервний тижневий відпочинок тривалістю до 24 годин (при шестиденному робочому тижні) .

Виходячи з викладеного вище можливо зробити висновок, що Україна, як сучасна правова, соціальна, демократична держава докладає максимум зусиль для забезпечення конституційного права своїх громадян на працю та врегулювання трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон суттєво змінив регулювання трудових відносин на час дії військового стану, і громадяни повинні розуміти, що обмеження їх прав, викликане необхідністю організації протидії військовій агресії, тимчасові та мають на меті мінімізувати збитки завдані нею.

Список використаних джерел:

1. Газдун М.І., Грабар Н.М. Реалізація права на працю в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*. Збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару. Львів. 11 листопада 2022 року. С.149-152.
2. Кодекс законів про працю України. Закон України від 10.12.1979. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
3. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Прокопчук Н.Р. Обмеження права на працю в умовах воєнного стану. *Галицькі студії*. 2023. №3. С.16-20
5. Про зайнятість населення. Закон України від 05.07.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>
6. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
7. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/389-19>

О. І. Колич,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загально-правових дисциплін

Інституту права

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Д. Гуз,

здобувачка вищої освіти Інституту права

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО НА ЖИТТЯ

Питання захисту людських прав є важливою темою у сучасних практиках усіх цивілізованих держав світу. Право на життя є одним з базових прав людини, що закріплюється у багатьох міжнародних документах та конституціях країн світу. Це право визнає, що кожна людина має право на життя і ніхто не може бути позбавлений цього права незаконно чи безпідставно. Незважаючи на широке визнання права на життя, у світі продовжують відбуватися випадки його порушення через політичні конфлікти, насильство, незаконні дії влади, медичні

експерименти та інші обставини, які створюють реальну загрозу для громадян та порушують національну безпеку. Незважаючи на всі превентивні заходи, які спрямовані на запобігання виникненню або поширенню таких явищ, ця проблема не перестає існувати та поширюватись світом все частіше.

Серед поширених механізмів захисту людських прав європейські країни використовують такі методи як:

1. Міжнародні механізми моніторингу: Органи, такі як ООН та Європейський Суд з прав людини, мають механізми моніторингу, і спостерігають за дотриманням прав людини в різних країнах та надають рекомендації для поліпшення ситуації. Також створюють щорічну статистику та виділяють держави з найбільш проблемними регіонами.

2. Закріплення усіх найважливіших прав у тому числі і базове право на життя у міжнародних документах, таких як: Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права.

3. Громадянський активізм: це включає громадські міжнародні організації, такі як Amnesty International, Human Rights Watch та внутрішньонаціональні у кожній окремій державі інші, які функціонують для захисту прав людини, викриваючи порушення та надаючи допомогу потерпілим.

Фундаментальні людські права, зокрема і право на життя були закріплені у важливих міжнародних документах, таких як Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права (1966) [3] – пакт організації об'єднаних націй, в основу якого покладено Загальну декларацію прав людини (1948) [1]. Передумовою для створення цього міжнародно значущого документу стала Друга Світова війна, у якій було виявлено безліч порушень прав людини, включаючи і право на життя. Після усіх подій та злочинів проти людства, які включали в себе масове та аморальне позбавлення життів різних етнічних груп включаючи геноцид, етнічні чистки, Голокост, який забрав мільйони життів єврейського народу, а також інших народів. Також були етнічні чистки в Україні, Польщі, на Балканах та інших регіонах, що призвели до масштабного вбивства і виселення місцевого населення. Ці події показали необхідність міжнародної згуртованості для захисту прав людини та запобігання масовим трагедіям у майбутньому. Тому в 1966 році в Нью-Йорку 166 держав ратифікували цей документ. Зокрема стаття 6 Пакту дає визначення терміну «право на життя» – це право, що належить до прав першого покоління [3]. Поряд з іншими правами цієї касті, право на життя має головну цінність для людини і є передумовою всіх інших прав. Далі, на етапі імплементації, держави розробили санкціоновані механізми по дотриманню всіх прав. Імплементація міжнародних стандартів прав людини на національному рівні є важливим кроком у забезпеченні захисту прав і свобод громадян та демонструє зобов'язання країни перед міжнародним співтовариством. Це своєрідне закріплення державою гарантій про забезпечення дотримання людських прав на рівні громадянського суспільства.

Для ефективної імплементації прав людини на державному рівні можуть бути створені спеціальні органи або механізми національного рівня, такі як

комісії з прав людини, омбудсмени або незалежні судові органи, які відповідають за моніторинг, і захист прав громадян.

Ці етапи допомагають країнам забезпечити ефективну імплементацію міжнародних стандартів прав людини у національне законодавство та практику виконання захисного механізму по додержанню цих прав.

Також слід виокремити практику Європейського суду з прав людини у цій царині. Євроінтеграційні процеси в Україні, зокрема застосування практики Європейського Суду з прав людини набувають актуальності та необхідності ґрунтовного концептуального наукового дослідження. Зумовлена така необхідність наступними чинниками. З одного боку статистичні дані свідчать про сумну практику реалізації. Статистика показує, що кожне п'яте рішення ЄСПЛ, в якому виникло тривале прострочення виплат, є українським. Ради Європи підсумовує цю проблему не тільки невиконання Україною рішень ЄСПЛ, а й тим, що у 12 тисячах заяв йдеться про повторювані порушення, що стосуються тривалих судових проваджень, тривалого та безпідставного тримання під вартою, тортур, порушення права на життя, тощо.

Системний аналіз рішень КСУ та ЄСПЛ дає підстави зауважити, що судові інстанції досить обережно ставляться до визначення поняття «право на життя», обмежуючись цитуванням положень національного законодавства та Конвенції. У рішеннях ЄСПЛ відсутня чітка позиція і щодо моменту припинення права на життя. Національне законодавство пов'язує момент визнання особи померлою зі смертю головного мозку, що є загальноприйнятим і в юридичній доктрині. Тому, керуючись судовою практикою, судді часто розглядають справи про порушення права на життя у різних сферах керуючись різними формами аргументації.

Так наприклад, щодо самозахисту права на життя, то рішення ЄСПЛ здебільшого присвячені питанню пропорційності та адекватності застосованої сили, що спричинила заподіяння шкоди. ЄСПЛ у справі «Стюарт проти Сполученого Королівства» (*Stewart v. UK*) визначає «абсолютно необхідну силу» як силу, яка є «суворо співрозмірною досягненню правомірної мети» [4]. У своєму Рішенні «МакКан та інші проти Сполученого Королівства» (*McCann and Others v. UK*) [5] ЄСПЛ застосовує вказану правову позицію таким чином: «...Беручи до уваги невірне врахування можливості помилок у своєму розвідувальному аналізі військовослужбовцями, Суд не впевнений, що позбавлення життя трьох терористів являло собою застосування сили, яка була виключно необхідною для захисту людей від протиправного насильства у значенні пункту "а" частини 2 статті 2 Конвенції. Відповідно Суд вважає, що мало місце порушення статті 2 Конвенції».

У вирішенні справ, які стосуються відмови від лікування, ЄСПЛ використовує сталу практику та, як правило, включає таке право до юрисдикції статті 8 Конвенції. Як приклад, можна послатися на Рішення у справі «Гласс проти Сполученого Королівства» [6], у якому Суд визнав порушення статті 8 Конвенції внаслідок рішення органів влади не брати до уваги заперечення заявниці проти запропонованого медичного заходу за умов відсутності відповідного судового санкціонування.

Конвенція не містить статті, яка гарантувала б право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, але ЄСПЛ керується низкою статей, що забезпечують захист права на життя, на повагу до приватного життя тощо. Показовим є Рішення у справі «Дубецька та інші проти України» [7]. ЄСПЛ встановив порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з тим, що держава не надала належного пояснення невжиттю протягом більш ніж двадцять років заходів для переселення заявників або вирішення їх ситуації іншим чином. Інший приклад - Рішення у справі «Грімковська проти України» [7], де ЄСПЛ встановив порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з недотриманням справедливого балансу між інтересами заявниці та інтересами суспільства, оскільки держава не змогла довести, що до використання дороги по вулиці Ч. як автомагістралі було здійснено адекватне екологічне дослідження наслідків такого використання та в подальшому проведено належну екологічну політику.

Можемо підсумувати, що право на життя є основним та невідчужуваним, і перебуває під захистом як національних, так і міжнародних механізмів.

Список використаних джерел:

1. Загальна Декларація Прав Людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.19520. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
4. Стюарт проти Сполученого Королівства (Stewart v. UK) URL: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-23650%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-23650%22]})
5. МакКан та інші проти Сполученого Королівства (McCann and Others v. UK). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57943%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57943%22]})
6. Гласс проти Сполученого Королівства. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
7. Дубецька та інші проти України. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
8. Грімковська проти України. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>

О. І. Колич,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загально-правових дисциплін*

Інституту права

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

О. Ковальчук,

здобувачка вищої освіти Інституту права

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО НА НЕВТРУЧАННЯ В ОСОБИСТЕ ТА СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ

На сучасному етапі української державності значна увага приділяється формуванню громадянського суспільства та більш розширеній розбудові правової держави.

Конституція України містить розділ II «Права, свободи і обов'язки людини і громадянина» [4], який декларує принципи прав людини і громадянина. Але не завжди всі конституційні принципи використовуються у повсякденному житті.

Особисте життя – це особлива частина приватної сфери людської життєдіяльності, яка полягає в різноманітних відносинах, стосунках, явищах, подіях, що не мають публічного значення, визначаються і регулюються самою особою.

Кожна людина унікальна, індивідуальна, є суб'єктом великої кількості неформальних зв'язків, носієм приватних інтересів, що є її особистою справою. Право на особисте і сімейне життя - це також недоторканність житла (ст. 30 Конституції України). Доступ в житло сторонніх осіб можливий лише при чітко вираженій згоді громадян, які проживають у ньому. Недоторканні і особисті папери, щоденники, зарисовки, що зберігаються в житлі, а також і за його межами.

Право людини на особисте і сімейне життя – це його конфіденційне спілкування з іншими людьми завдяки пошті і телеграфу. До сфери особистого і сімейного життя можна віднести шлюб, народження дитини, усиновлення, розлучення, розподіл майна, сімейний бюджет, розпорядження власністю і грошовими внесками [6, с.477].

Право на особисте життя гарантується ст. 32 Конституцією України [4]. Також це право закріплене у ст. 12 Загальної декларації прав людини [2]ст. 8 Конвенція про захист прав і основних свобод людини [3] та ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [5].

У Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1996 р. проголошено: «Ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте чи сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його життя або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист від такого втручання чи таких посягань» [5].

За ст. 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків передбачених Конституцією [4]. Гарантія на невтручання в особисте та сімейне життя - це гарантія на особисту і сімейну таємницю, на забезпечення можливості перебувати у стані відносної незалежності від держави й суспільства тощо.

Згідно з Конституцією України [4] не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Конфіденційна інформація - це інформація з обмеженим доступом, що містить відомості, які перебувають у володінні, користуванні та розпорядженні окремих фізичних або юридичних осіб.

Ст. 301 Цивільний кодекс України [10], передбачає:

-фізична особа має право на особисте життя;

-фізична особа сама визначає своє особисте життя. Закон не визначає певні можливі чи необхідні діяння, якими особа могла формувати своє особисте життя. Тобто людина формує сама своє особисте життя;

-фізична особа сама визначає можливість ознайомлення з обставинами особистого життя, тобто особа сама визначає своє коло осіб, які можуть мати певну інформацію про її особисте життя. Особа може дати дозвіл на поширення інформації іншими особами про нею але в межах законна;

-обставини особистого життя фізичної особи можуть бути розголошені іншими особами лише за умови, що вони містять ознаки правопорушення, що підтверджено рішенням суду, а також за її згодою, а також особа може не розголошувати про обставини свого особистого життя і має право вимагати від інших такого розголошення його прав.

Сімейне право - це сукупність правових норм, які регулюють особисті немайнові та такі, що ґрунтуються на них, майнові відносини людей, які виникають на основі шлюбу, сім'ї, родства, усиновлення, прийняття дітей на виховання.

Сімейне право регулює особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання, між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимом та падчеркою, пасинком, а також деякі майнові відносини між іншими членами сім'ї. Але сімейне право не регулює сімейні відносини між двоюрідними братами та сестрами, тіткою, дядьком та племінницею, племінником та між іншими родичами за походженням [9].

У Сімейному кодексі України [9] зазначено, що сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Сімейне право України ґрунтується на певних принципах, відповідно до яких воно впливає на суспільні відносини:

-неприпустимість свавільного втручання будь-кого у сімейні справи та повага до сімейного життя: навіть правом сімейні відносини регулюються лише у тій частині, в якій це є допустимим і можливим з погляду інтересів їх учасників та інтересів суспільства;

-одношлюбність (моногамія): будь-яка особа може одночасно перебувати тільки в одному шлюбі;

-свобода шлюбу і добровільності укладення шлюбу: укладення шлюбу і вибір дружини або чоловіка здійснюється довільно, за власним бажанням; держава захищає право на вільний вибір дружини або чоловіка;

-свобода розірвання шлюбу: ніхто не вправі примусити особу перебувати у шлюбі проти її волі; якщо продовження подружнього життя стало неможливим, подружжя вправі розірвати шлюб у встановленому порядку;

-повна рівність чоловіка і жінки в особистих і майнових правах і обов'язках у шлюбі та сім'ї;

-максимально можливе врахування інтересів дітей та непрацевдатних членів сім'ї;

-пріоритет сімейного виховання дітей: цей принцип ґрунтується на положеннях Закону України «Про охорону дитинства» [8] та міжнародно-правових актів щодо захисту прав дітей про те, що сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення, тому перевага завжди повинна надаватися сімейним формам виховання дітей;

-матеріальна підтримка членів сім'ї, які потребують матеріальної допомоги: закон встановлює аліментні зобов'язання – батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття; повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацевдатних батьків; подружжя повинно матеріально підтримувати одне одного у разі потреби, а за відмови в такій підтримці той з подружжя, що потребує матеріальної допомоги, має право одержувати утримання від іншого з подружжя в примусов'ому порядку, якщо останній спроможний його надати, та ін.

На мою думку, право на невтручання в особисте та сімейне життя, повинне закріплюватися законом та його повинні всі дотримуватися. Жодна людина без дозволу фізичної особи не повинна втручатися в особисте життя іншої особи, окрім випадків передбачених законом. Відтак, право на невтручання в особисте та сімейне життя є одним із основних та потребує особливої охорони.

Список використаних джерел:

1. Бисага Ю.М, Белов Д.М, Ленгер Я.І, Митровка Я.В. Основи правознавства. Ужгород. 2008.365с.
2. Загальна Декларація Прав Людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Конвенція про захист прав і основних свобод людини 1996, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text;
4. Конституція України від 28 червня 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1973, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
6. Назаров В. Право людини на невтручання в її особисте і сімейне життя та його обмеження у кримінальному провадженні. *Держава і право*, 2009, Вип. 44: С.475-482.
7. Опришко В.Ф, Шульженко Ф.П, Шимон С.Ф та ін. Правознавство. 2003. 765с.
8. Про охорону дитинства. Закон України. 2001, № 30, ст.142, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
9. Сімейний кодекс України 2002, №21-22, ст.135, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>]
10. Цивільний кодекс України 2003, №№40-44, ст.356, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

О. І. Колич,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*
Є. Мотикевич,
*здобувачка вищої освіти Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Права і свободи людини є фундаментальними цінностями, захищеними на конституційному рівні в усіх демократичних країнах світу. Їх повага та забезпечення є основоположним обов'язком держави за будь-яких обставин. Однак ситуації збройних конфліктів та війн створюють серйозні виклики для реалізації прав і свобод людини, оскільки потребують вжиття особливих заходів безпеки та оборони.

Збройна агресія РФ проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, поставила нашу державу перед випробуванням на міцність захисту конституційних прав і свобод своїх громадян в умовах війни. Незважаючи на введення воєнного стану, Україна залишається відданою принципам верховенства права та поваги до прав людини. Втім, об'єктивні обставини збройного протистояння вимагають певних обмежень окремих прав та особливого режиму їх забезпечення.

Під час війни можуть відбуватися серйозні порушення прав людини. Військове командування може обмежувати право на свободу пересування, запроваджуючи комендантську годину, заборону чи обмеження вільного вибору місця проживання, особливий режим в'їзду та виїзду з населених пунктів. Люди можуть бути позбавлені права власності через примусове відчуження майна, хоча й з наступною компенсацією. Можливе порушення права на недоторканність приватного життя через контроль засобів зв'язку, обшуки речей, документів, житла тощо. Права на вільний вибір праці також можуть обмежуватися через залучення громадян до суспільно-корисних робіт та трудову повинність. Заборонені вибори, референдуми та масові зібрання, що обмежує права на участь в управлінні державою.

Найгрубше порушується право на життя через вбивства, тілесні ушкодження, викрадення людей, катування, зґвалтування та інші форми насильства. Порушується право на охорону здоров'я через неможливість доступу до медицини та завдання шкоди здоров'ю. Люди можуть втратити майно, домівку, право на свободу пересування. Особливо вразливими є діти, які можуть бути розлучені з батьками, позбавлені доступу до освіти та медицини.

В умовах дії воєнного стану найчастішими формами порушення прав людини, закріплених конституцією України [1] є:

1. Порушення права на життя:

- Навмисні вбивства мирних жителів і військовополонених
- Тілесні ушкодження, каліцтва від вибухів, обстрілів
- Катування, жорстоке поводження
- Зникнення безвісті, викрадення людей
- Примусове вивезення цивільних на окуповані території
- 2. Порушення права на особисту свободу та гідність:
  - Незаконні затримання, арешти
  - Сексуальне насильство, зґвалтування
- 3. Порушення права на працю, недоторканість житла:
  - Примусова праця, рабство
  - Незаконні обшуки, порушення недоторканності житла
- 4. Порушення права власності
  - Пограбування, руйнування, пошкодження майна
  - Примусове виселення з помешкань
  - Експропріація майна без компенсації
- 5. Порушення свободи пересування:
  - Блокади, облоги населених пунктів
  - Окупація територій, заборона виїзду
  - Примусове переміщення, депортації
- 6. Порушення соціальних та культурних прав:
  - Руйнування шкіл, лікарень, церков
  - Обмеження доступу до освіти, медицини
  - Знищення культурної спадщини
- 7. Порушення прав дітей:
  - Розлучення з батьками
  - Залучення до збройних формувань
  - Травматизм, каліцтва від вибухів
  - Позбавлення права на освіту, медицину

Під час війни порушуються практично всі основні права людини - право на життя, свободу, гідність, власність, охорону здоров'я, освіту тощо. Найбільше страждає цивільне населення.

Закон України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" [2] регулює питання захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях. Основні положення закону: 1. Гарантування та захист прав і свобод людини і громадянина відповідно до Конституції та законів України, міжнародних договорів. 2. Забезпечення належних умов життєдіяльності цивільного населення, дотримання норм міжнародного гуманітарного права. 3. Організація надання гуманітарної допомоги населенню через залучення міжнародних гуманітарних організацій. 4. Обмеження діяльності окупаційної адміністрації та недопущення легалізації незаконних органів влади. 5. Забезпечення державного суверенітету, відновлення конституційного правопорядку та територіальної цілісності України. 6. Притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні прав людини на окупованих територіях.

Закон також визначає порядок в'їзду/виїзду з окупованих територій, здійснення економічної діяльності, фінансування соціальних виплат тощо з метою максимального забезпечення прав громадян.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що забезпечення конституційних прав і свобод людини в умовах війни є вкрай складним завданням для будь-якої держави. З одного боку, виникає необхідність вжиття особливих заходів безпеки та оборони, що може тягнути за собою певні обмеження окремих прав і свобод. З іншого боку, права людини мають залишатися пріоритетом і підлягати максимально можливому захисту відповідно до міжнародних зобов'язань.

Вивчення досвіду України у цій сфері з часу початку повномасштабної збройної агресії РФ у 2022 році дозволило виявити низку системних проблем, зокрема: складність забезпечення права на життя та особисту недоторканність у зонах активних бойових дій; порушення прав цивільного населення на тимчасово окупованих територіях; обмеження свободи пересування та вільного вибору місця проживання; проблеми з реалізацією соціально-економічних прав; утиски свободи слова та інформації у контексті воєнної цензури. Особливої уваги потребують питання захисту прав внутрішньо переміщених осіб, біженців, а також вразливих категорій - дітей, жінок, людей з інвалідністю [4].

Разом з тим, визначено низку позитивних кроків з боку української влади, спрямованих на мінімізацію порушень прав людини в умовах війни. Зокрема, вживаються заходи щодо евакуації цивільного населення з небезпечних районів, діють програми допомоги постраждалим та переселенцям, забезпечується гуманітарний доступ у важкодоступні регіони. Відбувається активна взаємодія з міжнародними організаціями задля залучення експертної та фінансової допомоги.

Проте очевидно, що повноцінне відновлення порушених прав і свобод буде можливим лише після завершення війни та деокупації всіх тимчасово захоплених територій України. Саме тому перемога у цьому протистоянні залишається життєво необхідною умовою для захисту прав і свобод мільйонів українських громадян.

У післявоєнний період першочерговими завданнями мають стати розроблення комплексних програм відновлення порушених прав, належної системи відшкодування шкоди постраждалим, а також проведення судових процесів для притягнення до відповідальності всіх винних у воєнних злочинах та злочинах проти людяності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України від 15.04.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
3. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/389-19>

4. Visit Ukraine - Які права можуть порушуватись під час війни і як їх захистити? (https://visitukraine.today/uk/blog/700/what-rights-can-be-violated-during-war-and-how-can-they-be-protected#google_vignette)

О. І. Кохан,
*аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА ДЕРЖАВНОМУ СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ЗНИЩЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

Корупція є однією з найсерйозніших загроз державному суверенітету та стабільності конституційного ладу. Вона підриває основи державного управління, спотворює процеси прийняття рішень та послаблює довіру громадян до державних інституцій. В умовах поширеної корупції державні ресурси розкрадаються, правосуддя стає залежним і несправедливим, а інтереси громадян поступаються особистій вигоді окремих чиновників та бізнес-еліт. Це веде до поглиблення соціальної нерівності, економічної стагнації та підвищення рівня злочинності. В контексті глобалізації та зростаючих викликів перед державним суверенітетом, протидія корупції стає ключовим елементом збереження національної безпеки та сталого розвитку держави.

Дана проблематика досліджувалася такими вченими як Шевченко Л. С., Гаврилюк О. О., Мельник М. І., Чудновський А. А., Гриценко А. А., Деркач Т. В. та іншими.

Відповідно до статті 1 Конституції України, Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Суверенітет України поширюється на всю її територію, як зазначено у частині 1 статті 2. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ (частина 1 статті 5). Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (частина 1 статті 17). Президент України є главою держави і гарантом державного суверенітету (частина 2 статті 102), а Кабінет Міністрів України – вищим органом у системі органів виконавчої влади, який забезпечує державний суверенітет (частина 1 статті 113 і пункт 1 частини 1 статті 116).

Необхідно зауважити, що державний суверенітет є визначальною та невід'ємною якістю публічної влади, що підтверджує верховенство держави в межах власної території та її незалежність у відносинах з іншими державами [2, с. 122]. Вказівка конституцієдавця на обов'язковість таких характеристик України як суверенність та незалежність автоматично виключає можливість існування корупційних практик, що підривають цю суверенність. Проникаючи у всі сфери життєдіяльності суспільства, корупція розбещує як політичну владу,

так і громадян, руйнуючи державу як цілісну систему, роблячи її вразливою перед численними ризиками деструктивного характеру та формуючи її як товар.

У теперішньому контексті, коли Україна веде війну зі зовнішнім агресором, корупція стає ще більш небезпечною загрозою для державного суверенітету. В умовах збройного конфлікту та економічної нестабільності, корупційні практики підривають здатність держави ефективно реагувати на виклики та забезпечувати захист своїх громадян. Нездатність ефективно боротися з корупцією послаблює державні інституції, знижує рівень довіри населення до влади та ускладнює міжнародну підтримку [7].

Корупція сприяє розкраданню ресурсів, які могли б бути використані для оборони країни, відновлення інфраструктури та підтримки соціальних програм. Крім того, вона спотворює процес прийняття рішень, що може призвести до стратегічних помилок у веденні війни та управлінні державними справами.

В умовах війни, зниження ефективності державного управління через корупцію ставить під загрозу не лише економічну та соціальну стабільність, але й саму можливість збереження суверенітету України. Тому протидія корупції є не тільки питанням внутрішньої політики, але й питанням національної безпеки.

Сполучені Штати Америки висунули до України вимоги щодо реформ та боротьби з корупцією, включаючи реформування оборонного сектору, судової системи та зміцнення антикорупційних інституцій. Основні вимоги включають:

1. Реформа оборонного сектору: Прийняття нового закону про закупівлі для забезпечення прозорості та конкурентності оборонних закупівель, а також реформа оборонної промисловості, зокрема перетворення "Укроборонпрому" на акціонерне товариство.

2. Реформа судової системи: Створення Етичної ради для формування Вищої ради правосуддя з участю міжнародних експертів. Ця реформа була відкладена через внутрішній опір [6].

3. Антикорупційні інституції: Продовження розвитку антикорупційної інфраструктури, включаючи Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру та Вищий антикорупційний суд [5, 7].

Попри значний прогрес, проблеми з корупцією та її сприйняттям залишаються суттєвими перешкодами для України. Затримка у впровадженні реформ часто спричинена внутрішнім опором у державних структурах, які не бажають втрачати можливості для корупційного збагачення [6].

Міжнародні партнери, такі як США та ЄС, продовжують наполягати на необхідності цих реформ, зокрема в контексті відновлення України після війни [7].

З огляду на вищезазначене, впровадження реформ в Україні є критично важливим для зупинення корупційних практик, що підривають державний суверенітет та стабільність конституційного ладу. Необхідно усвідомити, що корупція не тільки загрожує економічному та соціальному розвитку, але й значно знижує рівень довіри громадян до державних інституцій, послаблюючи їхню здатність ефективно функціонувати в умовах сучасних викликів.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 560 с.
3. Гладкий В. В. Сутність та значення феномену корупції. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 18. С. 124-132.
4. U.S. Government Meetings with Leaders of Ukraine's Anti-Corruption Institutions. *United States Department of State*. URL: <https://www.state.gov/u-s-government-meetings-with-leaders-of-ukraines-anti-corruption-institutions> (дата звернення: 13.06.2024).
5. Here is how the US can truly help Ukraine move forward – Euromaidan Press. *Euromaidan Press*. URL: <https://euromaidanpress.com/2021/09/24/the-us-committed-to-ukraines-reforms-implementation-what-comes-next/> (дата звернення: 13.06.2024).
6. Anti-corruption policies in the reconstructing of Ukraine. *CEPR*. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/anti-corruption-policies-reconstructing-ukraine> (дата звернення: 13.06.2024).

П. М. Лепісевич,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри загально-правових дисциплін Інституту права,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ГАЛИЦЬКЕ СТРЕЛЦТВО НА ПОЧАТКУ І-Ї СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перша світова війна тяжко позначилася на долі України, поділеної кордонами та фронтами, принесла українському народу неймовірні страждання. Водночас вона сприяла зростанню національно-визвольного руху, в якому галицькому стрілецтву довелося відігравати часом неоднозначну, але надзвичайно важливу роль.

Ще наприкінці 1912 року на з'їзді провідних діячів галицьких партій і організацій було ухвалено, що у випадку війни між Австро-Угорщиною і Росією, українці повинні підтримати Австро-Угорщину, яка допомагала здійснити плани перетворення Галичини у "П'ємонт"- центр об'єднання усіх українських земель. Вважалося, та й не без підстав, що Росія - більше жорстокий гнобитель України, аніж Австрія. Водночас серед селян популярною була думка, висловлена у тому ж 1912 році на з'їзді українського жіноцтва у Львові, про необхідність підтримати Австрію "Як довго її інтереси будуть згідні з інтересами українського народу та із його національним достоїнством".

З метою втілення своїх планів у життя 2 серпня 1914 року українські політичні партії об'єдналися у **Головну Українську Раду**, яка на другий день зі сторінок газети “Діло” звернулася до міщан з відозвою. В ній говорилося, що Росія є “історичним ворогом України” і війна “кличе український нарід стати однодушно проти царської імперії...Нехай на руїнах царської імперії зійде сонце вільної України!”. Звернення підписали голова Ради Кость Левицький, Михайло Павлик, Микола Ганкевич.

В ті ж дні була створена **Центральна Бойова Управа**, яка звернулася до уряду країни з проханням дозволити сформувати легіон **Українських січових стрільців**. Невдовзі згода була отримана: адже йшла війна і цар потребував гарматне м'ясо. Правда командування Австро-угорської армії, як і уряд, без ентузіазму поставився до ініціативи українців. Перепони чинилися з перших днів створення легіону. “УСС мали організуватися, - зазначав стрілецький історик О. Думін, - на основі перестарілого цісарського патенту з 22 серпня 1851 року про формування добровільного військового товариства на час війни”.

В ньому не передбачалося військових звань старшин (офіцерів), ні забезпечення за рахунок військового відомства.

На прохання Бойової Управи відкликати в військ, що перебували на фронті для формування легіону 100 українських старшин цісарське командування виділило менше 16. Серед них були Дмитро Вітовський, Михайло Баран, Григорій Коссак, Яків Струхманчук. І ще один факт. 10 серпня австрійці передали у Львові для легіону УСС тисячу гвинтівок системи Верндля, які ще у 1888 році зняли з озброєння. Це були важкі однозарядні кріси, причому без ременів, і стрільці мали прив'язувати до них мотузки.

У відповідь на звернення Бойової Управи вступати у ряди січових стрільців, щоб битися за визволення України та створення української держави, зголосилися тисячі добровольців. “Пішлемо в ряди УСС в першій мірі багато інтелігентської середньо і високошкільної молоді, - писав О.Думін - це була та частина української суспільності, яку гостра українсько-польська боротьба вже зарання привчила цікавитися політичними справами”. Тому в регіоні УСС зірвався натовп галицько-української інтелігенції. До пізньої ночі вирувала юрба людей у народному Академічному Домах, в інших місцях у Львові, де йшов запис до легіону. Вже за кілька днів було створено перший курінь УСС, який розмістився на вулиці Зеленій 5, його очолив підстаршина Дмитро Вітовський.

Як вже згадувалося, австрійські власті поставилися до створення легіону УСС з підозрою. “Бойова управа, - писав відомий політичний і громадський діяч Іван Макух, - закликала до того, щоб мати якнайбільше молоді в рядах Українських січових стрільців, саме австрійська військова начальна команда та міністерство війни не погодилися на це і дозволили організувати невеличкий легіон”. І справді, добровільно до УСС заохочувалося в Галичині до 28 тисяч чоловік, яких би вистачило для формування двох повноцінних піхотних дивізій, але австрійський уряд обмежив легіон кількістю 2 тисячі. Це викликало велике обурення з боку стрільцтва. “Всі або ніхто!”. - висунули вони вимогу. Та квоту було збільшено лише на 500 чоловік. Погано озброєних і невідготовлених

стрільців австрійське командування вирішило кинути на фронт проти наступаючих російських військ, де на легіон чекала неминуча загибель. На щастя, тодішній тимчасовий командир УСС Т. Рожсанковський проявив твердість і відмовився виконувати наказ, за що, був тут же усунутий з посади.

Генеральний штаб австрійської армії намагався поставити на чолі легіону УСС свого представника, полковника Станіслава Шептицького, брата митрополита Андрея Шептицького, але проти нього виступили ряд українських політичних діячів. Рішенням Бойової Управи на дану посаду був призначений директор Рогатинської приватної української гімназії, поручник запасу Михайло Галущинський. Син священника із Бучача на Тернопільщині, він після закінчення Тернопільської гімназії навчався у Львівському та Віденському університетах. Зі студентських років брав активну участь в громадському і політичному життю краю, обирався головою “Академічної Громади” у Львові, “Січі” у Відні, був засновником і одним із керівників товариства “Просвіта”.

Отож 28 червня 1914 року галицькі стрільці демонстрували свої досягнення, свій вишкіл на вулицях і площах Львова. Мабуть ніхто з них не гадав, що незабаром буквально через 2-3 місяці - доведеться демонструвати їх на площах битв I-ї світової війни, яка розпочалася в липні 1914 після вбивства у столиці Боснії - мальовничому Сараєві наступника австрійського престолу архікнязя Франца Фердинанда, війна в яку було втягнуто 48 із 59 держав світу і в ході якої загинуло 10 мільйонів чоловік.

З перших днів I-ї світової війни прикарпатські землі стали ареною великих битв Росії і Австро-Угорщини. Уже 12 серпня 1914 року російські війська вступили у Тернопіль, 15 серпня - у Бучач, 22 серпня - Чортків і розгорнули наступ на Львів.

Список використаних джерел:

1. Діло - Львів, 1899-1918 рр.
2. Вістник Союзу визволення України - Відень, 1914-1917рр.
3. Буркут І. А. А ми твою славу збережемо (з історії українських збройних сил у ХХ ст.) І. Беркут - Чернівці 1994 р. ,114 с.
4. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких з часу світової війни 1914 - 1918 рр. / К. Левицький - ч. 1-3. Львів 1929 - 1930 - 776 с.
5. Литвин М. Р. Історія Галицького стрілецтва. - Львів; Каменяр, 1991р. - 200 с.

Н. Я. Лепіш,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

Я. П. Павлович-Сенета,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ЗДІЙСНЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ: ОСОБИСТИЙ ОГЛЯД

Форма митного контролю проводиться митними органами відповідно до Митного кодексу України від 13.03.2012 р. та Наказу Міністерства Фінансів України «Про затвердження форм рішення про проведення особистого огляду та протоколу особистого огляду» від 10.04.2015 р.

Стаття 340 МК України передбачає, що особистий огляд це виняткова форма митного контролю, що проводиться за письмовим рішенням керівника митного органу або особи, яка виконує його обов'язки, якщо є достатні підстави вважати, що громадянин, який прямує через митний кордон України чи перебуває в зоні митного контролю або у транзитній зоні міжнародного аеропорту, приховує предмети контрабанди чи товари, які є безпосередніми предметами порушення митних правил або заборонені для ввезення в Україну, вивезення з України чи транзиту через територію України [1].

Така форма митного контролю, як особистий огляд:

по-перше, має винятковий характер і застосовується, коли інші форми митного контролю виявилися неефективними;

по-друге, підставою для неї може бути як оперативна інформація, так і суб'єктивний висновок посадової особи митного органу з огляду на власний досвід, знання психології комунікації тощо (на відміну від об'єктивних чинників, до яких, наприклад, належать результати аналізу й управління митними ризиками). Водночас екстраординарність цієї особливої форми митного контролю полягає ще й у межуванні цього заходу припинення митних правопорушень із реальною небезпекою порушення посадовою особою митного органу основних конституційних прав і свобод громадяни [2, с. 430].

Перед початком огляду посадова особа митного органу повинна пред'явити громадянину письмове рішення керівника митного органу чи особи, яка виконує його обов'язки, ознайомити громадянина з його правами та обов'язками під час проведення такого огляду і запропонувати добровільно видати приховані та/або не задекларовані товари.

Винятковість особистого митного огляду забезпечується також застосуванням посадовими особами митних органів засобів переконання, спрямованих на те, щоб особа добровільно видала приховані та (або) не

задекларовані товари, й таким чином щоб відпала потреба у проведенні огляду. У тому разі, коли уникнути особистого митного огляду неможливо, відповідальна за її проведення посадова особа митного органу зобов'язана виконати вимоги: пред'явити письмове рішення керівника митного органу або особи, яка виконує його обов'язки, про проведення особистого огляду саме цього громадянина, а також інформувати про його права й обов'язки як обстежуваної особи. Перші унормовано в ч. 4 ст. 340 МК України, другі – випливають із правового статусу фізичної особи як суб'єкта митного права й передбачені МКУ.

Факт ознайомлення громадянина з рішенням про проведення особистого огляду засвідчується посадовою особою митного органу відповідним написом на рішенні про проведення такого огляду. У разі відмови громадянина від добровільної видачі прихованих та/або не задекларованих товарів на рішенні про проведення особистого огляду робиться відповідний запис, завірений підписом посадової особи митного органу, яка пред'являла зазначене рішення громадянинові.

Громадянин, стосовно якого здійснюється особистий огляд, має право:

- 1) до початку проведення особистого огляду ознайомитися з рішенням про проведення особистого огляду та порядком його проведення;
- 2) ознайомитися із своїми правами та обов'язками під час проведення особистого огляду;
- 3) надавати пояснення та заявляти клопотання;
- 4) добровільно видати товари, що переміщуються ним через митний кордон України з порушенням вимог законодавства з питань митної справи;
- 5) робити заяви з обов'язковим внесенням їх посадовою особою митного органу, яка проводить особистий огляд, до протоколу проведення такого огляду;
- 6) користуватися рідною мовою та послугами перекладача;
- 7) ознайомитися з актом проведення особистого огляду після його складення та зробити заяву, яка підлягає внесенню до акта;
- 8) оскаржувати рішення, дії митного органу щодо проведення такого огляду [1].

Особистий огляд проводиться в ізольованих приміщеннях аеропортів, вокзалів, приміщеннях транспортних організацій або в ізольованих приміщеннях транспортних засобів (каютах, купе та ін.), які відповідають вимогам санітарії та гігієни. Приміщення, в якому має проводитися особистий огляд, повинно до початку огляду бути обстежене службовими особами митного органу. Двері в суміжні приміщення, вікна, ілюмінатори й інше мають бути зачиненими, предмети, що можуть бути використані як засоби нападу, – вилучені.

Особистий огляд здійснює посадова особа митного органу однієї статі з громадянином, який підлягає особистому огляду.

Огляд провадиться за умови обов'язкової присутності двох понять однієї статі з громадянином, який підлягає огляду. Понятими можуть бути не заінтересовані в результатах особистого огляду повнолітні громадяни: службові особи транспортних організацій, пасажери, службові особи інших (окрім митних) органів державної влади й інші, окрім родичів обстежуваної особи.

Під час особистого огляду не має бути доступу у ці приміщення осіб, які не беруть участі в огляді, й можливості вести спостереження за його перебігом. Забороняється проводити особистий огляд кількох осіб одночасно в одному приміщенні.

Обстеження органів тіла громадянина здійснює тільки медичний працівник з обов'язковим дотриманням усіх норм і правил гігієни й санітарії.

Під час проведення особистого огляду складається протокол. Протокол підписується посадовою особою митного органу, яка проводила огляд, громадянином, який пройшов особистий огляд, понятими, які були присутні під час огляду, а в разі обстеження медичним працівником - і цим працівником. Громадянин, який пройшов особистий огляд, має право зробити заяву з обов'язковим занесенням її до протоколу. Копія протоколу надається громадянину [3].

Відповідно до ч. 9 ст. 340 МК України особистому огляду не підлягають Президент України, Голова Верховної Ради, народні депутати, Прем'єр-міністр, Перший віце-прем'єр-міністр, Голова та судді Верховного Суду України, Голова та судді Конституційного Суду України, міністр закордонних справ, генеральний прокурор та члени їхніх сімей, які прямують разом із ними (за аналогією відповідно до ч. 1 ст. 359 МК України звільнено від митного огляду ручну поклажу та супроводжуваний багаж цих осіб).

Список використаних джерел

1. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

2. Науково-практичний коментар до Митного кодексу України: у 3 т. / П. В. Пашко, В. Ю. Хомутич, Т. І. Єфименко та ін. К.: ДННУ «Акад. фін. Управління», 2012. Т. 2. 526 с.

3. Про затвердження форм рішення про проведення особистого огляду та протоколу особистого огляду: Наказ Міністерства Фінансів України від 10.04.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0496-15#Text>

Н. Я. Лепіш,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

О. Г. Ярема,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

МИТНА ЕКСПЕРТИЗА, ЯК СПЕЦІАЛЬНЕ НАУКОВО-ПРАКТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Митна експертиза – це спеціальне науково-практичне дослідження, що проводиться експертами з метою рішення завдань митної справи для з'ясування питань, що виникають у процесі виконання вимог митного законодавства.

При здійсненні митної справи проводиться цілий комплекс загальних завдань фіскального, контрольного, економічного, правоохоронного, статистичного і захисного характеру, що вимагають спеціальних знань і виконання всіляких експертиз. У разі потреби, для здійснення митного контролю, можуть залучатися спеціалісти та експерти.

Для початку, митному органу потрібно визначити необхідність проведення експертизи, тому Митний кодекс України передбачає підстави проведення експертизи та взяття проб чи зразків товарів.

Взяття проб (зразків) товарів здійснюється посадовими особами митного органу в рамках процедур митного контролю та митного оформлення, а також під час прийняття рішень щодо зобов'язуючої інформації з метою встановлення характеристик, визначальних для:

- 1) класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД;
- 2) перевірки задекларованої митної вартості товарів;
- 3) встановлення країни походження товарів;
- 4) встановлення належності товарів до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, сильнодіючих чи отруйних речовин;
- 5) встановлення належності товарів до предметів, що мають художню, історичну чи археологічну цінність;
- 6) встановлення належності товарів до таких, що виготовлені з використанням об'єктів права інтелектуальної власності, що охороняються відповідно до закону [1].

Взяття проб (зразків) товарів проводиться уповноваженими посадовими особами митного органу на підставі *вмотивованого письмового рішення керівника цього митного органу або його заступника.*

У разі проведення огляду і переогляду ручної поклажі та багажу за відсутності громадянина чи уповноваженої ним особи взяття проб (зразків) повинно здійснюватися у присутності *двох понять*.

При вивезенні товарів з митної території України взяття проб (зразків) товарів може здійснюватися тільки в митному органі відправлення. При цьому проби (зразки) можуть братися до завантаження товарів у транспортний засіб, за умови забезпечення надійної ідентифікації всіх товарів, призначених для завантаження.

Декларанти або уповноважені ними особи мають право бути присутніми під час взяття проб (зразків) товарів посадовими особами митного органу та інших державних органів.

Митні органи повинні бути ознайомлені з результатами проведених досліджень (аналізів, експертиз) проб (зразків) товарів, взятих іншими державними органами, декларантами або уповноваженими ними особами, не пізніше наступного робочого дня після їх отримання зазначеними органами та особами, а також отримати примірники результатів таких досліджень (аналізів, експертиз).

Декларанти або уповноважені ними особи сприяють посадовим особам митних органів під час взяття проб (зразків) товарів і здійснюють вантажні та інші необхідні операції.

Для великогабаритних і технічно складних товарів (машини, технологічні лінії, промислові конструкції тощо) митні органи можуть вимагати від суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності надання тільки *техніко-технологічної документації*

У разі якщо взяття контрольних проб (зразків) товарів з об'єктивних причин не видається можливим (одиничний товар, обмежена кількість тощо), проби (зразки) товарів беруться в одному примірнику.

Взяття проб (зразків) здійснюється з обов'язковим додержанням правил техніки безпеки та пожежної безпеки. Про взяття проб (зразків) *товарів складається акт*.

Декларанти або уповноважені ними особи повинні бути ознайомлені з результатами проведеного дослідження (аналізу, експертизи) проб та зразків товарів і отримати від митного органу, примірники цих результатів не пізніше наступного робочого дня після проведення дослідження (аналізу, експертизи) спеціалізованим органом з питань експертизи та досліджень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику. Ненадання примірників результатів досліджень у зазначений термін є порушенням службових обов'язків посадовими особами митного органу [2, с. 271].

Митні органи не відшкодовують витрат, здійснених декларантом або уповноваженою ним особою внаслідок взяття проб (зразків) товарів, що перебувають під митним контролем. Витрати на проведення дослідження проб товарів, здійснені митними органами, не відшкодовуються декларантом крім випадків, коли таке дослідження проводиться з ініціативи зазначених осіб або для прийняття митним органом рішень щодо зобов'язуючої інформації.

З метою встановлення характеристик товару, необхідних для його митного оформлення, митні органи можуть письмово, у тому числі з використанням засобів інформаційних технологій, затребувати з підприємств-виробників або громадян наявну у них техніко-технологічну документацію про склад, фізико-хімічні властивості товарів, інформацію про основні технологічні стадії їх виробництва та призначення.

Взяті проби товарів під митним забезпеченням разом з актом про їх взяття у строк, що не перевищує *трьох календарних днів після їх взяття*, надсилаються поштою або доставляються посадовою особою митного органу до спеціалізованого органу з питань експертизи та досліджень чи до його відокремленого підрозділу або до іншої експертної установи для проведення їх дослідження. Проби товарів, що швидко псуються або мають обмежений строк зберігання, доставляються для проведення їх дослідження не пізніше *наступного дня після їх взяття*.

Призначення дослідження в інших установах (організаціях) допускається лише у разі неможливості проведення дослідження (аналізу, експертизи) спеціалізованим органом з питань експертизи та досліджень.

Дослідження проб (зразків) проводиться протягом *10 днів* після їх надходження до спеціалізованого органу з питань експертизи. У разі потреби цей строк може бути продовжено за рішенням керівника спеціалізованого органу з питань експертизи та досліджень, керівника митного органу за місцем розташування відокремленого підрозділу зазначеного спеціалізованого органу або керівника відповідної експертної установи, але не більше ніж на *20 днів*.

Дослідження (аналізи, експертизи) проб (зразків) товарів, які швидко псуються або мають обмежений строк зберігання, проводяться невідкладно [3].

У висновку про результати дослідження (аналізу, експертизи) зазначаються:

- 1) місце і дата проведення дослідження (аналізу, експертизи);

- 2) ким і на підставі якого документа проводилося дослідження (аналіз, експертиза);
- 3) запитання, поставлені перед експертом;
- 4) об'єкти дослідження (аналізу, експертизи);
- 5) матеріали і документи, надані експерту;
- 6) зміст та результати дослідження (аналізу, експертизи) із зазначенням методів їх проведення;
- 7) оцінка результатів дослідження (аналізу, експертизи), висновки та їх обґрунтування.

Оплата проведення досліджень (аналізів, експертиз) проб (зразків) товарів здійснюється за рахунок коштів державного бюджету.

Список використаних джерел

1. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

2. Науково-практичний коментар до Митного кодексу України: у 3 т. / П. В. Пашко, В. Ю. Хомутич, Т. І. Єфименко та ін. К.: ДННУ «Акад. фін. Управління», 2012. Т. 2. 526 с.

3. Про затвердження Порядку взаємодії структурних підрозділів та територіальних органів Державної митної служби України із Спеціалізованою лабораторією з питань експертизи та досліджень Держмитслужби під час

проведення досліджень (аналізів, експертиз), Нормативів взяття проб (зразків) товарів для проведення дослідження (експертизи), форм акта про взяття проб (зразків) товарів та висновку: Наказ Міністерства Фінансів 02.12.2016 № 1058
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1693-16#Text>

Ю. Р. Лозинський,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*
В. Р. Порцін,
*здобувач вищої освіти Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГРОМАДСЬКИХ ФОРМУВАНЬ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ОХОРОНІ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

В умовах воєнного стану підвищується потреба у забезпеченні надійного громадського порядку, особистої безпеки громадян та публічної безпеки. Закономірні процеси європейської інтеграції, утвердження у суспільній думці нових поглядів на права та свободи особи отримали державно-правове закріплення у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки [1].

У системі суб'єктів адміністративного права є громадські об'єднання правоохоронної спрямованості, статус яких недостатньо опрацьовано та вивчено, внаслідок чого є низка нестиковок теоретичних пошуків з практичними реаліями. Без якісно опрацьованої теоретичної бази, без розуміння всіх особливостей конкретного суб'єкта неможливо говорити про ефективне функціонування реального життя.

Незважаючи на наявність значної кількості робіт з проблематики громадських об'єднань, вони не мають належного ступеня диференціації стосовно особливостей діяльності громадських об'єднань різної спрямованості, що призводить до неточностей у класифікаціях, що складаються вченими.

Проблема віднесення громадських об'єднань, що беруть участь в охороні громадського порядку та державного кордону, до суб'єктів адміністративного права є однією з ключових, оскільки йдеться про інститути, що беруть участь в адміністративно-правових відносинах – у реалізації завдань органів виконавчої влади та частково функцій органів виконавчої влади.

В адміністративному праві поняття суб'єкта адміністративно-правових відносин передбачає наявність у претендента на цей статут комплексу прав і обов'язків у галузі державного управління, встановлених адміністративно-правовими нормами, наділеного можливістю реалізувати існуючі права та виконувати покладені обов'язки.

Щоб відповідати такому визначенню суб'єкт має бути відокремленим, самостійно представляти себе у суспільних відносинах, виражати та здійснювати державну волю у процесі регулювання адміністративно-правових відносин та бути готовим нести відповідальність у разі порушення законодавства.

Громадські об'єднання (формування) з охорони громадського порядку і державного кордону відповідають цим критеріям, а тому можуть бути суб'єктами адміністративно-правових відносин.

Розробкою адміністративно-правового статусу громадських об'єднань, у контексті профілактики адміністративних правопорушень, активно займався О. І. Остапенко [2]. На його думку, колективні суб'єкти представляють самостійні, відокремлені від інших групи людей, які мають сформовану систему управління і мають можливість представляти себе у правовідносинах як самостійний суб'єкт, діяти персоніфіковано, але водночас знеособлено, вчиняти дії в силу положень законодавства. Колектив, який, повинен мати єдину мету, спільну зацікавленість та розвинену систему управління. Колективний суб'єкт має виступати у правовідносинах як єдиний суб'єкт.

М. В. Ковалів виділяє у громадських об'єднань ряд спільних рис, які характеризують їх як колективні суб'єкти адміністративного права: формування на добровільній основі фізичними чи юридичними особами; відсутність у громадських об'єднань державно-владних повноважень; відсутність можливості брати участь у створенні нормативно-правових актів; можливість самостійно представляти себе у межах правовідносин [3].

Також слід звернути увагу на низку аспектів, пов'язаних з відсутністю диференціації громадських об'єднань на різні види, що тягне не цілком коректне застосування наведених вище визначень до громадських формувань, що беруть участь в охороні громадського порядку.

Стосовно громадських об'єднань, що беруть участь в охороні громадського порядку, не викликає сумнівів актуальність таких ознак, як зовнішня відособленість, персоніфікація, наявність спільної мети чи загального інтересу, наявність механізмів управління, відсутність мети отримання прибутку.

Громадські об'єднання правоохоронної спрямованості, у контексті статусу, мають розглядатися як відмежована частина громадських об'єднань, що має відмітну специфіку – здійснення деяких функцій органу державної влади у поєднанні із тісним взаємозв'язком із органами виконавчої влади. Відсутність належного теоретичного опрацювання статусу призводить до виникнення комплексу практичних проблем правового і організаційного характеру.

Список використаних джерел

1. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>

2. Остапенко О. І. Ковалів М. В., Єсімов С. С. та інші. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник. Вид. 2-е, доп. Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.

3. Ковалів М. В. Взаємодія поліції та інститутів громадянського суспільства. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 2 (12). С. 79-85.

Ю. Д. Магиревич,
*аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ДІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ НОРМ

Кожна галузь права як і право, в цілому, являє собою цілісну організовану систему правових норм, її первинних «клітинок». Як відомо, правова норма – це загальнообов’язкове правило поведінки, що встановлюється (санкціонується) і виконання якого забезпечується (гарантується) державою [1, с. 72].

Норми адміністративного права, також як і норми інших галузей права, виконують функцію регулятора суспільних відносин. Вони відрізняються від норм інших галузей права тим, що предметом регулювання здебільшого є суспільні відносини, що виникають у сфері управлінської, виконавчої та розпорядчої діяльності держави.

Окрім суспільних відносин у сфері публічного управління норми адміністративного права регулюють відносини, що виникають у зв’язку з проходженням державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, відносини щодо забезпечення органами публічної влади реалізації прав і свобод громадян за ініціативою останніх.

Отже, адміністративно-правові норми забезпечують регулювання суспільних відносин у різних сферах публічного, тобто державного і самоврядного, управління з пріоритетною орієнтацією на забезпечення реалізації та захисту прав і свобод громадян.

Дія адміністративно-правових норм пов’язана з наявністю певних меж їх здатності здійснювати певний вплив на регульовані суспільні відносини. Ці межі діють у часі та просторі та розрізняються за колом осіб.

Дія адміністративно-правових норм у часі, як правило, не обмежена певними строками. Це означає, що норми діють до офіційної зміни або скасування. Однак можуть передбачатися часові межі дії, наприклад, на період дії надзвичайного стану на визначеній території, тобто на визначений строк.

Для дії адміністративно-правових норм існують загальні правила:

а) адміністративно-правові норми набувають чинності з часу доведення до відома виконавців. У окремих випадках вони набувають чинності в строк, визначений у нормативному акті;

б) нормативний акт зворотної чинності не має, а винятки щодо цього застерігаються в самому акті [1, с. 83].

Питання про дію адміністративно-правової норми в часі має практичне значення, тому не дивно, що воно є предметом окремого дослідження науковців. Від його правильного вирішення найчастіше залежить, який законодавчий або

нормативний акт – новий чи старий – застосовуватиметься до конкретних відносин, які імперативні приписи здійснюватимуться.

Питання про набуття чинності адміністративно-правової норми залежить від двох обставин:

- 1) дати набуття чинності норми;
- 2) меж дії норми при набутті чинності.

Питання про межі дії нової норми передбачає три варіанти дії:

- перспективна – дія щодо фактів, правовідносин, які виникли після набуття чинності;
- негайна – дія щодо правовідносин, які виникли знову чи раніше, але з дати набуття чинності;
- із зворотною чинністю – дія щодо правовідносин, які знову виникли, та правовідносин, які виникли до набуття чинності норми, але з більш ранньої дати.

Щодо встановлення меж зупинення дії норми, яка існувала раніше, можливі три варіанти дії:

- норма переживає себе, якщо продовжує регулювати відносини, які виникли на її основі після дати набуття чинності нової норми;
- норма негайно зупиняє дію щодо відносин, які раніше регулювалися нею, з дати втрати нормою чинності;
- норма достроково зупиняє дію і таким чином впливає на правовідносини, які раніше регулювалися цією нормою, а потім стали регулюватися новою нормою із зворотною чинністю.

Дія адміністративно-правових норм у просторі передбачає територію, на яку поширюється їх юридична сила. Такою територією дії норм можуть бути окремі економічні зони. Іноді адміністративно-правові норми діють на території декількох держав відповідно до двосторонніх і багатосторонніх угод. Можливий «вихід» таких норм за межі державного кордону, коли регламентують діяльність українських організацій і громадян за кордоном. У межах України дія адміністративно-правових норм поширюється на іноземців.

Дія адміністративно-правових норм у просторі пов'язана зі статусом органу, який видав акт.

Виходячи з цього, розрізняють:

- норми, які діють на всій території України або в межах окремих адміністративно-територіальних одиниць;
- норми загального та галузевого характеру;
- норми актів локального (внутрішнього організаційного) характеру.

Список використаних джерел

1. Адміністративне право України (загальна частина) : навч. посіб. / [Остапенко О. І. Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін.] ; [Вид. 2-е, доп.] Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.

В. В. Мадалиць,
*аспірант кафедри загальноправових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Реалізація соціальної функції Української держави в умовах воєнного стану є складним і актуальним питанням. Держава з об'єктивних причин не може ефективно балансувати між необхідністю посилювати обороноздатність та забезпечувати належний соціальний захист населення.

Вища мета соціальної держави досягається через виконання соціальної функції, покликаної усунути або пом'якшити можливе соціальне напруження в суспільстві, вирівняти соціальне становище людей, розвивати всі галузі соціальної сфери [1, с.12]. Соціальна функція держави – це напрям діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з вирішення соціальних проблем суспільства, що виражається у соціальному захисті, який включає в себе соціальне забезпечення громадян у вигляді соціального страхування, соціальної допомоги та забезпечення достатнього життєвого рівня людей шляхом їх реалізації [2, с. 88]. Навіть в до повномасштабного вторгнення в Україні соціальне забезпечення населення потребувало суттєвого і комплексного посилення.

Ідея модифікації соціальної функції не є виключною прерогативою сучасної України, це загальносвітова тенденція, зумовлена об'єктивними обставинами. Останнім часом практично у всіх сучасних державах досить істотно виявляється тенденція до скорочення бюджетних витрат на соціальні потреби, що вимагає свого наукового осмислення [3, с. 194]. Війна особливо інтенсивно впливає на реалізацію соціальної функції Україною, оскільки війна спричиняє значні економічні наслідки (руйнування енергосистеми та іншої стратегічної інфраструктури, зниження виробництва та зростання витрат на оборону тощо).

Під час війни значно збільшується навантаження на систему охорони здоров'я та соціального захисту, систему освіти. Зростає кількість громадян, які потребують соціального захисту, зокрема внутрішньо переміщені особи, громадяни, постраждали від війни тощо.

Проблемними аспектами реалізації соціальної функції є нерівномірність доступу громадян до соціальних послуг, що здатне привести до погіршення їх якості; низька залученість недержавного сектору до надання соціальних послуг; нестача ресурсів – кадрових (брак висококваліфікованих та досвідчених фахівців, низька заробітна платня тощо); пробіли у порядку визначення потреб у соціальних послугах під час воєнного стану та у період після деокупації. Видатки на соціальну сферу завжди були однією з найбільших величин у державному бюджеті. Збройний конфлікт в Україні призвів до різкого збільшення таких видатків [4, с. 377]. Наразі ж реалізація соціальної функції держави в умовах

воєнного стану вимагає міжнародної підтримки та активної участі благодійних організацій.

Реагування на такий зовнішній детермінант знаходить свій вияв у суттєвих змінах черговості завдань, спрямованих і на цілісність, і на розвиток, і на управління суспільством, а відтак і в обсягах діяльності держави щодо їх розв'язання – її функціях [5, с. 28]. Збільшилася кількість отримувачів соціальної допомоги, виникла потреба у запровадженні нових форм та інструментів соціальної підтримки для вразливих верств населення [6]. Соціальне забезпечення в Україні стикається з низкою проблем, які впливають на добробут населення. Обмежені фінансові ресурси державного бюджету часто не дозволяють забезпечити необхідний рівень соціальних виплат та послуг.

Повномасштабне російське вторгнення в Україну, запровадження воєнного стану в країні стало величезним викликом для системи соціального захисту. Власне сутність соціальних послуг полягає в тому, що вони надаються людям, які опинились у біді і не можуть самостійно з цим впоратись [7]. Серед суб'єктів, що можуть потребувати соціального захисту: жінки, безробітні, трудящі, яким не забезпечений належний захист по лінії соціального забезпечення, особи, які працюють у неформальному секторі економіки, хворі працівники або працівники, що отримали, особи з інвалідністю, люди похилого віку, діти та неповнолітні утриманці, надомні працівники, трудящі -надомники, групи меншин, біженці, прохачі притулку, внутрішньо переміщені особи, репатріанти, негромадяни, ув'язнені, особи, які утримуються під вартою [4, с. 376]. Реформування системи соціального забезпечення, підвищення ефективності використання ресурсів та підтримка найуразливіших верств населення є ключовими завданнями на сучасному етапі.

Ефективне реагування на сучасні виклики та загрози потребують відповідної трансформації державної соціальної політики в Україні, яка забезпечить скоординовану, законодавчо регламентовану діяльність її суб'єктів, спрямовану на соціальний захист населення в умовах воєнного стану в країні [7]. Окремої уваги потребують негативні моменти бюджетного фінансування соціальної сфери, що забезпечує надання основного спектру суспільних послуг для населення. Галузь освіти, культури, охорони здоров'я впродовж десятиліть відчували дефіцит фінансування, в умовах військової агресії проти України та концентрації бюджетних ресурсів на завданнях оборони країни ця проблема набуває ще більшої гостроти [8, с. 35]. Існуюча нормативно-правова база потребує реформування для забезпечення більшої ефективності соціального забезпечення та захисту прав громадян.

Першочерговою умовою ефективної реалізації соціальної політики під час війни є соціальний моніторинг та використання сучасних технологій, що передбачає систематичний аналіз процесів соціальної сфери. Важливим завданням щодо функціонування складових соціальної політики є зменшення соціальної нерівності в суспільстві. Для підтримки соціальної політики під час воєнного стану необхідно: розробка гнучких соціальних програм, які можуть швидко адаптуватись до змін у воєнному середовищі [9, с. 124].

Важлива оптимізація процесів управління, координація між різними рівнями публічної влади та місцевого самоврядування.

Висновки. Основними проблемами реалізації соціальної функції Української держави в умовах воєнного стану є: скорочення бюджетних витрат на соціальні потреби; значні економічні наслідки воєнної агресії проти України; зростання витрат на оборону; навантаження на систему охорони здоров'я та соціального захисту, систему освіти; збільшення кількості громадян, які потребують соціального захисту; нерівномірність доступу громадян до соціальних послуг.

Реформування системи соціального забезпечення, підвищення ефективності використання ресурсів та підтримка найуразливіших верств населення є ключовими завданнями на сучасному етапі. Реалізація соціальної функції держави в умовах воєнного стану вимагає міжнародної підтримки та активної участі благодійних організацій.

Список використаних джерел:

1. Шумна Л. П. Соціальна підтримка як організаційно-правова форма соціального забезпечення: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2014. 39 с.
2. Ткаченко І.М. Адміністративно-правові засади реалізації соціальної функції держави: дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2021. 259 с.
3. Кошарновська С.Л. Стратегії формування соціальної держави. *Актуальні проблеми приватного та публічного права* : мат. IV Міжн. науково-практ. конф. присвяченої 93-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І. (21 травня 2022 року). Харків, 2022. С. 191-195.
4. Чиркін А.С. Соціальна функція в діяльності органів місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. №1 (47). С. 371-383.
5. Мельничук С. М. Функції сучасної держави в умовах воєнного стану. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2023. № 1. С. 23-35.
6. Ситар Я.С. Трансформація системи соціального захисту в Україні в умовах воєнного стану. URL: <https://jqmth.donnu.edu.ua/article/view/15290>.
7. Головка В.В. Особливості державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні. URL: <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16874/1/Golovko.pdf>.
8. Горин В. П., Буярьський А. В. Проблеми бюджетного забезпечення соціальної функції держави. *Актуальні питання фінансової теорії та практики*: збірн. матер. Дев'ятої заоч.-дистанц. конф. студентів і молодих вчених (м. Тернопіль, 15 квітня 2022 р.). Ч. 1. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 33-37.
9. Павлова О. Особливості соціальної політики в умовах воєнного стану в Україні. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2023. № 26(6). С. 122-126.

Н. С. Мороз,
кандидат юридичних наук
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу ІПФПНП,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ З ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ТЕРИТОРІЇ РФ

Ще з часів анексії Криму та російської збройної агресії на територіях Донецької та Луганської областей, а згодом із початку повномасштабного вторгнення РФ продовжує порушувати права українських дітей на безпеку, життя і здоров'я, право на проживання в сім'ї разом з батьками, особливо в зоні активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях. Агресія Росії є причиною численних порушень прав дитини. На тимчасово окупованих територіях загарбники змінюють систему освіти, намагаються «перевиховати» українських дітей та позбавити їх національної ідентичності, викрадають наших дітей, примусово переміщують і вдаються до насильницької депортації дітей до РФ, посилаючись на так звану евакуацію з міркувань безпеки й оздоровлення, примусово паспортизують, змінюють особисті дані дитини, беруть під опіку російськими сім'ями, утримують під тиском і погрозами, використовують дитячу працю, проводять активну мілітаризацію дітей та підлітків. Питання захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту є одним із пріоритетних для української влади.

Питання повернення українських дітей з тимчасово окупованих територій України та території РФ є одним із пріоритетних напрямків діяльності державних органів, національних та міжнародних партнерів, тому триває безперервна робота щодо верифікації всіх постраждалих від війни дітей з метою їх повернення на підконтрольні Україні території.

14 травня 2024 р. український уряд затвердив «Порядок виявлення та повернення дітей, депортованих внаслідок збройної агресії російської федерації проти України». Проект акту було розроблено Мініреінтеграції у межах виконання плану Bring Kids Back UA, який є складовою «Формули миру» Президента України Володимира Зеленського [1].

Порядок визначає механізм взаємодії між суб'єктами, які беруть участь у пошуку, поверненні, забезпеченні соціального захисту та реінтеграції дітей, депортованих або примусово переміщених, і таких, які перебувають під ризиком депортації або примусового переміщення внаслідок збройної агресії російської федерації проти України [2].

Важливо, що постанова визначає окрему категорію дітей, яка раніше була поза увагою органів влади: дітей, які перебувають під ризиком депортації.

Фактично, такими є всі діти, які перебувають на ТОТ України. В окупованих населених пунктах, де органи влади не здійснюють свої повноваження, примусове переміщення та вилучення дітей із родин російськими

окупантами може відбутись у будь-який момент. Причиною таких дій може бути відмова законних представників дитини оформлювати російський паспорт чи віддавати дитину до школи з навчанням за російськими програмами. Відомі випадки, коли дітей вилучали через незгоду батьків відправляти їх на так зване «оздоровлення» до тимчасово окупованого Криму [3].

Одним з основних заходів, який має здійснюватися законними представниками дитини й іншими уповноваженими органами, є розробка індивідуального плану повернення.

Такий план має бути розроблений з урахуванням потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, місця перебування та місця повернення, її культурної та етнічної приналежності та забезпечує її повноцінну реінтеграцію і можливість повернення до місця постійного проживання в Україні або інтеграції її на новому місці проживання в Україні.

Індивідуальний план включає: формування особистої справи дитини, що містить інформацію, необхідну для пошуку та ідентифікації дитини; розроблення переліку послідовних заходів з повернення дитини (складення індивідуального маршруту, визначення переліку необхідних документів, логістики та інших заходів, зокрема пов'язаних із забезпеченням потреби в оренді житла), що здійснюються законним представником дитини або уповноваженою ним особою; забезпечення супроводу під час вчинення нотаріальних дій (у разі звернення); супроводження під час оформлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон (у разі потреби); забезпечення дитини, її законного представника або уповноваженої ним особи проїзними документами; здійснення орієнтовного розрахунку добових, вартості проживання дитини, законного представника дитини або уповноваженої ним особи під час поїздки, пов'язаної з поверненням дитини на територію України; забезпечення дитини речами після її повернення в Україну згідно з переліком речей першої необхідності, визначеним Мініреінтеграції [2].

До суб'єктів, які беруть участь у пошуку, поверненні, забезпеченні соціального захисту та реінтеграції дітей, належать представники центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, СБУ, Національного інформаційного бюро, а також постанова дозволяє залучати інших юридичних осіб до повернення дітей, зокрема громадські організації і благодійні фонди.

Повернення дітей з тимчасово окупованих територій та рф – складний та довготривалий процес. Варто зазначити, що за даними Національного інформаційного бюро 388 дітей повернуті на Батьківщину (станом на 07 червня 2024 р.), 19546 – депортовані та/або примусово переміщені. Загалом, за даними з відкритих джерел, озвучених рф депортовано 744 тис. дітей [4]. Однак, точну кількість постраждалих дітей встановити неможливо через активні бойові дії та тимчасову окупацію частини території України.

Після повернення до України неповнолітніх мають опитати правоохоронці. Модель «Барнахус» [5], дозволяє у комфортному середовищі

спілкуватися з дітьми, які постраждали чи стали жертвами злочинів. Для уникнення ретравматизації працює психолог, який адаптує та ставить дитині сформовані слідчим запитання, які не будуть сприяти травмі. Психолог опитує дитину, враховуючи готовність до спілкування, її психологічний стан повинен бути стабільний. Це допомагає нам мінімізувати негативні наслідки для дитини від розповіді про пережите.

Дитину опитують лише раз, завдяки чому вдається уникнути повторної травматизації її психіки під час процесуальних дій. Усі зібрані матеріали слідчі органи в подальшому скеровують до судів, зокрема й до Міжнародного кримінального суду.

Після цього команда фахівців працює над реінтеграцією дітей. Спеціалісти складають індивідуальний план реінтеграції: оцінюють психоемоційний стан, надають необхідну психологічну підтримку і супроводжують дітей та їхні родини, надаючи всебічну допомогу, включно із гуманітарною (короткострокове винаймання житла, купівля необхідних речей та медикаментів, гаджетів для навчання тощо). Команда забезпечує проведення медичного обстеження та реабілітації, організацію надання тимчасового житла та відновлення втрачених документів.

Україна активно працює над поверненням усіх дітей додому. У свою чергу, держава бере на себе обов'язок створити та забезпечити для дитини умови для психологічної підтримки, реабілітації та повернення до нормального життя. Уряд наполегливо працює над підготовкою фахівців, які б могли швидко реагувати на випадки порушення прав дитини, відновлювати їх та надавати підтримку дітям, які стали жертвами або свідками воєнних (і не тільки) злочинів, а також закликає міжнародні та українські організації долучатися до підтримки та розбудови системи захисту прав дітей в Україні.

Список використаних джерел

1. Уряд затвердив Порядок виявлення та повернення дітей, депортованих внаслідок збройної агресії рф. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyyv-poriadok-vyivlennia-ta-povernennia-ditei-deportovanykh-vnaslidok-zbroinoi-ahresii-rf> (дата звернення 07.06.2024).

2. Про затвердження Порядку виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2024 р. № 551. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-2024-%D0%BF#Text>

3. Зусилля Уряду задля захисту прав дітей, яких депортували або примусово перемістили. URL: https://ombudsman.gov.ua/en/news_details/zusillya-uryadu-zadlya-zahistu-prav-ditej-yakih-deportovali-abo-primusovo-peremistili (дата звернення 07.06.2024).

4. Портал «Діти війни». URL: <https://childrenofwar.gov.ua> (дата звернення 07.06.2024).

5. Модель «Барнахус»: Загальна характеристика і впровадження в Україні.
URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/21316/file/BARNAHUS_web_2.pdf
(дата звернення 07.06.2024).

Т. Я. Назар,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

А. О. Ішук,
здобувач вищої освіти Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ

Однією з актуальних проблем і потенційних загроз становлення нашої держави як соціальної та правової є корупція. Створення Національного антикорупційного бюро України (далі - НАБУ) як центрального органу виконавчої влади із спеціальним статусом можна вважати початком антикорупційної реформи в Україні. Аналіз адміністративно-правового статусу НАБУ визначає особливості його діяльності та місце серед інших органів державної влади. Правові основи адміністративно-правового статусу цього органу визначаються нормами Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» [1] та Закону України «Про запобігання корупції» [2].

Науковці розглядаючи адміністративно-правовий статус органів державної влади розкривають зміст поняття адміністративно-правового статусу цих органів. Зокрема, Є. О. Легеза вивчаючи особливості статусу Державної служби фінансового моніторингу в умовах Європейської інтеграції визначає її адміністративно-правовий статус як сукупність визначених законодавством прав та обов'язків, які має та яких зобов'язана дотримуватись служба [3, с.200].

Г. О. Балака під адміністративно-правовим статусом Пенсійного фонду України пропонує розуміти правове становище Пенсійного фонду України, що впливає з його компетенції, а також із завдань, функцій, організації та порядку діяльності, відповідальності, взаємодії з іншими суб'єктами щодо реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення та загальнообов'язкового державного соціального страхування [4, с.28]. У своїх працях аналізуючи особливості адміністративно-правового статусу органів державної влади вчені виокремлюють певний елементний склад. Так, О. І. Костилюв, пропонує під адміністративно-правовим статусом патронатної служби міністра розуміти комплекс взаємопов'язаних та взаємообумовлених елементів, а саме: мета, завдання, функції, принципи діяльності, порядок утворення, реорганізації, ліквідації, компетенція, юридична відповідальність [5, с.8]. Ю. М. Питель даючи

характеристику адміністративно-правовому статусу Національному антикорупційному бюро України виділяє такі його складові, як функції, цілі, завдання, компетенцію та відповідальність [6, с. с.248]. На нашу думку визначити поняття та особливості адміністративно-правового статусу НАБУ можна шляхом виокремлення та розкриття його елементного складу. Зокрема, пропонуємо виділити в адміністративно-правовому статусі НАБУ такі основні елементи, як мета створення, принципи діяльності, завдання, компетенція (права та обов'язки).

Мета створення будь-якого органу державної влади визначає результат, який необхідно досягти, використовуючи при цьому компетенцію, закріплену у відповідних нормативно-правових актах. Аналізуючи норми Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» можна встановити мету створення та діяльності, яка вбачається у попередженні, виявленні, припиненні, розслідуванні та розкритті корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобіганні вчиненню нових [1].

Як зазначають вчені, принципи права вбачаються основоположними началами, відправними ідеями, засадами, регуляторами, що є формально визначеними, отримали загальне визначення в юридичній практиці та правовідносинах [7, с.145]. Основні принципи діяльності НАБУ визначені статтею 3 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», зокрема, це: 1) верховенство права; 2) повага та дотримання прав і свобод людини і громадянина; 3) законність; 4) безсторонність та справедливість; 5) незалежність Національного бюро та його працівників; 6) підконтрольність і підзвітність суспільству та визначеним законом державним органам; 7) відкритість для демократичного цивільного контролю; 8) політична нейтральність і позапартійність; 9) взаємодія з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями. Здійснюючи свою діяльність на основі даних принципів НАБУ здатне забезпечити ефективну реалізацію своїх повноважень щодо попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності. Завдання НАБУ розкривають його мету і спрямовані на протидію корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції [1].

Щодо компетенції (права та обов'язки), то цей елемент адміністративно-правового статусу НАБУ розкритий на законодавчому рівні найповніше. Зокрема, у статті 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» перелічено права НАБУ, а саме право: 1) заводити оперативно-розшукові справи на підставі постанови, що затверджується начальником відповідного підрозділу Національного бюро, та здійснювати на підставах і в порядку, установлених законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи; 2) за рішенням Директора Національного бюро, погодженим з прокурором,

витребувати від інших правоохоронних органів оперативно-розшукові справи та кримінальні провадження, що стосуються кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро, та інших кримінальних правопорушень, які не відносяться до його підслідності, але можуть бути використані з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, або виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості; 3) витребувати за рішенням керівника структурного підрозділу Національного бюро та одержувати в установленому законом порядку у вказаному в запиті вигляді та формі від інших правоохоронних та державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій інформацію, необхідну для виконання обов'язків Національного бюро, у тому числі відомості про майно, доходи, видатки, фінансові зобов'язання осіб, які ними декларуються у встановленому законом порядку, відомості про використання коштів Державного бюджету України, розпорядження державним або комунальним майном [1]. Також, пунктом 3 статті 51³ Закону України «Про запобігання корупції» передбачено, що НАБУ має право отримувати від Національного агентства з питань запобігання корупції інформацію про ненадання суб'єктом декларування у зазначені строки письмових пояснень і доказів чи надання не в повному обсязі у разі виявлення за результатами повної перевірки декларації ознак необґрунтованості активів даного суб'єкта декларування [2].

У статті 16 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» зазначено також і обов'язки НАБУ, серед яких: 1) здійснює оперативно-розшукові заходи з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також в оперативно-розшукових справах, витребуваних від інших правоохоронних органів; 2) здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також проводить досудове розслідування інших кримінальних правопорушень у випадках, визначених законом; 3) здійснює міжнародне співробітництво у межах своєї компетенції відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України [1] та інші обов'язки передбачені цією статтею. Крім того, пунктом 1 статті 53¹ Закону України «Про запобігання корупції» вказує, що НАБУ зобов'язане забезпечити функціонування внутрішніх і регулярних каналів повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень [2].

Таким чином, адміністративно-правовий статус Національного антикорупційного бюро України можна визначити як сукупність визначених нормативно-правовими актами України взаємопов'язаних елементів, які визначають місце НАБУ серед інших державних органів щодо попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
3. Лєгєзє Є. О. Особливості статусу Державної служби фінансового моніторингу України в умовах Євроінтеграції. *Південноукраїнський правничий часопис*. Ч. 2. 2022. С. 196-201. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_2/30.pdf
4. Балика Г. О. Адміністративно-правовий статус Пенсійного фонду України: дис. ... кандидата юрид. Наук : 12.00.07. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2015. 221 с.
5. Кости́лев О. І. Адміністративно-правовий статус патронатної служби міністра: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ, 2015. 18 с.
6. Питель Ю. М. Характеристика Національного антикорупційного бюро України як спеціалізованої інституції у сфері протидії корупції. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6, том 1, 2016. С. 245-248. URL: http://www.nvppr.in.ua/vip/2016/6/tom_1/54.pdf
7. Іванов О. Принципи діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції. *Підприємництво, господарство і право*. № 5. 2019. С. 142-146. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/5/26.pdf>

А. М. Наконечна,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії та філософії права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА НЕВТРУЧАННЯ В ОСОБИСТЕ ТА СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право на невтручання в особисте і сімейне життя може бути обмежене лише *в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини*, про що йдеться у ч. 2 ст. 32 Основного Закону.

Згідно із абз. 3, 5 пп. 3.3 п. 3 рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 [4] інформацією про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) є будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а саме: національність, освіта, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, матеріальний стан, адреса, дата і місце народження, місце проживання та перебування тощо, дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами, зокрема членами сім'ї, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому та інших сферах життя особи, за винятком даних стосовно виконання повноважень особою, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого

самоврядування. Така інформація про фізичну особу та членів її сім'ї є конфіденційною і може бути поширена тільки за їх згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Отже, під час воєнного стану така інформація може бути поширена без згоди особи в інтересах національної безпеки. Проте, слід наголосити на неодноразових випадках незаконного витоку приватної інформації, котре здійснюється спеціально підісланими особами з метою публічно очорнити когось. На мою думку, для зменшення випадків витоку особистої інформації, вказане поширення приватної інформації в інтересах національної безпеки (правообмеження) слід застосовувати виходячи із розуміння реалізації законного інтересу держави. Тоді, таке правообмеження матиме чітко регламентовану процедуру застосування та визначення уповноважених на це державних органів, адже в цьому випадку потрібно виходити із переваги публічного (в розумінні суспільного та державного) інтересу над приватним інтересом особи. Така перевага буде визнаватись лише тоді законною, коли вона буде виконана відповідно до встановленої нормативно-правовим актом процедури. Більше того, важливим на практиці постає питання доведення інтересу національної безпеки, адже це є однією із підстав застосування вказаних заходів до особи. Враховуючи викладене, на мою думку, слід керуватись при поширенні інформації про особу, яка має зміст приватної інформації, законним інтересом, тобто держава повинна виходити із такої юридичної можливості, яка має зовнішню форму вираження, захищається законом та забезпечується ним, спрямована на реалізацію інтересу національної безпеки.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 № 2-рп/2012/

Я. П. Павлович-Сенета,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ, ЩО НАДАЮТЬСЯ ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Україна протягом останніх років активно впроваджує реформи, спрямовані на покращення якості та доступності публічних послуг для громадян. Ставши незалежною державою і проголосивши демократичний, правовий та соціальний вектор розвитку, наша країна почала активно модернізувати сферу публічних

послуг. І варто зазначити, що у цьому напрямку відбулося чимало позитивних зрушень.

Проблематика встановлення співвідношення між категоріями і термінами, якими окреслюють публічно-сервісну діяльність держави, певною мірою була предметом наукових досліджень таких вчених, як В. Авер'янов, І. Голосніченко, І. Коліушко, В. Тимошук та ін.

Світова та європейська практики свідчать, що інститут надання публічних послуг є чітко налагодженим механізмом, який віддзеркалює демократизм системи державного устрою і спрямований на підвищення якості життя населення, раціональне та ефективне вирішення проблем громадян. У багатьох зарубіжних країнах надання державних, муніципальних, публічних, управлінських, адміністративних послуг визначено в процесі адміністративної реформи, тому що воно є однією з основних форм відносин громадян та влади, за якої держава є постачальником цих послуг [1, с. 280].

З часу отримання незалежності у вітчизняному законодавстві використовували різноманітні терміни, такі як «управлінські», «адміністративні», «державні» та «публічні» послуги, якими намагалися окреслити певні складові владно-розпорядчої діяльності органів публічної влади.

Іншими словами публічна адміністрація при утворенні приймає на себе зобов'язання, щодо задоволення інтересів усього суспільства і окремих громадян. Як зазначав В. Авер'янов, «ефективне і вільне здійснення прав людини, формування системи виконавчої влади, яка стане близькою до потреб і запитів людей, а головним пріоритетом її діяльності стане служіння народові та національним інтересам є одними з головних ознак демократичного суспільства і правової держави» [2, с. 125]. Серед зобов'язань публічної адміністрації є зобов'язання публічного характеру, виконання яких потребує використання владних повноважень [3, с. 24]. Таким чином, можна припустити, що публічний інтерес усієї соціальної спільноти і держави має співпадати і це виражений через законодавство правомірний інтерес усього або домінуючої частини суспільства.

Різнманіття підходів щодо характеристики публічних послуг, можна спостерігати не тільки в науці, але й в правотворчості. Так у Концепції адміністративної реформи в Україні від 1998 р. зазначається, що «виконавча влада, реалізуючи призначення демократичної, соціальної правової держави, створює умови для реалізації прав і свобод громадян, а також надання їм широкого кола державних, в тому числі управлінських, послуг» [4].

У Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади закріплено: «послуги, що надаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають в їх управлінні, становлять сферу публічних послуг» [5].

Сьогодні про послуги що надаються публічною владою фізичним чи юридичним особам згадано у багатьох законах України. Це, насамперед, «Про громадянство», «Про громадські об'єднання», «Про державну реєстрацію актів

цивільного стану», «Про імміграцію», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», «Про адміністративні послуги», «Про Національну поліцію», «Про стандартизацію», «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про адміністративну процедуру» та безліч інших.

На думку Т.В. Серьогіної, основу визначення поняття «публічні послуги» складають такі їх основні ознаки:

- суб'єктом надання виступає орган публічної влади;
- є результатом процесів діяльності здійснення владних повноважень;
- потенційно не передбачає отримання прибутку;
- спрямовані на вирішення інтегрованих потреб;
- право на отримання визначається законом.

Виходячи з перелічених ознак, вчена зазначає, що «публічна послуга» – це результат діяльності публічних органів, спрямований на вирішення пов'язаних між собою публічної та конкретної особистої потреби, право на отримання якої визначається/має визначатися законом [6, с. 86].

Дослідниця публічних послуг С.І. Чаусовська виділяє такі їх ознаки:

- спрямованість на задоволення певних потреб фізичних та юридичних осіб;
- надаються за зверненням фізичних та юридичних осіб;
- надаються під час особистого контакту із заявником;
- мають нематеріальний характер та чітку адресну спрямованість;
- є невід'ємними від суб'єктів надання послуги;
- мають соціальну значимість;
- зумовлені публічним інтересом;
- забезпечені фінансовими ресурсами від будь-яких типів публічних інституцій;
- принципи і процедури надання послуг закріплені в нормативно-правових актах [7, с. 106].

Центром політико-правових реформ було запропоновано таку класифікацію послуг:

державні послуги, що надаються органами державної влади (насамперед виконавчої) та державними підприємствами, установами і організаціями;

муніципальні послуги (у Великобританії їх називають «громадськими послугами»), що надаються органами місцевого самоврядування (громадами) та комунальними (муніципальними) підприємствами, установами і організаціями;

публічні послуги - державні і муніципальні послуги (послуги публічної влади);

адміністративні послуги - державні і муніципальні послуги, які здійснюються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування за типом безпосереднього надання кінцевим споживачам [8].

На наш погляд, дефініція «публічні послуги» об'єднує найбільш широке розуміння різноманітних послуг, що надаються державою або місцевими органами влади громадянам та юридичним особам. Це можуть бути послуги з охорони здоров'я, надання освіти, транспортні та соціальні послуги, фінансові

послуги і страхування, правоохоронні послуги та власне адміністративні послуги, а також інші послуги, спрямовані на задоволення потреб усіх членів суспільства.

В Україні існує розгалужена система суб'єктів, що надають публічні послуги. Це, зокрема, органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, різноманітні державні та комунальні підприємства та установи, а також неприбуткові громадські організації та приватні компанії, що отримали делеговані повноваження на надання певних послуг відповідно до законодавства.

Отже, категорією «публічні послуги» сьогодні об'єднується весь спектр сервісної діяльності держави. Це найбільш широке поняття, що охоплює різні види соціальних, освітніх, медичних, економічних, транспортних, адміністративних, інформаційних та багатьох інших послуг. Розвиток адміністративно-правового механізму надання публічних послуг в Україні може охоплювати подальше впровадження електронного урядування, спрощення адміністративних процедур, зменшення бюрократії, передання більшості адміністративних послуг на муніципальний рівень, що підвищить їх доступність для громадян, а також вдосконалення системи моніторингу та оцінки якості надання послуг.

Список використаних джерел

1. Чечель А.О., Омелянович Р.А. Державне управління у сфері надання адміністративних послуг: європейський досвід. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 279-284.

2. Авер'янов В. Б. До питання про поняття так званих «управлінських послуг». *Право України*. 2002. № 6. С. 125-127.

3. Курс адміністративного права України: підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, В.Д. Сущенко (та ін.) / за ред. В.В. Коваленка. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 808 с.

4. Концепція адміністративної реформи в Україні: схвалена Указом Президента України від 22 липня 1998 р. № 810/98. *Офіційний вісник України*. – 1999. № 21. С. 32.

5. Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 р. № 90-р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 7. С. 168-170.

6. Серьогіна Т.В. Система надання публічних послуг в умовах децентралізації: методологічні засади: дис. ... д-ра наук з держ. управл: 25.00.01/ Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, Харків, 2021. 349 с.

7. Чаусовська С.І. поняття публічних послуг та їх класифікація. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2017. № 1 (57). С. 102-108.

8. Центр політико-правових реформ. Стратегія реформи Адміністративні послуги та їх цифровізація «Україна після перемоги» Бачення України 2030. URL: file:///C:/Users/%D0%BF%D0%BA/Downloads/UA-Strategy-Administrative-Services-.pdf

9. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>

Я. П. Павлович-Сенета,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
М. Гонсьор,
здобувач вищої освіти Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Система надання адміністративних послуг в Україні пройшла значний шлях розвитку за останні три десятиліття. Від радянської бюрократії з її численними довідками, чергами та хабарами, Україна крокує до європейських стандартів зручності та прозорості. Цей шлях не був простим, але завдяки зусиллям влади та громадянського суспільства, вдалося досягти значних успіхів.

У процесі становлення сучасного інституту адміністративних послуг, наша країна пройшла такі історичні етапи:

1. 2008-2010 роки. Створення мережі центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) по всій країні. Правову основу діяльності ЦНАП становлять такі нормативно-правові акти: «Про затвердження Примірного положення про центр надання адміністративних послуг» - Постанова Кабінету Міністрів України від 20.02.2013 № 118 [1]; «Про затвердження Примірного регламенту центру надання адміністративних послуг» - Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 № 588 [2]; «Про затвердження вимог до підготовки технологічної картки адміністративної послуги» – Постанова Кабінету Міністрів України від 30.01.2013 № 44 [3], тощо.

Сьогодні українці звикли до ЦНАП не лише як до позитивної вітчизняної новації, а дійсно як до комфортного місця отримання адміністративних послуг. У більшості громад України ЦНАП за цей час пройшли велику еволюцію і часто випереджають західні аналоги. Великий спектр послуг: від реєстрації місця проживання, нерухомості, бізнесу, до адміністративних послуг соціального характеру та реєстрації авто. Головне, що самі споживачі послуг оцінюють роботу ЦНАП позитивно – у діапазоні 92-95% задоволених клієнтів [4, с. 10]. Перевагами таких центрів є: орієнтований на громадян режим роботи (за Законом – не менше 42 прийомних годин на тиждень, без перерв на обід, щонайменше один продовжений робочий день до 20 години, і часто робота у суботу.); некабінетна система обслуговування (що додає і прозорості в роботу чиновників, і більшої впевненості відвідувачам); електронне регулювання черги (замість стихійної «самоорганізації» відвідувачів); максимальна інформативність (рецепція – допомога першого контакту, інформаційні

термінали тощо); умови для осіб з обмеженими фізичними можливостями; супутні послуги (ксерокопіювання, банківські послуги і т.ін.); комфортні безбар'єрні приміщення зі зручним зонуванням, дитячими куточками, місцями самообслуговування та супутніми послугами. І багато інших новацій.

2. 2012 рік. Прийняття Закону України «Про адміністративні послуги» [5], який заклав фундамент для нової системи. Його проект готувався робочою групою Міністерства юстиції більше чотирьох років, взявши за основу доктрину адміністративних послуг, розроблену Центром політико-правових реформ з урахуванням кращого зарубіжного досвіду. Закон «Про адміністративні послуги» містить чимало позитивних новацій. Насамперед, це впровадження ідеї служіння держави громадянам, забезпечення реалізації прав громадян та суб'єктів господарювання через надання адміністративних послуг. Законом заборонено вимагання від особи документів та інформації, якою вже володіють суб'єкти надання адміністративних послуг, або яку вони можуть отримати самостійно (звичайно, за згодою особи). На жаль, у Законі наявні деякі дискусійні та проблемні моменти. Наприклад, коло суб'єктів надання адміністративних послуг обмежене лише органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, тобто фактично – публічними службовцями. Такий підхід не відповідає тенденціям розвинених країн, і може призвести до надмірної бюрократизації та загального збільшення вартості адміністративних послуг. Замість врегулювання умов, на яких адміністративні послуги могли б надавати підприємства та установи, їх просто вилучено з переліку суб'єктів надання адміністративних послуг. Цим закладено також проблему впорядкування існуючої номенклатури адміністративних послуг. Не зовсім реалістичною видається норма-завдання про визначення законом переліку адміністративних послуг. Адже останній може включати сотні позицій, і забезпечити повноту такого регулювання, його актуальність і стабільність, на наш погляд, буде вкрай складно [1, с. 11-12].

3. 2014: Революція Гідності та початок масштабних реформ, спрямованих на боротьбу з корупцією та покращення якості публічних послуг. Революція Гідності 2013-2014 років стала поворотним моментом в історії України. Її учасники вийшли на вулиці, щоб висловити протест проти корумпованого режиму Януковича та вибороти своє право на краще життя. Одним з ключових напрямків реформ, які розпочалися після Революції, стало покращення якості публічних послуг. Саме після Революції Гідності в Україні було завершено становлення інституту надання адміністративних послуг, спрощено процедури отримання адміністративних послуг, а також скорочено час їх оформлення.

2019 рік. Запуск порталу «Дія», який надає доступ до онлайн-послуг та електронних документів [6]. У 2019 році було створено єдиний портал державних послуг «Дія», де можна отримати онлайн доступ до понад 700 послуг, включаючи реєстрацію бізнесу, отримання посвідок особи, сплату податків, запроваджено систему електронних підписів та електронної ідентифікації, що робить процес отримання послуг більш безпечним та зручним. Вважається, що портал «Дія» забезпечує найшвидшу реєстрацію бізнесу у світі, а також

автоматизовані будівельні послуги та комплексні послуги для батьків новонароджених дітей «Малюк» та багато іншого. Ще однією новелою стало запровадження електронних підписів та електронної ідентифікації, що робить процес отримання послуг більш безпечним та зручним.

Упродовж останніх років наша держава активно впроваджує реформи, спрямовані на покращення якості та доступності публічних послуг для громадян. Цей процес ґрунтується на принципах:

- Централізації – створення єдиних точок доступу до послуг, таких як портал «Дія» та центри надання адміністративних послуг (ЦНАП).
- Цифровізації – переведення послуг в онлайн, щоб зробити їх більш зручними та прозорими.
- Децентралізації – залучення органів місцевого самоврядування до надання послуг, щоб краще враховувати потреби громад на місцях.
- Підвищення якості надання адміністративних послуг, що полягає у запровадженні стандартів якості та механізмів моніторингу для забезпечення надання якісних послуг.

Варто зазначити, що за останні десятиліття становлення інституту адміністративних послуг досягло високого рівня розвитку. Разом з тим, перед публічною адміністрацією є ще чимало завдань, що потребують вирішення. Так, постійною ціллю на шляху удосконалення механізму надання адміністративних послуг є спрощення процедур отримання дозволів та ліцензій, що насамперед, передбачає зменшення кількості документів, необхідних для отримання дозволів та ліцензій, а також скорочення часу їх оформлення. У процесі надання адміністративних послуг слід постійно сприяти підвищенню рівня задоволеності громадян. Останні дослідження свідчать про те, що рівень задоволеності громадян якістю публічних послуг в Україні зростає. Важливо зазначити, що розвиток публічних послуг в Україні є безперервним процесом. Необхідно постійно вдосконалювати систему, щоб вона відповідала потребам громадян та викликам сучасного світу.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Примірного положення про центр надання адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.02.2013 № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2013-%D0%BF#Text>
2. Про затвердження Примірного регламенту центру надання адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 № 588. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2013-%D0%BF#Text>
3. Про затвердження вимог до підготовки технологічної картки адміністративної послуги: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.01.2013 № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2013-%D0%BF#Text>
4. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративні послуги» / за заг. ред. В.П.Тимошука. Київ: ФОП Москаленко О.М. 2013. 392 с.
5. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>

6. Рік portalу Дія: яка послуга найпопулярніша серед українців? URL: <https://diia.gov.ua/news/rik-portalу-diya-yaka-posluga-najpopulyarnisha-sered-ukrayinciv>

О. З. Панкевич,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
старший науковий співробітник
Львівської лабораторії прав людини і громадянина
(НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України)

9 КВІТНЯ 2024 РОКУ – ЗНАКОВИЙ ДЕНЬ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Ексклюзивне опитування авторитетного британського видання The Guardian показало, що сотні провідних світових кліматологів очікують підвищення глобальної температури щонайменше на 2,5 С (4,5F) вище доіндустріального рівня, яке перевершить міжнародно узгоджені цілі та спричинить катастрофічні наслідки для людства й планети. Багато вчених уявляють «напівдистопічне» майбутнє з голодом, конфліктами та масовою міграцією, викликаними хвилями спеки, лісовими пожежами, повеннями та штормами, інтенсивність і частота яких значно перевищуватиме попередні [1].

Сьогодні можемо з сумом констатувати, що можливості національних правових систем виявилися явно недостатніми для вирішення проблем захисту людських прав в умовах негативних і небезпечних кліматичних змін, тому звернення до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) видається потенційно важливим інструментом у цій царині [2].

Нещодавно – 9 квітня 2024 року – Велика палата ЄСПЛ в одному й тому ж складі розглянула *три перші за всю його історію*¹ справи щодо впливу зміни клімату на права людини.

У справі «*Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others*» заявники – група португальських дітей і молодих людей – стверджували, що мало місце порушення 33 (!) державами-відповідачами статей 2, 3, 8 і 14 Конвенції внаслідок існуючих і серйозних майбутніх наслідків зміни клімату, зокрема у зв'язку з хвилями спеки, лісовими пожежами та димом від лісових пожеж, які вплинули на їхнє життя, добробут, психічне здоров'я та зручності їхніх будинків (п. 3) [3].

У справі «*Carême v. France*» заявник стверджував, що Франція вжила недостатніх заходів для запобігання зміні клімату, і що ця неспроможність

---

¹ Тут і далі по тексту курсив наш.

призвела до порушення його права на життя й права на повагу до його приватного та сімейного життя [4].

Зважаючи на те, що у щойно вказаних справах з процедурних причин заяви були визнані Судом неприйнятними, зосередимо свою увагу на деяких положеннях Рішення у справі «*Verein Klima Seniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*», в якій заявниці (асоціація жінок похилого віку і чотири окремі членкині цієї асоціації) стверджували, що кліматична політика Швейцарії створює для них, як літніх жінок, загрозу впливу на здоров'я майбутніх хвиль спеки – аж до летальних наслідків.

На початку Суд зазначає, що «зміна клімату є однією з найактуальніших проблем нашого часу. У той час як основною причиною зміни клімату є накопичення парникових газів в атмосфері Землі, наслідки цього для навколишнього середовища та його несприятливий вплив на умови життя різних людських спільнот і окремих людей є складними та різноманітними. Суд також усвідомлює, що згубні наслідки зміни клімату порушують проблему розподілу тягаря між поколіннями і найбільше впливають на різні вразливі групи суспільства, які потребують особливої турботи та захисту з боку влади» (п.410) [5].

У цій заяві ЄСПЛ, як бачимо, виразно проявляються комунітаристські мотиви, які з огляду на специфіку кліматичних справ мають явну перевагу над постулатами класичної ліберальної ідеології з її прихильністю до індивідуалістських потреб і запитів [6].

Порушуючи надзвичайно важливу концептуальну проблему поділу влади у демократичному суспільстві, Суд наголошує, що «судове втручання ... не може замінити дії, які повинні вживатися законодавчою та виконавчою гілками влади. Проте демократія не може бути зведена до волі більшості виборців і обраних представників, нехтуючи вимогами верховенства права. Тому компетенція національних судів і Суду доповнює ці демократичні процеси. Завданням судової влади є забезпечення необхідного нагляду за дотриманням правових вимог (п.412)» [5].

І продовжує: «враховуючи обов'язкову основну відповідальність законодавчої та виконавчої гілок влади та невід'ємний колективний характер як наслідків, так і викликів, що виникають внаслідок несприятливих наслідків зміни клімату, питання про те, *хто може звернутися* за судовим захистом відповідно до Конвенції в цьому контексті, залишається відкритим (п. 413)». У цьому аспекті наголосимо, що заявники в усіх вищезгаданих справах стверджують, хоча й у різних формах, про ризик насамперед *майбутньої шкоди*. Таким чином, певною мірою ці заявники можуть бути описані насамперед як «потенційні» жертви порушень Конвенції [7].

Ба більше – жертвами можуть стати «*майбутні покоління*, які ймовірно, будуть нести дедалі важчий тягар наслідків, поточних невдач і упущень у боротьбі зі зміною клімату» (п. 420).

Важко не погодитись з тим, що «ця справа та дві інші справи, розглянуті тим самим складом Великої палати, порушують перед Судом *безпрецедентні*

питання. Конкретний характер проблем, що виникають у зв'язку зі зміною клімату з точки зору порушених питань Конвенції, *досі не розглядався в прецедентному праві Суду*. Незважаючи на те, що екологічна прецедентна практика Суду на сьогоднішній день може запропонувати певні вказівки, існують важливі відмінності між правовими питаннями, які виникають у зв'язку зі зміною клімату, і тими, що розглядалися досі» (п. 414), адже «існуюча прецедентна практика Суду у справах навколишнього середовища стосується ситуацій, пов'язаних із конкретними джерелами, з яких походить екологічна шкода. Відповідно, тих, хто зазнав такої конкретної шкоди, можна локалізувати та ідентифікувати з розумним ступенем достовірності, а існування причинно-наслідкового зв'язку між ідентифікованим джерелом шкоди та фактичним шкідливим впливом на групи осіб, як правило, можна визначити (п.415)» [5].

У контексті ж зміни клімату ключові характеристики та обставини значно відрізняються.

По-перше, немає єдиного чи конкретного джерела шкоди. *По-друге*, викиди викликають шкідливі наслідки в результаті складного ланцюга ефектів. Ці викиди не зважають на державні кордони (п. 416). У цьому зв'язку, на думку судді ЄСПЛ Т. Еіске, в судових процесах, пов'язаних зі зміною клімату, майже неминуче виникає проблема, яка є результатом взаємодії між: (1) тим фактом, що зміна клімату є глобальною проблемою, яку й потрібно вирішувати глобально, тим, що викиди парникових газів відбуваються з територій усіх країн...; і (2) (можливо, старомодна) Вестфальська система відліку, що лежить в основі Конвенції: тобто акцент, зроблений у статтях 1, 19 і 34 Конвенції, на окремій державі як відповідачу та зобов'язаннях цієї держави «забезпечити кожному, хто перебуває під її юрисдикцією» права згідно з Конвенцією [8]. Вочевидь, ці питання тісно пов'язані з *екстериторіальною юрисдикцією та транскордонною шкодою для навколишнього середовища* (адже зміна клімату може бути «смертю від тисячі порізів», яку важко пояснити викидами будь-якої однієї держави» [7]).

По-третє, цей ланцюг наслідків є складним і більш непередбачуваним з точки зору часу та місця, ніж у випадку інших викидів конкретних токсичних забруднюючих речовин. Сукупні рівні CO₂ викликають глобальне потепління та зміну клімату, що має наслідком періоди екстремальної погоди; вони... спричиняють різноманітні шкідливі явища: надмірні хвилі спеки, посухи, надмірну кількість опадів, сильні вітри та шторми, які, своєю чергою, призводять до таких стихійних лих, як лісові пожежі, повені, зсуви та лавини (п. 417).

По-четверте, джерела викидів парникових газів не обмежуються конкретними видами діяльності, які можна назвати небезпечними. У багатьох місцях основні джерела викидів парникових газів знаходяться в таких галузях, як промисловість, енергетика, транспорт, будівництво та сільське господарство, і, таким чином, виникають у контексті основної діяльності людського суспільства. Отже, заходи пом'якшення не можуть бути локалізовані або обмежені конкретними установами, від яких походить шкідливий вплив (п.418).

По-н'яте, боротьба зі зміною клімату та її зупинка не залежить від прийняття конкретних локальних чи односекторальних заходів. Зміна клімату є поліцентричною проблемою. Декарбонізації економіки та способу життя можна досягти лише шляхом комплексної та глибокої трансформації в різних секторах (п.419).

По-шосте, хоча виклики боротьби зі зміною клімату є глобальними, як відносна важливість різних джерел викидів, так і необхідна політика та заходи, необхідні для досягнення належного пом'якшення та адаптації, можуть певною мірою відрізнятися в одній державі від іншої залежно від таких чинників, як структура економіки, географічні та демографічні умови та інші суспільні обставини (п. 421)» [5].

Через ці *фундаментальні відмінності* видається цілком логічним висновок Великої палати про те, що «було б ані адекватним, ані доцільним дотримуватися підходу, який полягає в прямому перенесенні існуючого екологічного прецедентного права на контекст зміни клімату. Суд вважає доцільним прийняти підхід, який одночасно визнає та враховує особливості зміни клімату та пристосований до розгляду її конкретних характеристик. Таким чином, у цій справі, черпаючи певне натхнення з принципів, викладених в існуючій прецедентній практиці, Суд намагатиметься розробити більш відповідний та адаптований підхід до різноманітних питань Конвенції, які можуть виникнути в контексті змін клімату» (п. 422) [5].

На нашу скромну думку, 9 квітня 2024 року ЄСПЛ вдалося впоратися із щойно зазначеним завданням, але істинність цього твердження, ясна річ, потребує окремого доведення у подальших наукових розвідках.

Список використаних джерел

1. World's top climate scientists expect global heating to blast past 1.5C target. URL: <https://www.theguardian.com/environment/article/2024/may/08/world-scientists-climate-failure-survey-global-temperature> (accessed: 06.06.2024).
2. Панкевич О., Гаврильців М. Концепція захисту екологічних прав у практиці Страсбурзького суду: деякі загальнотеоретичні та філософсько-правові аспекти. *Право України*. 2023. № 6. С. 51–68.
3. Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others (Application № 39371/20). Decision. Grand Chamber (9 April 2024). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233261> (accessed: 02.06.2024).
4. Carême v. France (Application № 7189/21). Decision. Grand Chamber (9 April 2024). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233174> (accessed: 08.06.2024).
5. Case of «Verein Klima Seniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland» (Application № 53600/20). Judgment. Grand Chamber (9 April 2024). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-209313> (accessed: 08.06.2024).
6. Панкевич О.З. Комунітаризм vs. лібералізм. *Стратегії та інновації: актуальні управлінські практики*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Кривий Ріг: Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2017. С.148–150.

7. Keller H., Heri C. The Future is Now: Climate Cases Before the ECtHR. *Nordic Journal of Human Rights*. 2022. № 40:1. P. 153-174. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/18918131.2022.2064074?scroll=top&needAccess=true&role=tab&aria-labelledby=full-article> (accessed: 02.06.2024).
8. Eicke T. Human Rights and Climate Change: What Role for the European Court of Human Rights (Goldsmiths University Inaugural Annual Human Rights Lecture, 2 March 2021). URL: <https://rm.coe.int/human-rights-and-climate-change-judge-eicke-speech/1680a195d4> (accessed: 02.05.2024).

І. М. Проць,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РЕАЛІЗАЦІЯ УНІВЕРСАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Принципами адміністративного судочинства визначаються його основа, цілі, склад учасників правовідносин, що складаються в процесі розгляду адміністративних справ, обсяг їхніх процесуальних прав і обов'язків, співвідношення судових процедур.

Поняття принцип (principium) має латинське походження і означає «першооснова», «вихідне керівне становище». Принципи права лежать в основі будь-якої галузі права та правової системи в цілому. Ще римлянам була відома сентенція: «Principium est potissima pars cuiusque rei» [1, с. 211]. В юридичній науці під принципами права розуміються в сенсі керівних начал, основних положень. Термін "принцип права" в науковій літературі іменується також юридичним принципом, основною ідеєю, відправними началами, керівними положеннями. Зазначене розуміння даної юридичної категорії можна зустріти у більшості дослідників як минулого, так і сьогодення. Такий підхід знайшов відображення і в багатьох тлумачних словниках української мови. Зокрема, В.І. Даль визначає принцип як науковий чи моральний початок, підставу, правило, основу, від якої не відступають [2, с. 269]. З позиції юридичного позитивізму все принципи права прийнято ділити на закріплені державою в нормах права і доктринальні. Принципи судочинства мають велике значення для тлумачення норм і заповнення прогалин у правовому регулюванні діяльності судів. На їх основі суд здійснює тлумачення положень законодавства, локальних нормативних актів. Г. Гаджієв відзначає правовиконавчий характер правових принципів. Вони можуть служити фундаментом для застосування аналогії закону і аналогії права. Тому актуальним і необхідним є визначення переліку (складу) і ролі принципів для кожного з видів судочинства [3, с. 165].

Основною ознакою принципів будь-якого виду судочинства, в тому числі і адміністративного, повинна бути їх універсальність. Вона передбачає

регулятивну роль принципів на всіх етапах правовідносин, що виникають при розгляді в судах цивільних, кримінальних та адміністративних справ. Принципи судочинства можуть виражатися як в окремих нормах загального змісту, так і в цілому ряді процесуальних норм, в яких містяться гарантії реалізації загальноно приписів. Важливо відзначити прямий зв'язок принципів судочинства з процесуальними нормами: перші переломлюються, реалізуються в різних нормах, що регламентують порядок розгляду цивільних, кримінальних, адміністративних справ в суді, і можуть бути виявлені шляхом аналізу нормативної бази. Так, аналіз процесуальних норм, що встановлюють, наприклад, спрощений порядок провадження в окремих категоріях справ, дозволяє зробити висновок про наявність принципу процесуальної економії при здійсненні судочинства [4, с. 269].

Разом з тим, універсальний характер принципів проявляється і в тому, що зміна окремих процесуальних норм необов'язково спричинить за собою зміну принципу. Так, встановлення спеціального, більш тривалого в порівнянні із загальним, терміну розгляду певної категорії справ, не може свідчити про відсутність або зміну принципу процесуальної економії при здійсненні судочинства. Отже, принципи адміністративного судочинства доцільно визначати, виходячи з інтеграційного типу праворозуміння як фундаментальної форми права, що виражає його сутнісні характеристики. Принципи адміністративного судочинства здійснюють такі функції:

- 1) регулюють суспільні відносини, що виникають при розгляді судами адміністративних справ;
- 2) сприяють систематизації процесуального законодавства, регламентують порядок здійснення адміністративного судочинства;
- 3) мають основоположне значення для тлумачення норм і заповнення прогалин у правовому регулюванні адміністративного судочинства, забезпечують логічну побудову інституту адміністративного судочинства;
- 4) служать ефективному захисту та відновленню прав громадян, порушених органами влади та їх посадовими особами, а також іншими суб'єктами, наділеними владними повноваженнями.

В Україні принципи процесуальних галузей права закріплені, в першу чергу, в Конституції України, У Законі України «Про судоустрій та статус суддів», Цивільному процесуальному кодексі України, Кримінально-процесуальному кодексі України, Кодексі про адміністративні правопорушення України, Господарському процесуальному кодексі України.

Під принципами, що носять доктринальний характер, розуміються ідеї правосвідомості, правової науки. В даному випадку істотного значення набуває проблема тлумачення законодавства, а, значить, неминуче з'являються різні позиції вчених щодо кількості та набору принципів тієї чи іншої галузі права. Професор О.В. Ісаєнкова вважає, що виведення принципу логічним, лексичним чи іншим шляхом з норми або декількох норм «створює серйозну незручність при практичному застосуванні, порушуючи одну з аксіом права; «Закон повинен бути зрозумілий кожному, щоб будь-хто міг його застосувати». Крім того,

відсутність прямого закріплення принципу істотно підриває його імперативність [5, с. 85].

Слід зазначити, що принципи, що носять доктринальний характер, не можна плутати з доктринальними принципами права. Останні, на думку І. В. Бойко являють собою вироблені правовою доктриною нормативні праві положення - основоположні судження про право, на яких будуються великі групи правових норм. До числа доктринальних принципів права І. В. Бойко відносить наступні: «все, що не заборонено - дозволено», «все, що не дозволено - заборонено», «договори повинні виконуватися», «суб'єктивному праву завжди відповідає юридичний обов'язок» і «будь-яке правопорушення передбачає юридичну відповідальність» [5, с. 86]. Принципи судочинства мають фундаментальне значення, визначають напрямок розвитку та утримання не тільки теорії, але і відповідного процесуального законодавства і правозастосовчої практики. В їх неухильному дотриманні вбачаються гарантії досягнення поставлених перед судочинством цілей і завдань. Саме принципи судочинства дозволяють досягнути сутність процесуального законодавства і забезпечити адекватну реалізацію його норм у правозастосовчій практиці.

Серед принципів адміністративного судочинства є універсальні принципи, на основі яких повинна будуватися як організація судової системи, так і процесуальна діяльність суду і учасників процесу. Ці принципи є універсальними ще й тому, що їх регулює і системоутворюючий потенціал максимальний. Такими принципами є засадничі принципи процесуального законодавства - принцип відповідності міжнародному та внутрішньодержавному праву і принцип рівності всіх перед правом і судом.

В адміністративному судочинстві принцип відповідності міжнародному та внутрішньодержавному праву має особливий зміст. Згідно інтегративного праворозуміння, суд, встановивши при розгляді справи невідповідність акта державного чи іншого органу правовим розпорядженням, приймає рішення відповідно до цих вказівок. При цьому, розглядаючи суспільні відносини, суди загальної юрисдикції та арбітражні суди повинні встановити, в сфері яких (бюджетних, ліцензійних, митних, житлових, земельних або виборчих) правовідносин виникла суперечка, застосувати норми, найчастіше містяться в різних нормативних правових актах; досліджувати широкий обсяг галузевих норм матеріального права, розібратися в специфіці управління в даній сфері (в разі оскарження рішень, дій (бездіяльності) органів виконавчої влади) і вирішити питання про застосування колізійних норм (у разі їх наявності); встановити компетентність органу державної влади або органу місцевого самоврядування у вирішенні питань, що є предметом спору [6, с. 107].

На практиці судам, що розглядають публічно-правові спори, часто доводиться вирішувати колізію норм права, застосувавши норми, що мають більшу юридичну силу, або застосувавши нормативний правовий акт, прийнятий пізніше за часом і (або) який є спеціальним.

При реалізації принципу відповідності міжнародному та внутрішнього законодавства процесу розгляду справ про оскарження нормативно-правових

актів може виникнути питання, як далеко повинні поширюватися межі судового контролю, і конкретно – чи має суд повноваження контролювати відповідність акта праву або також доцільність оскаржуваного акта. Суд може встановити, наскільки нормативний правовий акт відповідає меті правового регулювання, встановленої актом, що має більшу юридичну силу, але не має права контролювати причини прийняття та підстави рішення, а також його своєчасність і ефективність. Розширення меж судового контролю означало б вторгнення в здійснення органами влади нормотворчих повноважень і вело б до порушення принципу поділу влади, проголошеного Конституцією України [7, с. 396]

Отже, в адміністративному судочинстві принцип рівності перед правом і судом означає право громадян і організацій на однаковий порядок розгляду однакових категорій адміністративних справ незалежно від того, в яку гілку судової влади вони звертаються за судовим захистом.

Список використаних джерел

1. Перепелюк В. Г. Адміністративний процес. Чернівці: Рута, 2019. 316 с.
2. Писаренко Н. Б. Адміністративний процес та адміністративне судочинство: до питання про співвідношення правових категорій. *Адміністративне право і процес*. 2018. № 1 (11). С. 269-276.
3. Бойко І. В. До питання про предмет адміністративного права. Питання адміністративного права. Кн. 1 / відп. за вип. Н. Б. Писаренко. Харків : Право. 2017. 700 с.
4. Адміністративна процедура : конспект лекцій / І. В. Бойко, О. Т. Зима, О. М. Соловійова ; за заг. ред І. В. Бойко. Харків : Право, 2017. 540 с.
5. Адміністративне судочинство : навч. посіб. / І. М. Балакарева, І. В. Бойко, Я. С. Зелінська та ін. ; за заг. ред. Н. Б. Писаренко. Харків : Право, 2016. 450 с.
6. Адміністративне процесуальне право України : навч.-метод. посіб. / І. О. Каргузова, Д. А. Козачук, А. Ю. Осадчий, Г. М. Сарibaєва. Одеса : Фенікс, 2016. 400 с.
7. Прилуцький С.В. Деякі аспекти формування суддівського корпусу України. *Держава і право*. 2021. № 8. С. 395-403.

І. М. Проць,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
О. А. Стасишин,
аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВІДМІННІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ВІД ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Адміністративне судочинство існує в єдиній системі правосуддя України. Звідси випливає, що необхідним є з'ясування питання про відмінність адміністративного судочинства від інших видів судочинства.

Питання розмежування предмету адміністративного і цивільного, адміністративного і господарського, адміністративного та кримінального судочинства – залишаються складними.

Під час розмежування адміністративного судочинства від цивільного чи господарського судочинства, з теоретичного зору, є визначення компетентного суду у справах щодо відшкодування матеріальної чи моральної шкоди, заподіяної рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єктів владних повноважень. Законодавець встановлює, що вимоги про відшкодування такої шкоди розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір. Інакше вимоги про відшкодування шкоди вирішуються в порядку цивільного або господарського судочинства [1, с. 324],

Кожен вид судочинства спрямований на досягнення властивого лише йому специфічного завдання, яке підпорядковане загальному завданню судочинства, тобто захист прав, свобод та інтересів особи:

- конституційного – контроль за конституційністю актів вищих органів влади;
- кримінального – встановлення винуватості чи невинуватості особи у вчиненні злочину, захист прав, свобод та інтересів суспільства, держави від злочинних посягань;
- цивільного, господарського – вирішення приватноправових спорів сторін;
- адміністративного – захист свобод, інтересів особи у публічно-правових відносинах від порушень з боку органів влади.

Питання розмежування судочинства є актуальним у науці адміністративного права. Р. Мельник зазначає, що головна проблема щодо розмежування господарської, цивільної та адміністративної юрисдикції полягає

у слабкій розробленості теоретичних категорій, таких як «адміністративно-правові відносини» та «публічно-правові відносини» [2, с. 223], що у свою чергу, спричинене нехтуванням теорією поділу права на приватне та публічне.

На думку В. Резнікової, «при вдосконаленні норм щодо розмежування підвідомчості справ між адміністративними і господарськими судами законодавцеві необхідно:

а) виходити з окреслених в частині 1 статті 2 КАС України [3] завдань, зокрема, щодо захисту прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень;

б) враховувати положення частини 2 статті 2 КАС України [3], яка допускає інший, ніж встановлено зазначеним кодексом, порядок судового провадження щодо рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, тобто є правовою підставою можливості розгляду господарськими судами справ зі спорів, що виникають в організаційно-господарських відносинах» [4, с. 87].

На існуванні проблеми розмежування юрисдикції судів з причин відсутності визначення поняття «публічно-правовий спір» наголошував і Касаційний господарський суд у зверненні до Конституційного Суду України з проханням надати офіційне тлумачення положень пунктів 1 і 14 частини 1 статті 2 КАС України [3].

На думку В. Коверзнева, здійснюючи розмежування адміністративних і господарських правовідносин, перш за все треба визначити, яку саме компетенцію здійснює в спірних правовідносинах орган державної влади або орган місцевого самоврядування. Якщо названі органи влади виконують господарську компетенцію, спрямовану на організацію господарської діяльності, то вирішення спору належить виключно до юрисдикції господарського суду [2, с. 227].

Головним критерієм розмежування господарської та адміністративної судових юрисдикцій повинен бути не суб'єктивний склад учасників спірних правовідносин, а насамперед предмет спору та зміст спірних правовідносин. При цьому спори з господарських відносин, як ці відносини розуміються у чинному законодавстві, підлягають розгляду господарськими судами за правилами господарського судочинства [5, с. 274].

Незважаючи на постійну зміну законодавства щодо компетенції судів стосовно визначення юрисдикції, знайти оптимальну модель її розмежування не вдається.

Визначення юрисдикції спору здебільшого залишається досить складною проблемою для практики, що зумовлено не лише недосконалим законодавством, а й наявними в науці та практиці догмами.

Особливі проблеми в розмежуванні юрисдикції виникають у разі, якщо у визначенні критеріїв такого розмежування закон виходить із різнопланових ознак, не узгоджених між собою, внаслідок яких один і той самий спір

формально може бути розглянутий судами різних юрисдикцій. Вирішуючи такі питання, процесуальна наука та практика, керуючись неписаним правилом щодо неможливості альтернативи у визначенні судової юрисдикції, всі свої зусилля спрямовує на вирішення начебто наявних колізій.

Список використаних джерел

1. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання четверте. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.

2. Коверзнев В. О. Розмежування юрисдикції адміністративних та господарських судів: проблеми теорії і практики. Форум права. 2013. № 2. С. 223-229.

3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15>.

4. Загальне адміністративне право України : підручник / за заг. ред.: акад. С. Ківалова і проф. Л. Білої-Тіунової ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 792 с

5. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. Адміністративне судочинство: навчальний посібник М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, І. Б. Стахура. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. с. 596

І. М. Проць,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін

Інституту права

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

А. М. Маліборська,

здобувач вищої освіти Інституту права

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПОДАТКОВОГО МЕХАНІЗМУ

Податкова система завжди була важливим атрибутом держави, а стан національної економіки значною мірою залежав від повноти податкової системи. З переходом України до ринкових відносин було створено податкову систему, яка увібрала в себе багато елементів податкових систем країн з розвинутою ринковою економікою. З моменту свого створення податкова система України зазнала низки змін і вдосконалень, але все ще далека від того, щоб відповідати сучасним вимогам. Податкова система є найважливішим адміністративним та економічним важелем в руках держави, що впливає на економічні та соціальні процеси в країні. У сучасних умовах найважливішим завданням на макрорівні є забезпечення довгострокового сталого розвитку національної економіки, що не буде можливим без удосконалення податкової системи країни.

Слід зазначити, що держава та платники податків по-різному ставляться до податкової системи. Держава зацікавлена в максимізації податкових надходжень, тоді як платники податків зацікавлені в мінімізації податкових надходжень. Чим більш збалансованими є інтереси держави та платників податків, тим досконалішою буде податкова система. Для побудови досконалої податкової системи важливо оцінити механізми, через які податкова система впливає на економічні та соціальні процеси на макро- та мікрорівнях. Податкова політика реалізується через податкові механізми.

Якщо проаналізувати податкове законодавство, зокрема Податковий кодекс України (далі - ПКУ), то ПКУ не містить визначення, яке розкриває сутність податкового механізму; ПКУ містить лише декілька концептуальних визначень елементів податкового механізму, які не завжди є вичерпними. У цьому ракурсі розглянемо аспекти, які уточнюють поняття податкового механізму.

Існують різні визначення податкового механізму. Наприклад, податковий механізм – це сукупність способів і правил податкових відносин, за допомогою яких забезпечуються досягнення цілей податкової політики [1, с. 80]. Бойко О. вважає, що податковий механізм – це сукупність закріплених нормами податкового права форм, методів та інструментів державного податкового планування, організації виконання податкових бюджетів, державного податкового регулювання і податкового контролю, що реалізується в рамках прийнятої концепції, стратегії і тактики державної податкової політики [2, с. 241]. Гладченко Т.Б. дає таке визначення: «Податковий механізм – це сукупність засобів і способів використання податкових відносин у конкретному просторі (території), у конкретний час і в конкретних цілях (забезпечення потреб суспільного призначення), яка відображає спосіб організації податкового впливу на соціально-економічні процеси» [3, с. 63].

На противагу широкому поняттю існують досить вузькі визначення, наприклад погляд Дацій О. на це поняття звучить так: «Механізм податкового регулювання галузевого розвитку реалізується через підвищення або зниження податкових ставок, їх диференціацію для різних категорій платників податків, зміну періодичності сплати податків, надання податкових пільг тощо» [4, с. 133]. Таке бачення визначення, на нашу думку, є досить обмеженим з точки зору елементів податкової структури. Хоча наведені елементи займають обґрунтоване місце в структурній ієрархії податкового механізму, не можна ігнорувати й інші елементи.

Податковий механізм включає в себе не тільки форми і методи організації податкових відносин, але й способи їх кількісного та якісного визначення. До кількісних параметрів належать податкові ставки, обсяг податкових пільг, частка ВВП, що вилучається до бюджету через податки, та рівень збирання податків. Якісні параметри включають поняття ефективності податкової системи, вплив податків на загальний економічний розвиток суспільства та інвестиційну політику.

Внутрішній зміст податкової політики формується відповідно до сутності оподаткування, тобто рівнозначності двох функцій - фіскальної та регулюючої - і забезпечує баланс інтересів держави, бізнесу та фізичних осіб.

Об'єктивні аспекти податкового механізму визначаються розподільчими відносинами державних фінансів. Суб'єктивним елементом податкового механізму є реалізація податкових заходів. Взаємозв'язок податкового механізму з фінансовим механізмом суб'єкта господарювання дає змогу узгодити інтереси держави та суб'єктів господарювання у збільшенні доходів за допомогою податкового механізму розподілу доданої вартості [5, с. 94].

Конституція України закріплює принцип єдиної фіскальної політики. Податкова політика є складовою частиною фіскальної політики та засобом державного регулювання соціально-економічних процесів у суспільстві. По-перше, держава за допомогою податкового механізму регулює формування власних коштів суб'єктів господарювання (прибутку, амортизаційних відрахувань), централізованих фондів та доходів домогосподарств. Це фіскальна функція оподаткування. Держава надає податковому механізму правову форму і регулює його за допомогою податкового законодавства. Це робить податки ізольованими від виробничих відносин.

Податковий механізм, що розглядається через призму реальної практики, змінюється в конкретному просторі та часі. Тому податкові акти є неоднозначними на різних рівнях влади та управління і суттєво змінюються в часі. Податковий механізм як система практичних податкових актів - це сукупність умов і правил реалізації норм податкового права на практиці. Податковий механізм дає змогу регулювати податкові відносини на основі норм податкового права та податкового адміністрування.

Список використаних джерел

1. Бечко П.К., Бечко В.П., Лиса Н.В., Пташник С.А. Податковий менеджмент у системі податкового адміністрування. *Економіка та держава*. 2021. № 11. С. 79-83.
2. Бойко О. Еволюція податкової системи України. Ефективність державного управління. 2017. Вип. 2 (51). Ч. 2. С. 241-247.
3. Гладченко Т.Б. Поняття податкового механізму та його елементи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2016. № 21. С. 62-64
4. Дацій О.І., Сервецький І.В., Пивоваров К.В., Куташев І.В. Механізми формування і реалізації державної податкової політики України (на територіальному рівні) в безпековому контексті. *Актуальні питання у сфері державного управління*. 2020. Випуск 18. С. 131-136.
5. Ковалів М.В., Сопільник Р.Л., Проць І.М., Хмиз М.В., Скриньковський Р.М. Податкове право України: навч. посіб. Львів : СПОЛОМ, 2023. 362 с.

С. П. Рабінович,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач Львівської лабораторії прав людини і громадянина
(Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого
самоврядування Національної академії правових наук України)*

О. В. Томіна,
*молодший науковий співробітник
Львівської лабораторії прав людини і громадянина
(Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого
самоврядування Національної академії правових наук України)*

ЗВАЖУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

У своїй доповіді я торкнуся проблеми співвідношення суцього і повинного на прикладі взаємодії ключових елементів принципу верховенства права (правовладдя) в умовах збройної агресії РФ та інших соціально-політичних викликів реалізації цієї засади сьогодні. Це, своєю чергою, передбачає, по-перше, визначення таких елементів та обґрунтування їх фундаментального характеру; по-друге, розгляд особливостей зважування правових принципів, які належать сферам правового суцього і повинного, на матеріалі політичних викликів сьогодні.

1. ***Правопевність, суспільна користь і справедливість: три засади філософії прав людини.*** Відповідь на перше питання може бути дано шляхом співставлення неокантіанського підходу до його вирішення, з одного боку, та практики ЄСПЛ і національних конституційних судів, з іншого.

Г. Радбрух у публікаціях 1945-1948 років виокремлював три цілі права, три основоположних правові цінності: правопевність, суспільну корисність, і справедливість, які перебувають між собою у діалектичному зв'язку. Згідно з думкою гейдельберзького професора, ці три принципи доповнюють один одного, створюючи неминучу напругу. Найбільша напруга виникає між визначеністю позитивного права та його справедливістю.

Звернемо увагу, що з цих трьох принципів – правових цінностей суто правовими є тільки два: справедливість і правопевність; причому за своїм змістом правопевність є окремим аспектом справедливості. Що ж до засади суспільної корисності (яка фактично збігається із «доцільністю»), то вона передовсім є цінністю морально-політичною і лише певному аспекті – також і цінністю правовою. Ідея спільної користі (блага) пов'язана з ідеєю верховенства права телеологічно, оскільки саме забезпечення спільних потреб («національних інтересів») становить неодмінну мету всього державно-юридичного регулювання. Вона втілює фактичну необхідність, на противагу необхідності юридичній, вираженій у принципах правопевності й справедливості. Попри свій емпіричний характер, суспільні потреби не є іррелевантними в правовому аспекті. Натомість з огляду на те, що зміст цих потреб визначає матеріальний

зміст засади справедливості, суспільна необхідність, виражена, зокрема в інтересах національної безпеки, прямо стосується забезпечення прав колективних суб'єктів – нації й народу.

Таким чином, правопевність є засадою формально-юридичною, яка втілює цінність соціальної стабільності; суспільна корисність – емпіричною (соціально-змістовою), яка виражає соціальний динамізм права, його здатність адаптуватися до змінюваних суспільних потреб. Справедливість же виступає інтегрувальною й балансувальною засадою, покликаною, зокрема, врівноважувати інші правові цінності: зокрема, правопевності й спільної користі.

Підтвердженням виняткової практичної значимості радбрухівської тріади правових принципів-цінностей стала римська Конвенція 1950-го року і заснована на ній практика Страсбурзького суду. У конвенційному трискладовому тесті прочитуються всі три принципи-цінності права: правопевність, суспільна корисність і справедливість. Втіленням правопевності є принцип «передбачено законом»; засада легітимної мети відповідає принципу суспільної користі; зрештою, необхідність у демократичному суспільстві, оцінювана ЄСПЛ крізь призму вимоги домірності, виражає матеріальну справедливість.

Прикметно, що послідовність кроків трискладового тесту повністю збігається із послідовністю розгортання цілей права у Радбруха. Таким чином, можна вважати доведеним фундаментальний характер цих трьох правових цінностей, які виражають емпіричні й понадемпіричні аспекти права, що перебувають між собою в постійній напрузі.

2. Зважування правових цінностей у сучасному конституційному судочинстві. В практиці українського конституційного судочинства містяться приклади як вдалого зважування трьох принципів, так і приклади ігнорування окремих із них, які можуть поставити під сумнів правову якість рішення Суду.

Так, Рішення КСУ від 16.07.2019 року щодо конституційності Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 року, в якому цей закон було визнано конституційним, апелювало передовсім до легітимності його мети й суспільної користі. Водночас у низці аспектів, передовсім щодо прав політичних партій, Рішення *de facto* проігнорувало смислове осердя верховенства права – індивідуалізовану справедливість в її іпостасі домірності.

Домірність як складник верховенства права була залишена поза увагою також і в Рішенні КСУ від 21 грудня 2021 року щодо конституційності законів України „Про телебачення і радіомовлення“ і про „Про кінематографію“. Рішення обґрунтоване інтересами національної безпеки і потребами забезпечення «розумного балансу між дотриманням прав і свобод людини і громадянина й усуненням реальних викликів і загроз, що постають перед Україною». Проте, як влучно підмітив в окремій думці стосовно Рішення суддя О. Первомайській, «...у новорічно-різдвяному дитячому чи дорослому комедійному творі вже не так важливо, хто грає „злого вовка“ або іншого негативного персонажа, оскільки головне – це відсутність у такому творі ознак

пропаганди та дезінформації, які загрожують національній безпеці та іншим конституційним цінностям».

В Рішенні КСУ від 14.07.2021 предметом розгляду стало питання щодо конституційності Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". У мотивуванні цього рішення виняткова роль також належить інтересам національної безпеки, інтерпретованим у комунітаристський спосіб, з позицій формування в Україні гомогенної мовно-культурної ідентичності. Проте, на жаль, з огляду на істотну політизованість підходу, обраного КСУ в цій справі, жертвою принципу «суспільної користі» подекуди стала цінність справедливості вже в аспекті рівності й недискримінації.

Сумнівною є відповідність ідей моноетнічної національної ідентичності інтересам національної безпеки України і цінності громадянської злагоди на землі України. Радше, навпаки, загрозу національній безпеці України якраз і становлять окремі позиції мотивувальної частини Рішення: «реалізацію прав національних меншин не може бути спрямовано на відокремлення (сегрегацію) в межах українського суспільства тих груп, що вирізняються, зокрема, за мовною ознакою. Вибуття окремої особи, що належить до відмінної ідентичності (а тим більше групи осіб), з єдиного суспільства в простір своєї ідентичності становить небезпеку для єдності українського суспільства».

У діалог із прибічниками моноетнічної ідентичності вступає Радбрух у своїх відомих повоєнних статтях: «зрівнювання права та уявної або марної народної користі перетворює правову державу на неправову. Але це не має означати: все, що корисно народу, є правом. Радше, навпаки: *тільки те, що є правом, корисно народу*»; «...право, також і позитивне право, не може навіть інакше бути визначене як порядок і устав, який за своїм смислом призначений слугувати справедливості. За цим масштабом усі розділи націоналістичного права ніколи не досягли звання дійсного права» (курсив – *С.Р.*).

Викладене дозволяє запропонувати деякі висновки практичного й теоретичного характеру. 1) Практична складність раціонального балансування правових принципів як за пореволюційних, так і за воєнних умов. Збройна агресія РФ безумовно створює легітимну суспільну мету застосування правообмежувальних державних заходів, але, тим не менше, само по собі ще не може бути достатньою для виправдання *будь-яких* із таких заходів, не усуває юридичної необхідності оцінити їхню домірність. 2) Прикметну теоретико-методологічну особливість неокантіанського розуміння проблеми балансування правових принципів - релятивізм. З цього погляду апіорно визначити допустимий ступінь домірності обмеження неможливо, так само як і визначити справжній зміст «національних інтересів», обрати ліберально-індивідуалістичну, комунітаристську чи іншу їхню інтерпретацію.

Оскільки ж, як відомо, «визначеною є тільки процедура» (П.М. Рабінович), в емпіричній реальності перервати нескінченний обмін аргументами можна тільки у відповідності до засади правопевності, тобто, у процедурний спосіб – шляхом голосування в колегії суддів. Схильність людей помилятися й діяти під впливом ірраціональних чинників, так само як і ідеалістична засада

справедливості вимагають передбачити національну апеляцію й можливість апелювання до справедливості на наднаціональному рівні (де, втім, правопевність, знову ж таки, втілюється в голосуванні суддів міжнародної судової установи). Проте, попри отримання формально остаточного судового рішення, ціннісно-правовий спір, вочевидь, триватиме стільки, скільки існуватиме саме правознавство.

А. М. Радченко,
*аспірант кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ЯК ЗАБЕЗПЕЧИТИ БАЛАНС КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В умовах російсько-української війни забезпечення інформаційної безпеки стало одним із найважливіших завдань у діяльності нашої держави. Це вимагає вжиття невідкладних і зумовлених гостротою становища заходів щодо недопущення поширення інформаційного контенту, здатного завдати шкоди державному й національному суверенітету, територіальній цілісності й недоторканності України. Йдеться насамперед про зміни до законів, пов'язаних із регулюванням діяльності в Україні мас-медіа і поширенням кінематографічних творів, внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки національного музичного продукту та обмеження публічного використання музичного продукту держави-агресора» [1].

Вказані зміни спрямовані на підвищення рівня юридичної забезпеченості національної безпеки України в її інформаційній складовій.

Втім, безумовна правомірність в умовах війни мети, відображеної у назві Закону, на досягнення якої було спрямовано законодавчі зміни, ще не є гарантією конституційності усіх нормативно-правових приписів, внесених до законів України «Про телебачення і радіомовлення» [2] (втратив чинність на підставі Закону України «Про медіа» [3] і «Про кінематографію» [4]. Адже відповідність Конституції України передбачає, зокрема, дотримання конституційних засад, проголошених у статтях 1, 3 та 8, які стосуються забезпечення верховенства права і прав людини та громадянина [5].

З огляду на це, 47 народних депутатів України звернулися до Конституційного Суду України з клопотанням визнати неконституційними окремі приписи, пов'язані із заборонаю розповсюдження аудіовізуальних творів. У конституційному поданні йшлося про конституційність: 1) заборонних приписів згаданих законів, які стосуються заборони трансляції аудіовізуальних творів за участі особи, внесеної до Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці, а також фільмів, вироблених фізичними та юридичними особами держави-агресора; 2) підстав для відмови у внесенні фільму до Державного реєстру фільмів, пов'язаних із тим, що одним з учасників фільму є фізична особа, включена до

Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці; 3) приписів, відповідно до яких Перелік осіб, які створюють загрозу національній безпеці, складає центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері культури та мистецтв, на підставі звернень Ради національної безпеки і оборони України, Служби безпеки України, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері культури та мистецтв, оприлюднює на своєму офіційному вебсайті Перелік осіб, які створюють загрозу національній безпеці, та забезпечує своєчасне його оновлення [6]. У конституційному поданні також ставилася під сумнів конституційність заборони трансляції фільмів, вироблених фізичними та юридичними особами держави-агресора, які не містять популяризації або пропаганди органів держави-агресора та їхніх окремих дій, що поширюється на фільми, вироблені та/або вперше оприлюднені (демонстровані) після 1 січня 2014 року.

Оскільки всі наведені приписи прямо зачіпають конституційні права людини в Україні, передовсім права вільно збирати, зберігати, використовувати інформацію (ст. 34), права на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23), а також права на свободу літературної, художньої, наукової творчості (ст. 54), то питання дотримання конституційних гарантій цих прав та інших конституційних засад якраз і стало предметом розгляду в спеціалізованому органі конституційної юрисдикції.

Вирішуючи справу, Конституційний Суд виходив з того, що обмеження законом зазначених прав і свобод (зокрема, гарантованої громадянам ч. 1 ст. 54 Основного Закону України свободи літературної, художньої, наукової і технічної творчості) є допустимим у випадках і за критеріями, що визначені відповідними приписами Конституції України. Розглядаючи порушені у конституційному поданні питання щодо обмеження права на поширення інформації, Конституційний Суд України послався також і на акти міжнародного права, зокрема п. 2 ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [7].

Системний аналіз положень Конституції України та актів міжнародного права дав КСУ підстави для висновку, що свобода людини не є абсолютною та може бути обмеженою в передбачених законами випадках і лише для досягнення правомірної мети [8].

Водночас, як зазначив КСУ, захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Державна політика у сфері національної безпеки й оборони спрямована на забезпечення насамперед воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної безпеки України. Україна має право захищати свою незалежність, свій державний суверенітет і свою територіальну цілісність шляхом здійснення таких системних заходів і застосування засобів, що є співмірними, допустимими і прийнятними з огляду на рівень небезпеки, загроз і викликів, які постали перед нею.

В умовах застосування рф (її суб'єктами владних повноважень, посадовцями, а також її найманцями, журналістами, митцями тощо) різних засобів цілеспрямованого формування негативного образу України, протидія державі-агресору здійснюється також в інформаційній сфері як складовій національної безпеки Української держави. Для протидії загрозам парламент застосовує систему нормативних засобів забезпечення інформаційної безпеки України.

Національна безпека України, яку законодавець визначив як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз (п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» [9]), вважається пріоритетом в умовах протистояння державі-окупанту.

Далі Конституційний Суд апелював до концепції «войовничої демократії». Відповідно до юридичної позиції Конституційного Суду України, «для стабільності демократичного конституційного ладу держава може здійснювати конкретні заходи з метою його захисту. Європейський суд з прав людини наголосив на прийнятності концепції «демократії, здатної захистити себе» (§ 51, § 59 рішення у справі «Фогт проти Німеччини» (Vogt v. Germany) від 26 вересня 1995 року [10]) та зазначив, що плюралізм і демократія ґрунтуються на компромісі, що вимагає певних поступок з боку осіб, які мають у деяких випадках сприймати обмеження певних наявних у них свобод для того, щоб забезпечити більшу стабільність країни в цілому (§ 99 рішення у справі «Партія добробуту та інші проти Туреччини» (Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey) від 13 лютого 2003 року)» (абзац 1 пункту 11 мотивувальної частини рішення від 16 липня 2019 року № 9-р/2019 [11]).

З огляду на наведене, КСУ виснував, що обмеження, установлені законами України «Про телебачення і радіомовлення» та «Про кінематографію», є допустимими й прийнятними, не порушують прав на інформацію, свободу думки і слова та свободу творчості, не суперечать Конституції України. Зазначені вище оспорювані приписи обох законів мають правомірну мету й спрямовані на захист інформаційної безпеки, державного суверенітету і територіальної цілісності України, на унеможливлення деструктивного інформаційно-пропагандистського впливу та тиску держави-окупанта на свідомість і підсвідомість громадян України за допомогою аудіовізуальних творів та засобів.

У підсумку КСУ ухвалив визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), приписи першого речення абзацу десятого частини 2 статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», абзацу четвертого частини 3 статті 15, абзацу четвертого частини 4 статті 15, частини 6 статті 15, частини 7 статті 15, 1 статті 15-1, другого речення частини 2 статті 15-1 Закону України «Про кінематографію». В чинному Законі «Про медіа» приписи, оцінені КСУ як конституційні, відтворено й деталізовано та їхню дію поширено уже на всі медіа.

Погоджуючись із проведеним КСУ в рішенні від 21.12.2021 № 3-р/2021 аналізом легітимності мети правообмежень, встановлених інформаційним законодавством, доречно зазначити, що при цьому, на жаль, поза увагою був

залишений такий аспект аналізу обмежень, як перевірка їх на пропорційність (домірність). З цього приводу в окремій думці стосовно Рішення суддя КСУ О. Первомайській влучно зауважив: головне – це відсутність у такому творі ознак пропаганди та дезінформації, які загрожують національній безпеці та іншим конституційним цінностям.

Занепокоєння викликає те, що серед визначених Законом «Про медіа» вимог до рішення про включення особи до Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці, є зазначення, зокрема, «обґрунтування, що будь-яка публічна діяльність такої особи, яка прямо або опосередковано регулюється цим Законом, в тому числі діяльність що проявляється при використанні будь-яких творів (фільмів, передач, музичних творів тощо), фонограм, відеограм, створених за її участю (незалежно від форми і способу такої участі), може спричинити шкоду або принаймні загрозу (як потенційну так і актуальну) національній безпеці, територіальній цілісності або громадському порядку» (ч. 3 ст. 126). Критерій «принаймні потенційної загрози» породжує серйозні сумніви в розрізі його пропорційності, зокрема з урахуванням юридичної позиції КСУ з цього питання (п. 4 мотивувальної частини Рішення від 21.12.2021) і практики ЄСПЛ.

Підсумовуючи, можна резюмувати, що визначення належного, справедливого балансу між такими конституційними цінностями, як інформаційна безпека, з одного боку, і конституційні права людини – з іншого, є одним із ключових завдань конституційного правосуддя. Засобом забезпечення такого балансу є послідовне застосування «трискладового тесту», виробленого в практиці ЄСПЛ на підставі приписів Конвенції і сприйнятого практикою КСУ. Отже, залишається сподіватися, що згодом Конституційний Суд розвине власну юридичну позицію з розглядуваного питання і, навівши рекомендації Українському парламенту, долучиться до оптимізації дотримання зазначеного вище балансу.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки національного музичного продукту та обмеження публічного використання музичного продукту держави-агресора : Закон України від 19.06.2022 № 2310-20 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2310-20>

2. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12/card2#Card> (Закон втратив чинність на підставі Закону України «Про медіа» від 13.12.2022 № 2849-20).

3. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-20 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12/card2#Card>

4. Про кінематографію : Закон України від 13.01.1998 № 9/98-ВР (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80/card2#Card>

5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Перелік осіб, які створюють загрозу національній безпеці. URL: <https://mcip.gov.ua/informatsiyna-polityka-ta-bezpeka/perelik-osib-iaki-stvoriuiut-zahrozu-natsbezpetsi/>

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15-1, 26 Закону України «Про кінематографію» від 21.12.2021 № 3-р/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-21/card2#Card>

9. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII (із змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/card2#Card>

10. Рішення у справі «Фогт проти Німеччини» (Vogt v. Germany) від 26.09.1995. URL: https://mmdc.eu/blog/1995/09/26/europ_practice71/

11. Рішення у справі «Партія добробуту та інші проти Туреччини» (Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey) від 13.02.2003. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/so2258?an=&ed=&dtm=&le=>

В. В. Решота,

*доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник
Львівської лабораторії прав людини і громадянина
(Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого
самоврядування Національної академії правових наук України)*

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ГРОМАДЯНАМИ КОМЕНДАНТСЬКОЇ ГОДИНИ

Запровадження в Україні у 2022 році правового режиму воєнного стану мало суттєвий вплив на права та свободи і обов'язки громадян. Права та обов'язки людини і громадянина визначено Конституцією України, а також законами України, а також механізм їх обмеження у період надзвичайного чи воєнного стану. За невиконання покладених на громадян обов'язків настає юридична відповідальність, яка має на меті не допустити правопорушень за недотримання юридичних норм та перевиховати з метою дотримання правопорядку у майбутньому.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан може вводиться такий захід правового режиму воєнного стану як комендантська година, тобто заборона перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень [1].

Питання запровадження комендантської години передбачено Порядком здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де

введено воєнний стан, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 573 [2]. Так, запровадження комендантської години здійснюється лише за наявності реальної загрози життю і безпеці осіб, інтересам суспільства або держави, а також для забезпечення громадського порядку.

Відповідно до вищевказаного Порядку комендантська година та встановлення спеціального режиму світломаскування запроваджується шляхом видання наказу військовим командуванням або військовою адміністрацією (у разі її утворення). У такому наказі визначається час, протягом якого діє комендантська година, межі території її запровадження, способи здійснення заходів щодо підтримання правопорядку, порядок руху транспорту, порядок утворення, функціонування і місцезнаходження комендатури та її склад. Необхідно вказати, що такий час є різним по всій території України і може змінюватися залежно від обставин. Так, у Закарпатській області комендантську годину не вводили.

Протягом встановленого періоду доби, коли діє комендантська година, дозволяється перебування на вулицях та в інших громадських місцях без виданих перепусток для таких осіб та транспортних засобів таких категорій осіб: військовослужбовцям Збройних Сил, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії, Державної прикордонної служби, Національної поліції, СБУ, ДФС, ДМС, ДСНС, які залучені до виконання заходів під час комендантської години; спеціалізованим транспортним засобам, які виконують невідкладні службові завдання, за умови ввімкнення спеціальних світлових сигнальних пристроїв; а також адвокатам, які призначені регіональними або міжрегіональними центрами з надання безоплатної правничої допомоги для надання безоплатної вторинної правничої допомоги. Іншим категоріям осіб перебування та рух вулицями та громадськими місцями дозволено лише за наявності перепустки, що видається за рішенням коменданта (за погодженням з військовим командуванням).

Юридична відповідальність за порушення комендантської години наразі не передбачена, оскільки головною метою комендантської години є зменшення кількості цивільних осіб у публічних місцях для підвищення рівня безпеки. Комендантська година надає юридичну підставу для перевірки документів, зупинки транспортних засобів, затримання та доставлення в органи Нацполіції осіб, які вчинили чи вчиняють правопорушення та інших заходів.

Водночас цей недолік пропонувалося усунути проектом Закону №7356 від 09.05.2022 р., який запроваджував відповідальність за порушення комендантської години шляхом доповнення КУпАП ст. 210-2 «Порушення встановлених обмежень в умовах дії воєнного стану», а також проектом №10195, який також мав на меті встановити адміністративну відповідальність за порушення комендантської години. Проте проект закону №7356 у лютому 2024 року був знятий з розгляду, а законопроект №10195 Верховна Рада України не прийняла у другому читанні 22.05.2024 року. Тому станом на сьогодні юридичної відповідальності за порушення комендантської години немає.

Натомість особи можуть бути притягнуті до юридичної відповідальності за інші правопорушення. Наприклад, непоодинокі випадки притягнення порушників до адміністративної відповідальності, які перебували у громадських місцях під час комендантської години, зокрема за ст. 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), яка встановлює такий склад адміністративного проступку як злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі поліцейського при виконанні ним службових обов'язків, а також вчинення таких же дій щодо члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця у зв'язку з їх участю в охороні громадського порядку. Проте саме лише порушення комендантської години не може кваліфікуватися за ст. 185 КУпАП. Як правило, таке порушення полягає у невиконанні вимог поліцейських, адресованих відповідним особам. Санкція цієї статті передбачає штраф, громадські або виправні роботи, а також адміністративний арешт на строк до 15 діб.

Важливо звернути увагу і на судову практику щодо цього питання. Наприклад, постановою судді Луцького міськрайонного суду Волинської області у справі № 161/4977/24 особу визнано винною у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП, та накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу у розмірі 10 неоподаткованих мінімумів доходів, що становить 170 грн. Суть порушення полягала в тому, що ця особа після початку комендантської години разом з товаришами перебувала поза межами свого місця перебування та під час руху за кермом транспортного засобу була зупинена працівниками поліції, які зобов'язали її припинити перебування у громадському місці у комендантську годину. Після цього його знову зупиняли поліцейські, тому він не зміг виконати розпорядження інспектора і повернутися додому у встановлений час [3].

В іншій справі суддя Шевченківського районного суду постановою від 19.03.2024. р. визнав винною особу у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП, наклавши на неї адміністративне стягнення у вигляді штрафу в дохід держави у розмірі 15 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 255 гривень. Суд встановив, що громадянин пересувався у комендантську годину без спеціальної перепустки. Працівник поліції оголосив вимогу припинити вказане правопорушення, однак громадянин пояснював, що комендантська година і військовий стан не існує та не є діючим. Суддя суду першої інстанції зазначив, що обмеження пересування особи, у тому числі транспортним засобом, відноситься до превентивних заходів, які вправі застосовувати поліцейський під час виконання службових обов'язків [4]. Проте цей громадянин з постановою не погодився та оскаржив її в апеляційному порядку. Суд апеляційної інстанції цю постанову скасував, вказавши, що цей громадянин не вчинив злісної непокори розпорядженню Львівської ОВА, як це зазначено у протоколі поліції. Крім того, суд вказав, що на даний час відповідальності за порушення комендантської години законом не передбачено і КУпАП не містить норми, яка б встановлювала відповідальність за порушення комендантської години [5].

З огляду на вищевикладене, відсутність у законодавстві відповідальності за порушення комендантської години під час дії воєнного стану, ускладнює завдання щодо зменшення кількості цивільних осіб у громадських місцях для підвищення рівня безпеки, а також виконання вимог щодо належного дотримання комендантської години. Як свідчить наведена практика, суди часто виносять рішення на підставі ст. 185 КУпАП, тому існує необхідність доопрацювання та удосконалення положень законодавства, що регламентують введення відповідальності за порушення комендантської години з урахуванням специфіки та складності вчинення цих правопорушень в умовах дії воєнного стану.

Таким чином, необхідно підготувати новий законопроект, яким передбачити відповідальність за порушення комендантської години, розширити перелік випадків та категорій осіб, які не будуть суб'єктами цього правопорушення та вдосконалити положення законодавства щодо механізму притягнення до відповідальності за порушення комендантської години з урахуванням специфіки та складності вчинення цих правопорушень в умовах дії воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан: постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-п#Text>
3. Постанова судді Луцького міськрайонного суду Волинської області від 21.03.2024 р. у справі № 161/4977/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117805741#>
4. Постанова судді Шевченківського районного суду м. Львова від 19 березня 2024 у справі № 466/1097/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117772730#>
5. Постанова Львівського апеляційного суду від 26.04.2024 р. у справі № 466/1097/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118686582>

А. П. Ряполов,

*аспірант кафедри загальноправових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)*

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Тематика правового та інституційного забезпечення інформаційної безпеки в Україні не втрачає своєї актуальності з початку російської агресії з 2014 року. Низка дослідників звертали свою увагу на різні аспекти забезпечення,

гарантування, регулювання, поновлення інформаційної безпеки, але розвиток цієї сфери є інтенсивним, тому він потребує подальшої наукової уваги.

Серед вітчизняних науковців, які досліджували забезпечення інституційної безпеки: І. Березовська, І. Давидова, Л. Євдоченко, В. Конах, Б. Кормич, А. Кузьменко, В. Ліпкан, Г. Линник, О. Логінов, Ю. Максименко, О. Олійник, Т. Субіна, В. Супрун, О. Тихомиров М. Шевченко та ін. Але залишаються нерозкритими сучасні проблеми інституційного забезпечення інформаційної безпеки в Україні в умовах воєнного стану.

Інформаційна безпека є не лише складовою національної, але й невід'ємною складовою економічної, екологічної, соціальної, оборонної, політичної безпеки [1]. Реальне забезпечення і гарантування інформаційної безпеки вимагає комплексної і систематичної роботи як державних, так і недержавних суб'єктів.

Забезпечення інформаційної безпеки дослідники визначають як складний, комплексний вид діяльності, що висуває особливі вимоги до його структурної характеристики. Її розглядають як цілеспрямовану діяльність, провідним, але не єдиним елементом об'єктно-суб'єктного складу якої є держава [2, с. 165]. Під системою забезпечення інформаційної безпеки також розуміють організовану державою сукупність суб'єктів: державних органів і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, громадських об'єднань, їх посадових осіб та громадян, що здійснюють діяльність, спрямовану на вирішення завдань реалізації державної політики інформаційної безпеки відповідно до їх адміністративно-правового статусу, визначеного законодавством [3, с. 350]. В умовах постійного застосування Росією проти України інформаційно-психологічних операцій актуалізується переоцінка суб'єктивного складу такої системи. Впровадження сучасних технологій і систем для захисту інформаційної безпеки вимагає інноваційного досвіду і передових технологій.

Інституційне забезпечення інформаційної безпеки здійснює сукупність державних і недержавних інституцій, які забезпечують створення нормативно-правових, організаційних та економічних умов, необхідних для формування та реалізації ефективної державної політики у сфері інформаційної безпеки [4, с. 38]. Інституційний механізм інформаційної безпеки як організовану державою сукупність суб'єктів державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян, об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту національних інтересів, що здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України [5, с. 162]. Інституційне забезпечення інформаційної безпеки України здійснюється і через співпрацю державних та недержавних інституцій, що дозволяє більш ефективно протидіяти сучасним викликам і загрозам у сфері інформаційної безпеки.

Органами державної влади, на які покладено функції формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки є: Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Міністерство оборони України, Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство цифрової трансформації, Державну службу спеціального

зв'язку та захисту інформації, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Раду національної безпеки і оборони України, Департамент кіберполіції Національної поліції України, інші центральні органи виконавчої влади та органи сектору безпеки і оборони України, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування [4, с. 38]. Погоджуючись із запропонованим переліком зауважимо, що до забезпечення інформаційної безпеки в тій чи іншій мірі залучено кожен орган державної влади та місцевого самоврядування.

Така інституційна система представляє собою складну багаторівневу систему, яка, з одного боку, об'єднується особливою загальною функціональною спрямованістю, а з іншого — розділяється специфічними особливостями, пов'язаними з рівнем компетенції і характером відповідних цілей [6, с. 149]. Тому, державні органи в системі інституційного забезпечення інформаційної безпеки України слід поділяти відповідно до їх компетентності на загальні та спеціальні.

Що стосується недержавних суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки, то їх перелік достатньо широкий, але їх участь у цьому процесі є добровільною. До таких суб'єктів відносять засоби масової інформації, громадські організації, наукові установи, недержавні підприємства та інші структури, які беруть участь у захисті інформаційного простору.

Суб'єктам забезпечення інформаційної безпеки належить функція розробки і реалізації політики інформаційної безпеки [7, с. 157]. Безумовно саме державні органи є провідними суб'єктами забезпечення інформаційної безпеки України.

Інституційний механізм забезпечення інформаційної безпеки є особливою структурною складовою частиною державного механізму, що забезпечує створення норм і правил, які регулюють взаємодію різних економічних суб'єктів в інформаційній сфері щодо запобігання загроз інформаційній безпеці [8, с. 170]. Формування інституційного механізму з чітко визначеними в горизонтальній площині інституціями, залученими до сфери інформаційної політики, і водночас налагодження системи координації інституційного механізму залишаються серйозними завданнями вищого керівництва країни [9, с. 70]. Формування інституційного механізму інформаційної безпеки є безперервним процесом, який вимагає постійного вдосконалення та адаптації до нових загроз і викликів.

Ефективне функціонування інституційного механізму забезпечення інформаційної безпеки можливе за наступних умов: оновлення законодавства, а саме внесення змін до законів і положень, які регламентують діяльність суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки, взаємоузгодження завдань і функцій по забезпеченню інформаційної безпеки; встановлення механізму керівництва, контролю та нагляду у сфері забезпечення інформаційної безпеки з чітким розподілом ролей і повноважень; введення інституту відповідальності за неналежний рівень організації дотримання вимог внутрішньої інформаційної безпеки; запровадження системи загальної підготовки суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки до виконання покладених на них завдань; активація взаємодії та інформаційного обміну між суб'єктами забезпечення інформаційної

безпеки як ефективного інструменту вирішення покладених на них завдань [1]. Ключовою умовою ефективного забезпечення інформаційної безпеки є посилення медіаграмотності населення та досягнення довіри громадян до об'єктивної і прозорої інформації, яку надають органи публічної влади.

Висновки. Формування інституційного механізму інформаційної безпеки є безперервним процесом, який вимагає постійного вдосконалення та адаптації до нових загроз і викликів. Реальне забезпечення і гарантування інформаційної безпеки вимагає комплексної і систематичної роботи як державних, так і недержавних суб'єктів. Інституційне забезпечення інформаційної безпеки України здійснюється і через співпрацю державних та недержавних інституцій, що дозволяє більш ефективно протидіяти сучасним викликам і загрозам у сфері інформаційної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Косиця О.О. Інституціональний механізм системи інформаційної безпеки. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3d130e83-16eb-4cdc-b32e-c70b53618061/content>.
2. Тихомиров О. О. Класифікації забезпечення інформаційної безпеки. Вісник Запорізького національного університету. 2011. № 1. С. 164-168.
3. Олійник О. В. Теоретико-методологічні засади адміністративно-правового забезпечення інформаційної безпеки України: монографія / О. В. Олійник. – К. : Укр. Пріоритет, 2012. – 400 с
4. Білько С. Інституційне забезпечення інформаційної безпеки України. Науковий журнал «Економіка і регіон». 2021. Т. (3(82)). С. 36-41.
5. Стоєцький О. Суб'єкти забезпечення інформаційної безпеки України: адміністративно-правові засади. Інформаційне право. 2009. № 11. С. 161–164.
6. Зозуля О. С. Інституційна система державного управління інформаційною безпекою України: сучасний стан та шляхи удосконалення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 6. С. 147-156.
7. Кормич Б.А. Організаційно)правові основи пол) ітики інформаційної безпеки України: дис. ... доктора юр. наук: спец. Одеса, 2004. 427 с.
8. Грабар Н. С. Механізми інформаційної безпеки україни в умовах інформаційного глобалізму *Право та державне управління*. 2019 р., № 2 (35) том 1. С. 168-173.
9. Пашковський В. Ф. Інституційний механізм інформаційної безпеки України в умовах гібридної війни: характер та перспективи трансформацій. НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ПОЛІТИКУС». Випуск 1. 2021 С. 69–78

М. М. Сербін,
*кандидат юридичних наук, доцент,
провідний фахівець з організації наукової роботи відділу
забезпечення діяльності центру
(Запорізький НДЕКЦ МВС)*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Рішенням Верховної Ради України від 1 червня 2021 року 4 червня в нашій країні відзначається День вшанування пам'яті дітей, які загинули внаслідок збройної агресії російської федерації проти України.

За офіційною інформацією понад 500 дітей загинули, понад 1300 – отримали поранення різного ступеня тяжкості. Це свідчення російських злочинів проти людяності, загальносвітових цінностей та моралі.

Безперечно, в умовах бойових дій особливе місце в системі захисту прав і свобод дитини посідає наявна правова база щодо захисту прав і свобод дитини, яку держава забезпечує для закріплення прав дитини відповідними засобами – через охорону, захист та відновлення [1, с.95].

Підґрунтям міжнародного захисту прав дитини стала Конвенція ООН про права дитини, ухвалена 20 листопада 1989 р. та ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 р. [2].

В умовах воєнного стану діти зазнали чи не найбільш негативного впливу у всіх сферах життя. Однією з них є батьківські права та обов'язки, які проявилися нарізно. Хтось став на захист своєї сім'ї, зробивши усі необхідні дії для фізичного та психологічного благополуччя родини, а хтось став заручником великої кількості конфліктів, спричинених нестабільністю у всіх сферах життя.

Українські сім'ї зазнали чисельних втрат з погляду збереження шлюбів. Кількість розлучень і виїздів за кордон для постійного та тимчасового проживання частини родини (найчастіше з дитиною) б'є всі можливі негативні рекорди [3].

Тож цілком зрозуміло, що хтось із батьків залишився незадоволений рівнем контактів із дитиною та можливістю бути повноцінно у її житті, що потягло за собою судові спори.

Певною часткою судових спорів, які побічно торкнулися дітей, стали спори, ініційовані батьками задля звільнення від проходження військової служби у лавах Збройних сил України.

Зокрема, відповідно до п.4 ч.1 ст.23 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку», не підлягають призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язані жінки та чоловіки, які мають дитину (дітей) віком до 18 років, коли особа самотійно виховує та утримує дитину за рішенням суду [4].

Є чимало випадків, коли після розірвання шлюбу в тій чи іншій сім'ї, дружина виїхала за кордон, а чоловік вимушений залишитись з неповнолітньою дитиною (дітьми) в країні. При цьому батько відповідально ставиться до виховання та навчання дитини, створивши вдома всі необхідні житлово-побутові умови для нормального розвитку дитини.

На нашу думку, слід визнати правильною практику тих судів, які приймають рішення щодо визначення місця проживання дитини саме з батьком, оскільки вірно вважають найважливішим у цій категорії справ саме внутрішнє переконання судді, яке має ґрунтуватися на внутрішній оцінці всіх обставин в їх сукупності. Адже дійсно, не можна піддавати формалізму долю дитини, яка через те, що батьки не змогли зберегти шлюб, не повинна бути позбавлена щасливого та спокійного дитинства.

Крім того, варто пам'ятати, що у відповідності до ч.3 ст. 160 Сімейного кодексу України, якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою [5].

Список використаних джерел

1. С. Ніколайчук. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, №4, 2022. С. 94-105.

2. Конвенція ООН про права дитини: ратифікована Постановою Верховної Ради України 27 лютого 1991 № 789-ХІІ. Київ : Столиця, 1997. 31 с.

3. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: реальні та штучні спори // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/zahist-prav-ditey-v-umovah-voennogo-stanu-realni-ta-shtuchni-spori.html>.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України від 11.04.2024 № 3633-IX [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ips.ligazakon.net/document/T243633?an=1/>.

5. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

М. Я. Сидор,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У сучасних демократичних країнах велике значення для гарантування прав людини у її відносинах з владою надається правовому захисту з боку незалежного і авторитетного органу – суду. Судовий механізм захисту прав людини, який дозволяє усунути свавілля з боку влади, забезпечує проведення у життя принципу

відповідальності влади за свою діяльність перед людиною. Цей механізм має назву «адміністративне судочинство». У більшості європейських країн адміністративне судочинство представлене спеціалізованими адміністративними судами або спеціалізованими відділами у складі судів загальної юрисдикції [1, с.7].

Конституція України закріплює положення, що людина, її життя і здоров'я честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст.3). Основний Закон також закріплює універсальне право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 2 ст. 55) [2]. Конституційні положення про те, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність та утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, вимагають принципово нового підходу до визначення ролі і місця адміністративного процесу в правовій системі держави. Втілення в життя цих положень потребує створення нових правових механізмів, юридичних режимів, визначення концептуальних наукових і методологічних засад обґрунтування єдності та структурного взаємозв'язку правових норм та інститутів щодо визнання захисту прав і законних інтересів (фізичних чи юридичних) приватних осіб [1, с. 9].

Особливістю реалізації прав людини та громадянина в адміністративному судочинстві в певній мірі виступає умова, за якої реалізуються права людини в адміністративному судочинстві. Відповідно до ст. 43 КАС України особи, які беруть участь в адміністративному процесі повинні мати відповідну адміністративну процесуальну правосуб'єктність, а саме, адміністративну процесуальну право- та дієздатність.

Адміністративна процесуальна правоздатність – це здатність мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному судочинстві визнається за громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами).

Адміністративна процесуальна дієздатність – це здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові, належить фізичним особам, які досягли повноліття і не визнані судом недієздатними, а також фізичним особам до досягнення цього віку у спорах з приводу публічно-правових відносин, у яких вони відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь [3].

Тобто, законодавець встановлює певні обмеження стосовно учасників адміністративного судочинства. Проте крім обмежень в законодавстві також конкретизовано права та обов'язки якими наділені особи в адміністративному судочинстві.

Зокрема ці права визначені в ч. 3 ст. 44 КАС України:

- ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень;
- подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам;
- подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб;
- ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти;
- оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках;
- користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами.

Однак наділення суб'єктів правами породжує в них обов'язки, які зазначені в КАС України, зокрема:

- виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу;
- сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи;
- з'являтися в судові засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою;
- подавати наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази;
- надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні;
- виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки;
- виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом [3].

Крім того в статті 198 КАС України визначено обов'язки присутніх у залі судового засідання, які стосуються як осіб, які беруть участь у справі так і всіх інших присутніх:

- особи, присутні в залі судового засідання, повинні встати, коли входить і виходить суд. Рішення суду особи, присутні в залі, заслуховують стоячи;
- відступ від вимог, встановлених частиною першою цієї статті, допускається з дозволу головуючого;
- учасники судового процесу, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані беззаперечно виконувати розпорядження головуючого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил;
- за прояв неповаги до суду винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом. Питання про притягнення учасника справи або іншої особи, присутньої в залі судового засідання, до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після

вчинення правопорушення, для чого у судовому засіданні із розгляду справи оголошується перерва, або після закінчення судового засідання [3].

Отже, особливості реалізації прав людини та громадянина в адміністративному судочинстві зумовлені наявністю в неї правосуб'єктності, а також перелічених прав та обов'язків, які вирізняють її як суб'єкта адміністративного судочинства.

Список використаних джерел

1. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. Адміністративне судочинство: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 596 с.

2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

Г. М. Симонова,

*аспірант кафедри кримінального процесу
та криміналістики*

(Одеський державний університет внутрішніх справ)

ЗАХИСТ ЛГБТІК-ПІДЛІТКІВ ВІД ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Повномасштабне військове вторгнення російської федерації на територію України створює значні ризики (включаючи ризик гендерно зумовленого насильства (далі-ГЗН)) для населення України. Правоохоронними органами України неодноразово повідомлялось про випадки зґвалтування та інші види сексуального насильства на територіях, які на даний час непідконтрольні Україні. Раніше вважалось, що гендерно зумовлене насильство спрямовано переважно на дівчат та жінок. Водночас, все частіше фіксуються випадки ГЗН стосовно чоловіків (хлопчиків) та ЛГБТІК-спільноти (лесбійки, геї, бісексуальні, транссексуальні, інтерсексуальні та квір-особи) в умовах збройних конфліктів: сексуалізовані тортури чоловіків-військовополонених; т. зв. «коригувальні зґвалтування» лесбійок ('corrective rape'); сексуальне насильство з боку комбатантів щодо хлопців; відмова трансгендерним особам у реєстрації як внутрішньо переміщені особи через те, що стать у їхній документації не відповідає їх зовнішньому вигляду; примусовий набір хлопців у збройні формування [1]. На даному етапі факти ГЗН щодо осіб ЛГБТІК-спільноти та чоловіків статистично менші, у порівнянні із випадками такого насильства щодо жінок, але це не привід не надавати цьому належної оцінки та шукати шляхи вирішення цієї проблеми. Важливо розрізняти факти насильства щодо жінок та гендерно зумовлене насильство. Адже у сучасних умовах – це два різні види насильства.

Історично насильство, що спрямоване на певний гендер, бере свій початок ще з часів Римської імперії, тоді, як проблема його виявлення та протидії стала актуальною лише останніми десятиліттями. Зазначене пояснюється тим, що певний проміжок часу насилля, спрямоване на певну категорію осіб, було нормою. Більше того, у наші часи в деяких країнах із консервативними поглядами насильство за ознакою статі виправдовується певними релігійними або іншими віруваннями. Наприклад, в індійському штаті Мегхалая, існує проблема з правами чоловіків. Авторитет жінок Мегхалая беззаперечний і поширюється практично на всі сфери життя. Жінки відають фінансами сім'ї, дають ім'я та прізвище дітям, а також заправляють місцевим плеємним правосуддям [2]. Водночас, в арабському суспільстві жінки частіше піддаються дискримінації через культурні та релігійні переконання, які відображаються на законодавчому рівні. Наприклад, у Саудівській Аравії жінки отримали право голосувати на виборах лише у 2015 році, а в Ірані дівчата можуть виходити заміж з 13 років [3]. Проблема ГЗН не є точковою та такою, що притаманна виключно одному певному регіону, або групі осіб із певними віруваннями. Це явище, яке існує у всьому світі й потребує належної уваги з боку як урядових організацій, так і організацій, спрямованих на захист прав постраждалих осіб.

Окрема категорія осіб, які також стають жертвами ГЗН в умовах збройних конфліктів – це ЛГБТІК-підлітки. На даний час в Україні майже не досліджена соціальна взаємодія підлітків, які ідентифікують себе як лесбійки, геї, бісексуали, транссексуали, інтерсексуали та квір-особи (ЛГБТІК) із однолітками в умовах повсякдення, і фактично не існує жодного національного дослідження, присвяченого ЛГБТІК-молоді у вітчизняній науці. Проведеним ВБО «Точка опори» національного дослідження шкільного середовища в Україні, за підтримки освітньої організації США, GLSEN (Gay, Lesbian & Straight Education Network), було з'ясовано, що у більшості школах України спостерігається вороже ставлення до ЛГБТІК-учнів та учениць. Такі діти постійно зазнають проявів віктимізації та дискримінації, стикаються із булінгом [4]. Тобто дана категорія осіб, яка перебуває у незахищеному стані в мирний час, може стати жертвою ГЗН під час збройного конфлікту з ще більшою імовірністю.

ЛГБТІК-підлітки стають вразливими до актів стигматизації, переслідувань і насильства як з боку озброєних комбатантів, так і цивільних осіб, незалежно від того, чи супроводжуються такі дії опортуністичними мотивами, або яким-небудь чином пов'язані з більш широкими соціальними дискримінаційними моделями, або мають на меті цілеспрямовані політичні репресії [5].

На додаток до викликів, які існували до початку військового вторгнення, ЛГБТІК-підлітки можуть зазнавати специфічних і особливо небезпечних ризиків переслідування під час збройного конфлікту. Як приклад, це проблеми евакуації з цивільних анклавів через гуманітарні коридори, оформлення на кордоні як біженців та доступ до безпечного житла з відповідними санітарними умовами. Ці бар'єри збільшують ймовірність того, що ЛГБТІК-підлітки як окремо, так і з їх законними представниками (або іншими близькими особами) будуть змушені шукати інші шляхи до умовно безпечних місць, що у свою чергу може

супроводжуватися ризиком торгівлі людьми, експлуатації та жорстокого поводження.

Відсутність законодавчого врегулювання питання зміни статі на національному рівні призводить до ситуацій, коли представники ЛГБТК-спільноти, яким може загрожувати небезпека і щодо яких існує значний ризик переслідування, вимушені залишатися в Україні. Така ситуація складається щодо повнолітніх осіб, які мають більший спектр захисних механізмів. Водночас, неповнолітні представники ЛГБТК-спільноти перебувають у ще більш вразливому становищі.

Захист ЛГБТК-підлітків як в умовах збройних конфліктів, так і в повсякденному житті, є невід'ємною частиною загального захисту прав людини і не повинен будь-яким чином залежати від політичного розсуду. Під час збройних конфліктів нагляд за дотриманням прав людини, повинен мати на меті вжиття всіх необхідних заходів для захисту прав людини кожної сторони конфлікту. ЛГБТК-підлітки не є винятком при порушенні їх прав у таких ситуаціях.

Отже, категорія ЛГБТК-підлітків не повинна бути виключенням при формуванні концепцій захисту від гендерно зумовленого насильства. Ці діти потребують додаткового захисту через їх становище у суспільстві, небажання через стереотипні усвідомлення або психофізіологічні блоки розповідати про скоєне щодо них сексуальне насильство, або інші прояви ГЗН.

Забезпечення поваги до прав людини та боротьба з расизмом, ксенофобією, антисемітизмом і дискримінацією, включаючи захист членів спільноти ЛГБТК, є важливим пріоритетом для України, навіть у період збройних конфліктів. Це означає дотримання основних норм міжнародного права, що забороняють дискримінацію (такі як ст. 7 Загальної декларації прав людини, ст. 14 Європейської конвенції про права людини та стаття 1 Протоколу № 12), а також міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел

1. Gender-based violence in emergencies. Humanitarian Exchange. Number 60 February 2014. Special feature. – URL: https://odihpn.org/wp-content/uploads/2014/02/HE_60_web_1.pdf

2. 5 країн, де важко бути чоловіком. 24 Канал. URL: https://24tv.ua/5_krayin_de_vazhko_buti_cholovikom_n588167 (дата звернення: 30.04.2024).

3. У яких країнах Близького Сходу та Північної Африки жінки мають більше прав. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/09/06/infografika/suspilstvo/yakux-krayinax-blyzkooho-sxodu-ta-pivnichnoyi-afryky-zhinky-mayut-bilshe-prav> (дата звернення: 30.04.2024).

4. Національне дослідження шкільного середовища в Україні / уклад.: Й. Косців, Р. Івасій, М. Діденко. Київ : ВБО «Точка опори», 2019. 44 с. URL: <https://knowledge.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/doslidzhennya-2.pdf> (дата звернення: 06.05.2024).

5. Ukraine: Protection of LGBTI and gender-diverse refugees remains critical – UN expert. https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage. URL: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/03/ukraine-protection-lgbti-and-gender-diverse-refugees-remains-critical-un> (date of access: 30.04.2024).

Н. В. Скочиляс,
*здобувачка вищої освіти Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*
М. Т. Гаврильців,
*кандидат юридичних наук, доцент
доцентка кафедри загально-правових дисциплін Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ДІЇ В УКРАЇНІ ВОЄННОГО СТАНУ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Війна в Україні вплинула на усі без винятку види відносин, активізувала й зміцнила громадянське суспільство, та водночас виявила низку суттєвих проблем, таких як колабораціонізм, надмірне зростання ролі окремих органів влади та посадових осіб, відсутність прозорості в роботі парламенту тощо. Зважаючи на це, значимість громадянського суспільства в умовах воєнного стану, а також важливість розвитку конституційно-правової взаємодії державних інститутів з інституціями громадянського не викликає ніякого сумніву та набуває більшої актуальності в контексті наукових досліджень.

З початком повномасштабного воєнного вторгнення російської федерації на територію суверенної України та запровадженням воєнного трансформувалося чимало конституційно-правових інститутів. Чинне вітчизняне законодавство виявилось неспроможним до регулювання нових суспільних відносин – одночасного ведення бойових дій на території України та опору інформаційній війні, зокрема великій кількості дезінформації з метою викривлення думки світової спільноти стосовно подій в Україні. За таких умов позиція на підтримку інтеграції росії та її членство в міжнародних асоціаціях можна ототожнити з підтримкою агресії росії проти України, тому санкційна політика з боку іноземних держав та організацій є цілком обґрунтованою та виправданою.

Після початку повномасштабного вторгнення росії на територію України в державі відбулось кілька кардинальних змін у сфері функціонування політичних партій. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій», яким розширила перелік підстав заборони політичних партій, а також з'явилась відповідна судова практика, в якій вже застосовані новоутворенні законодавчі

принципи [1]. Все це потребує наукового осмислення для захисту демократії та усунення загроз ліквідації держави.

За час російсько-української війни, починаючи з 2014 року, українське суспільство отримали безліч можливостей щоб пересвідчитись у тому, що інститути громадянського суспільства відіграють активну роль у боротьбі за незалежність та відновленні миру. В умовах нашого часу створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства та налагодження взаємодії з його інститутами повинно стати одним із найважливіших завдань органів державної влади та місцевого самоврядування.

Правові засади даної державної політики закладені у чинних чинному конституційному законодавстві: Конституції України, Законах України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про політичні партії», «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про органи самоорганізації населення», а також Указом Президента України «Про Національну Стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки» [2].

Маємо підстави вважати, що органи державної влади повинні сприяти становленню і розвитку інституціям громадянського суспільства, здійснюючи такі заходи: 1) створити системні правові та фінансові умови для організації та діяльності інституцій та структур громадянського суспільства; 2) розробити та послідовно втілювати в життя політику громадської консолідації для вирішення суспільно важливих проблем з метою забезпечення добробуту громадян; 3) закріпити та впровадити в практику принципи, на яких базуватиметься ефективна взаємодія державних організацій з бізнес-структурами і громадськими інституціями, створення інститутів взаємодії влади, бізнесу та громадського сектору; 4) удосконалити існуючі та розробити нові форми соціального партнерства органів державної влади з бізнес-структурами та громадськими інституціями; 5) розробити ефективні механізми підтримки діяльності громадських організацій у реалізації ними соціально важливих програм та ін.

Приймаючи рішення в умовах дії в Україні воєнного стану, органи державної влади повинні втрачати чи послаблювати контроль за органами публічної влади з боку інститутів громадянського суспільства, Жодні рішення стосовно громадянського суспільства не повинні прийматися без громадянського суспільства.

С.В. Ковальчук вважає, що «для реформування та вдосконалення механізмів взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади в Україні, як демократичної та правової держави необхідними є зміни до Конституції України, які б доповнювали Основний закон розділом про громадянське суспільство. Такий розділ мав би структурно знаходитися в

Конституції України після розділів про конституційний лад та про права і свободи людини і громадянина» [3, с. 9].

Повністю поділяємо зазначену думку вченого, адже в сучасних українських реаліях ігнорувати значимість громадянського суспільства неконструктивно. Саме тому вважаємо, що до Конституції України має бути внесено положення, які б деталізували функціонування громадянського суспільства в Україні. Це забезпечить конституційно-правове регулювання цього питання та буде потужним поштовхом до розбудови громадянського суспільства та взаємодії його інститутів з органами публічної влади.

Висновки. Умови збройної агресії російської федерації в Україні значною мірою впливають на конституційно-правове регулювання взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства. Більшою мірою це стосується волонтерської та благодійної діяльності.

Нормативно-правове забезпечення щодо розвитку громадянського суспільства та взаємодії його інститутів з органами державної влади в Україні є недосконалим та потребує певного доопрацювання з урахуванням досвіду інших європейських країн. Недосконалість чинного законодавства перешкоджає реалізації громадських ініціатив, утворення та діяльності окремих видів організацій громадянського суспільства, розгляду та врахування громадських позицій органами державної влади, органам місцевого самоврядування. Саме тому одним із основних напрямів покращення взаємодії держави та громадянського суспільства має стати повернення довіри громадян до держави.

Конструктивна громадська ініціатива в державно-управлінських процесах повинна домінувати і сприйматися органами державної влади як керівництво до дій. Такі положення можуть втілитись тільки при умові їх законодавчого закріплення.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій: Закон України від 03.05.2022 № 2243-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2243-20#Text>

2. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України №487/2021. URL:<https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193>

3. Ковальчук С. В. Правові засади взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади в умовах становлення демократичної правової держави в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук (доктора філософії): 081 – право / НУ «Львівська політехніка». Львів, 2019. 21 с.

М. О. Соболю,
аспірант кафедри права
(Європейський університет)

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРАВА ЛЮДИНИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

Воєнний стан в Республіці Польща, відповідно до Конституції, може бути введений у трьох випадках: у разі зовнішньої загрози державі, збройного нападу на територію РП або коли з міжнародного договору випливає зобов'язання до спільної оборони від агресії. Ці підстави є вичерпними, інші інтерпретації не допускаються.

Введення воєнного стану в Польщі також залежить від виконання двох загальних умов, зазначених у частині 1 статті 228 Конституції РП – ситуації особливої загрози та недостатності звичайних конституційних засобів. [2]

Останні дві специфічні підстави для введення воєнного стану збігаються з підставами для оголошення стану війни, зазначеними у статті 116 Конституції РП. Це іноді може призводити до плутанини між цими двома правовими інститутами. Однак, варто підкреслити, що воєнний стан є інститутом внутрішнього права, тісно пов'язаним із загрозами, які мають своє джерело за межами країни та мають військовий характер. [2]

Перша підстава, тобто зовнішня загроза державі, є невизначеним поняттям і має бути уточнена Радою Міністрів та Президентом під час прийняття рішення про введення воєнного стану. Вона стосується зовнішньої безпеки держави, яка визначається як стан відносин за межами країни, що характеризується відсутністю загроз з боку зовнішніх чинників, здатних загрожувати або дезорганізувати діяльність держави. Зовнішня загроза має бути військового характеру і хоча б опосередковано стосуватися Польщі.

Підстава збройного нападу не визначена у внутрішньому праві або міжнародному праві. У доктрині вона розуміється як використання військових засобів, спрямованих на порушення територіальної цілісності та політичної незалежності іншої держави. Це може включати порушення державних кордонів: сухопутних, водних або повітряних. Інтерпретація цієї підстави має зв'язок зі статтею 51 Статуту ООН, яка визначає право на самооборону.

Остання підстава, зазначена у статті 229, стосується міжнародного договору, з якого випливає зобов'язання до спільної оборони від агресії. Цю підставу слід тлумачити у контексті статті 5 Північноатлантичного договору та статті 51 Статуту ООН. Вони передбачають можливість встановлення воєнного стану, якщо зовнішня загроза має для Польщі опосередкований характер, але стосується держави-союзника. Таке рішення обґрунтоване як досвідом двох світових воєн, так і сучасними умовами глобалізації, де загроза, спрямована проти союзника, може швидко перетворитися на агресію проти Польщі. [2]

Конституція РП використовує термін «зобов'язання до спільної оборони», а не «обов'язок» чи «необхідність», що підкреслює, що союзницька самооборона

є правом держави, і остаточне рішення про введення воєнного стану належить компетентним органам держави. [4; с. 230]

У разі зовнішньої загрози державі, збройного нападу на територію Польщі або при зобов'язаннях до спільної оборони, передбачених міжнародним договором, Президент Польщі за поданням Ради Міністрів може ввести воєнний стан на частині або на всій території держави. Розпорядження про введення воєнного стану Президент подає до Сейму протягом 48 годин з моменту підписання. Сейм негайно розглядає це розпорядження і може скасувати його абсолютною більшістю голосів за присутності щонайменше половини законодавчої кількості депутатів. [1; с. 153]

Частина 1 статті 233 Конституції РП передбачає заборону обмежень певних свобод і прав людини та громадянина під час воєнного стану. Відповідно до цього положення, під час воєнного стану безумовно забороняється обмежувати десять прав і свобод, зазначених у відповідних статтях Конституції Польщі: стаття 30 (гідність людини); стаття 34 і стаття 36 (громадянство); стаття 38 (охорона життя); стаття 39, стаття 40 і стаття 41 частина 4 (гуманне поводження); стаття 42 (притягнення до кримінальної відповідальності); стаття 45 (доступ до суду); стаття 47 (особисті права); стаття 53 (совість і релігія); стаття 63 (петиції); стаття 48 і стаття 72 (сім'я і дитина). [2] [3; с. 68]

У цьому переліку переважають особисті права, оскільки саме ці права найбільше наражаються на обмеження під час воєнного стану, і тому їх необхідно захищати на конституційному рівні – саме їх обмеження може найбільше зашкодити громадянам. Перелік прав, що не підлягають обмеженням, не є вичерпним, і відповідний закон може його розширити, зазначивши інші права і свободи, які слід безумовно захищати.

Разом з тим, мусимо визнати, що права і свободи, не зазначені у частині 1 статті 233, можуть бути обмежені під час воєнного стану. Однак виникає питання щодо допустимого обсягу таких обмежень. Всі обмеження можуть бути запроваджені лише на підставі закону. Важливо, щоб ці обмеження відповідали принципу пропорційності, тобто були необхідними і адекватними для досягнення поставленої мети. Крім того, обмеження мають бути спрямовані на забезпечення безпеки та громадського порядку, не порушуючи сутності прав і свобод людини. Це підходить для забезпечення балансу між необхідністю захисту національної безпеки та дотриманням прав людини навіть у складних умовах воєнного стану. [2]

Каталог обмежень прав людини під час дії воєнного стану міститься в Законі про воєнний стан у четвертій главі. Якщо коротко перелічити такі обмеження, то вони стосуються прав на страйк, спрощення проведення обшуків житла та інших приміщень, транспортних засобів, особливо у осіб, які загрожують національній безпеці та несуть потенційні ризики широкого характеру. Може бути запроваджена цензура, перевірка посилок, листів, інших поштових відправлень, обмеження трансляцій радіостанцій та каналів телебачення, які загрожують обороні чи національній безпеці, може бути введена заборона на проведення публічних заходів, у тому числі культурних, може бути введений обов'язок

носити з собою документ, що підтверджує особу, можуть запроваджуватись обмеження в праві пересування, накладатись обов'язки трудового характеру, обмежуватись підприємницька діяльність та інше. [5]

Отже, можемо дійти наступних висновків. Воєнний стан у Республіці Польща, відповідно до її Конституції, є винятковим правовим режимом, який може бути введений лише за наявності визначених обставин: зовнішньої загрози державі, збройного нападу на її територію або зобов'язання до спільної оборони, що впливає з міжнародних договорів. Ці підстави є чітко визначеними, жодні інші інтерпретації не допускаються. Важливою умовою для запровадження воєнного стану є також ситуація особливої загрози та недостатність звичайних конституційних засобів для її подолання.

Запровадження воєнного стану у Польщі має на меті забезпечення національної безпеки та громадського порядку. Проте введення цього режиму вимагає суворого дотримання принципу пропорційності, тобто всі обмеження прав і свобод громадян повинні бути необхідними та адекватними для досягнення поставленої мети. Конституція Польщі чітко визначає перелік прав і свобод, які не можуть бути обмежені навіть під час воєнного стану, серед яких переважають особисті права.

З іншого боку, права і свободи, не зазначені в частині 1 статті 233 Конституції, можуть бути обмежені на підставі закону. Однак важливо, щоб такі обмеження не порушували сутності прав і свобод людини. Закон про воєнний стан передбачає конкретний каталог обмежень, який включає, зокрема, цензуру, обмеження на проведення публічних заходів, контроль за кореспонденцією, обшуки житла, обмеження підприємницької діяльності тощо.

Список використаних джерел

1. Kęsoń T. J. Stan wojny a stan wojenny – zagadnienia formalno-prawne. *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego*. 2014. Vol. 8, no. 2. P. 143–157.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. : Ustawa of 02.04.1997 no. *Dziennik Ustaw nr 78 poz. 483* : as of 21 October 2009. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483> (date of access: 15.06.2024).
3. Machowicz K. Stany nadzwyczajne jako przesłanka legalnej ingerencji w prawa człowieka w Polsce. *Zeszyty Naukowe SGSP*. 2009. No. 38. P. 65–79.
4. Nowińska M. Stan wojny i stan wojenny w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. *Biuletyn SAWP KUL*. 2018. Vol. XIII, no. 15 (2). P. 223–238.
5. Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej : Ustawa of 29.08.2002 no. *Dziennik Ustaw 2002 nr 156 poz. 1301* : as of 23 April 2022. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20021561301> (date of access: 15.06.2024).

В. І. Стахура,
*аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ

Термін «штучний інтелект» був уперше використаний Дж. Маккарті на Дартмутській конференції 1956 р. Вчений сформулював таке визначення: «штучний інтелект – це наука та інженерна діяльність, спрямовану створення розумних машин» [1, с. 697]. В результаті вказана ідея впровадилася у свідомість багатьох людей. Почали створюватися машини та комп'ютерні програми, здатні виконувати людські інтелектуальні функції.

Сучасна юриспруденція, особливо її прикладні галузі, зіткнулася з проблемою вдосконалення своїх інструментів, адаптації та розвитку своїх можливостей, щоб бути більш ефективною у світі, що постійно змінюється. У даний час в умовах інформатизації та трансформації практично всіх сфер суспільного життя набуває значущість впровадження систем штучного інтелекту, у тому числі в діяльність правоохоронних органів.

У правоохоронній діяльності управлінські рішення приймаються з урахуванням аналізу численних відомостей. Вони накопичуються у звітах, контрольних провадженнях, номенклатурних справах, що призводить до утворення величезних масивів документів та дублювання інформації. Щоб прийняти рішення, доводиться щоразу шукати потрібний документ, вивчати його. Бувають випадки, коли виникає необхідність звертатися до одних і тих самих даних.

Такий підхід давно застарів, оскільки відбувається цифровізація всіх процесів, у тому числі в управлінні, та перехід на електронний документообіг. Цифровізація дозволяє автоматизувати більшість процесів, включаючи і вироблення управлінських рішень. Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні була прийнята у 2020 році [2].

У Концепції дається т визначення штучного інтелекту: штучний інтелект – комплекс технологічних рішень, що дозволяє імітувати когнітивні функції людини, включаючи самонавчання та пошук рішень без заздалегідь заданого алгоритму, і отримувати при виконанні конкретних завдань результати, які можна порівняти як мінімум з результатами інтелектуальної діяльності.

У плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки вказано пріоритетні наукові завдання: удосконалення системи підготовки кадрів, забезпечення прискореного розвитку штучного інтелекту в Україні, підвищення доступності інформації та обчислювальних ресурсів для користувачів [3].

Зазначимо, що конституційні права і свободи людини та громадянина в галузі отримання та використання інформації отримали пряме закріплення у

Конституції України, проте в Основному законі країни відсутні норми, що регулюють правовідносини у сфері технології штучного інтелекту [4]. Питання про появу нового розділу про штучний інтелект у Конституції України поки що навіть не обговорюється. На етапі розвитку інформаційного суспільства доступні лише деякі елементи штучного інтелекту. У юридичній літературі неодноразово описувалися спроби запровадження інтелектуальних систем у судову систему.

Вивчення цих матеріалів дозволило описати структуру процесу, що посилює значимість та автономність штучного інтелекту у діяльності суду. Її можна уявити так: самостійне прийняття рішень «роботом» у адміністративних справах; реєстрація та розподіл справ з урахуванням навантаження співробітників, контроль над процесом та строками розгляду справ; запровадження штучного інтелекту для спільного розгляду справ із суддею, винесення рішення у справі та перевірки його експертом; заміна помічників суддів та секретарів (технічна та аналітична функції); впровадження штучних систем на стадіях апеляційного, касаційного провадження, винесення рішень щодо будь-яких категорій справ.

Створення штучного інтелекту має стати вищим рівнем автоматизації та цифровізації інформаційних процесів. Він не повинен замінити людину у прийнятті рішень, а покликаний стати помічником у їх виробленні, аналізуючи великий масив даних. Інакше правозастосовний процес може призвести до неконтрольованих наслідків, пов'язаних із порушенням прав і законних інтересів громадян, спотворенням характеру судочинства та правосуддя в Україні.

На шляху до масового впровадження штучного інтелекту в судову практику існує чимало перешкод, але всесвітній досвід підтверджує, що більшість існуючих проблем може бути вирішена або навіть мінімізована, слабкі засоби інтелекту будуть замінені на сильніші.

Впровадження штучного інтелекту допоможе вирішити такі проблеми: ліквідувати маніпуляції з реєстрацією повідомлень про злочини; підвищити швидкість та якість прийняття рішень у отриманих справах; підвищити якість заходів, які вживаються для запобігання злочинам; збільшити швидкість розгляду та дозволу заяв, скарг та інших звернень.

Головною метою є підвищення ефективності діяльності органів поліції щодо забезпечення верховенства закону, єдності та зміцнення законності, захисту прав і свобод людини та громадянина, а також охоронюваних законом інтересів суспільства та держави.

У даний час залишаються питання, пов'язані з прийняттям рішень з різних категорій справ, оформленням їх відповідно до вимог, що забезпечують практичну значущість. Тут йдеться не лише про фактичне виконання функцій, покладених державою на правоохоронні органи, а й про належне відображення цієї діяльності у відповідних документах. При ручній обробці контроль за точністю викладених фактів може бути забезпечений посадовими особами у межах своїх обов'язків. Однак при автоматизованій обробці неминуче виникає питання, чи можливо забезпечити ті ж методи контролю, що і при ручній обробці.

Велике значення системи штучного інтелекту мають у діяльності органів поліції, з таких причин: полегшують роботу зі злочинами (SAFE – програма в галузі обліку та організації речових доказів, ведення реєстрів та історій справ); розпізнають особи злочинців (Find Face – універсальна програма для розпізнавання облич за фото чи малюнками); займаються вилученням даних з телефону (TWRP і Nandroid. Такий бекап, на відміну від ADB, дозволяє зробити практично точну копію стану Android – девайса в певний момент часу, а це означає, що всі дані додатків дістануться поліцейським); здійснюють пошук людей по соціальних мережах (FindFace – по фотографії особи додаток видає всі профілі людини в різних соціальних мережах); складають прогнози ймовірності скоєння злочинів (Northpointe – програма для підрахунку ймовірності скоєння злочину за різних обставин і умов).

Вже зараз застосовуються програмні комплекси та інформаційні системи із застосуванням технологій машинного розпізнавання образів, що встановлюються на території метро. Вони здатні розпізнавати особи суб'єктів, що у розшуку, чи підозрюваних у скоєнні злочинів.

Дані системи біометричної ідентифікації, наприклад, Face Recognition, дозволяють здійснювати пошук масивів інформації, що містять фотозображення осіб, у тому числі: непізнаних трупів; осіб, які зникли безвісти; осіб, які утримуються в інформаційних системах МВС України.

Начебто все добре та перспективно, але є свої мінуси, наприклад, упередженість на стадії тестування або впровадження систем штучного інтелекту. Алгоритми, які навчаються на базі даних поліції, можуть посилювати існуючі спотворення, які перебувають у базі даних. Йдеться про такі спотворення, як недостатній чи надмірний контроль поліції певних спільнот або дані, що відображають помилкові чи незаконні дії.

У разі впровадження систем штучного інтелекту надмірна залежність від алгоритмів без урахування правильної релевантної інформації може призвести до прийняття помилкових рішень.

Штучний інтелект і роботизовані системи активно використовуються в деяких сферах життя, забираючи частину роботи у людини. Проте на даному етапі розвитку науки та техніки жодна інтелектуальна система не здатна замінити людину у багатьох сферах людської діяльності, у тому числі й у правоохоронній. У даний час ці технології розглядаються в першу чергу як засіб підвищення ефективності та мінімізації багатьох рутинних процесів та завдань.

Цілі, які можна досягти впровадженням технологій штучного інтелекту, включають: загальне зниження рівня злочинності; підвищення відчуття безпеки у громадян; покращення якості життя; скорочення часу роботи з документами у сфері аналітики та збору статистичних даних; надання допомоги у розслідуванні злочинів. Варто пам'ятати, що дана нейронна мережа, як і будь-яка система, має певні мінуси. Однак науково-технічний прогрес не дозволяють чинити опір модернізації багатьох сфер життя.

Список використаних джерел

1. Іванов А.Г., Бершадська Д.Р. Правове регулювання штучного інтелекту

в ЄС: «європейський підхід» і виклики правам людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 697-699.

2. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>

3. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 р. № 438-р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2021-%D1>

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-ВР#Text>

Р. Є. Строцький,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права, конституційного
та приватного права факультету № 1
Інституту з підготовки фахівців для підрозділів
Національної поліції України
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ВИЩУ ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право на освіту, яке згідно зі ст. 53 Конституції України гарантується кожному, а держава забезпечує доступність, безоплатність і розвиток усіх складників системи освіти України, у тому числі й вищої освіти, є невід'ємним основним правом людини, яке забезпечує всебічний розвиток особистості.

Система освіти України, як і решта сфер життя країни, зазнала серйозних потрясінь і руйнувань унаслідок нового етапу війни, який 24 лютого 2022 року проти України розпочала РФ, що зумовило введення правового режиму воєнного стану в Україні.

Із перших днів повномасштабного вторгнення агресора в Україну та введенням воєнного стану здобувачі вищої освіти втратили можливість навчатися, оскільки освітній процес було призупинено, учасники освітнього процесу опинилися в різних складних умовах, часто за межами держави або в регіонах, подалі від зони бойових дій, дехто продовжує перебувати на тимчасово окупованих територіях. Проте, навіть попри несприятливі умови для повноцінної діяльності, робота закладів вищої освіти доволі швидко відновилася, освітній процес адаптовано до вимог воєнного стану і організація діяльності щодо здійснення права на вищу освіту продовжує забезпечуватися із дотриманням законодавства та інших нормативно-правових документів із питань вищої освіти.

Зважаючи на реалії, в яких опинилися заклади вищої освіти та здобувачі вищої освіти, пріоритетним у забезпеченні права на вищу освіту є:

– усестороння підтримка учасників освітнього процесу (студентів, курсантів, слухачів, науково-педагогічних працівників), які у складі сил оборони захищають нашу державу;

– гарантування безпечного освітнього середовища;

– провадження якісної освітньої діяльності.

Для забезпечення їх здійснення законодавство України з питань вищої освіти передбачає право особи здобувати вищу освіту в різних формах або поєднувати їх. Основними формами здобуття вищої освіти є: інституційна (очна (денна, вечірня)), заочна, дистанційна, мережева; дуальна. Законом України «Про вищу освіту» надано право закладам освіти самостійно вирішувати, за якими формами провадити освітній процес, зокрема й встановлювати графіки навчального процесу, що дає можливість адаптувати освітній процес до режиму воєнного стану.

Комплексний аналіз тих проблем, із якими стикаються особи, що реалізують своє право на вищу освіту в умовах правового режиму воєнного стану, дав змогу розширити в законодавчій площині, шляхом внесення змін до деяких законів України щодо розвитку індивідуальних освітніх траєкторій та вдосконалення освітнього процесу, зміст індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти, доповнивши частину першу статті 1 пунктом 11¹ такого змісту: індивідуальна освітня траєкторія здобувача вищої освіти – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача вищої освіти, що ґрунтується на виборі здобувачем вищої освіти освітніх програм, суб'єктів освітньої діяльності, що їх реалізують, форм і строку здобуття освіти, освітніх компонентів. У вищій освіті індивідуальна освітня траєкторія включає, зокрема, послідовність здобуття освітніх кваліфікацій, академічну мобільність, визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та інформальної освіти тощо. Індивідуальна освітня траєкторія формується здобувачем вищої освіти з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду.

Водночас, вказана вище норма набуде чинності через три місяці з дня опублікування, але це дає змогу стверджувати, що держава створює умови для здійснення особою права на вищу освіту в умовах воєнного стану.

Таким чином, навіть в умовах правового режиму воєнного стану в Україні, незважаючи на особливі умови доступу до певного рівня вищої освіти, що зумовлені особливим періодом, держава попри загрозливі тенденції намагається забезпечувати виконання положень ст. 53 Конституції України, законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», впроваджувати різні ініціативи, які дають можливість закладам вищої освіти здійснювати освітній процес за державними стандартами та акредитованими освітніми програмами, що ними реалізуються.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n499>

3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. Ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#n157>

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку індивідуальних освітніх траєкторій та вдосконалення освітнього процесу: Закон України від 23.04.2024 № 3642-IX. *Голос України*. 2024. 16 травня. № 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3642-20#Text>

Р. Б. Тополевський,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник Львівської лабораторії прав
людини і громадянина
(НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України)

СТАНДАРТИ ЗАГАЛЬНОГО РЕГЛАМЕНТУ ПРО ЗАХИСТ ДАНИХ (GDPR) ЄС В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Інформаційно-комунікаційні технології поставили питання приватного життя під новим кутом зору – з боку захисту персональних даних. При цьому, за відсутності відповідного правового захисту, масове автоматизоване оброблення персональних даних дозволяє дізнаватися про людину не лише ту інформацію, про яку особа знає і поширює або намагається приховати, але й ту, про існування якої вона навіть не підозрює, але яка може бути створена внаслідок сполучення та специфічного оброблення персональних даних, які зберігаються в відповідних реєстрах даних.

Правовий захист персональних даних в Європі пройшов довгий шлях. Тут і практика Європейського суду з прав людини за статтею 8 Європейської конвенції з прав людини, і рішення Конституційного суду Угорщини щодо права особи знати про те, де зберігаються її дані і які саме. В цьому відношенні прийняття в Європейському Союзі Загального регламенту захисту даних (англ. General Data Protection Regulation, GDPR; Regulation (EU) 2016/679) (далі – GDPR) дозволило підняти питання захисту персональних даних на вищий рівень [1].

Прийняття GDPR сприяло вирішенню проблемних питань щодо Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки щодо обміну персональними даними [2, р.12].

Директива обмежує передачу персональних даних громадян держав, які входять до Європейського Союзу до держави, які не входять до ЄС за винятком, коли ці країни забезпечують належний рівень захисту [3, с. 1013].

Важливість GDPR для української правової системи стала очевидною саме внаслідок зобов'язань України наближення українського законодавства до

законодавства ЄС в межах виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Це стосувалося і захисту персональних даних

GDPR не лише встановлює відповідні стандарти в межах ЄС, але й зачіпає інші держави, які ведуть обмін персональними даними з державами-членами ЄС. Відповідно таким чином задано певний стандарт поводження з персональними даними. Або законодавство вашої країни належним (в сенсі GDPR) захищає персональні дані, або ви не можете в подальшому отримувати персональні дані від держав-членів ЄС.

Розглянемо принципи оброблення персональних даних відповідно до GDPR.

Так, організації, які здійснюють оброблення персональних даних в ЄС (або, як ми вже встановили, отримують персональні дані з ЄС) мають обробляти дані законно та правомірно, зокрема на основі явно вираженої згоди особи. При цьому має бути забезпечена відповідна прозорість оброблення персональних даних для особи, чії дані обробляються, інакше кажучи як сама інформація, так і повідомлення про її оброблення мають бути стислими і зрозумілими для особи. Крім того особі має бути надана інформація не лише про саму операцію щодо опрацювання даних, алей про мету такого опрацювання. Існують також спеціальні вимоги щодо якості персональних даних. Йдеться, зокрема про їх відповідність та релевантність меті оброблення. Саме зберігання даних не повинно бути необмеженим, а якість зберігання має гарантувати їхню безпеку від неналежного доступу або зміни.

GDPR значну увагу приділяє гарантуванню прав суб'єктів персональних даних. Йдеться, перш за все про право особи на періодичний доступ до своїх персональних даних (в тому числі цілі оброблення, період оброблення, логіка та наслідки оброблення на основі профайлінгу). В тому випадку, коли дані є неточними або неповними передбачене права на виправлення персональних даних. За певних обставин, особа може реалізувати право на забуття (інакше право на видалення персональних даних) або право на обмеження опрацювання. Окремо варто зазначити право на мобільність, тобто права отримати свої дані у структурованому, загальноживаному і машиночитаному форматі та без обмежень передати їх іншому контролеру персональних даних. GDPR передбачає, за певних умов, право особи заперечувати проти оброблення своїх персональних даних.

Таким чином, існує необхідність інтеграції цих правових положень як в законодавство України, так і у відповідну юридичну практику.

Йдеться не лише про відповідні зміни законодавства, але й про запровадження відповідних процедур, які б дозволяли здійснювати належний контроль за їхнім виконанням, а так само притягати відповідних суб'єктів до юридичної відповідальності. Зокрема, необхідно передбачити можливість реалізації згаданих вище прав особи щодо персональних даних, передбачених в GDPR (право на доступ до даних, право на виправлення, право на забуття тощо).

Разом із тим існує необхідність відповідного навчання представників українських компаній, які б виконували функції уповноваженого із захисту

персональних даних (DPO). А так само йдеться про розроблення відповідних політик та положень, які б гарантували виконання GDPR та гарантували безпеку даних.

Список використаних джерел:

1. On the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). Regulation (EU) 2016/679. The European Parliament and of the Council. 27 April 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>

2. European Commission. (2017). EU – U.S. Privacy Shield. First annual Joint Review. Article 29 Data Protection Working Party. 17/EN WP 255. 28 November 2017. URL: <https://ec.europa.eu/newsroom/just/redirection/document/48782>

3. Єсімов С., Сопільник Р., Ковалів М. Скриньковський Р. Гарантії прав людини та громадянина при забезпеченні інформаційної безпеки. *Trajectoriâ Nauki = Path of Science*. 2018. Vol. 4. № 5. С. 1008-1016. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4>

Р. Б. Тополевський,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри загально-правових дисциплін

Інституту права,

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

М. В. Роп,

здобувачка вищої освіти

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ВНАСЛІДОК ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: НЕЗАЛЕЖНА МІЖНАРОДНА КОМІСІЯ ООН З РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ

24 лютого 2022 року розділило життя кількох десятків, а може і сотень мільйонів людей, адже саме тоді, без попередження, російські війська увійшли на територію суверенної, незалежної держави, порушивши усі договори, усі угоди, усі норми та нормальності. росія змусила велику кількість людей, українців, мирного народу, покинути свої оселі, попрощатись із сім'єю. Досить багато людей в цей день пішли захищати свою землю, свою батьківщину, свою честь, рідних, свої інтереси та життя інших.

Серед функцій, які покладаються на міжнародні організації, зокрема ООН однією з найважливіших є миротворча функція. Парламентська Асамблея Ради Європи прийняла надзвичайну резолюцію, щодо примусової депортації українських дітей та дорослих з України до рф. Саме в ній вперше згадується термін «Геноцид» щодо дій рф.

Разом із тим, міжнародні організації протягом останніх десятиліть раз у раз провалюють виконання цієї функції, як у 2008 р під час окупації росією частини

Грузії, так і у 2014 р. під час окупації та анексії Криму та ведення гібридної війни в ОРДЛО. Разом із тим, саме ці організації фіксують вчинення воєнних злочинів з боку росії. Саме тому, з'ясування особливостей їхньої діяльності може допомогти підвищити їхню ефективність.

В березні 2023 року Міжнародний Кримінальний Суд видав ордери на арешт президента рф та уповноваженої рф з прав дитини, у зв'язку із вивезенням росією дітей з України за її межі.

В квітні 2024 р. розпочав роботу Реєстр збитків України, завданих Росією під час війни. Цей реєстр є частиною механізму компенсації, який допоможе стягнути у росії відшкодування за війну проти України, відповідно до міжнародного права.

Однак, напевно одним із найважливіших спеціалізованих органів ООН, основною метою якого є фіксація вчинення воєнних злочинів внаслідок російської агресії щодо України, є Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні (далі – Комісія) [1].

Нижче наведемо короткий виклад результатів її діяльності щодо фіксації воєнних злочинів та на основі доповіді до Ради з прав людини.

15 березня 2022 року, внаслідок резолюції Ради з прав людини ООН №49/1, була створена Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні відповідно задля розслідування всіх ймовірних порушень та утисків прав людини і порушень міжнародного гуманітарного права, а також пов'язаних із ними злочинів у контексті агресії Російської Федерації проти України.

30 березня 2022 р., було призначено склад Комісії: голова – Ерік Мьосе (Норвегія), незалежні члени – Ясмінки Джумхур (Боснія та Герцеговина) та Пабло де Грейфа (Колумбія).

12 травня 2022 р Рада з прав людини прийняла Резолюцію S-34/1, якою доручила Комісії зосередитися на подіях, що сталися наприкінці лютого та у березні 2022 р. у Київській, Чернігівській, Харківській та Сумській областях. 18 жовтня 2022 року Генеральній Асамблеї було подано висновки Комісії (документ A/77/533).

Комісія вказала, що зібрані докази свідчать про те, що російською владою було скоєно численну кількість порушень у сфері міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права у багатьох регіонах України та у Російській Федерації. Багато з цих порушень прирівнюються до воєнних злочинів та включають умисні вбивства, напади на цивільних осіб, незаконне позбавлення волі, тортури, зґвалтування, примусове переміщення та депортацію дітей.

Комісія дійшла висновку, що російські збройні сили здійснювали напади із застосуванням вибухової зброї у населених пунктах, явно нехтуючи шкодою та стражданнями, завданими цивільному населенню. Комісія задокументувала випадки невибіркових та непропорційних нападів, а також незастосування запобіжних заходів, що є порушенням міжнародного гуманітарного права.

Комісія також задокументувала незначну кількість порушень, скоєних українськими збройними силами, включаючи ймовірні невивіркові атаки та два інциденти, що на її думку можуть становити воєнні злочини.

Комісія, на основі поняття агресії, наведеного в резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН (A/RES/3314(XXIX)) та згідно з принципами незалежності та неупередженості знайшла обґрунтовані підстави для висновку, що вторгнення та напади російських збройних сил на територію і збройні сили України кваліфікуються як акти агресії проти України.

Комісія здійснила низку поїздок до України, відвідала Естонію та Грузію для проведення інтерв'ю з людьми з місцевостей, що постраждали від цього збройного конфлікту. Комісія провела численні інтерв'ю із постраждалими особами особисто та дистанційно, оглянула місця руйнувань, поховань, місця утримання під вартою та катувань, а також залишки зброї, та ознайомила із документами, фотографіями, супутниковими зображеннями та відео. В той же час, Комісії фактично не вдалося встановити змістовну комунікацію з Російською Федерацією.

Мандат Комісії поширюється на міжнародне право прав людини, міжнародне гуманітарне право та міжнародне кримінальне право. Комісія вважає, що відповідно до загальної Статті 2 Женевських конвенцій 1949 року ситуація в Україні є міжнародним збройним конфліктом.

Порушення міжнародного права. Комісія встановила, що порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права, а також пов'язані з ними злочини, були скоєні на всій території України, а також у Російській Федерації. Комісія розробила окремий список ідентифікованих порушників і військових підрозділів, відповідальних за злочини і порушення.

Серед таких порушень міжнародного права вчинених російськими військовими Комісія назвала наступні: порушення, скоєні під час ведення бойових дій; незаконні напади на території, контрольовані урядом України; напади на об'єкти енергетичної інфраструктури України; нараження цивільного населення на небезпек; порушення особистої недоторканності скоєні російською владою; систематичні умисні вбивства та позасудові страти, незаконне позбавлення волі, катування та жорстоке поводження, зґвалтування, сексуальне та гендерно зумовлене насильство; незаконне переміщення та депортація затриманих осіб; напади на цивільне населення під час пересування; порушення законів окупації; примусові переміщення та депортації дітей.

Очевидно, що хоча Комісія представила декілька доповідей Раді ООН з прав людини, Комісія продовжуватиме подальшу фіксацію воєнних злочинів вчинених внаслідок російської агресії. Однак лише фіксації воєнних злочинів недостатньо. За діянням має наставати відповідальність. Саме тому, потрібні скоординовані зусилля національних та міжнародних організацій щодо притягнення осіб винних у вчиненні воєнних злочинів і зокрема міжнародного злочину агресії до відповідальності. На сьогодні існуючі міжнародно-правові механізми все ще не мають достатніх можливостей для цього.

Список використаних джерел:

1. Доповідь Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні. Рада з прав людини ООН. A/HRC/52/62. «Ситуація у сфері прав людини, що потребує увагу Ради» URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_UA.pdf

Я. П. Хімко,
*аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СИСТЕМАХ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ

Сучасний рівень розвитку інформаційних технологій, комп'ютерної техніки, якісне перетворення алгоритмів автоматизації інформаційних систем сприяє вдосконаленню систем електронного документообігу (СЕД) за допомогою впровадження технологій штучного інтелекту (ШІ).

Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні визначила напрями розвитку ШІ [1]. Однією з основних цілей виступає збільшення фінансування інформаційної сфери. План заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки визначає нові можливості людини в галузі автоматизації, звільнення людини від монотонної роботи, підтримки комунікацій між людьми [2].

У розвитку нейротехнологій було виділено сім субтехнологій, серед них – комп'ютерний зір; обробка природної мови; розпізнавання та синтез мови; перспективні методи та технології в ШІ – важливі алгоритми ШІ для розвитку СЕД. Впровадження систем ШІ дозволить вивести роботу з електронними документами на більш високий рівень: автоматизувати процедуру введення та реєстрації документів, формувати документи на основі вбудованих у СЕД шаблонів, спрямовувати внутрішні документи організації на заздалегідь визначені маршрути – процеси узгодження, підписання та затвердження.

Побудова аналітичних алгоритмів технологій ШІ корпоративної ЕСМ-системи (Enterprise Content Management, управління корпоративним контентом) дозволить на основі структурованих метаданих документів здійснювати прискорену реєстрацію документа в СЕД без участі оператора.

Автоматичне побудова звітів у СЕД може ґрунтуватися на комп'ютерному аналізі, що базується на виділенні структурованих даних документів системи. У перспективі технології ШІ дозволять істотно покращити функціонування бізнес-процесів. Один із важливих напрямів використання технологій ШІ в СЕД – це безперервна аналітика вхідної документації (рахунки-фактури, договори, акти виконаних робіт, резюме, службові записки та ін.); обробка типових документів.

СЕД, що самонавчається, дозволить аналізувати зміст документа, виявляти

структуровані та неструктуровані дані документа, проводити спеціальний розширений пошук, пошук аналогів текстів, у перспективі дасть можливість автоматично створювати та визначати завдання для поточного документа СЕД, обробляти у встановлені терміни типові звернення.

Існуючі на даний момент проблеми вдосконалення СЕД, у тому числі правові, допоможе подолати впровадження технологій ШІ в СЕД, моделювання процесів документів у СЕД, формування правових механізмів контролю за технологіями ШІ в СЕД. Машинне навчання зробило доступним і відносно недорогим використання систем самонавчання електронного документообігу (далі – ЕДО). Але, незважаючи на високу ефективність технологій ШІ, є проблеми, які необхідно вирішити шляхом розширення можливостей систем самонавчання. Наприклад, аналізувати орфографію, пунктуацію та граматику в текстах, оптимізувати алгоритми індексації документів для підвищення ефективності моніторингу та забезпечення безпеки. У зв'язку з розвитком нових алгоритмів ШІ розширюється функціонал систем ЕДО. У СЕД використовуються алгоритми: нейронні, експертні, семантичні мережі, машинний зір, дерева прийняття рішення.

Аналізуючи можливості алгоритмів ШІ з погляду використання для автоматизації СЕД використовуються технології машинного зору – технології пошуку, відстеження, ідентифікації класифікації об'єктів по зображенням.

У нейронної мережі є безліч переваг, але через велику кількість споживаних ресурсів її застосування в СЕД зараз обмежене.

При автоматизації документообігу оптимальне використання експертних мереж. Дерева ухвалення рішення відповідають шаблонним обмеженням в СЕД. Застосування семантичної мережі ЕДО може бути дуже ефективно. Існує досить великий перелік можливостей ШІ в ЕДО, що розширюють функціонал СЕД.

Однією з важливих функцій є реєстрація потоків вхідних і вихідних документів паперових і електронних. При цьому розпізнаються текст, його зміст, відправник та одержувач, кількість сторінок у документі. Потім дані документа вносяться до реєстраційної картки технологіями ШІ. Для розпізнавання тексту документів використовується комплекс технологій, що включає комп'ютерний зір для розпізнавання букв і символів, інтелектуальне визначення слів і символів.

Між документами автоматично можуть визначатися зв'язки, якщо один згадується у тексті іншого. Можуть автоматично визначатися маршрути руху документів, виконавець, створювати доручення. Має значення використання технологій ШІ для збирання та аналізу інформації, підготовки відповідей на головні питання документа, маркування документів відповідно до класифікації.

Якщо говорити про обмеження можливостей використання технологій ШІ в СЕД, слід згадати про труднощі обробки рукописних архівних документів. Документи, написані різними мовами, можуть повільно та неточно розпізнаватись, що призводить до необхідності ручного введення інформації. Зазначені проблеми вирішуються за допомогою алгоритму, що самонавчається, на основі створення бази знань, її поповнення та коригування помилок у процесі оновлення баз даних. Цифрова трансформація СЕД на основі технологій ШІ

приведе до створення «розумної» СЕД.

СЕД призначена для ведення єдиної бази документів, що забезпечують діловодство організації. База даних документів зберігається на сервері чи системі серверів. Доступ до бази можна здійснити з локальних комп'ютерів, об'єднаних у мережеву структуру. Оскільки на основі СЕД формується єдине цифрове середовище всередині організації, проблеми забезпечення інформаційної безпеки обробки даних, зокрема персональних, стають найбільш актуальними.

До функцій СЕД, які зручно реалізувати засобами ШІ, належать: захищена спільна робота з документами; інтелектуальний пошук документа в СЕД; організація віддалених процесів узгодження, затвердження, ознайомлення.

Починаючи з 2018 року, практично всі провідні компанії – розробники СЕД включили в систему модулі ШІ для автоматизації низки рутинних процесів. За умови існуючого правового регулювання програмного забезпечення – автоматичне розпізнавання та реєстрація технологіями ШІ різних видів даних (метаданих) змісту документів; забезпечення прозорості процесів обробки документів, чітко визначені алгоритмічні процеси; класифікація звернень засобами ШІ; коригування текстів за стандартами організації; голосовий набір тексту та введення даних; реферування документа засобами ШІ; автоматичне визначення та встановлення зв'язку між документами системи; організація контрольованого виконання документа прописані маршрути проходження документів; функція використання електронного підпису.

Завдяки використанню технологій ШІ СЕД розподіляє вхідні документи зі сканування та електронної пошти на комплекти; розпізнає у них дані; класифікує документи; використовує отримані системою дані для заповнення полів даних інших документах; перевіряє та до заповнює дані; завантажує документи та отримує інформацію до систем різного класу (ERP, BPM, ECM, CRM або HRM) для подальшої обробки або призначення відповідальних.

Структуровані дані – найпростіший тип асоціації для ШІ, оскільки використовуються заповнені поля та форми всередині документа, наприклад, назва документа, рік прийняття, деякі реквізити документа, адресно-реквізитна інформація. Неструктуровані дані більш складні для отримання ШІ, оскільки вимагають аналізу набору даних, можуть бути задані в неявній формі, користувач створює їх без певного формату зберігання записів.

При збиранні неструктурованих даних використовується робота з алгоритмами та машинним навчанням. Наприклад, дата, записана не за стандартом – «п'яте липня дві тисячі двадцять третього року», розпізнається як 05.07.2023. Одним із напрямів використання технологій ШІ в ЕДО є контроль безпечного обігу даних у системі при зменшенні термінів обробки документів.

Для досягнення позитивних результатів впровадження ШІ в СЕД необхідно чітко розмежувати безпекову політику для кожної ролі, для кожного виду документів прописати шаблон і маршрут документа в системі СЕД. Інтелектуальні можливості стають реальними для використання в СЕД: отримання даних шляхом сканування роздрукованих або електронних документів; рубрикація, встановлення зв'язку між об'єктами; певні сценарії

автоматичної обробки документів, що надходять, залежно від типів документів і змісту; використання пошукових запитів природною мовою.

Особливістю використання технологій ШІ є проблеми непрозорості більшості алгоритмів ШІ, необхідності великого обсягу вихідних даних при технології самонавчання СЕД, трудомістких процедур моделювання та калібрування системи, тому впровадження технологій ШІ вимагає розробки механізмів контролю використання технологій ШІ, у тому числі в правовому полі. Для використання технологій ШІ в СЕД необхідно прийняти поправки в локальні нормативно-правові акти, що регулюють ЕДО організації, спрямовані на формування та зміну маршрутів для документів певного типу; зберігання у встановлених та налаштованих електронних томах системи, на паперових носіях різних документів. Поправки мають стосуватися правового регулювання застосування технологій ШІ та контролю за використанням ШІ в СЕД. Може бути забезпечений перехід на інтелектуальний ЕДО з мінімальною особистою присутністю. Необхідно прагнути повсюдного впровадження технологій ШІ у всіх регіонах і на всіх рівнях управління, щоб подолати проблеми цифрової нерівності. Однак особиста присутність та особисте відстеження процесів документообігу в інтелектуальних СЕД ще довго буде необхідним.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>

2. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 р. № 438-р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2021-%D1%80#n10>

С. Цебенко,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
(Національний університет «Львівська політехніка»)*

АНАЛІЗ ПРОПОНОВАНИХ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Кожна дитина є особистістю від самого початку свого життя. Держава, закріплюючи права дитини і створюючи умови для їх реалізації, має виходити з найкращих інтересів саме дитини. А дорослі, держава мають все робити для захисту їх життя, здоров'я та інших прав необхідних для нормального розвитку та існування.

На жаль війна в Україні не дає можливості дітям в повній мірі реалізовувати свої права навіть на тих територіях, де є відносно безпечно.

Під час війни виникають багато питань, які необхідно врегулювати законодавчо. У тому числі питання, пов'язані з поверненням дітей батькам, якщо вони були примусово вилучені і вивезені на тимчасово окуповану територію України чи в іншу країну, а у разі загибелі батьків чи неможливості їх віднайдення – питання встановлення над цими дітьми опіки, піклування чи усиновлення.

Під час виїзду за кордон можуть виникати багато питань, про які варто країнам домовитись. Наприклад, що робити, коли закінчився термін дії закордонного паспорта, де і як його можна продовжити. Також виникають питання, що стосуються розміщення дітей, які позбавлені батьківського піклування, в країнах Європейського Союзу. Адже законодавство України і приймаючих держав відрізняється один від одного. Зокрема, в частині, що стосується дитячих будинків сімейного типу. В Україні це вважається сімейною формою влаштування дітей і це не є інтернатним закладом.

У зв'язку з цим в Україні було внесено декілька законопроектів, що стосуються прав дітей. Законопроект 9042-1 «Про основи соціальної захищеності дітей, які постраждали внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України» [1], на щастя був знятий був з розгляду 25.04.2024 р., оскільки, як зазначали експерти, цей законопроект не вводив жодної нової норми підтримки дітей, а лише запроваджував ще один реєстр для обліку постраждалих дітей, який мали вести Служби у справах дітей. Проблема в тому, що кадровий потенціал служб і чисельність їх працівників мають дуже багато обов'язків щодо вилучення дітей з небезпечних сімей, щодо влаштування дітей під опіку чи в різні сімейні форми. Тому запровадження ще одного реєстру – це не той механізм, який допоможе справді дітям для того, щоб забезпечити їхні інтереси.

Адже, як відомо, на державному рівні було створено єдину платформу, на якій зібрана інформація про дітей, які постраждали внаслідок війни – Портал Діти війни. Ця платформа слугує каналом повідомлення правоохоронним органам про випадки зникнення дитини, злочину, скоєного проти дитини, виявлення дитини без супроводу дорослих, депортації, примусової зміни громадянства та документів та інші порушення прав дитини під час війни через реєстрацію звернень на сайті.

Крім того, як зазначає у своїй спеціальній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Дмитро Любінець, на виконання Постанови Кабінету Міністрів України № 339 від 18 квітня 2023 року, також створено Єдиний реєстр осіб, зокрема дітей, депортованих або примусово переміщених через збройну агресію Російської Федерації проти України [2].

На сьогоднішній день у Верховній Раді України на розгляді є «Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів захисту прав та інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, та інших вразливих груп дітей» [3]. Метою цього законопроекту є реорганізація системи сімейних форм виховання дітей-сиріт,

дітей, позбавлених батьківського піклування. Однак, як зазначає Людмила Волинець, цей проект закону виключає із сімейних форм виховання дитячі будинки сімейного типу та переведення діючих дитячих будинків сімейного типу в статус прийомної сім'ї. До відома: таких сімей зараз в Україні 1300 і виховують вони 9 тисяч дітей. Із них 244 сім'ї перебувають зараз у евакуації за кордоном. Думали змінити назву таких сімей, а в результаті – скоротили форму влаштування дітей і хочуть приєднати до вже існуючої форми у вигляді прийомної сім'ї [4]. Якщо такі зміни таки приймають, варто тоді узгодити законодавство про охорону дитинства, в тому числі зміни у Сімейний кодекс України, адже кількість дітей, які можуть виховуватися в одній чи іншій формі сімейного типу були різні. Питання звітності, фінансування та інші моменти – також треба буде уніфікувати.

Список використаних джерел

1. Проект Закону про основи соціальної захищеності дітей, які постраждали внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України від 08.03.2023 р. № 9042-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41517>

2. Доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні в 2022 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/images/documents/annual-report-2022.pdf>

3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів захисту прав та інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, та інших вразливих груп дітей від 31.05.2024 р. № 11311. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44354>

У. О. Цмоць,

старший науковий співробітник

відділу організації наукової роботи

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ ПРОГРАМ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Забезпечення прав учасників програм сурогатного материнства в умовах війни є складним викликом, який потребує невідкладної уваги та комплексних рішень.

Україна – одна з небагатьох країн світу, де комерційне сурогатне материнство законодавчо дозволене, хоча й недостатньо врегульоване. Комерційне сурогатне материнство допущене в Грузії, Казахстані, Камбоджі, деяких штатах США (Каліфорнія, Орегон, Іллінойс). Пакистан, ОАЕ, Іран, Оман, Німеччина, Франція, Швеція, Австрія, Норвегія, Італія, Швейцарія забороняють функціонування інституту сурогатного материнства. Бельгія, Нідерланди,

Великобританія, Чехія, Греція допускають безоплатне надання послуг сурогатними матерями, при цьому встановлюючи певні обмеження. В Україні присутнє гестаційне сурогатне материнство – жінка тільки виношує дитину, не маючи з нею біологічного споріднення. До повномасштабної війни росії проти України репродуктивні технології в нашій державі, поряд з офтальмологією та стоматологією, були найпопулярнішими медичними послугами, якими користалися іноземні громадяни.

Однак через відсутність Закону про сурогатне материнство, існують ризики, які провокують порушення прав і сурогатної матері, і громадян, які очікують народження дитини, і самої дитини. Процедура сурогатного материнства на сьогодні врегульовується однією статтею Сімейного кодексу України [1], Правилами державної реєстрації актів цивільного стану в Україні [2], а також наказом МОЗ «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» [3].

Воєнні дії провокують занепокоєння щодо безпеки, правового захисту, етичних міркувань та загального благополуччя сурогатних матерів, потенційних батьків та дітей, народжених за допомогою різноманітних репродуктивних технологій. Для ефективного захисту прав усіх залучених сторін необхідний комплексний підхід.

Захист прав учасників програм сурогатного материнства під час війни в Україні включає в себе забезпечення безпеки, правовий захист, підтримку та комунікацію, вирішення етичних проблем, надання гуманітарної допомоги та сприяння міжнародному співробітництву. Ці зусилля мають вирішальне значення для зменшення ризиків і захисту гідності та прав тих, хто бере участь у програмах сурогатного материнства.

Безпека та захист. Першочерговим завданням є забезпечення фізичної безпеки сурогатних матерів, потенційних батьків і дітей, які беруть участь у програмах. Нестабільна природа конфліктних зон може становити пряму загрозу їхньому добробуту, що вимагає вжиття заходів для їхнього переселення або захисту в разі необхідності. Важливо переконатися, що всі учасники процесу перебувають поза небезпекою і мають доступ до необхідних заходів безпеки.

Правовий захист. Під час війни правові рамки можуть бути порушені, що може поставити під загрозу дійсність договорів про сурогатне материнство, батьківські права і правовий статус дітей, народжених за допомогою сурогатного материнства. Необхідно підтримувати і адаптувати надійний правовий захист, щоб забезпечити безперервність і виконання угод, незважаючи на кризу. Чіткі правові вказівки і засоби захисту мають вирішальне значення для збереження контрактів, батьківських прав і добробуту дітей, народжених за допомогою сурогатного материнства.

Комунікація і підтримка. Необхідно створити ефективні канали комунікації для інформування учасників про їхні права, законодавчі зміни, протоколи безпеки, а також доступ до служб підтримки. Надання підтримки через надійні канали, такі як посольства, юридичні консультанти або неурядові організації, може допомогти у вирішенні проблем і подоланні труднощів.

Етичні міркування. Етичні наслідки продовження програм сурогатного материнства під час війни потребують ретельного розгляду. Важливо переконатися, що рішення, які приймаються, відповідають інтересам усіх залучених сторін, приділяючи особливу увагу добробуту і самостійності сурогатних матерів. Це включає в себе розгляд добровільності та інформованої згоди сурогатних матерів, а також права дітей народжуватися в безпечному і стабільному середовищі.

Гуманітарна допомога та сприяння. Учасниці програм сурогатного материнства можуть потребувати гуманітарної допомоги, особливо якщо вони переміщені або стикаються з економічними труднощами через воєнні дії. Пріоритетними повинні бути доступ до охорони здоров'я, житла і предметів першої необхідності.

Міжнародне співробітництво. Враховуючи міжнародний характер сурогатного материнства, координація між країнами, посольствами і міжнародними організаціями має важливе значення для забезпечення послідовної підтримки і дотримання прав усіх учасників.

Отже, дотримання прав учасників програм сурогатного материнства під час війни вимагає багатогранного підходу, який передбачає пріоритетність безпеки, правового захисту, етичних міркувань, комунікації, гуманітарної допомоги та міжнародного співробітництва. Комплексно розглядаючи ці аспекти, зацікавлені сторони можуть працювати над зменшенням ризиків і забезпеченням гідності та прав усіх осіб, які беруть участь у програмах сурогатного материнства в умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
2. Правила державної реєстрації актів цивільного стану в Україні : Наказ Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00>.
3. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» №787 від 09.09.2013. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13>.

К. О. Чепкова,
кандидат юридичних наук
доцент кафедри військового права Військового інституту
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВО-ЛІКАРСЬКИХ КОМІСІЙ В УКРАЇНІ

Закони України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист»

(21.03.2024) [1] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» (11.04.2024) [2] стали підставою для перегляду та внесення змін до Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затверджене наказом Міністерства оборони України від 14.08.2008 № 402 [3]. Зазначений нормативно-правовий акт є основоположним у Збройних Силах України в сфері діяльності військово-лікарських комісій.

Для здійснення військово-лікарських експертиз в Збройних Силах України створена система ВЛК, яка складається із штатних та позаштатних (постійно і тимчасово діючих).

ВЛК всіх рівнів приймають постанови, які оформлюються свідоцтвом про хворобу, довідкою військово-лікарської комісії, протоколом засідання штатної ВЛК, та є обов'язковими до виконання.

Постанови ВЛК приймаються на підставі Розкладу хвороб, станів та фізичних вад, що визначають ступінь придатності до військової служби (далі - Розклад хвороб), пояснень щодо застосування статей Розкладу хвороб та таблиць додаткових вимог до стану здоров'я. Розклад хвороб розроблений відповідно до вимог Міжнародної статистичної класифікації хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я 10-го перегляду.

Відповідно до останніх змін, які були внесені в 2024 році, строки проведення медичних оглядів, а також лабораторних та інструментальних досліджень, включно з необхідністю направлення на додаткові методи дослідження, лабораторні обстеження, визначаються з урахуванням необхідності отримання повної та об'єктивної інформації про стан здоров'я людини, та не можуть становити більше 14 днів.

Також новим положенням є про кількість оглянутих за робочий день – не повинна перевищувати 50 чоловік.

На теперішній час чітко встановлено, що постанова ВЛК Територіального центру комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП) про ступінь придатності військовозобов'язаного до військової служби, прийнята в облікових цілях в мирний час, дійсна протягом п'яти років з дня закінчення медичного огляду.

Постанова ВЛК районних, міських ТЦК та СП про ступінь придатності військовозобов'язаного до військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період дійсна протягом одного року з дня закінчення медичного огляду.

Копія довідки ВЛК з підписом про ознайомлення та датою видається особі, яка пройшла медичний огляд.

Конституцією України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [4].

Не виключенням є постанови ВЛК. На нормативному рівні встановлений наступний порядок оскарження постанов ВЛК: до ВЛК вищої ланки та в судовому порядку (суди адміністративної юрисдикції).

Стосовно оскарження постанови ВЛК в судовому порядку, в Україні вже певним чином склалася судова практика. Верховний Суд України в своїй постанові від 12.06.2020 [5] сформував правовий висновок. Суть якого полягає в тому, що суди не вправі надавати оцінку діагнозу особи на предмет того, чи підпадає він/вона під дію статей розкладу хвороб, станів та фізичних вад, що визначають ступінь придатності до військової служби виходить за межі судового розгляду.

Отже, якщо особа, яка отримала постанову ВЛК, не погоджується із його рішенням у зв'язку із медичним заключенням стосовно встановленого/не встановленого діагнозу, то оскарження необхідно здійснювати до ВЛК вищого рівня.

Якщо ж особа, під час проходження ВЛК, не пройшла всіх визначених лікарів чи не здала всі встановлені аналізи, внаслідок чого отримала невірне заключення ВЛК, оскарження доцільно здійснювати в судовому порядку.

Таким чином, можна констатувати про наступні зміни. Зокрема, чітко прописали, що медичні огляди мають тривати не більше, ніж 14 днів (у разі додаткових медичних обстежень), і рішення ВЛК мають видавати людині під підпис на руки. Раніше це було можливо, але не обов'язково.

Встановлено терміни дійсності рішень ВЛК: 5 років у мирні часи, та 1 рік – на особливий період.

Крім того, відповідно до внесених змін до наказу Міністерства оборони України № 402 став зрозумілішим механізм оскарження висновків ВЛК, види і обов'язки військово-лікарських комісій.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист : Закон України від 21.03.2024 № 3621-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3621-20#Text>.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку : Закон України від 11.04.2024 № 3633-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. № 19. Ст. 78.

3. Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 14.08.2008 № 402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text>.

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

5. Постанова Верховного Суду України від 12.06.2020 по справі № 810/5009/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/89793141>.

В. В. Черевко,
*здобувачка другого (магістерського)
рівня вищої освіти (081 Право)
факультету №1 Інституту з підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Штучний інтелект (ШІ) займає важливе місце в сучасному світі та дедалі більше використовується в різних галузях життєдіяльності, зокрема в кримінальному судочинстві. Україна, як і багато інших країн, зіштовхується з потребою модернізувати свою правову систему і впровадити нові технології для підвищення ефективності правосуддя. Досвід зарубіжних країн показує, що ШІ відкриває широкі можливості в різних аспектах, таких як попередження злочинності, збір доказів, аналіз інформації та прийняття рішень.

Багато країн уже успішно впровадили системи ШІ в кримінальному судочинстві. Наприклад, у США запроваджено систему COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions) для прогнозування рецидиву серед засуджених, яка допомагає судам при прийнятті рішень щодо надання альтернативних санкцій або умовного звільнення. COMPAS – це інструмент оцінки ризиків і потреб четвертого покоління. Органи кримінального правосуддя по всій країні використовують COMPAS для прийняття рішень щодо розміщення правопорушників, нагляду та ведення справ. COMPAS було розроблено емпірично з акцентом на предиктори, які, як відомо, впливають на рецидив. Він включає динамічні фактори ризику та надає інформацію про різноманітні добре підтверджені фактори ризику та потреб, призначені для допомоги у виправному втручанні, щоб зменшити ймовірність повторного вчинення правопорушниками [1, с. 1]. Дана система розрізняє шкали ризику (призначені для прогнозування рецидивної злочинності) та шкали потреб (призначені для вимірювання потреб, інформування про плани випадку та визначення цілей втручання). Такий підхід до відокремлення ризику від потреб узгоджується з поточною найкращою практикою оцінки ризику. COMPAS має дві основні моделі ризику: загальний ризик рецидиву та ризик насильницького рецидиву. Деякі дослідники вважають, що ці шкали мають бути динамічними (складатися з динамічних, криміногенних потреб), щоб можна було виміряти зміни ризику рецидиву з часом. Інші стверджували, що моделі ризику повинні складатися зі статичних факторів кримінальної історії, стверджуючи, що ці моделі є більш об'єктивними, надійними та ефективними [1, с. 12].

Водночас слушними є зауваги, що автоматизована система, як це не дивно звучить, також може виявляти упередженість. Так, щодо американської автоматизованої системи моделювання ризиків та соціальної небезпеки злочинців висловлювалися побоювання, що афроамериканці зазвичай частіше,

ніж інші, отримують хибно позитивний результат за шкалою COMPAS. Подібні результати можуть спостерігатися через гендерну ознаку. Система враховує кореляцію частоти рецидивів у чоловіків і жінок, національний фактор тощо. Як наслідок, аналітичний інтелект машини у конкретній справі сприймає/розуміє гендерну ознаку статі чи етнічного походження як фактор ризику тільки тому, що в результаті кластеризації численних випадків встановлена загальна закономірність, що чоловіки, афроамериканці повторно вчиняють злочини частіше [2, с.370].

Запровадження ШІ в кримінальне судочинство має ряд переваг: швидкість і точність аналізу, адже ШІ може швидко проаналізувати великі обсяги даних, включаючи тексти, відео, телефонні розмови тощо, забезпечуючи більш точний аналіз доказів і зменшуючи час, потрібний для обробки; прогнозування ризиків: алгоритми ШІ можуть допомогти у прогнозуванні можливих ризиків поведінки злочинців або підозрюваних, що допомагає в управлінні безпекою і прийнятті рішень щодо запобігання злочинам; автоматизація процесів: ШІ може автоматизувати рутинні завдання, такі як аналіз документів, перевірка фактів, розпізнавання обличчя, що дозволяє зменшити витрати часу та людських ресурсів; мінімізація помилок, що допомагає забезпечити об'єктивність, оскільки алгоритми діють на основі об'єктивних критеріїв. Д. Белов, М. Белова зазначають, що ефективність систем ШІ в судових рішеннях залежить від якості та достовірності вихідних даних. Помилки або неточності у вихідних даних можуть призвести до неправильних або несправедливих рішень. Тому необхідно розробити механізми перевірки та підтвердження якості даних, що використовуються ШІ в судочинстві. Крім того, важливо забезпечити можливість контролю та перевірки роботи систем ШІ, а також право на оскарження рішень, прийнятих з їхньою участю [3, с. 319].

Варто зауважити, що використання ШІ в системі кримінального правосуддя може породжувати етичні та правові питання. Погоджуємось із твердженням В. Шевчука про те, що застосування ШІ у судочинстві та правоохоронній діяльності є можливим із обов'язковим врахуванням принципів верховенства права, дотримання основних прав людини, поваги до честі і гідності, рівності перед законом і судом, пропорційності, змагальності сторін, прозорості, неупередженості та справедливості тощо. Неможливо сьогодні повністю замінити суддю при здійсненні судочинства на ШІ. Головна роль цих технологій має бути визначена не як заміна судді при здійсненні судочинства, а як своєрідна допомога для здійснення правосуддя суддею [4, с. 174].

Україна відкрита для впровадження ШІ в кримінальне судочинство. Однак, це потребує уваги до декількох основних аспектів, а саме: необхідно розробити відповідне законодавство, яке враховуватиме етичні та правові аспекти використання ШІ в судочинстві; потрібна інвестиційна підтримка для розвитку технологічної інфраструктури, необхідної для ефективного використання ШІ в судочинстві, а також навчання та підготовка персоналу для роботи з використанням ШІ. Дуже важливим кроком стало прийняття Єврокомісією Етичної хартії з використання ШІ в судовій системі та її середовищі. Цей

документ розглядається як система єдиних принципів і правил для використання ШІ в судовій сфері. У цьому документі визначено основні категорії застосування ШІ, такі як розширені пошукові системи судової практики, онлайн-вирішення спорів, допомога у складанні позовних заяв, прогнозний аналіз, категоризація норм закону за різними критеріями та виявлення розбіжностей або несумісних положень, а також використання чат-ботів для інформування сторін або підтримки їх у судовому розгляді. Ухвалення цієї Хартії сприяло регулюванню питань впровадження ШІ в судову систему та сприяло перетворенню інформаційних технологій у правосудді України [5, с. 21]. Така стратегія може підвищити довіру суспільства до використання ШІ в судовій системі, оскільки вона демонструє зобов'язання до етичного та відповідального використання цієї технології.

Отже, використання ШІ в кримінальному судочинстві має значний потенціал для оптимізації правозастосовної діяльності, підвищення ефективності судової системи. Водночас використання ШІ потребує врахування етичних, правових та соціальних аспектів.

Список використаних джерел:

1. Practitioner's Guide to COMPAS Core. March 19, 2015. 71 с. URL: <https://www.equivant.com/practitioners-guide-to-compas-core/>.
2. Дуфенюк О. М. Баланс у кримінальному провадженні: інституційний, правозастосовний, особистісний рівні : монографія. Львів : Растр-7, 2023. 508 с.
3. Белов Д.М., Белова М.В. Штучний інтелект в судочинстві та судових рішеннях, потенціал та ризики. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Вип. 78 (2). С. 315–320.
4. Шевчук В.М. Використання технологій штучного інтелекту та процес цифровізації криміналістики в умовах війни. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції*. Харків. 2023. С. 171–176.
5. Матуєлене С., Шевчук В., Балтунене Ю. Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: вітчизняний та європейський досвід. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 4 (29). С.12–46.

Р. Я. Шийович,
*аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ГАРАНТІЇ НА ОТРИМАННЯ КВАЛІФІКОВАНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Положення Конституції України є вихідними для дослідження будь-яких проблем, пов'язаних з реалізацією конституційних гарантій прав і свобод людини та громадянина. Становлення правової держави передбачає верховенство закону, ефективну реалізацію нормативно-правових актів держави. Конституційні інститути формують важливі засади держави та суспільства, у

тому числі правового статусу особи, тому оцінка ефективності досягнення поставлених у законодавстві цілей дуже складна та потребує системного аналізу багатьох різних факторів. Відповідно виникає комплекс проблем, пов'язаних з визначенням ефективності.

Поняття ефективності в даний час не знайшло належного відображення в нормативних джерелах і часто використовується стосовно системи управління, економіки тощо. У політико-правовому лексиконі зміцнився термін «ефективний», проте відсутні роз'яснення щодо критеріїв ефективності та підходи до розуміння та роз'яснення ефективності.

Однією з важливих гарантій, передбачених Конституцією України, є гарантія забезпечення та реалізації права на отримання кваліфікованої юридичної допомоги, причому закріплення права в Основному законі та надання громадянину зазначеного та гарантованого права, з одного боку, низка дослідників розглядають як збільшення гарантій реалізації, а з іншого боку, як часткове порушення принципу рівності вимагає, що передбачає «виправдання» забезпечення прав та дотримання балансу інтересів сторін при кожному нерівному зверненні [1].

Можна припустити, що реалізація права на професійну юридичну допомогу спрямована на захист порушених прав і на можливість справедливо] протидії стороні, яка порушує права. Реалізація вимоги щодо забезпечення права на отримання кваліфікованої юридичної допомоги несе соціально-правові функції, є одним із обов'язків держави, яка виступає основним гарантом забезпечення прав людини.

Суспільство має право розраховувати на наявність у країні ефективного механізму реалізації гарантій на отримання саме кваліфікованої юридичної допомоги. Ця обставина обумовлена, в першу чергу, потенційною внутрішньою потребою людини на справедливість.

Виходячи з принципу аналогії, відзначимо, що визначення ефективності функціонування системи надання кваліфікованої юридичної допомоги в країні можна розуміти як здатність самої системи та її складових елементів (підсистем, суб'єктів) реалізувати цілі, що стоять, саму ефективність – як ступінь фактичної реалізації цих цілей.

Це правило необхідно враховувати при виробленні критеріїв якості функціонування системи та оцінки ефективності реалізації аналізованої конституційної гарантії. Кваліфікованість юридичної допомоги визначається двома основними критеріями – професіоналізмом та високою кваліфікацією (рівень освіти, кваліфікаційний іспит, практичний досвід, наявність органу, що оцінює якість допомоги) суб'єкта надання і якістю наданої допомоги.

Суб'єктами надання кваліфікованої юридичної допомоги є адвокати, а інститут адвокатури є інститутом, діяльність якого відображена у Конституції України як основного суб'єкта надання зазначеної допомоги [2].

До суб'єктів надання юридичної допомоги відносяться юридичні клініки та державні бюро, що діють у системі надання безоплатної юридичної допомоги, державні та комунальні органи (юридичні підрозділи), органи прокуратури, інші

правоохоронні органи, суди, низка недержавних організацій, нотаріальні контори та громадські організації [3]. Для ряду суб'єктів надання правової допомоги не є визначальним, але водночас у ході виконання поставлених завдань можуть реалізовуватись дані функції (наприклад, у процесі професійного правового консультування).

Сьогодні в науці використовуються два основні міждисциплінарні підходи щодо проблеми ефективності, один з яких акцентує увагу на співвідношенні між витраченими засобами та отриманими результатами (при цьому підсумки діяльності розглядаються як вторинні), а другий підхід акцентує увагу на досягненні соціально значущого результату діяльності суб'єкта і залишає поза дослідженням фінансовий аспект.

Говорячи про другий підхід, зазначимо, що останнім часом основним інструментом, що використовується при оцінці ефективності функціонування державних інститутів та органів влади, ефективності виконання поставлених завдань є моніторинг діяльності, на підставі якого з урахуванням відповідності розробленим критеріям робиться висновок про рівень ефективності функціонування та реалізації цільових завдань, про віднесення об'єктів аналізу до категорії ризиків заподіяння шкоди відповідною діяльністю (низький, середній, високий).

Цей інструмент зарекомендував у різних сферах життєдіяльності, наприклад, в освіті, де при оцінюванні ефективності освітньої діяльності та якості освіти за результатами моніторингу проводиться аналіз різних показників, починаючи від наявності в системі ефективного кадрового складу, високої частки учнів, які успішно виконують оціночні завдання (тестування) та закінчуючи наявністю внутрішньої системи оцінки якостей.

Слід звернути увагу на якість інформації, що надається та одержується для проведення моніторингу. Для отримання реальних підсумків необхідно, щоб інформація була своєчасною, повною та достовірною. Оскільки оцінка ефективності державних систем і інститутів (а також інститутів громадянського суспільства) для України є досить новим напрямом. Існують певні проблеми при виборі критеріїв оцінки та запровадження оціночних досліджень.

З урахуванням сказаного цілком допустимо застосування даного механізму оцінювання ефективності функціонування системи надання кваліфікованої юридичної допомоги, що забезпечує реалізацію конституційної гарантії на її отримання, однак якщо, наприклад, ефективність правосуддя виявляється у якісно-кількісних показниках роботи суддів, то можна припустити, що ефективність аналізованої системи пов'язана з якісно-кількісними показниками суб'єктів, які надають кваліфіковану юридичну допомогу, насамперед адвокатів, нотаріусів, інших професійних юристів.

В якості основних статистичних даних, необхідних для аналізу, виступає інформація про кількість суб'єктів надання юридичної допомоги та кількість правових дій щодо вирішення конкретної проблемної правової ситуації.

Суб'єкти управління системи адвокатури вже давно працюють у цьому напрямку, формують періодичні звіти із зазначенням відомостей про кількість

адвокатів, які здійснюють діяльність у регіоні, про участь захисників у кримінальному судочинстві за призначенням, про надання правової допомоги, обов'язковість якої не передбачена чинним законодавством, про надання правової допомоги організаціям, про надання безоплатної юридичної допомоги у контексті реалізації відповідного законодавства, про кількість скарг на неналежне надання юридичної допомоги, у тому числі безоплатної, про надання допомоги у межах ЦПК України та КАС України, кількість порушень прав адвокатів [4; 5; 6].

Цілком допустимим до вивчення питань ефективності, що вимагають серйозного аналізу та розвитку, можна визнати метод моделювання оцінки якості правової допомоги, в ході якого при побудові відповідної моделі слід враховувати такі показники, як оцінка рівня кваліфікації суб'єкта надання юридичної допомоги, середній рівень надання юридичної допомоги, коефіцієнт бездоганної роботи.

Усі зазначені показники формуються на результатах даних моніторингу та статистики функціонування суб'єктів системи надання кваліфікованої юридичної допомоги. Не можна забувати про природничо-математичний підхід до аналізу ефективності шляхом вимірювання та вивчення коефіцієнтів корисної дії конкретної системи, оскільки він базується на законах природи, які важко, а точніше неможливо якимось чином «скоригувати» чи «підігнати» під поняття доцільності, потреби часу, інтереси зацікавлених осіб.

Показник ефективності діяльності системи у вигляді відношення показника загального результату процесу до показника його витрат характеризує функціонування системи з точки зору витрат системи на реалізацію цілей, а показник коефіцієнта корисної дії визначається як відношення показника результату діяльності системи до показником її спільної діяльності. Середнє значення цих показників, одночасно враховує ефективність діяльності у класичному розумінні та ефективність залежно від витрат буде в результаті критерієм ефективності роботи системи надання юридичної допомоги.

Значення підсумкового показника у тому, що він визначає особливості ефективності функціонування системи з урахуванням аналізу витрат та реалізації цілей, тобто ступеня корисності системи. Реалізація цього підходу буде максимально ефективною у разі залучення до рішення представників юридичної спільноти, економістів, дослідників у галузі системного аналізу та наявності достовірних даних про функціонування системи.

Україна сьогодні перебуває у складних умовах. Необхідність розвитку всіх сфер державності, прагнення забезпечити фізичним і юридичним особам усі конституційні гарантії не підлягає сумніву. У зв'язку з цим реалізація права кожного на отримання кваліфікованої юридичної допомоги залишається чи не єдиною гарантією можливості захисту від порушників законності, насамперед, з боку держави, про це свідчить зростання звернень громадян до адвокатів, і до суб'єктів державної системи надання безоплатної юридичної допомоги та правоохоронних органів. Стійкість та ефективність системи надання кваліфікованої юридичної допомоги має бути забезпечена.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-BP#Text>
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5076-17>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги: Закон України від 10.04.2023 р. № 3022-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-20#n333>
4. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3460-17>
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.04.2004 р. № 1618-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-IV#Text>
6. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15>

С. Я. Шийович,
аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

Семантично значення словосполучення «публічна влада» зводиться до змісту терміна «публічний», який означає «для публіки, суспільства народний, загальнонародний, всенародний» та терміна «влада», що визначається «як право і можливість підпорядковувати когось своїй волі, розпоряджатися діями когось».

«Публічна влада» дослівно може означає «можливість підпорядковувати будь-кого своїй волі у суспільстві (народу)» чи «підпорядкування будь-кого волі суспільства (народу)». Розуміння суспільної влади як сформованої у суспільстві системи відносин підпорядкування (управління) одних членів соціуму іншими впирається у природу розуміння держави. В історії політико-правових учень склалося два базові погляди на державу як вищу форму організації публічної влади у суспільстві.

По-перше, це ставлення до держави як певної владної організації, що стоїть над суспільством, державний апарат при цьому створюється з метою реалізації волі імператора. По-друге, погляд на державу як політичне співтовариство громадян, яке утворюється природним шляхом і договірним шляхом для досягнення загального блага. У межах другого підходу держава сприймається як невіддільна частина суспільства.

Від інших видів соціальної влади публічна влада відрізняється інституціоналізацією та легальністю, зазначений підхід до розуміння публічної влади є універсальним, але не відображає її соціального призначення.

Після ухвалення Конституції публічна влада стала нерозривно

асоціюватися з народовладдям, що тяжіє до розуміння публічної влади як влади політичного об'єднання людей у спільних інтересах [1]. Конституційний Суд України переважно визначає народовладдя як конституційно-правовий принцип [2]. Принцип народовладдя розкривається таким чином: народовладдя – це здійснення влади на користь народу та за активної безпосередньої участі самого народу, реалізується народовладдя через права громадян керувати справами держави.

Під публічною владою пропонується розуміти владу народу України, яку реалізує безпосередньо або делегована формованим і легітимованим органам державної влади та місцевого самоврядування з метою реалізації та забезпечення публічних інтересів.

Отже, реалізація принципу народовладдя у публічній владі визначає демократичний режим держави. Незважаючи на загальноновизнаний підхід до народовладдя як синоніму реалізації публічної влади у публічно-правовій науці немає конкретики у визначенні елементів системи публічної влади. До публічної влади зараховують загальнодержавну та місцеву владу, місцеве самоврядування. Провідну роль у системі виконує суверенна державна влада.

До єдиної системи органів публічної влади відносяться: органи державної влади, місцеві органи державної влади, інші державні органи, а також усю сукупність органів місцевого самоврядування.

До механізму публічної влади, що діє на території держави включають три основні компоненти (рівня публічної влади): державний рівень, рівень місцевого управління, місцеве самоврядування. Перераховані вище погляди на публічну владу як на сукупність державних органів і органів місцевого самоврядування дозволяють розглядати публічну владу як елемент державного управління, а саме публічну адміністрацію в її широкому розумінні.

Одночасно у публічно-правовій науці існує ще один підхід до розуміння системи публічної влади, що включає в систему державні, місцеві органи та організації, громадські інститути.

Публічна влада реалізується у суспільстві у трьох організаційно-правових формах: державна влада; публічна влада; влада місцевого самоврядування як змішана суспільно-державна влада. Спираючись на панування принципу демократизму, публічна влада входить у систему публічної влади з урахуванням принципу єдності публічної влади.

Проголошуючи принцип народовладдя як основу організації публічної влади, неможливо виключити публічної влади з єдиної системи влади. О. І. Остапенко пропонує розуміти під публічною владою владу різних об'єднань і колективів громадян щодо осіб, які перебувають у цих об'єднаннях і колективах, в їх внутрішніх підрозділів [3, с. 12]. Розуміння суспільної влади як елемент єдиної системи публічної влади без прив'язки до населення України як до основного суб'єкта публічно-владних відносин виключає із зазначеної системи форми безпосереднього народовладдя.

Народ України як суб'єкти єдиної системи публічної влади вправі здійснювати імперативні референдуми, а також вибори депутатів та інших

виборних посадових осіб на державному, регіональному та місцевому рівнях. Реалізація форм безпосереднього народовладдя є основою усієї системи публічної влади в Україні, що забезпечує демократизм та легітимність усіх інших елементів публічної влади.

Слід зазначити, що у сучасному демократичному суспільстві однією з видів влади є діяльність інститутів громадянського суспільства. Саме через інститути громадянського суспільства громадяни можуть впливати на інші елементи публічної влади виступати як об'єкт управління та суб'єкт управління.

Правовий основою участі інститутів громадянського суспільства на публічної влади є Конституції України, яка гарантує політичне різноманіття та багатопартійність. Основним інститутом громадянського суспільства, що реалізує практично публічну владу, є політичні партії [4]. Політичні партії як елемент громадянського суспільства є невід'ємною частиною публічної влади, маючи можливість безпосередньо брати участь у реалізації державної та місцевої політики.

Діяльність інших громадських організацій, які надають чи намагаються впливати на державні та (або) місцеві рівні влади, проявляється у формі громадської участі. Під громадською участю необхідно розуміти динамічну складову публічної влади, процес розподілу влади та відповідальності між суспільством та державно-владними структурами у просторі, де ця влада вже присутня, а також елемент управління та умова народовладдя.

Відповідно до Конституції України органи місцевого самоврядування та органи державної влади входять до єдиної системи публічної влади в Україні та здійснюють взаємодію для найбільш ефективного вирішення завдань на користь населення, яке проживає на відповідній території.

Під єдиною системою публічної влади розуміються органи державної влади, місцеві органи державної влади суб'єктів, інші державні органи, органи місцевого самоврядування в їх сукупності, які здійснюють у конституційно встановлених межах на основі принципів узгодженого функціонування та встановлюється на підставі Конституції України та відповідно до законодавства організаційно-правової, функціональної та фінансово-бюджетної взаємодії, у тому числі з питань передачі повноважень між рівнями публічної влади, діяльності з метою дотримання та захисту прав і свобод людини та громадянина, створення умов для соціально-економічного розвитку держави».

На сьогоднішній день у законотворчій та правозастосовній практиці межа між публічною владою та публічною адміністрацією зменшується, що може призвести до спрощення розуміння публічної влади та розгляду її у відриві від концепції народовладдя виключно в адміністративному розумінні.

Сучасний етап розвитку державності характеризується зміною ролі публічної влади у суспільстві, коли основним призначенням публічної влади стає владний вплив на надання публічних послуг. Визнання того, що публічна влада створена для надання послуг громадянам, що задоволення потреб фізичної та юридичної особи – основна мета існування держави забезпечує пріоритет прав людини як вищої цінності, що визначає зміст і зміст діяльності публічної влади.

У праві України публічні послуги визнаються однією з провідних категорій та значення їх, особливо в умовах адміністративної реформи, зростає з кожним роком. Сучасний ринок публічних послуг характеризується тенденцією його зростання та швидкої диверсифікацією. Різноманітність послуг, які здатні забезпечувати індивідуальні та колективні потреби особи, суспільства та держави, не викликає сумнівів у необхідності правового регулювання. Про це свідчить законодавство про послуги, що інтенсивно розвивається в останні роки, де встановлюються види послуг, суб'єкти їх надання, надання та отримання, зміцнюються [5].

Публічна послуга має місце там, де у задоволенні інтересу приватного є суспільний інтерес. Поєднуючи особисті, суспільні та державні інтереси ця категорія спирається на діалектичну єдність особи, суспільства та держави. Сучасне розуміння публічних послуг охоплює всі види діяльності, здійснюваної на користь суспільства загалом під егідою публічної влади. Надання публічних послуг має розглядатися як функція соціальної держави.

Публічна послуга може розглядатися як правовідносини між публічною адміністрацією чи іншими структурами під опікою з одного боку, фізичними чи юридичними особами – іншого. Специфічними ознаками її є: це завжди сукупність дій або діяльність, спрямована на задоволення потреб особи, що становлять суспільний інтерес; наявність певного результату, що не має матеріального вираження, але становить споживчу цінність.

Список використаних джерел

1. Народовладдя. Конституційний Суд України. <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/31narodovladdya#:~:text=%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4>
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-ВР#Text>
3. Остапенко О. І., Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник / Видання 2-е, доповнене Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.
4. Про політичні партії: Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2365-14>
5. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15.07.2021 р. № 1689-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1689-20>

І. М. Шопіна,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком російської збройної агресії перед українською державою та громадянським суспільством постала значна кількість проблем, пов'язаних як з необхідністю у стислі терміни забезпечити ефективне функціонування Сил оборони, так і з захистом цивільних громадян, яким було спричинено фізичну, економічну та психологічну шкоду внаслідок бойових дій та терористичних атак противника. Нагальність вказаних потреб сприяла активізації діяльності благодійних організацій. За результатами соціологічного дослідження, проведеного Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова у січні 2024 року, повністю довіряють волонтерським організаціям 29,7% громадян, скоріше довіряють 48,1% [1]. У світовому рейтингу благодійності Україна у 2023 році Україна зайняла 2 місце, тоді як ще у 2019 році знаходилася в цьому рейтингу на 101 місці. Викликає інтерес, що перше та третє місця у вказаному рейтингу належать Індонезії та Кенії – державам, які займають відповідно 107 та 143 місце зі 156 за міжнародним індексом людського потенціалу, тобто високі показники у рейтингу благодійності не означають автоматично вирішення нагальних соціальних проблем у суспільстві.

У наукових джерелах, які досліджують проблеми благодійної діяльності, сформувався декілька підходів, відповідно до першого з яких благодійництво (філантропія) є глибоко недемократичним інститутом, який надає ще більше влади в руки еліти, передаючи їй контроль над культурними, соціальними та політичними пріоритетами [2].

У межах другого підходу благодійність розуміється як добровільне, несистемне, безкорисливе сприяння, спрямоване на поліпшення соціального стану осіб, які потребують цього, та розв'язання проблем соціально-культурної сфери суспільства загалом. Філантропію як форму благодійної діяльності трактують як цілеспрямовану, мотивовану допомогу, яка ґрунтується на підтриманні загальнолюдських цінностей та людинолюбстві, що надається безкорисливо, у формі безособової допомоги, шляхом підтримання духовного та культурного життя суспільства й заступництва за незаможних і нужденних [3, с.13].

Третій підхід базований на рейтингу, у якому благодійні організації було ранжовано за критеріями організаційної ефективності, організаційної спроможності та загального фінансового стану. Основою такого рейтингу стала фінансова інформація з податкових декларацій та інших форм аналізу фінансової діяльності понад трьох тисяч благодійних організацій у семи напрямках: ефективність залучення коштів, витрати на фандрейзинг, програмні витрати,

адміністративні витрати, зростання первинних надходжень, зростання програмних витрат та коефіцієнт оборотного капіталу [4, с.135]. За результатами такої оцінки автори дослідження доходять висновку, що благодійні організації все більше набувають рис прибуткових підприємств у своєму прагненні подолати конкурентний тиск та скорочення фінансування. Це може мати непередбачувані наслідки. Наприклад, найбільш успішні благодійні організації не обов'язково є тими, що мають найбільший потенціал для суспільного блага. Наразі не існує механізму, який би дозволяв оцінити соціальну цінність благодійних організацій, у той час як така оцінка має важливі етичні та політичні наслідки, особливо з огляду на рівень підтримки благодійних організацій з боку держави та фондів [4, с.130].

Що стосується першого підходу, то констатування активності світових та національних еліт у спробах збільшити рівень своєї влади (капіталу) за допомогою використання благодійних організацій є описаною багатьма авторами тенденцією. Разом з тим складно уявити методологію оцінювання такого використання – як з огляду на розмитість категорії «еліта», так і закритість відповідних відомостей та даних. Невимірними уявляються також позиції у межах другого підходу, наповнені оцінними категоріями на кшталт «безкорисливе сприяння», «підтримання загальнолюдських цінностей», «суспільно корисні справи». Враховуючи, що моральні критерії мають надзвичайно широкий діапазон представленості в різних соціальних групах, в різних регіональних, релігійних та етнічних спільнотах, знаходження однакового для всіх розуміння суспільно корисної справи є досить складним (як приклад, можна навести благодійну допомогу для здійснення заходів в сфері захисту прав ЛГБТ, що схвально оцінюється в одних спільнотах і викликає негативну реакцію в інших). Безкорисливість благодійної діяльності також не є константою – адже, відповідно до ч.3 ст.16 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» розмір адміністративних витрат благодійної організації не може перевищувати 20 відсотків доходу цієї організації у поточному році, тобто з кожної тисячі залучених коштів 200 гривень може йти на утримання самої благодійної організації, що може включати заробітну плату її співробітників, виступаючи матеріальним джерелом їхнього існування. Тому термін «безкорисливий», з огляду на його оцінний характер, на нашу думку, некоректно застосовувати для визначення соціального призначення і цілей благодійних організацій. Більш того, якщо така організація виконує соціально значущі цілі, додержується правових приписів, звітує відповідно до законодавства про свою діяльність, то достатнє матеріальне забезпечення її керівництва та персоналу виступає запорукою тривалості та надійності її діяльності.

Отже, з'ясування цілей та цінностей благодійної діяльності як наукове завдання доцільно розв'язувати у межах третього підходу, який можна умовно назвати технологічним. Він передбачає визначення організаційної ефективності, організаційної спроможності та загального фінансового стану благодійної організації [4], однак нам уявляється важливим також використання критерію правової культури, до якого ми відносимо у тому числі культуру звітності.

Благодійні організації є важливим учасником суспільних відносин в умовах невизначеності, коли прогнозування економічних, політичних та інших процесів ускладнюється внаслідок відсутності гарантій безпеки та домінування факторів ризику. Аналіз розподілу позицій у світовому рейтингу благодійності свідчить, що найбільшу розповсюдженість вона має у державах з недостатнім рівнем додержання прав людини та/або соціального захисту населення (Індонезія, М'янма Ліберія, Нігерія), або у країнах, в яких існують податкові преференції для благодійників (США) або в яких благодійні фонди приблизно на 50% фінансуються державою (Канада).

Діяльність благодійних організацій в державі і суспільстві звичайно тісно пов'язана з трьома сферами: політичною, економічною та сферою соціального захисту. В політичній сфері благодійна діяльність дає змогу сформувати позитивний імідж публічної особи та отримати певні переваги перед конкурентами (в українській реальності сформувався мем «гречка для виборців», однак діапазон благодійності в політичних цілях значно ширший). В економічній сфері благодійність дає змогу виробникам розширювати збут своєї продукції та послуг завдяки постійному згадуванню назви суб'єкта господарювання та апелювання до цінностей споживачів (так, онлайн казино «Космолот» активно поширювало інформацію про масштабну благодійну допомогу ЗСУ). У сфері соціального захисту благодійна допомога дає змогу державі уникати деяких узятих на себе у законодавчих актах зобов'язань, перекладаючи окремі з них на інших суб'єктів. З початком у 2014 році російської збройної агресії, а особливо – після початку широкомасштабного вторгнення, благодійна діяльність стала важливим елементом правовідносин у сфері оборони.

Активна діяльність благодійних організацій сама по собі не свідчить про слабкість держави та її нездатність забезпечити базові потреби життєдіяльності громадян і розвиток тих сфер суспільних відносин, які того потребують (звичайно соціального захисту, охорони здоров'я, спорту, культури та мистецтва). Однак масштабна благодійна діяльність великих корпорацій змінює політичну та економічну реальність, формуючи патерналістські наративи, які впливають на електоральні переваги та ступінь підтримки окремих публічних осіб. Залежність нагальних потреб держави у сфері воєнної безпеки від благодійної активності невизначеного кола осіб породжує велику кількість ризиків, пов'язаних з непередбачуваністю розмірів благодійних пожертв та їх обумовленістю виключно суб'єктивними факторами. Отже, благодійна діяльність може впливати на систему публічного управління, тому моніторинг її тенденцій уявляється одним із завдань забезпечення національної безпеки.

Серед переваг, які досягаються завдяки благодійній діяльності, слід назвати оперативність задоволення нагальних потреб держави і окремих громадян. Виконання органами публічної влади своїх функцій, пов'язаних із задоволенням таких потреб, здійснюється за правовим алгоритмом, вихід за межі якого породжує юридичний делікт. Натомість, активність благодійних організацій дає змогу надати необхідну допомогу поза межами бюрократичних бар'єрів. Іншою

перевагою є підвищення консолідації суспільства, поява спільних для різних верств населення цілей.

Список використаних джерел

1. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024 р.). URL: <https://razumkov.org.ua>
2. Horvath A., Powell W.W. Contributory or disruptive: Do new forms of philanthropy erode democracy? In Reich, R., Cordelli, C. and Bernholz, L. (eds), *Philanthropy in Democratic Societies: History, Institutions, Values*. Chicago, IL: University of Chicago Press, 2016. P. 87–122.
3. Сербин Р. А. Благодійництво в Україні: доктринальне адміністративно-правове дослідження: моногр. Київ: НАВС, 2016. 428 с.
4. Polonsky M.J., Grau S. L. Evaluating the Social Value of Charitable Organizations: A Conceptual Foundation. *Journal of Macromarketing*. 2008. № 28(2): P. 130-140.

І. І. Ющенко,

*здобувачка вищої освіти Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

М. Т. Гаврильців,

*кандидат юридичних наук, доцент
доцентка кафедри загально-правових дисциплін Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ВТІЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ПІД ЧАС ДІЇ В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Принцип гендерної рівності є одним з основних принципів міжнародного права, який забезпечує рівні права та можливості для чоловіків і жінок у всіх сферах життя. Під час дії правового режиму воєнного стану в Україні, цей принцип має бути дотриманий згідно з міжнародними зобов'язаннями України, які вона підписала та ратифікувала.

Одним з таких зобов'язань є Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1979 році і набрала чинності для України у 1981 р. [28] Ця Конвенція визначає дискримінацію щодо жінок як будь-яке розрізнення, виключення або обмеження на основі статі, яке має на меті або призводить до порушення або обмеження визнання, здійснення або зміцнення жінками прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській або будь-якій іншій сфері. Конвенція зобов'язує держави-учасниці приймати всі необхідні заходи для ліквідації дискримінації щодо жінок у всіх сферах життя, включаючи сферу безпеки та оборони.

Угода про асоціацію України з ЄС визначає зобов'язання щодо забезпечення гендерної рівності. Розділ 21 Угоди про асоціацію між Україною

та ЄС, Євратомом та його державами-членами «Співробітництво у сферах зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей» виражає зобов'язання сторін щодо забезпечення гідної праці, політики зайнятості, безпечної та здорової умови праці Посилення діалогу та співпраці в росії, соціальний діалог, соціальний захист, соціальна інтеграція, гендерна рівність та недискримінація. Такі сфери, як зайнятість, освіта та професійна підготовка, економічна та соціальна діяльність, а також процеси прийняття рішень. У відповідному додатку до Угоди міститься перелік ключових директив ЄС, які забезпечують сферу недискримінації та гендерної рівності.

Серед них:

1. Директива Ради 79/7/ЄЕС від 19 грудня 1978 року про поступову реалізацію принципу рівності чоловіків і жінок у сфері соціального забезпечення;
2. Директива Ради 92/85/ЄЕС від 19 жовтня 1992 року про вжиття заходів з поліпшення безпеки та охорони здоров'я на виробництві вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили або годують;
3. Директива Ради 96/34/ЄС від 3 червня 1996 року про рамкову угоду щодо декретної відпустки;
4. Директива Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року про встановлення рамкових стандартів рівноправного поводження у сфері зайнятості і професійної діяльності;
5. Директива Ради 2004/113/ЄС від 13 грудня 2004 року про імплементацію принципу рівності чоловіків і жінок у доступі до товарів і послуг;
6. Директива 2006/54/ЄС Європейського Парламенту Ради від 5 липня 2006 року про реалізацію принципу рівних можливостей і рівноправного ставлення щодо чоловіків та жінок у питаннях працевлаштування і зайнятості.

Іншим важливим документом є Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир і безпека», яка була прийнята у 2000 році і стала першою резолюцією РБ ООН, яка висвітлює вплив збройних конфліктів на жінок та дівчат, а також роль жінок у запобіганні, врегулюванні та відновленні миру [2].

Резолюція закликає до залучення жінок на рівних засадах з чоловіками до процесів миротворчості, посилення безпеки та захисту прав людини. Резолюція також вимагає від держав-членів ООН розробляти та реалізовувати національні плани дій з виконання резолюції 13252.

Україна прийняла свій перший національний план дій у 2016 році і крайній раз оновила його 2022 р. [3]. Окрім того, Україна є членом Ради Європи і підписала та ратифікувала ряд європейських конвенцій, які стосуються гендерної рівності та прав жінок. Наприклад, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) гарантує рівність перед законом і забороняє дискримінацію за будь-якою ознакою, включаючи стать. Європейська соціальна хартія (1961 р.) встановлює право на рівну винагороду за рівну працю, право на захист материнства, право на соціальне та медичне допомогу. Конвенція про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством (2011 р.) зобов'язує держави-учасниці запобігати, розслідувати та

карати будь-які форми насильства щодо жінок та домашнього насильства, надавати захист та підтримку потерпілим, а також сприяти зміні стереотипів та усвідомленню гендерної рівності. Ці та інші міжнародні та європейські стандарти дотримання принципу гендерної рівності під час дії правового режиму воєнного стану в Україні є обов'язковими для виконання Україною як державою-учасницею цих договорів. Вони також відображають загально визнані цінності та принципи демократії, прав людини та верховенства права, які Україна прагне зміцнювати та захищати.

Міжнародні стандарти втілення принципу гендерної рівності під час дії правового режиму воєнного стану в Україні базуються на загально визнаних нормах міжнародного гуманітарного права, міжнародного права людини, міжнародного права біженців, а також на спеціальних документах, які регулюють гендерні питання в ситуаціях збройних конфліктів, таких як Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир і безпека» та її наступні резолюції, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Пекінська декларація та платформа дій та інші.

Висновки. Гендерна рівність є не тільки ціллю, але і засобом досягнення миру, безпеки, стабільності та розвитку в Україні. Дотримання гендерної рівності під час дії правового режиму воєнного стану в Україні вимагає від держави, громадянського суспільства, міжнародних організацій та всіх зацікавлених сторін активної, системної та постійної роботи, яка ґрунтується на принципах прав людини, демократії, солідарності та взаємоповаги.

Отже, гендерна рівність в умовах війни є не лише моральним імперативом, а й стратегічною необхідністю. Без залучення жінок до процесів миротворення, переговорів, вирішення конфліктів і процесах розбудови миру неможливо досягти міцного та сталого мирного врегулювання. Повага до прав людини, верховенство права та демократія не можуть бути гарантовані без захисту прав та інтересів жінок від насильства та дискримінації. Також неможливо забезпечити ефективну гуманітарну допомогу, соціальний захист і реінтеграцію постраждалих без урахування конкретних потреб і труднощів, з якими стикаються жінки під час війни.

Список використаних джерел

1. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (СЕДАВ): прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 18.12.1979 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text

2. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека”: ухвалена Радою Безпеки ООН 31.10.2000 URL: <https://nssu.gov.ua/gendernarivnist/rezolyuciya-radi-bezpeki-oon-1325>

3. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2025 року: затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.10.2020 р. № 1544-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>

О. Г. Ярема,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДІА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В сучасному світі роль медіа в умовах війни стає все більш важливою, оскільки вони впливають на формування громадської думки, уявлень про війну та ворога. Розвиток інформаційних технологій створює нові можливості для маніпулювання інформацією та психологічного впливу на населення. Україна, знаходячись у стані війни, стикається з необхідністю забезпечення інформаційної безпеки та контролю за поширенням інформації.

Діяльність медіа в умовах війни, потребує переосмислення абсолютного права на інформацію. Зміни в природі війни в епоху інформаційних технологій суттєво впливають на сучасний інформаційний ландшафт. Інформаційна війна та гібридні методи конфліктів стають все більш поширеними у сучасному світі.

Гібридна війна включає в себе використання різноманітних методів, включаючи військові, політичні, економічні, соціальні та інформаційні засоби.

Ці методи охоплюють широкий спектр дій, від кібератак та дезінформації до психологічного тиску на суспільство. Особливо важливою у цьому контексті стає роль медіа як основного інструменту впливу та інформаційного протистояння.

Медіа стають ареною, де відбувається боротьба за переконання та перевагу в інформаційному просторі. Аналіз гібридної війни дозволяє краще зрозуміти та прогнозувати дії сторін в інформаційному просторі.

Розуміння цих процесів є ключовим для розвитку стратегій забезпечення національної безпеки та захисту інформаційного простору. Медіа відіграють важливу роль у формуванні публічної думки та уявлень про війну. Їхня здатність впливати на масову свідомість стає ключовою у контексті воєнних конфліктів.

Медіа виступають як посередники між владою та суспільством, що робить їхню роль ще більш суттєвою під час кризових ситуацій.

Вони не лише інформують громадськість про події на передовій, але й впливають на емоційний стан та ментальність суспільства.

Проте, медіа часто стають об'єктом маніпуляції з боку владних структур або воюючих сторін. Розбіжності в інформаційних повідомленнях можуть призвести до збентеження громадськості та створення паніки.

Також, медіа можуть виконувати функцію критичного контролю за владними діями в умовах війни, публікувати факти про порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права. Важливою є етика журналістики в умовах війни, забезпечення правдивої та об'єктивної інформації без спотворень.

Таким чином, медіа в умовах війни виступають як двояка сила - з одного боку, вони можуть служити як засіб піару та маніпуляції, з іншого - як інструмент контролю та важлива складова демократичного суспільства.

Діяльність у сфері медіа в Україні ґрунтується на принципах свободи вираження поглядів і переконань, свободи поширення, обміну та отримання інформації, свободи діяльності суб'єктів у сфері медіа, у тому числі вільного визначення змісту інформації, свободи господарської діяльності у сфері медіа, гарантованості права на інформацію, відкритості та доступності інформації, достовірності і повноти інформації, правомірності одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, захищеності особи від втручання в її особисте та сімейне життя. Будь-які обмеження зазначених свобод, у тому числі при прийнятті державними органами, органами місцевого самоврядування рішень, які забороняють або обмежують розповсюдження будь-якого медіа на території України, рішень про зупинення, анулювання або відмову у видачі ліцензій, про відмову у реєстрації суб'єкта у сфері медіа, можуть бути встановлені та застосовані лише на підставі закону, якщо це є необхідним у демократичному суспільстві, а відповідне обмеження є пропорційним (ненадмірним) щодо поставленої мети. Обмеження зазначених свобод може здійснюватися лише в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. При впровадженні обмежень у сфері медіа державні органи, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи застосовують практику Європейського суду з прав людини як джерело права[1].

Законодавче обмеження діяльності медіа в Україні під час війни є складною та багатогранною проблемою.

Законодавчі обмеження щодо діяльності медіа під час війни можуть бути ухвалені для запобігання дезінформації, паніки та збереження національної безпеки.

Такі обмеження можуть включати заборону на розголошення інформації у сфері оборони, що є державною таємницею, поширення ворожої пропаганди та інших дій, що загрожують державній безпеці.

Однак, необхідно збалансувати ці обмеження з правом на свободу слова та доступ до інформації, що є однією з основних гарантій демократії.

Важливою є також роль громадськості та міжнародних спостерігачів у моніторингу дотримання прав та свобод у сфері медіа.

Державне регулювання, нагляд і контроль у сфері медіа здійснює Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, яка є незалежним конституційним постійно діючим колегіальним державним органом, що діє на підставі Конституції України, Закону України «Про медіа» та інших законів України [1]. Розробка законопроекту про медіа викликала у свій час ряд заперечень з боку журналістського середовища, і заплановане

розширення повноважень Національної ради сприймалось як спроба наступу на свободу слова. Держава повинна утримуватися від надмірних обмежень, які можуть перетворитися на цензуру та порушення конституційних прав громадян. Державне регулювання медіа повинно ґрунтуватися на принципах прозорості, законності та справедливості, з урахуванням міжнародних стандартів свободи слова та прав людини. Однак окремі засоби державного контролю за діяльністю медіа в умовах війни є необхідними.

Положення Закону України "Про правовий режим воєнного стану" передбачають у статті 8 можливість втручання в діяльність медіа та обмеження поширення певної інформації. Закон України "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" та відповідний указ передбачають обмеження свободи слова, визначені статтею 34 Конституції України. Насамперед вони стосуються поширення інформації про сили та засоби оборони країни. Наказ Головнокомандувача Збройних сил України від 03.03.2022 № 73 "Про організацію взаємодії між Збройними силами України, іншими складовими сил оборони та представниками медіа на час дії правового режиму воєнного стану" визначає перелік інформації, яка обмежується до оприлюднення. Незважаючи на це, Збройні Сили України навіть в умовах воєнного стану намагаються всебічно сприяти журналістам та активним представникам громадянського суспільства у виконанні їхніх професійних та громадянських обов'язків. Задля досягнення цієї мети Сили оборони України, спираючись на чинне вітчизняне та міжнародне законодавство, налагодили активну співпрацю з представниками медіа, що дозволило забезпечити максимально комфортні умови для їх роботи, зокрема, в районах виконання бойових завдань [2].

Важливою є роль незалежних механізмів контролю, таких як незалежні журналістські асоціації та органи медіа-саморегулювання, у забезпеченні дотримання принципів журналістської етики та об'єктивності інформації.

Отже, настанови щодо обмеження діяльності медіа під час війни повинні бути чітко визначеними та обґрунтованими у законодавстві.

Законодавчі обмеження під час війни мають бути тимчасовими та обмеженими тільки тими діями, що необхідні для забезпечення державної безпеки та захисту прав громадян.

Список використаних джерел

1. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

2. Рекомендації журналістам щодо організації роботи на військових об'єктах та в районах бойових дій в умовах воєнного стану. Підготовлено Управлінням зв'язків з громадськістю Збройних Сил України. Київ 2024. URL: https://www.mil.gov.ua/content/zmi/rekomendacii_dlja_ZMI_new24.pdf

В. Д. Яремчук,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Інституту права,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

НОВІ ПІДХОДИ ЩОДО УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТА В СУЧАСНИХ УМОВАХ : МІЖНАРОДНІ ВИМОГИ ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

5 травня 2024 р. прогресивна світова спільнота відзначала 75-річчя з дня заснування Ради Європи – міжнародної європейської організації, до складу якої входить 46 держав. Наближається ще одна подія, пов'язана з епохальним документом, прийнятим до підписання Радою Європи 4 листопада 1950 р. – Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

Десятиліття від часу прийняття Конвенції та розповсюдження практики Європейського суду з прав людини (ЄКПЛ), – друга половина ХХ ст. та майже чверть ХХІ ст. – розвиваються нові підходи щодо університетської освіти та професійної підготовки юристів.

Особлива увага на цю проблему була звернута Радою Європи у ряді спеціальних документів:

Рекомендації Rec (2002)13 Комітету Міністрів державам-членам щодо опублікування та розповсюдження тексту Європейської конвенції з прав людини та практики Європейського суду з прав людини в державах-членах; Рекомендації Rec (2004)4 Комітету Міністрів державам-членам щодо Конвенції в університетській освіті та професійній підготовці; Рекомендації 2039 (2014) ПАРЕ про «Європейську конвенцію з прав людини: необхідність посилення підготовки професійних юристів», ухвалено 7 березня 2014 р., а також Брюссельську (2015) та Копенгагенську (2018) декларації, ухвалені на відповідних конференціях високого рівня, наголошуючи на важливості підготовки професійних юристів.

16 жовтня 2019 р. Комітетом Міністрів було ухвалено Рекомендацію CM/Rec (2019)5 Комітету Міністрів державам-членам про систему Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в університетській освіті та професійній підготовці, де у додатку визначені принципи розвитку університетської освіти та професійної підготовки в галузі системи Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Зазначений додаток складається з п'яти частин та дев'яти пунктів. Розглянемо їх детальніше.

У першій частині «Загальні принципи» наголошується, що держави-члени повинні забезпечити університетську освіту та професійну підготовку з системи Конвенції, яка відповідає потребам та очікуванням різних категорій суспільства, зокрема тих, хто працює в галузі прав людини; за необхідності це завдання повинне

бути виконане за співпраці з відповідними недержавними зацікавленими сторонами (п. 1). Держави-члени повинні, зокрема, підвищити ефективність такої університетської освіти та професійну підготовку шляхом забезпечення доступу кожної категорії населення до необхідних інструментів для виконання зобов'язань, що випливають із ЄКПЛ. З цією метою держави-члени повинні гарантувати те, щоб ця якісна, цілеспрямована та досяжна професійна підготовка була доступною (п. 2).

Друга частина «Цільова аудиторія» містить положення, що держави-члени повинні забезпечити, щоб студентам юридичних факультетів та, якщо це доречно, та в інших відповідних сферах навчання, зокрема, науці, пропонувалася освіта з основних елементів системи Конвенції в їх основній навчальній програмі. Крім того, факультативні поглиблені дослідження повинні пропонуватися тим, хто бажає отримати відповідну спеціалізацію (п. 3).

Наголошується на тому, що беручи до уваги різноманітність внутрішніх ситуацій держави-члени повинні забезпечити великою кількістю різноманітних фахівців, які б пропонували якісну та цілеспрямовану професійну підготовку з системи Конвенції та, якщо можливо, щоб таке навчання було доступним мовою (мовами) держави-члена. Зокрема, необхідно звернути увагу на початкове та постійне навчання суддів, прокурорів та адвокатів; юридичних перекладачів; співробітників правоохоронних органів; професійних журналістів; та персоналу, який має справу з вразливими групами (п. 4).

Третя частина «Висококваліфіковані викладачі та інструктори» звертає увагу на те, що держави-члени повинні заохочувати, за допомогою відповідних засобів, надання університетської освіти та професійної підготовки з системи Конвенції висококваліфікованими викладачами та інструкторами. Серед них можуть бути колишні судді та юристи Європейського суду з прав людини («Суд»), судді та юристи верховних і конституційних національних судів, а також представники уряду та члени їх офісів. Професійна підготовка повинна забезпечуватися, наскільки це можливо, особами, які мають гарні знання з системи Конвенції та практичний досвід у відповідній професійній сфері (п. 5).

У четвертій частині «Зміст університетської освіти та професійної підготовки» вказується на те, що держави-члени повинні бути насамперед націлені на сприяння ефективному доступу до базової та практичної інформації про систему Конвенції за допомогою університетської освіти та професійної підготовки. Сюди слід віднести можливість використання доступних ресурсів (база даних HUDOC, курси HELP та інші джерела інформації) (п. 6). Держави-члени також повинні заохочувати доступ до постійної та спеціалізованої підготовки з системи Конвенції серед відповідних фахівців (п. 7).

І, нарешті, п'ята частина «Методи навчання та підготовки» додатку Рекомендації СМ/Rec (2019)5 Комітету Міністрів Ради Європи від 16.10.2019 містить наступні положення:

«8. Держави-члени повинні забезпечити точний переклад відповідної прецедентної практики Суду або її професійний стислий виклади у формі резюме, що відповідатиме Рекомендації Rec (2002) 13 Комітету Міністрів державам-членам щодо опублікування та розповсюдження тексту Конвенції про

захист прав людини та основоположних свобод і практики Європейського суду з прав людини. Такі переклади повинні бути легкодоступними та безкоштовними.

9. Держави-члени повинні заохочувати використання найбільш відповідних методів навчання та підготовки з урахуванням національного контексту та особливих потреб і очікувань цільової аудиторії. Такі методи, де це є доречним, можуть бути створені у тісній співпраці з недержавними зацікавленими сторонами. Також повинні заохочуватися електронне навчання та використання методології HELP» [1].

Зрозуміло, що в сучасних умовах широкомасштабного вторгнення російський військ на терени України, виконання Рекомендації CM/Rec (2019)5 Комітету Міністрів Ради Європи від 16.10.2019 потребує особливих зусиль як профільних міністерств, закладів вищої освіти, наукових установ, недержавних організацій тощо. Разом з тим, питання професійного розвитку юриста в сучасних реаліях знаходиться постійно у полі зору зацікавлених сторін.

Професія юриста є невіддільною частиною успішної роботи будь-якої сфери життєдіяльності суспільства. Юристи – це стратегічні партнери, які допомагають людям ухвалювати обґрунтовані рішення, уникати ризиків та захищати свої інтереси. Саме тому постійний професійний розвиток юристів є ключовим фактором успіху не лише для них самих, а й для тієї справи, якій вони служать. Адже у світі, де законодавство постійно змінюється, а виклики стають дедалі складнішими, лише висококваліфіковані та компетентні юристи можуть гарантувати надійний правовий захист та сприяти процвітанню.

Як у воєнний, так і в мирний час, під час супроводу професійної роботи часто виникають неординарні ситуації, і знання законів та норм юристу сьогодні вже недостатньо. Що ж повинен вміти юрист, щоб бути затребуваним та корисним саме сьогодні?

Слушні пропозиції щодо цього висловлює адвокат Владислав Гук (не дивлячись на те, що іде мова про юриста в бізнесі, ці пропозиції цілком підходять до університетської освіти та професійної підготовки загалом):

необхідність проведення моніторингу правових умов ведення бізнесу та підвищення кваліфікації; розуміння принципів правильного структурування бізнесу та бізнес-процесів; задоволення запитів бізнесу, пов'язаних із правовим режимом воєнного стану; врегулювання відносин між співзасновниками бізнесу; створення філій бізнесу за кордоном; активне впровадження у свою роботу технологічних інновацій [2].

Список використаних джерел:

1. Рекомендація CM/Rec (2019)5 від 16.10.2019 р. URL : <https://www.echr.com.ua/document/rekomendaciya-cm-rec-20195-vid-16-10-2019/>

2. Гук Владислав. Термінові питання професійного розвитку юриста в сучасних реаліях. 06 червня 2024, 13:41. URL : <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/terminovi-pitannya-profesiynogo-rozvitku-yurista-v-suchasnih-realiyah.html>

Зміст

Благута Р. І. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	3
Афтанасів В. М., Панкевич О. З. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ: ШЛЯХ ДО ІНКЛЮЗИВНОЇ УКРАЇНИ.....	6
Балтакса І. В. ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	10
Барабаш О. О. БІОГЕНЕТИЧНІ ПРАВА ЯК ПРАВА ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ: ОСОБЛИВОСТІ, СКЛАДОВІ, СТРУКТУРА.....	13
Бондаренко В. А. МОВНІ СТАНДАРТИ: ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА АБО ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ РІШЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ЗАВДАНЬ.....	16
Боровікова В. С. РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ РЕЄСТРІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЮРИДИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА ЗАХИСТІ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	19
Бортник Н. П. ГАРАНТІЇ ТА СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.....	23
Бортник Н. П., Єсімов С. С. РЕГЛАМЕНТАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО РОЗСУДУ.....	25
Братковський В. М., Касаткін Ю. М. ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ПІД ЧАС ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ.....	28
Брегін І. М. ФУНКЦІЇ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЯМ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	30
Василюк Б. Л. ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАДАННЯ СТАТУСУ ДИТИНИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ І ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА.....	33
Вергун В. А. ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЇ: ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ.....	38
Вульчин М. В. ОСОБЛИВОСТІ ЗМІНИ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ЗА КЛОПОТАННЯМ ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	41

Гаврильців М. Т., Онишко О. Б. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	46
Галамай О. З. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ТЕОРЕТИКО- ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	49
Гачак-Величко Л. А., Крамар Р. І. ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	53
Грищук А. Б. ВИКРИВАЧ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ.....	56
Грищук А. Б., Левковська Д. ПОНЯТТЯ, ОСНОВНІ ВИДИ ТА ЧИННИКИ МІГРАЦІЇ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	59
Гурковський М. П., Перепелиця А. В. ПРАВО ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ НА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ.....	61
Добрянський С. П., Кокір Я. В. ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ.....	63
Дуфенюк О. М. ВРАЗЛИВІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	66
Єсімов С. С., Козут В. М. ЗАЛУЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СКОЄННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, БЕЗ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	70
Забзалюк Д. Є. ГОЛОВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.....	74
Загуменна Ю. О. ДЕРОГАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ ПОЛОЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ.....	76
Зайцев Р. В. ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	79
Іванчишин А. Б., Гаврильців М. Т. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	83
Ілюшик О. М. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ СУБ'ЄКТАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	85

Качмарик О. І. РОЛЬ ТА МІСЦЕ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ.....	88
Кобзар П. Ю., Кулик Л. М. ЗАПОБІГАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПІВДЕННОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ.....	90
Ковалів М. В., Скриньковський Р. М. КОНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	94
Ковалів М. В., Партика А. ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВНОГО ЗАКОНУ	97
Колич О. І. ПРАВО НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	100
Колич О.І., Гуз Д. ПРАВО НА ЖИТТЯ.....	102
Колич О. І., Ковальчук О. ПРАВО НА НЕВТРУЧАННЯ В ОСОБИСТЕ ТА СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ.....	105
Колич О. І., Мотикевич Є. КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	109
Кохан О. І. КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА ДЕРЖАВНОМУ СУВЕРНІТЕТУ ТА ЗНИЩЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ.....	112
Лепісевич П. М. ГАЛИЦЬКЕ СТРЕЛЦТВО НА ПОЧАТКУ І-Ї СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	114
Лепіш Н. Я., Павлович-Сенета Я. П. ЗДІЙСНЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ: ОСОБИСТИЙ ОГЛЯД.....	117
Лепіш Н. Я., Ярема О. Г. МИТНА ЕКСПЕРТИЗА, ЯК СПЕЦІАЛЬНЕ НАУКОВО-ПРАКТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	120
Лозинський Ю. Р., Порцін В. Р. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГРОМАДСЬКИХ ФОРМУВАНЬ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ОХОРОНІ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ	123
Магиревич Ю. Д. ДІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ НОРМ.....	125
Мадалиць В. В. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	127

Мороз Н. С.	
ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ З ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ТЕРИТОРІЇ РФ.....	130
Назар Т. Я., Іщук А. О.	
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ.....	133
Наконечна А. М.	
ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА НЕВТРУЧАННЯ В ОСОБИСТЕ ТА СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	136
Павлович-Сенета Я. П.	
ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ, ЩО НАДАЮТЬСЯ ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....	137
Павлович-Сенета Я. П., Гонсьор М.	
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....	141
Панкевич О. З.	
9 КВІТНЯ 2024 РОКУ – ЗНАКОВИЙ ДЕНЬ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	144
Проць І. М.	
РЕАЛІЗАЦІЯ УНІВЕРСАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА.....	148
Проць І. М., Стасишин О. А.	
ВІДМІННІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ВІД ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА.....	152
Проць І. М., Маліборська А. М.	
СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПОДАТКОВОГО МЕХАНІЗМУ.....	154
Рабінович С. П., Томіна О. В.	
ЗВАЖУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	157
Радченко А. М.	
ЯК ЗАБЕЗПЕЧИТИ БАЛАНС КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	160
Решота В. В.	
ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ГРОМАДЯНАМИ КОМЕНДАНТСЬКОЇ ГОДИНИ.....	164
Ряполов А. П.	
ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	167
Сербін М. М.	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЇ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	171
Сидор М. Я.	
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	172

Симонова Г. М. ЗАХИСТ ЛГБТІК-ПІДЛІТКІВ ВІД ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	175
Скочиляс Н. В., Гаврильців М. Т. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ДІЇ В УКРАЇНІ ВОЄННОГО СТАНУ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ.....	178
Соболь М. О. ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРАВА ЛЮДИНИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА.....	181
Стахура В. І. ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ.....	184
Строцький Р. Є. ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ВИЩУ ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	187
Тополевський Р.Б. СТАНДАРТИ ЗАГАЛЬНОГО РЕГЛАМЕНТУ ПРО ЗАХИСТ ДАНИХ (GDPR) ЄС В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	189
Тополевський Р. Б., Роп М. В. ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ВНАСЛІДОК ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: НЕЗАЛЕЖНА МІЖНАРОДНА КОМІСІЯ ООН З РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ.....	191
Хімко Я. П. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СИСТЕМАХ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ.....	194
Цебенко С. АНАЛІЗ ПРОПОНОВАНИХ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	197
Цмоць У. О. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ ПРОГРАМ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	199
Чепкова К. О. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВО- ЛІКАРСЬКИХ КОМІСІЙ В УКРАЇНІ.....	201
Черевко В. В. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	204

Шийович Р. Я.	
ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ГАРАНТІЇ НА ОТРИМАННЯ КВАЛІФІКОВАНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ДОПОМОГИ.....	206
Шийович С. Я.	
ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ.....	210
Шопіна І. М.	
БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	214
Ющенко І. І., Гаврильців М. Т.	
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ВТІЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ПІД ЧАС ДІЇ В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....	217
Ярема О. Г.	
ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДІА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	220
Яремчук В. Д.	
НОВІ ПІДХОДИ ЩОДО УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТА В СУЧАСНИХ УМОВАХ: МІЖНАРОДНІ ВИМОГИ ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ.....	223